

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet (1934)

Antal Szerb: Ungarische Literaturgeschichte

(1934, > 1940 Änderungen, / változtatások)

deutsch von Josef-Gerhard Farkas:

Band 4 von 6 / 4. kötet 6-ból

Kölcsey bis Jókai / Kölcseytől Jókaiig.

+ Register / regiszter.

© 2015 Gabriele Farkas gabyfarkas@web.de
Habsburger Allee 10 a, D-76767 Hagenbach
Deutschland / Németország

Druck 2016: dbusiness.de gmbh . 10409 Berlin

1	
2	
3	<i>A bilingvis kiadáshoz (Farkas).....</i> III
4	Szövegváltoztatások 1934 >1940.....végen IV
5	Összehasonlító versfordítások.....V
6	Regiszter negyedik kötet, és teljes.....VI, X
7	<i>Utószó (Farkas).....</i> XXVIII a
8	
9	

10	11. <i>Kölcsey Ferenc</i>
11	a) Romantikus elvágódás298
12	b) Romantikus hazatalálás.....300
13	12. <i>A romantikus hullám</i>
14	a) Az új nemzedék megszervezése.....303
15	b) Társadalom és nemzetség307
16	c) Intézmények, orgánumok.....310
17	d) Optimista nemzetfelfogás312
18	13. <i>Gróf Széchenyi István.....</i> 315
19	14. <i>Vörösmarty Mihály</i>
20	a) Alkotó megismerés324
21	b) Fiatalság. Az époszok328
22	c) Enyészet332
23	d) Menekülés az enyészet elől. Drámák.....334
24	e) A férfi-munka.....337
25	

B) NEMESI-NÉPI IRODALOM

26	
27	
28	1. <i>Bevezetés</i>
29	a) A szabadságharc előtt.....II-5
30	b) Írói csoportok. Megjelenési forma. A közönség.....II-9
31	c) A szabadságharc után.....II-14
32	2. <i>Erdély</i>
33	a) Jósika MiklósII-18
34	b) Báró Kemény Zsigmond: Élet és ábránd.....II-22
35	c) Báró Kemény Zsigmond: DeterminizmusII-26
36	3. <i>A korrajzszerű regény</i>
37	a) Báró Eötvös József.....II-29
38	b) Szórakoztató irodalom.....II-35
39	4. <i>Jókai Mór.....</i> II-39
40	
41	
42	
43	

1	
2	
3	<i>Zur bilinguistisch Ausgabe (Farkas).....</i> III a
4	Textänderungen 1934 >1940.....hinten IV a
5	Vergleichende Verübersetzungen.....V
6	Register vierter Band, und gesamt.....VI, X
7	<i>Nachwort (Farkas).....</i> XXVIII
8	
9	

10	11. <i>Franz Kölcsey</i>
11	a) Romantisches Fernweh.....298
12	b) Romantisches Heimfinden.....300
13	12. <i>Die romantische Welle</i>
14	a) Organisierung der neuen Generation303
15	b) Gesellschaft und Nationalität.....307
16	c) Institutionen, Organe.....310
17	d) Optimistische Nationsauffassung312
18	13. <i>Graf Stephan Széchenyi.....</i> 315
19	14. <i>Michael Vörösmarty</i>
20	a) Schöpferisches Erkennen324
21	b) Jugend. Die Epen328
22	c) Verfall.....332
23	d) Flucht vor dem Verfall.....334
24	e) Die Mannes-Arbeit.....337
25	

B) ADLIG-VÖLKISCHE LITERATUR

26	
27	
28	1. <i>Einleitung</i>
29	a) Vor dem FreiheitskriegII-5
30	b) Schriftstellergruppen. Erscheinungsform. Das Publikum.....II-9
31	c) Nach dem Freiheitskrieg.....II-14
32	2. <i>Siebenbürgen und der historische Roman</i>
33	a) Nikolaus JósikaII-18
34	b) Baron Sigmund Kemény: Leben und Traum.....II-22
35	c) Baron Sigmund Kemény: DeterminismusII-26
36	3. <i>Der zeitbildartige Roman</i>
37	a) Baron Josef Eötvös.....II-29
38	b) Unterhaltende Literatur.....II-35
39	4. <i>Moritz Jókai.....</i> II-39
40	
41	
42	
43	

Szerb Antal magyar volt, zsidó, katolikus. Feleségem és én ezek semelyike se vagyunk. Magyar filológiai stúdiumnál Münchenben és (Nyugat-)Berlinben az irodalomtörténet érdekes lett nekem és érthető az ő műve által, amelyet professzoraim használtak. Később saját diákjaim számára fordítottam excerptumokat. Aztán a kétkötetes 1940-es kiadást, hogy másoknak is magyarismeret nélkül Szerb teljes értekezése hozzáférhető legyen. Évekös-szerű munka után ezt 1975-ben írógépbetűsen nyomattuk ki, saját költségünkön. Kiadók visszariadtak investíciótól a hungarológiai témába.

Az íróként kedvelt tudóst (dr.,prof.) egy fasiszta munkatáborban győttörték halálra 1945 januárban. Kommunista önkény meg már 1919-ben tapasztalt az 1901-ben született. Mindkét totalitárius rendszerről tett megjegyzéseket az 1930-ban elkezdett és kimutatásaink szerint 1940-ig utánagondolt irodalomtörténetében. Az antibolszevistákat a háborúutáni kiadásokból gondosan eltávolították. Budapesten maradt özvegye hozzájárulásával. Aki hamisítatlan fordításunk használatát bíróságilag megakadályozta a szabad világban, várakozásban is illuzórikus tantiémokra nyugati valutában. -- A szerzői jog valahogy hozzá került az erdélyi kultúregyesületek kisajátításánál.

Érthetetlen maradt nekünk, az özvegy után miért akadályozta meg Szerb leánya is, hogy édesapjának legfontosabb magyar kultúrtörténeti művét megismerjék külföldön. Holott Magyarországon pár évenként új kiadása jelent meg a generációkon át magasrabeccsült műnek. Az olvasókat nem zavarták sem a politikai szövegbeavatkozások, amelyeket a védtelen halott állítólag maga tervezett volt – szavak, mondatok, fejezet törlése, – sem a könyvnek előreállított mindenkoros kritika az ő humanista-polgári nézete felett. -- A 11-ik kiadás után 2005-ben, a politikai változás után, visszaállította az eredeti változatot. Most az azeletti vonatkozás nélkül posztumuszos kívánságteljesítésre; és óvás nélkül az ő állítólag hamis világnézetétől.

A nagy korváltozás sajnos nem változtatott fordításunk hasznosítási tilalmán. Ami alatt sokféleképp szenvedtünk. Most az idő lépi át a szerzői jogot, amivel Szerb mentalitásával ellenkezően tanának külföldi terjesztését blokkolták. A várakozás 70-ik halálzási napjára még új perspektívát is hoz. Mert sok 1956-os menekült gyermekei és legtöbb unokái már nem tudják eredetiben olvasni a díjazott főművét Szerbnek, akitől németül csak választékos szórakoztató irodalom van.

A bilingvis kiadás beteljesíti több mint 40 évvel ezelőtti fáradozásunkat, nyelvtanulást és tudásközvetítést kombinálni. A tilalom megokolására munkánk ellen felhozott szemrehányás, hogy nem volna kongeniális Szerb nyelvművészetének, találó. Tudatosan elálltam németül attól, amit ő magyarul írogatva „minden elmondott tudományos problémánál fontosabbnak tartott: a stílus kérdését“. Ő egy új terminológia meghonosítására törekedett a német szellemtudományos megújulás nyomán, és „a magyar irodalmat emberi szívekhez közel hozni“. Szellemi vezéreltet valamint emocionális megragadását egy idegen népek másfajta nyelve által: azt elgondolhatóvá és utánérzhetővé tenni németül, igen fantáziadús átültetést igényelne. Bizonytalan sikerrel, és ellentétben a mi törekvésünkkel praktikusán hasznos nyelvösszehasonlításra

Javított 1975-ös munkánk lehetőleg szóról szóra mutatja, gyakran Szerb mondatzerkezetének megtartásával is, az alkotásmódját az ő 1934 óta megcsodált tanulságos Magyar Irodalomtörténetének. Amely dacára évtizedek ideológiai rosszalásnak, a másik ideológia általi korai inhumánus halála után, túlélte azokat a felhőket, amelyek ellen művének a latin jelíge adta: *Invitis nubibus*.

dr. Farkas Josef-Gerhard prof. & Farkas Gabriele

Anton Szerb war Ungar, Jude, Katholik. Meine Frau und ich sind keins davon. Beim Studium ungarischer Philologie in München und Berlin (West) wurde mir die Literaturgeschichte interessant und verständlich durch sein Werk, das meine Professoren benutzten. Später übersetzte ich für meine eigenen Studenten Exzerpte. Dann die zweibändige 1940er Ausgabe, damit auch anderen ohne Madjarischkenntnis Szerbs vollständige Abhandlung zugänglich wird. Nach jahrelanger Arbeit ließen wir dies 1975 in Schreibmaschinentype drucken, auf eigene Kosten. Verleger scheuten die Investition ins hungarologische Thema.

Der als Schriftsteller beliebte Gelehrte (Dr.,Prof.) wurde in einem faschistischen Arbeitslager zu Tode geschunden im Januar 1945. Kommunistische Willkür wiederum hatte schon 1919 erfahren der 1901 Geborene. Über beide totalitären Systeme machte er Bemerkungen in seiner 1930 begonnenen und laut unseren Nachweisungen bis 1940 nachgedachten Literaturgeschichte. Die antibolschewistischen wurden aus den Nachkriegsausgaben sorgfältig entfernt. Mit Zutun seiner in Budapest gebliebenen Witwe. Die den Gebrauch unserer unverfälschten Übersetzung gerichtlich verhinderte in der freien Welt, auch in der Erwartung illusorischer Tantiemen in westlicher Währung -- Das Urheberrecht war irgendwie an sie gelangt bei der Enteignung siebenbürgischer Kulturvereine.

Unbegreiflich geblieben ist uns, warum nach der Witwe auch Szerbs Tochter verhinderte, dass man ihres Vaters wichtigstes ungarisches kulturgeschichtliches Werk kennenlernt im Ausland. Wo doch in Ungarn alle paar Jahre eine neue Ausgabe des Generationen hindurch hochgeschätzten Werkes erschien. Die Leser störten weder die politischen Texteingriffe, die der wehrlose Tote angeblich selber geplant hatte – Streichung von Wörtern, Sätzen, Kapitel – noch die dem Buch vorangestellte jeweilige Kritik an seiner humanistisch-bürgerlichen Sicht. -- Die 11. Auflage dann 2005, nach der politischen Wende, stellte wiederher die ursprüngliche Fassung. Nun ohne den vorherigen Bezug auf postume Wunscherfüllung; und ohne Warnung vor seiner angeblich falschen Weltanschauung.

Der große Zeitenwandel änderte leider nichts am Nutzungsverbot unserer Übersetzung. Worunter wir mannigfach gelitten hatten. Jetzt überschreitet die Zeit das Urheberrecht, womit konträr der Mentalität Szerbs seiner Lehre ausländische Verbreitung blockiert wurde. Das Abwarten seines 70. Todestages bringt sogar eine neue Perspektive. Denn vieler 1956-er Flüchtlinge Kinder und meiste Enkel können nicht mehr im Original lesen das preisgekrönte Hauptwerk Szerbs, von dem es deutsch nur gehobene Unterhaltungsliteratur gibt.

Die bilinguisch Ausgabe vollendet unsere Bemühung von vor über 40 Jahren, Sprachlernen und Wissensvermittlung zu kombinieren. Der zur Verbotsbegründung gegen unsere Arbeit vorgebrachte Vorwurf, sie sei nicht kongenial der Sprachmeisterschaft Szerbs, trifft zu. Bewußt nahm ich deutsch Abstand davon, was er ungarisch schreibend „für wichtiger hielt als jedes geschilderte wissenschaftliche Problem: die Frage des Stils“. Er strebte das Einbürgern einer neuen Terminologie an auf der Spur der deutschen geisteswissenschaftlichen Erneuerung, und „die ungarische Literatur menschlichen Herzen nahe zu bringen“. Geistiges Anleiten sowie emotionales Ergreifen eines fremden Volkes durch seine andersartige Sprache: das mitdenkbar und nachfühlbar zu machen auf Deutsch würde eine überaus fantasievolle Übertragung erfordern. Mit ungewissem Erfolg, und im Gegensatz zu unserem Streben nach praktisch nützlichem Sprachenvergleich.

Unsere verbesserte 1975er Arbeit zeigt möglichst wortwörtlich, oft unter Beibehalt auch von Szerbs Satzbau, die Schaffensweise seiner seit 1934 bewunderten lehrreichen Ungarischen Literaturgeschichte. Die trotz Jahrzehnten ideologischer Mißbilligung, nach seinem frühen inhumanen Tod durch die andere Ideologie, jene Wolken überdauerte, gegen die er seinem Werk das lateinische Kennwort gab: *Invitis nubibus*.

prof.dr.Josef-Gerhard Farkas & Gabriele Farkas

a) *Romantikus elvágódás.*

„Nem közénk való volt“, így kiáltott fel Wesselényi Miklós, mikor Kölcsey halála hírére meghallotta. Nem közénk való volt, földi emberek közé, így gondolhatta a báró, ezt mondta Kossuth Lajos is, amikor „túlvilági jelenésnek“ nevezte Kölcseyt, a szónokot. Borotvált szikár alakja sötét ruhában a bekötött félszemmel már első pillanatra, külsőleg is megkülönböztette. Nem ivott, nem dohányzott, irtózott a cigányzenétől, a zajos pajtáskodástól, a női nemet kerülte, még idősebb korában is mélyen elpirult, ha valami sikamlós anekdotát mondtak előtte. A magyar életformája idegen volt számára és közvetlen környezetében oly ellenszenvet váltott ki, hogy a szomszédok a jószágaikat rávezették a földjére, letiporták a termését, és azt mondják, hogy még a koporsóját is megdobálták. Kérlelhetetlen kritikusa volt a magyar hibáknak, abban a korban, amikor a magyarság egészséges öntömjenézéssel próbálta megerősíteni az évszázados háttérbeszorulásban megingott önbi-zalmát.

Ez a világpolgár európai, aki a távoli Weimar és Jéna kékvirágos, elérhetetlen álmát vérezte falúsi magányában, a legmélyebben, a legmisztikusabban magyar is volt. A hazaszeretetet ő emelte fel a filozófiai gondolat és a vallási

* *Jegyzet.* Kölcsey Ferenc szül. 1790-ben, Szödémeteren (a későbbi Szilágym.) Kálvinista nemescsalád. Anyja erdélyi. 1796—1809: Debrecenben tanul. Rövid idei pesti joggyakorlat után 1812-től biharmegyei birtokán gazdálkodik. 1823: a Himnusz. 1826: az ú. n. Iliász-pör következtében elhidegül Kazinczy iránt, 1829: kezd részt venni a vármegyei életben. 1830: az akadémia tagja lesz. 1832-ben mint országgyűlési követ, Pozsonyba megy, ahol az ellenzék egyik vezére. 1834-ben az ellenzéki irány Szatmármegyében megbukik, Kölcsey lemond megbízásáról. Az országgyűlési ifjúság fáklyásmenetben búcsúzik tőle, Kossuth országgyűlési Tudósításai gyászkeretben jelennek meg. 1837: parasztjai fellázadnak ellene. 1838: Wesselényi Miklós védelmére dolgozik. Ez évben hirtelen meghal.

a) *Romantisches Fernweh.*

„Er gehörte nicht unter uns“, so rief Nikolaus Wesselényi aus, als er Kölcseys Todesnachricht hörte. Er gehörte nicht zwischen uns, irdische Menschen, so mochte der Baron es gedacht haben, dies sagte auch Ludwig Kossuth, als er eine „jenseitige Erscheinung“ nannte Kölcsey, den Redner. Seine rasierte hagere Gestalt im dunklen Anzug mit dem verbundenen einen Auge unterschied ihn schon auf den ersten Augenblick, auch äußerlich. Er trank nicht, rauchte nicht, verabscheute die Zigeunermusik, die laute Kameraderie, er mied das weibliche Geschlecht, noch in seinem höheren Alter errötete er zutiefst, wenn man vor ihm irgendeine schlüpfrige Anekdote erzählte. Des Ungarn Lebensform war ihm fremd und er löste solche Antipathie aus in seiner unmittelbaren Umgebung, daß die Nachbarn ihr Vieh auf sein Land trieben, seine Ernte niedertrampelten, und man sagt, daß sie sogar seinen Sarg bewarfen. Er war unerbittlicher Kritiker der ungarischen Fehler, in jener Epoche, als das Ungartum mit gesunder Selbstbeweihräucherung zu stärken versuchte sein in jahrhundertelanger Zurückgedrängtheit wankend gewordenes Selbstvertrauen.

Dieser Weltbürger Europäer, der des fernen Weimar und Jena blaublumigen, unerreichbaren Traum blutete in seiner dörflichen Einsamkeit, war auch am tiefsten, am mystischsten Ungar. Die Heimatliebe hob er empor auf des philosophischen Gedankens und des religiösen

< * *Anmerkung:* Franz Kölcsey geb. 1790 in Szödémeter (im späteren Kom. Szilagy). Calvinistische Adelsfamilie. Mutter ist Siebenbürgerin. 1796-1809: lernt in Debreczin. Nach kurzem juristischem Praktikum in Pest wirtschaftet ab 1812 auf seinem Besitz im Komitat Bihar. 1823: die Hymne. 1826: infolge des sogen. Iliade-Prozesses erkaltet er gegenüber Kazinczy. 1829: beginnt teilzunehmen am Komitatsleben. 1830: wird Mitglied der Akademie. 1832 geht als Reichstagsdeputierter nach Preßburg, wo er einer der Führer der Opposition ist. 1834 fällt die oppositionelle Richtung im Komitat Sathmar durch, Kölcsey verzichtet auf sein Mandat. Die Landtags-Jugend verabschiedet sich mit Fackelzug von ihm, Kossuths "Parlaments-Berichte" erscheinen im Trauerrahmen. 1837: seine Bauern empören sich gegen ihn. 1838: arbeitet an der Verteidigung Nikolaus Wesselényis. In diesem Jahr stirbt er plötzllich.

világkép síkjába, ő talált szavakat a magyar idealizmus számára és mint a nemzet legfájdalmasab embere, ő alkotta meg a nemzet imáját.

A lélek reszkető érzékenysége, mely kortársainál is, mint a szentimentális divat affektációja jelentkezett, benne emésztő valóság volt. Szomorú gyermekkorá óta, amikor egymásután veszítette el a szüleit és fél szeme világát, a borongó bánat úgy hozzáőtt természetéhez, hogy nélküle talán élni sem tudott volna. Beburkolódzott a bánatába és ködön át szemlélte a világi dolgokat. A preromantika a lélek felfedezésének a kora. Szerelmes volt a saját lelkébe, egyetlen öröme lelkének sokfélesége, örök vibrálása, belső életének intenzív eseménygazdagsága volt. Az emberi relációkról olyan magas képet alkotott magának, hogy azokat a valóságban nem találhatta fel. Utoljára tizenegy éves korában volt szerelmes, mint Dante és élete ettől kezdve visszafordult arcú, örök visszakivánckozás a gyermekkor felé, mint minden romantikusé.

Az irodalom aktív és passzív formájában (az olvasás beteges szenvedéllyé vált benne) egyaránt azt a célt szolgálta, hogy meneküljön a valóság elől. A romantikus „sich-fliehn“ az önmaga elől való menekülés első képviselője a magyar irodalomban. Örökké elkivánckozott, maga sem tudta, hová. Sokszor konkrét formákat öltött az elkivánckozás a szabad Svájc, a szabad Amerika felé, de Pozsonynál nyugatabbra, ki tudja, miért, sosem jutott. Legtöbbször nem-földi tájakra vágyott, a romantika holdfényes tisztása, nagy erdők közepén, alakatlan oldó álomvilág vonzotta. Feladni az egyéniséget, a lélek kínos örökségét, belememisülni a mindenbe, halkán, visszaszületni, ez a romantikus elvágódás: szublimált halálvágy a halál nyersége nélkül.

Költészetében ennek az elvágódásnak a kifejezését kereste. Kerülte a határozott körvonalakat, a realitást, amennyire lehet, ki akarta küszöbölni a költészetéből. Nem akarta névvel nevezni a dolgokat, csak sejtetni, nüanszokat, zenét. Étherikus lírát akart írni, testetlen lebegést, mint az Ur lelke a vizek felett és azok a versei sikerültek legjobban, ahol ez a lebegés maga a tárgy.

1 Weltbilds Ebene, er fand Worte für den ungarischen Idealismus und als der
2 Nation schmerzhaftester Mensch, schuf er der Nation Gebet.

3
4 Die zitternde Empfindsamkeit der Seele, die bei seinen Zeitgenossen auch,
5 sich als der sentimental Mode Affektation meldete, war in ihm verzehrende
6 Wirklichkeit. Seit seiner traurigen Kindheit, als er nacheinander seine Eltern
7 und des einen Auges Licht verlor, wuchs die trübe Wehmut so an seine Natur
8 an, daß er ohne sie vielleicht gar nicht hätte leben können. Er hüllte sich ein in
9 seine Wehmut und betrachtete durch Nebel hindurch die weltlichen Dinge.
10 Die Prärromantik ist die Epoche der Entdeckung der Seele. Er war verliebt in
11 seine eigene Seele, seine einzige Freude war seiner Seele Vielfalt, ewiges
12 Vibrieren, seines inneren Lebens intensiver Ereignisreichtum. Von den
13 menschlichen Beziehungen schuf er sich ein solch hohes Bild, daß er sie in
14 der Wirklichkeit nicht auffinden konnte. Letztmals war er im Alter von elf
15 Jahren verliebt, wie Dante und sein Leben war von da an rückwärtsgewandten
16 Gesichts, ewiges Zurücksehnen nach dem Kindheitsalter, wie jeden Roman-
17 tikers.

18
19
20
21
22
23 Die Literatur in ihrer aktiven und passiven Form (das Lesen wurde zur
24 krankhaften Leidenschaft in ihm) gleichermaßen diente jenem Ziel, daß er
25 flüchten soll vor der Wirklichkeit. Des romantischen "sich fliehn" der Flucht
26 vor sich selber erster Vertreter ist er in der ungarischen Literatur. Ewig
27 wünschte er sich fort, auch er selbst wußte nicht, wohin. Vielmals nahm das
28 Fortwünschen konkrete Formen an zur freien Schweiz, nach dem freien Ame-
29 rika hin, aber westlicher als Preßburg, wer weiß warum, gelangte er niemals.
30 Zumeist sehnte er sich nach nicht-irdischen Gegenden, der Romantik mond-
31 beschienene Lichtung, inmitten großer Wälder, eine gestaltlos lösende Traum-
32 welt zog ihn an. Aufgeben die Individualität, der Seele qualvolles Erbe, hin-
33 einzunichten ins Alles, leise, zurückgeborenwerden, dies ist das romantische
34 Fernweh: eine sublimierte Todessehnsucht, ohne des Todes Roheit.

35
36
37
38
39
40
41 In seiner Dichtung suchte er dieses Sichfortsehens Ausdruck. Er mied die
42 entschiedenen Konturen, die Realität, soweit möglich, wollte er heraushalten
43 aus seiner Dichtung. Er wollte die Dinge nicht beim Namen nennen, nur ah-
44 nen lassen, Nuancen, Musik. Ätherische Lyrik wollte er schreiben, körperlo-
45 ses Schweben, wie des Herrn Seele über den Wassern und jene seiner Verse
46 gelangen ihm am besten, wo dieses Schweben selber der Gegenstand ist.

Ülök csolnakomban
Habzó vizen
Hallok zugni darvat
Reptébe fenn;
Röpülj, égi vándor,
Föld s viz felett,
Sorsom, ah, nem adta
Szállnom veled.

Sokszor az az olvasó érzése, hogy nem is volt, szándékosan nem volt semmi témája, mikor versének írásához hozzáfogott. Tárgyszerű megkötöttség nélkül, szabadon és hűségesen akarta a versében követni érzékeny lelkének vibrálásait, a belső lebegést, bármerre is viszi.

De a feladat messze meghaladta tehetségét. Kevés jó költőnk van, akiben költői szándék és megvalósítás oly messzire esnek egymástól, mint Kölcsey verseiben. Ugyszólván minden verséből kihallani a kétségbeesett erőfeszítést, a distanciát, a szándék és a mű között, érezni a sorokban a törtszárnyú megalkuvást. Néha egy-egy sor csodálatosan sikerül, nyolc-tíz elhibázott, nehézkes sor között.

b) *Romantikus hazatalálás.*

Amíg ifjú volt, testetlen vágyódása kiterjeszkedve lebegett az egész világ fölött, a mindenséget kívánta átélni és véges embervoltának határain szenvedett, mint az egész romantikus nemzedék. De a férfi lassan-lassan üdvös korlátok közé szorítja végtelenbe vesző elkívánczolásait, ráeszmél a Határok fontosságára, hazatalál.

Ezt jelenti elsősorban Kölcsey számára a hazaszeretet; azt a konkrét formát, melyben lelkének minden magasszárnyalású romantikus hajlamát össze tudja gyűjteni és valóra tudja váltani. Nélküle élete szétfolynék meddő vágyakban és emésztő nappali álmok útain.

„Isten egy szívnek egy kebelt teremt; így egy embernek egy hazát“. „Semmi sem lehet erős, semmi sem nagy és következményeiben tiszteletreméltó, ami cél és határ nélkül szétfoly; aminek nincs pontja, melybe össze-vonuljon, melybe elágazzék“. Kölcsey számára a hazaszeretet élet-

Sitze in meinem Nachen
Auf schäumendem Wasser
Höre sausen Kranich
In seinem Fluge droben;
Flieg, himmlischer Wanderer,
Über Erde und Wasser,
Mein Schicksal, ach, gab es nicht
Zu steigen mir mit dir.

Vielmals hat der Leser das Gefühl, daß er auch nicht hatte, absichtlich keinerlei Thema hatte, wenn er sich ans Schreiben seines Gedichts machte. Ohne gegenständliche Bindung, frei und getreu wollte er in seinem Vers den Vibrationen seiner empfindsamen Seele folgen, dem inneren Flattern, wohin es ihn auch trägt.

Doch die Aufgabe überstieg weit sein Talent. Wir haben wenige gute Dichter, in denen dichterische Absicht und Verwirklichung so weit fallen würden voneinander wie in Kölcseys Versen. Sozusagen aus jedem seiner Verse ist herauszuhören die verzweifelte Kraftanstrengung, die Distanz, zwischen der Absicht und dem Werk, ist zu spüren in den Zeilen der knickflügelige Kompromiß. Manchmal gelang jeweils eine Zeile wunderbar, unter achtzehn verfehlten, schwerfälligen Zeilen.

b) *Romantisches Heimfinden.*

Solang er jung war, schwebte sein körperloses Sehnen sich ausbreitend über der ganzen Welt, das Universum wünschte er zu durchleben und an den Grenzen seines endlichen Menschseins litt er wie die ganze romantische Generation. Aber der Mann zwingt langsam-langsam zwischen heilsame Schranken seine ins Unendliche sich verlierenden Fortwünsche, wird sich bewußt der Wichtigkeit der Grenzen, findet heim.

Dies bedeutet in erster Linie für Kölcsey die Vaterlandsliebe; jene konkrete Form, worin er seiner Seele jede hochfliegende romantische Neigung versammeln und verwirklichen kann. Ohne sie würde sein Leben zerfließen in fruchtlosen Sehnsüchten und auf verzehrender Tagträume Wegen.

"Gott schuf einem Herzen eine Brust; so einem Menschen eine Heimat." "Nichts kann stark sein, nichts groß und in seinen Folgen verehrungswürdig, was ohne Ziel und Grenze zerfließt; was keinen Punkt hat, in den es sich zusammen-ziehe, worin es sich verästele." Für Kölcsey ist die Vaterlandsliebe Lebens-

forma. Erkölcsi kötöttségeket kereső lelke, melyet a vallás nem vigasztal, végre is ebben állapodik meg. Aki a hazáját tetterősen szereti, teljesíti emberi kötelességét a földön.

Kölcsey ezt az etikai hazaszeretetet elsősorban prózai írásaiban fejezte ki és mint országgyűlési követ, szónoklataiban terjesztette. Mohácsról szóló emlékbeszédében ebbe az etikai láncolatba kapcsolta bele a magyar múltat. A Játékszín, a magyar nyelv, a lengyelek ügyében mondott beszédében gyakorlati kérdésekre vonatkoztatta erkölcsi posztulátumát és véglegesen Parainesisében, ebben az erkölcsi végrendeletben fogalmazta meg.

Formai szempontból prózai írásai és a bennök tartalmazott eszmevilág római köntösben jelennek meg. Kölcsey maga mondja, hogy a latin klasszikusok iskolai olvasása oltotta először lelkébe a hazaszeretetet. A klasszikusok, különösen Cicero és Plutarchos tanították meg a sztoikus magatartás férfias nagy gesztusaira, melyek mögé épen érzékeny lelkek oly szívesen huzódtak meg, mint Rousseau és a girondisták. A római irodalomhoz hasonlítva tanulmányjaiban a magyar irodalmat, amely épúgy, mint a római, külföldi minták hatása alatt termékenyül meg. A latin próza lebegett elérhetetlen mintaként szeme előtt, amikor a maga márványos mondatait faragta, melyeket mély zengzetességben azóta sem ért senki utól. Az empire stílusideál, melyet Kazinczy honosított meg, őbenne éri el legteljesebb kifejlődését.

A sarjadzó magyar irodalom Kölcseyig csak az elismerés és a hálálkodás hangjait ismerte, mint reakciót. Mindenki, aki írt, úttörő volt és áldozatos lélek — írásának hogyanja mindegy volt az egész szempontjából, csak az volt a fontos, hogy magyarul írt. De amikor Kölcsey fellépett, a magyar irodalom kétségbevonhatatlanul megvolt és haladt a maga útján. A termelés roppantul megnövekedett és ideje volt már, hogy energikus szelekcióval elválasszák az értékeset az értéktelentől és rendszert hozzanak a khaosba. Erre a szerepre vállalkozott Kölcsey, amikor Kis Jánosról, Csokonairól és Berzsenyiről írt bírálatáival megindította a magyar kritikát.

A kor még nem érett meg a kritika elviselésére. Cso-

1 form. Seine moralische Bindungen suchende Seele, welche die Religion nicht
2 tröstet, festigt sich schließlich auch hierin. Wer seine Heimat tatkräftig liebt,
3 erfüllt seine menschliche Pflicht auf Erden.
4

5 Kölcsey drückte diese ethische Vaterlandsliebe in erster Linie in seinen
6 Prosa-Schriften aus und als Landtagsabgeordneter, in seinen Reden verbreitete
7 er sie. In seiner Gedenkrede über Mohatsch gliederte er in diese ethische
8 Kettung hinein die ungarische Vergangenheit. In seiner Rede über die Spiel-
9 bühne, über die ungarische Sprache, über das Anliegen der Polen bezog er
10 sein sittliches Postulat auf praktische Fragen und formulierte es endgültig in
11 seiner Parainesis, diesem moralischen Testament.
12

13
14
15 Vom formalen Gesichtspunkt erscheinen seine prosaischen Schriften und
16 die in ihnen enthaltene Ideenwelt in römischem Gewand. Kölcsey selbst sagt,
17 daß die schulische Lektüre der lateinischen Klassiker erstmals in seine Seele
18 impfte die Vaterlandsliebe. Die Klassiker, insbesondere Cicero und Plutarch
19 lehrten ihn des stoischen Benehmens männliche großen Gesten, hinter denen
20 sich gerade empfindsame Seelen so gerne zurückzogen, wie Rousseau und die
21 Girondisten. Mit der römischen Literatur vergleicht er in seinen Studien die
22 ungarische Literatur, die ebenso wie die römische, unter der Wirkung ausländischer
23 Muster fruchtbar wird. Die lateinische Prosa schwebte als unerreichbares
24 Vorbild vor seinem Auge, als er seine eigenen marmornen Sätze
25 schnitzte, die in ihrer tiefen Musikalität auch seither niemand erreichte. Das
26 Empire-Stilideal, das Kazinczy heimisch machte, erreicht in ihm seine voll-
27 ständige Entwicklung.
28

29
30
31
32
33
34 Die sprießende ungarische Literatur kannte bis Kölcsey nur die Stimmen
35 der Anerkennung und der Dankbarkeit, als Reaktion. Jedermann, der schrieb,
36 war Pionier und opferbereite Seele, — das Wie seines Schreibens war
37 gleichgültig vom Gesichtspunkt des Ganzen, wichtig war nur, daß er ungarisch
38 schrieb. Aber als Kölcsey auftrat, existierte die ungarische Literatur schon
39 schon unbezweifelbar und beschränkt ihren eigenen Weg. Die Produktion war
40 gewaltig angewachsen und es war schon an der Zeit, mit energischer Selektion
41 zu trennen das Wertvolle vom Wertlosen und System zu bringen in das
42 Chaos. Diese Rolle übernahm Kölcsey, als er mit seinen Kritiken über Johann
43 Kis, Csokonai und Berzsenyi die ungarische Kritik in Gang setzte.
44

45
46
47
48
49 Das Zeitalter war noch nicht reif zum Ertragen der Kritik. Seine Cso-

konai bírálata rengeteg ellenséget szerzett Kölcseynek, Berzsenyi bírálatával pedig magára vonta a költő engesztelhetetlen haragját és melancholiába döntötte az érzékeny óriást. Berzsenyi soha meg nem békélt ellenfelével és csak a halottól kérhetett emlékbeszédében Kölcsey bocsánatot: Árnýéka az elköltözöttnek, sirod felett leng az engesztelő szózat.

Kölcseyben a kritika szelleme általános kritikai beállítottság következménye volt; nem csak az irodalmi műveket bírálhatta kesernyés igazság-szeretettel, hanem a magyar élet egészét, magát a magyarságot is. Nem lehet nagyobb ellentétet elképzelni, mint ami a kortársak, pl. a két Kisfaludy gondolkozás nélküli rajongása és Kölcsey fanyar méregetése és elcsüggedése között van. Körner Zrinyi-dramájáról írt bírálatában elméletileg kifejti, hogy még nem feltétlenül örök értékű alkotás, az, amely a magyarokat vitézeknek mutatja be. Kikel a magyarság külső megnyilvánulása ellen, amelyeket sokan oly fontosaknak tartanak, de amelyek szerinte a magyart elszigetelték, Európától távolíva teszik: A Mondolatra írt Feleletben csaknem bántóan gúnyolja a cigányzenét, a Vadászlakban a magyar vidéki élet hangosságát és diszkrécióhiányát, Országgyűlési naplójában a magyar politikusok sokat beszélő, keveset cselekvő, öntetszelgő „expectorálásait”, amelyek országgyűlési időszakát elkésérettették. A kritika még fájdalmasabb lesz s talán igazságtalan is, amikor a magyar múltat kezdi mérlegelni: „Nemzeti hagyományai”-ban az irodalmi régiséget, Mohácsban a magyar históriát találja szükösnek, vigasztalannak. „És az a honi régiség! Parányi fészkek a sziklabércen, apró harcok a sík mezőn, változékony apák, emléktelen kor, szalmafedelű városok...”

Itt már az őrlő melankólia beszél Kölcseyből, a belső összeroppanás, mely magányába elkiséri, mikor a követségéről lemond. A maga érzékenységén át megtízszerezve érez minden veszedelmet, ami a nemzetfejlődést fenyegeti és felad minden reményt. Ebben az időben születik leghatalmasabb, félelmes, sírontúli fájdalomból ébredő költeménye, Zrinyi második dala, a nemzet-pesszimizmus legszöszöbb hangja:

1 konai-Rezension trug Kölcsey eine Unmenge von Feinden ein, mit seiner
2 Berzsenyi-Kritik wiederum zog er sich des Dichters unversöhnlichen Zorn zu
3 und stürzte in Melancholie den empfindlichen Riesen. Berzsenyi schloß nie-
4 mals Frieden mit seinem Gegner und nur von dem Toten konnte Kölcsey in
5 seiner Gedenkrede Verzeihung erbitten: Schatten des Hinweggegangenen,
6 über deinem Grab flattert der versöhnende Ruf.

8
9 In Kölcsey war der Geist der Kritik die Folge allgemeiner kritischer Ein-
10 stellung; nicht nur die literarischen Werke kritisierte er mit bitterlicher Wahr-
11 heits-Liebe, sondern des ungarischen Lebens Gesamtheit, auch das Ungartum
12 selber. Man kann sich keinen größeren Gegensatz vorstellen, als der zwischen
13 den Zeitgenossen, z.B. der gedankenlosen Schwärmerei der beiden Kisfaludy
14 und Kölcseys herber Messerei und Entmutigung ist. In seiner über Körners
15 Zrinyi-Drama geschriebenen Kritik erläutert er theoretisch, daß es noch nicht
16 unbedingt eine Schöpfung von ewigem Wert ist, was die Ungarn als Helden
17 vorstellt. Er zieht los gegen die äußerlichen Manifestationen des Ungartums,
18 die viele für so wichtig halten, aber die laut ihm den Ungarn isolierten, ihn
19 von Europa fern machen: in der auf Das Gesagen [auch: Denksagen] ge-
20 schriebenen Entgegnung verhöhnt er beinahe verletzend die Zigeunermusik, im
21 Jagdhaus des ungarischen Provinzlebens Lärm und Diskretionsmangel, in sei-
22 nem Reichstags-Tagebuch der ungarischen Politiker redereiche, tatenarme,
23 selbstgefällige "Expectorierungen", die seine Parlamentsperiode verbitterten.
24 Die Kritik wird noch schmerzhafter und vielleicht auch ungerecht, als er die
25 ungarische Vergangenheit zu wägen beginnt: in seinen „Nationalen Über-
26 lieferungen" befindet er das literarische Altertum, im "Mohatsch" die unga-
27 rische Historie als dürftig, trostlos. "Und jenes heimatische Altertum! Winzige
28 Nester auf dem Felsengipfel, kleine Gefechte auf flacher Flur, veränderliche
29 Väter, andenklose Epoche, strohdächige Städte..."

30
31
32
33
34
35
36
37
38
39 Hier spricht schon die mahlende Melancholie aus Kölcsey, der innere Zu-
40 sammenbruch, der ihn in seine Einsamkeit begleitet, als er auf sein Abgeord-
41 netenmandat verzichtet. Durch seine Empfindlichkeit spürt er verzehnfacht je-
42 de Gefahr, welche die Nationsentwicklung bedroht und er gibt jede Hoffnung
43 auf. In dieser Zeit wird sein mächtigstes, furchterregendes, aus Schmerz jen-
44 seits des Grabes erwachendes Gedicht geboren, Zrinyis zweiter Gesang, des
45 Nations-Pessimismus extremste Stimme:

Törvényem él; Hazád őrcsillagzatja
Szülötti bünein leszáll;
Szelid sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sirhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblü nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyul, ki, bájkörébe lép.

Miért volt ez az elkeseredés? Mint Széchenyi, talán ő is a nemzetre projiciálta belső gyötrelmeit és saját alkonyát a nemzet alkonyának tartotta? Vagy, mint Széchenyi, érezte ő is, hogy épen a legszebb eszmék sodorják a nemzetet a legszörnyűbb örvény felé? Akárhogy is, a romantikához hozzátartozik ez, a szörnyű decrescendo, a kétségbeesés. Az igazi romantika olyan magasztalt jelent, ahonnan csak lezuhanni lehet.

Kiadások. Kölcsey művei életében évkönyvekben és folyóiratokban jelentek meg. Teljes gyűjtemény: K. F. minden munkái, Bp. 1886-tól. (Angyal Dávid.) Számos szemelvényes kiadás. *Irodalom.* Sík Sándor, Kölcsey breviárium, Bp. 1924. Szerb Antal, Kölcsey, Minerva, 1926. Angyal Dávid, Kölcsey Ferenc, Bp. 1927. Horváth János, A magyar irodalmi népiesség, Bp. 1927.

12) A ROMANTIKUS HULLÁM.

a) Az új nemzedék megszervezése.

1821 őszén jelenik meg Kisfaludy Károly szépirodalmi évkönyve, az Aurora és vele lényeges átalakulás indul meg irodalmunk strukturájában.

Az átalakulás egyik mozzanatát az ember megérzi, ha kezébe veszi az Aurora valamelyik példányát. A csinos kis könyv, aránylag izléses kötéssel (a könyvművészet a XIX. század folyamán egyre hanyatlik), biedermeieres német metszeteivel, melyeken csapottvállú hölgyek és finomdajuszú ifjak andalognak, kótamellékletével és a nádor feleségének szóló ajánlattal városiasabb, polgáriasabb, nőiesebb

1 Mein Gesetz lebt; deiner Heimat Schutzgestirn
2 An ihrer Kinder Sünden steigt ab;
3 Seine milden Strahlen läßt es nicht mehr ruhen
4 Bei der greisen Väter Grabhügel.
5 Und ein anderer Staat steht an der vier Flüsse Ufer,
6 Andere Sprache und anderen Gefühles Volk;
7 Und schöneres Gesicht setzt auf dieser Erde liebliche Flur,
8 Daß zur Freude entflammt, wer, in ihren Zauberkreis tritt.

9
10
11 Weshalb war diese Verbitterung? Wie Széchenyi, projizierte vielleicht
12 auch er auf die Nation seine inneren Qualen und hielt seine eigene Dämme-
13 rung für die Dämmerung der Nation? Oder, wie Széchenyi, fühlte auch er,
14 daß gerade die schönsten Ideen die Nation dem schrecklichsten Strudel entge-
15 genschwemmen? Wie dem auch sei, zur Romantik gehört dies furchtbare De-
16 crescendo hinzu, die Verzweiflung. Die wahre Romantik bedeutet eine solche
17 Anhöhe, von wo man nur hinabstürzen kann.

18
19
20
21
22 < *Ausgaben:* Kölcseys Werke erschienen zu seinen Lebzeiten in Jahrbüchern und
23 Zeitschriften. Vollständige Sammlung: (F.K's alle Arbeiten), Budapest, ab 1886
24 (David Angyal). Zahlreiche Auswahl-Ausgaben.

25
26 < *Literatur:* Sík (Kölcsey-Breviarium), - Szerb (Kölcsey, [in Zs] Minerva). An-
27 gyal (F. Kölcsey), - Horváth (Ungarische literarische Volkhaftigkeit),
28
29
30
31
32

12) DIE ROMANTISCHE WELLE.

a) Der neuen Generation Organisierung.

33
34
35
36
37 Im Herbst 1821 erscheint Karl Kisfaludys belletristisches Jahrbuch, die
38 Aurora und damit beginnt eine wesentliche Umwandlung in der Struktur un-
39 serer Literatur.
40

41 Der Umwandlung einen Moment spürt der Mensch, wenn er zur Hand
42 nimmt irgendein Exemplar der Aurora. Das schmucke kleine Buch, mit ver-
43 hältnismäßig geschmackvollem Einband (die Buchkunst verfällt im Zuge des
44 XIX. Jahrhunderts immer mehr), mit seinen biedermeierischen deutschen
45 Schnitten, auf denen gesenkschultrige Damen und feinschnurrbärtige Jüng-
46 linge wandeln, mit seiner Notenbeilage und der Widmung an des Palatins
47 Frau, macht einen städtischeren, bürgerlicheren, weiblicheren

hatást tesz, mint bármi, amit előtte a magyar irodalom létrehozott. Érezni, ez a könyv már nemcsak néhány elszánt patrióta számára készült, hanem mindenkire fordul, a fiatal szívekhez és a hölgyekhez elsősorban. Szerkesztője nem valami lelkes tanár, szabadkőmives vagy földesúr, hanem Kisfaludy Károly, a városszerte ismert könnyelmű, de vonzó személyiségű színdarabíró, az ország egyetlen írója talán, aki tudja, mit jelent a közönségsiker. Hogy ő a szerkesztő, a legjobb kifejezője annak, hogy ez az évkönyv végre a közönség számára készült. A nagyszerű dilettánsok korát felváltja a szakembereké, az étherikus irodalmat a szó legjobb értelmében az élite-publikum irodalma.

A másik mozzanat, hogy az Aurorában tűnnek fel először azok az új nevek, amelyek rövidesen az irodalom legfontosabb nevei lesznek: Vörösmarty, Bajza, Schedel-Toldy és sok kisebb név, mint a romantikus mozgalom háttéré, melyek szervezkedési szempontból igen fontos szerepet játszanak. Vörösmarty ekkor huszonegy éves, Bajza tizenhét, Toldy csak tizenhét, de megdöbbentő gyorsasággal, három-négy év alatt magukhoz ragadják a hegemóniát.

Az öregedő Kazinczy és köre megdöbbenéssel tekintenek az új csoport felé. Ime itt van, amitől Kazinczy egész életén át rettegett: költők, akik egymásra találnak, anélkül, hogy ő közvetítene közöttük a barátságot. Az Aurorából tekintélyes idősebb írók tanulmányai kimaradnak egyszerűen azért, mert unalmasak. A régebbi generáció ezt a szempontot nem ismerte és felháborodik. Egy-egy után alakulnak, Kazinczy lelkes támogatása mellett az ellen-Aurorák: Kovacsóczy Aspasiája (1824), Szemere és Kölcsey Élet és Literaturája (1826—27), majd folytatása, a Muzáron (1833), Gróf Desseffy József Felsőmagyarországi Minervája, de egyrészt egyik sem tud megenni az aurorások nélkül, másrészt egyik sem kell a közönségnek. Bele kell törődni, a nemzedékek váltják egymást.

Kazinczyt megdöbbeníti az új nemzedék hideg udvariassága és tárgyilagos modora. Mindig azok a nemzedék-váltások a legkeserűbbek, ahol az öregek szentimentálisak és a fiatalok józanok, mint napjainkban is. Mindegyik

1 Eindruck, als alles, was davor die ungarische Literatur zustandebrachte. Es ist
2 zu spüren, dieses Buch ist nicht mehr lediglich für einige entschlossene Patrio-
3 ten angefertigt, sondern wendet sich an jedermann, an die jungen Herzen
4 und an die Damen in erster Linie. Sein Redakteur ist nicht irgendein begeis-
5 terter Studienrat, Freimaurer oder Grundbesitzer, sondern Karl Kisfaludy, der
6 stadtbekannt leichtfertige, aber als Persönlichkeit anziehende Bühnenstück-
7 schreiber, vielleicht des Landes einziger Schriftsteller, der weiß, was der Pub-
8 likumserfolg bedeutet. Daß er der Redakteur ist, ist der beste Ausdruck des-
9 sen, daß dieses Jahrbuch endlich für das Publikum gemacht wurde. Das Zeit-
10 alter der großartigen Dilletanten wird abgelöst von dem der Fachleute, die
11 ätherische Literatur im besten Sinne des Wortes von des Elite-Publikums Li-
12 teratur.

13
14
15
16 Das andere Moment ist, daß in der Aurora erstmals jene neuen Namen
17 erscheinen, die in Kürze der Literatur wichtigste Namen sein werden: Vörös-
18 marty, Bajza, Schedel-Toldy und viele kleinere Namen, als Hintergrund der
19 romantischen Bewegung, die vom organisatorischen Gesichtspunkt eine sehr
20 wichtige Rolle spielen. Vörösmarty ist da zweiundzwanzig Jahre alt, Bajza
21 achtzehn, Toldy erst siebzehn, aber mit verblüffender Schnelligkeit, innerhalb
22 von drei-vier Jahren reißen sie die Hegemonie an sich.

23
24
25
26
27
28 Der alternde Kazinczy und sein Kreis blicken mit Bestürzung zur neuen
29 Gruppe hin. Hier ist nun das, wovor Kazinczy sein ganzes Leben lang zitterte:
30 Dichter, die aufeinander treffen, ohne daß er zwischen ihnen die Freundschaft
31 vermitteln würde. Aus der Aurora bleiben die Studien angesehener älterer
32 Schriftsteller heraus, einfach darum, weil sie langweilig sind. Die frühere Ge-
33 neration kannte diesen Gesichtspunkt nicht und empört sich. Nacheinander
34 bilden sich, mit Kazinczys begeisterter Unterstützung, die Gegen-Auroren:
35 Kovacsóczy Aspasia" (1824), Szemeres und Kölcseys "Leben und Literatur"
36 (1826-27), dann dessen Fortsetzung, das "Musarion" (1833), Graf Josef Des-
37 sewffys "Oberungarische Minerva", doch einesteils kann keine von ihnen oh-
38 ne die Auroraleute auskommen, andernteils braucht das Publikum keine von
39 ihnen. Man muß sich darein fügen, die Generationen lösen einander ab.

40
41
42
43
44
45 Kazinczy ist erschüttert von der kalten Höflichkeit der neuen Generation
46 und ihrer sachlichen Manier. Immer sind jene Generationswechsel die bitter-
47 sten, wo die Alten sentimental sind und die Jungen nüchtern, wie auch in unse-
48 ren Tagen. Jeder

fiatal ember kicirkalmazott tisztelegő levélben fordul a széphalmi agg mesterhez, megköszönni azt az ösztönzést, melyet Kazinczy munkásságából merített és azután megy tovább a maga útján, ami egész más felé vezet, mint az övé. Kazinczy maró megjegyzéseket ír a fiatalokról öregebb barátainak. Tulajdonképpen semmi sem tetszik neki, amit csinálnak, teljes meg nem értéssel tekint művészi szándékukra, még a legnagyobb manifesztáció, a Zalán futása is hidegen hagyja és később nyíltan meg is írja: „Nem pirulok megvallani, hogy a párducos Árpád tömjénezőtől borzadok és szégyenlek tekinteni társuknak. Én nem tudom, hogy az a becsületes ember mit véthete oly nagyot az istenek ellen, hogy ezer esztendeig fekvethén sírjában, most onnan minden által felrángattatik, aki elhitette magával, hogy hexametert pörölyözni s valami olyanformát, mint az eposz, összefirkálni ő is tud.“ De alul marad, mindig, mikor a fiatalokkal szembekerül; az ő pártfogoltja, Kovacsóczy, elsikkasztja az évkönyvre összegyűjtött pénzeket, minden ellenvállalkozás megbukik és Kazinczy hangja a fiatalokkal szemben többnyire megrendítően aláztos, leveleinek minden mondata egy bevallott csatavesztés.

A fiatalok Kazinczyt saját fegyverével győzik le. Kazinczy művelt volt és európai, de Bajza és Toldy sokkal műveltebbek, Kazinczy Bécsig jutott, Toldy otthonosan mozog a német irodalmi körökben, Goethe is felkeresi és Tieck barátságával dicsekszik. Kazinczy meg tudta szervezni korának irodalmát, de a fiatalok már megszervezetten jönnek a világra.

A nagy strukturális különbség éppen a szervezettségükben van. Kazinczy korában az ország különböző pontjain éltek költőremeték, akiket ő kapcsolt egybe magyar irodalomná. A fiatalok az ország fővárosában élnek állandó termékeny fegyverbarátságban. A diktatura ideje lejárt, helyét elfoglalja az irodalmi arisztokratizmus, a legjobb szervezett csoportja, a cénacle, vagy ha úgy tesszük, a klikk.

A csoport eleven középpontja, amíg él, Kisfaludy Károly. Népszerűségének tekintélye, személyének úri és

1 junge Mann wendet sich in einem gezirkelt respektvollen Brief an den greisen
2 Schönhügler Meister, um zu danken für jene Inzentive, die er aus Kazinczys
3 Arbeit schöpfte und danach geht er weiter auf seinem eigenen Weg, der ganz
4 woanders hin führt, als dessen. Kazinczy schreibt beißende Bemerkungen
5 über die Jungen an seine älteren Freunde. Eigentlich gefällt ihm nichts, was
6 sie machen, mit völligem Unverständnis blickt er auf ihre künstlerische Ab-
7 sicht, sogar die größte Manifestation, "Zaláns Flucht" auch läßt ihn kalt und
8 später schreibt er auch offen: "Ich erröte nicht, zu bekennen, daß es mich vor
9 den Beweihräucherern des gepardigen Árpád graust und ich mich schäme
10 betrachtet zu werden als ihr Gefährte. Ich weiß nicht, was jener ehrliche Mann
11 solch großes gegen die Götter gesündigt haben mag, daß er tausend Jahre lie-
12 gen dürfend in seinem Grab, jetzt daraus von jedem herausgezerrt wird, der
13 sich hat glauben machen, daß Hexameter zu drechseln und etwas derartiges,
14 wie das Epos, zusammenzukritzeln auch er vermag." Aber er unterliegt im-
15 mer, wenn er mit den Jungen in Konfrontation gerät; sein Protegé, Kovacsó-
16 czy, unterschlägt die fürs Jahrbuch gesammelten Gelder, jede seiner Gegen-
17 unternehmungen scheitert, und Kazinczys Ton gegenüber den Jungen ist zu-
18 meist erschütternd demütig, jeder Satz seiner Briefe ist ein eingestandener
19 Schlachtverlust.

28 Die Jungen besiegen Kazinczy mit seiner eigenen Waffe. Kazinczy war
29 gebildet und europäisch, doch Bajza und Toldy sind viel gebildeter, Kazinczy
30 gelangte bis Wien, Toldy bewegt sich heimisch in den deutschen literarischen
31 Kreisen, auch Goethe sucht er auf und mit Tiecks Freundschaft prahlt er. Ka-
32 zinczy vermochte seines Zeitalters Literatur zu organisieren, aber die Jungen
33 kommen schon organisiert auf die Welt.

37 Der große strukturelle Unterschied ist gerade in ihrer Organisiertheit. In
38 Kazinczys Zeit lebten an des Landes verschiedenen Punkten Dichter-Einsied-
39 ler, die er zusammenschloß zur ungarischen Literatur. Die Jungen leben in des
40 Landes Hauptstadt in ständig fruchtbarer Waffenfreundschaft. Die Zeit der
41 Diktatur ist abgelaufen, ihren Platz besetzt der literarische Aristokratismus,
42 der Besten organisierte Gruppe, das Cénacle, oder wenn man will, die Clique.

47 Der lebendige Mittelpunkt der Gruppe ist, solange er lebt, Karl Kisfaludy.
48 Das Ansehen seiner Popularität, seiner Persönlichkeit Herren- und

gavalléros bája, megértése a fiatalokkal szemben elsőbbséget biztosít neki, bár a szellemi vezetés nem az övé, ahhoz nincs elég kulturája. Ő csak a nagy név, aki mögött az igazi vezére, Bajza József* és Toldy meghúzódna.

Bajza József magát melancholikus katonának nevezte. Költészetének melancholikus, terméketlen lágyságát csak-ugyan különösen egészítette ki kritikai tevékenységének katonás kérlelhetetlensége. Kazinczy két keztyűt is huzott, mielőtt kritikát írt volna. Kölcsey megírta ugyan már a véleményét, de mindig ő maga döbönt meg tőle legjobban. Bajza már egy reális, publikum-vonatkozású irodalmi élet kritikusa, más tekintetet nem ismer, mint a maga igazát.

Ő maga nehezen írt és amit írt, abban is van valami steril; így megvolt benne a terméketlen ember kesernysége a termékekkel szemben, ami a kritikai működés egyik legfőbb lelki rugója.

Még érdekesebb az alvezér, Toldy Ferenc, a budai német polgár, aki mozgékonyban, tájékozottságban és munkabírásban egyedül áll nemcsak korában, hanem általában a magyar irodalomban. Róla későbbi, irodalomtörténeti munkáival kapcsolatban lesz szó.

Az új nemzedék ellentéte, a régivel, a huszas évek vé-

* *Jegyzet.* Bajza József, szül. 1804 Szücsi, Hevesm., evangélikus földbirtokos nemesi családból. Tanulmányait a pesti piaristáknál végezte be, azután jogász lett. Pozsonyban, Bécsben és Pesten gyakornokoskodott. Szerkesztette a Kritikai Lapokat 1831-től 1836-ig. 1831-től ő szerkeszti az Aurorát, 1837-től az Athenaeumot. Az akadémia tagja. 1837—38 a Nemzeti Színház igazgatója. 1844-től szerkeszti a történeti Könyvtárat és Világtörténetet ír. A szabadságharc kitörésekor Kossuth Hírlapja c. napilapot szerkeszti. A szabadságharc bukása után Vörösmartyval együtt bujdosik. 1851-ben Pestre jön. Ettől kezdve élete végéig igen súlyos körülmények között él. Elborult elmével hal meg 1858-ban.

Kiadások: B. J. összegyűjtött munkái (Badics F.) hat kötet, Bp. 1899—1901. Több szemelvényes kiadás.

Irodalom: Péterffy Jenő, Bajza József, össz. munkái, Bp. 1901—1903.

1 Kavaliers-Zauber, sein Verständnis gegenüber den Jungen sichern ihm Priorität, obgleich die geistige Führung nicht seine ist, dazu hat er nicht genug Kultur. Er ist nur der große Name, hinter dem die wirklichen Führer, Josef Bajza * und Toldy sich zurückziehen.

2
3
4
5
6 Josef Bajza nannte sich einen melancholischen Soldaten. Seiner Dichtung melancholische, unfruchtbare Weichheit ergänzte in der Tat sonderbar seiner kritischen Tätigkeit soldatische Unerbittlichkeit. Kazinczy streifte sich sogar zwei Handschuhe über, bevor er eine Kritik geschrieben hätte. Kölcsey schrieb zwar schon seine Meinung, doch immer war er selbst von ihr am meisten erschreckt. Bajza ist bereits der Kritiker eines realen, publikum-bezogenen literarischen Lebens, eine andere Autorität kennt er nicht als seine eigene Wahrheit.

7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17 Selber schrieb er schwer und was er schrieb, auch darin ist etwas Steriles; so war in ihm die Bitterkeit des unproduktiven Menschen gegenüber den Fruchtbaren, was des kritischen Wirkens einer der hauptsächlichsten seelischen Antriebe ist.

18
19
20
21
22 Noch interessanter ist der Unterführer, Franz Toldy, der Ofener deutsche Bürger, der in seiner Beweglichkeit, Informiertheit und Arbeitskapazität allein steht nicht nur in seiner Epoche, sondern generell in der ungarischen Literatur. Von ihm wird im Zusammenhang mit seinen späteren, literaturgeschichtlichen Arbeiten die Rede sein.

23
24
25
26
27
28 Der Gegensatz der neuen Generation mit der älteren explodiert Ende der zwanziger

29
30
31
32 < * *Anmerkung:* Josef Bajza geb. 1804 in Szücsi, Kom. Heves, aus evangelischer Grundbesitzer-Adelsfamilie. Seine Studien beendete er bei den Pester Piaristen, danach wurde er Advokat, praktizierte in Preßburg, Wien und Pest. Redigierte die Kritischen Blätter 1831-1836. Ab 1831 redigiert er Aurora, ab 1837 Athenaeum. Ist Mitglied der Akademie. 1837-38: Direktor des National-Theaters. Ab 1844 redigiert er die geschichtliche Bücherei und schreibt Weltgeschichte. Beim Ausbruch des Freiheitskrieges redigiert er das "Kossuths Nachrichtenblatt" betitelte Tageblatt. Nach dem Scheitern des Freiheitskampfes begibt er sich zusammen mit Vörösmarty auf die Flucht. 1851 kommt er nach Pest. Von da an lebt er bis zum Ende seines Lebens unter äußerst schweren Umständen. Stirbt mit umnachtetem Verstand 1858.

33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46 < *Ausgaben:* (J.B.'s gesammelte Arbeiten; F.Badics), sechs Bde, - Mehrere Auswahl-Ausgaben.

47
48
49 < *Literatur:* Péterffy (J. Bajza, sämrtl.Arb.),[*1940: in Péterffys sämrtl.Arb.]

gén és a harmincas évek elején robban ki elkeseredett irodalmi harcokban. Az első az u. n. Conversations-lexicon pör volt. Wigand könyvkiadó 1830-ban megindította magyar nyelvű lexiconát, a Közhasznú Esmeretek Tárát. Szerencsétlenségére a szerkesztést nem az új emberekre, hanem Döbrenteire és Tahisz Andrára, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjére bízta. A megtámadott Döbrenteinek gróf Dessewffy József sietett a segítségére, akinek Bajza keményen megmondja a véleményét: „Itt (az irodalomban) nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; s én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, nem semmi auctoritásnak, nem semmi grófi méltóságnak.“

A második és véresebb összecsapás Kazinczyval történt. Két évvel előbb az aurorások még lelkesen ünnepelték a mestert, mikor Pestre jött és Kisfaludy Károllyal való kézszorítása által mintha a két nemzedék örök békét kötött volna. De a barátságos Kisfaludy meghalt. Kazinczy mindig a maga generációjának meghatottságával tekintett a kulturát pártfogoló főurakra, különösen pedig, kálvinista voltának a kompenzációjaképpen, a katolikus főpapokra, és életének legfőbb pillanatai közé tartozott, amikor Esterházy Károly érseknek kezét csókolhatott. Öregkorában azzal adózott a főpapok iránt érzett szenvedélyének, hogy magyarra fordította Pyrker László velencei patriarcha és egri érsek kissé elkésett, klopstockos hőskölteményét, Perlen der heilige Vorzeit. Toldy a Kritikai lapokban, a fiatalok harcias új orgánumban megtámadta Kazinczyt, hogy miért fordította le a németül író magyar embernek a művét, holott az ilyen ember a haza szégyene.

b) Társadalom és nemzetiség.

A Pyrker pörnek két tanulsága volt. Az egyik tanulság az volt, hogy a főrangú előjogok kora az eleven irodalomban végleg elmúlt, az új nemzedék nem szereti az érseket, aki „el hagyja érseki székét“, hogy hadvezér legyen, mint Tomori, vagy költő, mint Pyrker. Épen ez a felfogás váltotta ki az öregebbekből a legnagyobb megdöbbenést, el-

1 Jahre und Anfang der dreißiger Jahre in erbitterten literarischen Kämpfen.
2 Der erste war der sogen. Conversations-Lexikon-Prozeß. Verleger Wigand
3 startete 1830 sein ungarischsprachiges Lexikon, das Magazin Gemeinnützig
4 Kenntnisse. Zu seinem Unglück anvertraute er die Redaktion nicht den neuen
5 Leuten, sondern Döbrentei und Andreas Thaisz [Thaisz falsch], dem Re-
6 dakteur der Wissenschaftlichen Sammlung. Dem angegriffenen Döbrentei
7 eilte Graf Josef Dessewffy zur Hilfe, dem Bajza hart seine Meinung sagt:
8 "Hier (in der Literatur) geben nicht mehr Verdienst, nicht Geburt, nicht Amt,
9 sondern allein Gründe, allein Verstand die Priorität; und diesen pflege ich,
10 diesen kann ich Knie und Haupt beugen, jedoch keinerlei Auctorität, keiner
11 gräflichen Würde."
12
13
14
15
16

17 Der zweite und blutigere Zusammenprall geschah mit Kazinczy. Zwei
18 Jahre zuvor feierten die Auroreer noch begeistert den Meister, als er nach Pest
19 kam und durch seinen Händedruck mit Karl Kisfaludy war es als hätten die
20 beiden Generationen ewigen Frieden geschlossen. Aber der freundliche Kisfa-
21 ludy starb. Kazinczy blickte immer mit seiner eigenen Generation Gerührtheit
22 auf die Kultur protegierenden Aristokraten, insbesondere jedoch, als Kompen-
23 sation seines kalvinistischen Seins, auf die katholischen Oberpriester, und zu
24 den obersten Augenblicken seines Lebens gehörte es, als er dem Erzbischof
25 Karl Esterházy die Hand küssen durfte. Im Alter zollte er seiner gegenüber
26 den Oberpriestern empfundenen Leidenschaft dadurch Tribut, daß er ins Un-
27 garische übersetzte des Venezianer Patriarchen und Erlauer Erzbischofs La-
28 dislaus Pyrker etwas verspätetes, klopstockhaftes Heldengedicht, Perlen der
29 heilige[n] Vorzeit. Toldy griff in den Kritischen Blättern, der Jungen militan-
30 tem neuen Organ Kazinczy an, warum er des deutsch schreibenden ungari-
31 schen Mannes Werk übersetzt habe, wo doch ein solcher Mensch seiner Hei-
32 mat Schande ist.
33
34
35
36
37
38
39
40
41

b) Gesellschaft und Nationalität.

42 Der Pyrker-Prozeß hatte zwei Lehren. Die eine Lehre war die, daß das
43 Zeitalter der höchstrangigen Vorrechte in der lebendigen Literatur endgültig
44 vorbei war, daß die neue Generation den Erzbischof nicht liebt, der "seinen
45 Erzbischofsstuhl verläßt", um Heerführer zu werden, wie Tomori, oder Dich-
46 ter, wie Pyrker. Eben diese Auffassung löste bei den Älteren die größte Er-
47 schütterung aus, der zu-

jövendő forradalmak iszonyát. „S titáni vakmerőségük anynyira ment“, kiált fel Kazinczy, „hogy a Szent Hajdan Gyöngyeinek, a Tunisiásnak, a Rudolphiásnak halhatatlan íróját is, felejtván, hogy az patriarcha, hogy az érsek, hogy az főispán, hogy az csillagot hord mellén, aszerént támadják meg, mintha az egy nyavalyás zarándokocska volna.“

A nemesi kultúra keretei között az irodalom észrevehetően polgárosodik. Az írók még nagyobbára nemes emberek, de elszegényedett nemesek, akik a városi polgár életformáját veszik magukra, enyhén hajolva a bohémiség felé. A vezér, Kisfaludy Károly, a magyar irodalom ős bohémje, olyan, mintha egy romantikus költő gondolta volna el: előkelő család kitagadott sarja, festő, örök albéretek lakója, ami pénze van, rögtön elmulatja, elajándékozta, mérhetetlen adósság marad utána. A többiek is életük nagyrészt vendéglői és kávéházi asztal mellett töltik, otthon kispolgári életet élnek családjuk körében. Polgári életformájuk fogékonnyá teszi őket az irodalmi Biedermeier kordivat iránt, mely a következő nemzedékre döntő hatással van.

A Pyrker-pör második tanulsága volt, hogy végre állást kellett foglalni a magyarországi német kultúra döntő fontosságú kérdésében. A magyarországi németiségnek a XVIII. század végéig meg volt a független kulturája, mely a birodalmi németiség útjait követte provinciális módon, politikával nem foglalkozva. A XVIII. század végén azonban a magyarországi németiség épolyan felújuláson ment keresztül, mint a magyarság és ez a lendület a romantika éveiben kulminált. A kor nacionalista szellemének megfelelően ők is a magyar sorsközösség részesének érezték magukat és állást foglaltak a politika és kulturpolitika kérdésében.

A magyarországi német irodalom általában hasznos hatással volt a magyarra: a magyarországi németiség volt a természetes kulturaközvetítő, mely a németiség eredményeit a magyar földre hozta. A német nyelvű folyóiratok voltak első mintaképei a magyar nyelvűeknek, a pesti német színház szolgáltatott műsort és színjátszási mintákat a kezdő magyar színházi életnek.

Ugyanakkor a magyarországi német kultúra két hatal-

1 künftigen Revolutionen Grauen. "Und ihre titanische Tollkühnheit ging so-
2 weit", ruft Kazinczy auf, "daß sie auch der Heiligen Vorzeit Perlen, der Tunisi-
3 as, der Rudolphiade unsterblichen Verfasser, vergessend, daß er ein Patri-
4 arch ist, daß er ein Erzbischof, daß er ein Obergespan ist, daß er einen Stern
5 trägt auf seiner Brust, solcherart angreifen, als ob der ein lumpiges Pilgerlein
6 wäre."

7
8
9 Zwischen den Rahmen der adeligen Kultur verbürgerlicht sich die Li-
10 teratur merklich. Die Schriftsteller sind zumeist noch adlige Leute, aber es
11 sind verarmte Adlige, die des städtischen Bürgers Lebensform auf sich neh-
12 men, gelinde neigend zum Bohémium. Der Führer, Karl Kisfaludy, der unga-
13 rischen Literatur Ur-Bohème, ist so, als hätte ein romantischer Dichter ihn er-
14 dacht: vornehmer Familie verstoßener Sproß, Maler, ewiger Untermieter Be-
15 wohner, was er an Geld hat, verbubelt er sofort, verschenkt er, nach ihm blei-
16 ben unermessliche Schulden. Auch die übrigen verbringen ihres Lebens gro-
17 ßen Teil am Gaststätten- und Kaffeehaustisch, daheim leben sie ein kleinbür-
18 gerliches Leben im Kreis ihrer Familie. Ihre bürgerliche Lebensform macht
19 sie empfänglich für die literarische Biedermeier Zeitmode, die auf die nach-
20 folgende Generation von entscheidender Wirkung ist.

21
22
23
24
25
26 Des Pyrker-Prozesses zweite Lehre war, daß endlich Stellung genommen
27 werden mußte in der ungarländischen deutschen Kultur entscheidend wichti-
28 gen Frage. Das ungarländische Deutschtum hatte bis zum Ende des XVIII.
29 Jahrhunderts seine unabhängige Kultur, die den Wegen des Reichsdeutschtums
30 folgte auf provinzielle Weise, mit Politik sich nicht befassend. Ende des
31 XVIII. Jahrhunderts jedoch machte das ungarländische Deutschtum eine
32 ebensolche Erneuerung durch wie das Ungartum, und dieser Schwung kulmi-
33 nierte in den Jahren der Romantik. Entsprechend dem nationalistischen Geist
34 der Epoche fühlten auch sie sich als der ungarischen Schicksalsgemeinschaft
35 Teilhaber und nahmen Stellung in Fragen der Politik und Kulturpolitik.

36
37
38
39
40
41 Die ungarländische deutsche Literatur war im allgemeinen von nützlicher
42 Wirkung auf die ungarische: das ungarländische Deutschtum war der natür-
43 liche Kulturvermittler, der die Ergebnisse des Deutschtums auf ungarischen
44 Boden brachte. Die deutschsprachigen Zeitschriften waren die ersten Vorbil-
45 der der ungarischsprachigen, das Pester deutsche Theater lieferte Programm
46 und schauspielerische Muster für das beginnende ungarische theatralische Le-
47 ben.

48
49
50 Gleichzeitig barg die ungarländische deutsche Kultur zwei gewal-

mas veszedelmet rejtett magában. Egyik az volt, hogy alkotó erőket és publikumot vont el a magyar nyelvű irodalomtól, melynek most minden szál emberre szüksége volt. A másik pedig az, hogy legkiválóbb képviselői a nacionalizmust másképp értelmezték, mint a magyar nacionalisták. Ők a Habsburg öszsbirodalom polgárainak tekintették magukat és a kormány támogatásával olyan irodalmat igyekeztek szervezni, amely az öszsbirodalmi nacionalizmusra lelkesített.

Ezt a célt szolgálta gróf Majláth János és báró Mednyánszky Alajos egyébként hasznos irodalmi tevékenysége. Majláth (1786—1855), aki az osztrák kormány fizetett kéme volt, Magyarische Gedichte c. anthológiájában először ismertette meg a magyar irodalmat a külfölddel és ennek a műnek előszavaként először írta meg a magyar költésztörténet vázlatát. (1825) Ugyanő Magyarische Sagen und Maerchen-jével a magyar folklóre-kutatást útnak indította. Mednyánszky Alajos (1784—1844) az osztrák Hormayrral együtt szerkesztette a Taschenbuch für die vaterländische Geschichte-t. (1820—29), az öszsbirodalmi patriotizmus legfőbb orgánumát; 1829-ben ő adta ki az első magyar mondagyűjteményt. Mind a ketten igen nagy szerepet játszottak a romantikus korszak tárgytörténetében, írónk a történelmi tárgyat műveikből merítették. Ők ápolták legerősebben ebben a korban a magyar kultúra europaiságának tudatát. Hasonló jelentősége van a kalandos életű Fessler Ignác Aurélnak (1756—1839), kinek Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen (1812—25) c. műve a történelmi inspiráció legfőbb forrása volt.

De már Pyrker érsek, Rudolphiasával, és főképp a csodálatos tevékenységű Rummy Károly, Kazinczy barátja, német nyelvű írásaikkal és Habsburg-patriotizmusukkal, csak ellenszenvet váltottak ki a romantikus nemzedékből. Mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy nem jó magyar ember, aki németül ír. Kisfaludy Károly, aki családtagjaival németül levelezett, felháborodva utasította vissza az ajánlatot, hogy német nyelvű folyóiratba írjon. Döntő fontosságú itt Toldy megtérése. A német anyanyelvű, izig-vérig németes gondolkozású Toldy, ha német író lesz, talán a magyarországi

tige Gefahren in sich. Die eine war die, daß sie schöpferische Kräfte und Publikum von der ungarischsprachigen Literatur wegzog, die jetzt an jedem einzelnen Menschen Bedarf hatte. Die andere wiederum war die, daß ihre hervorragendsten Vertreter den Nationalismus anders interpretierten, als die ungarischen Nationalisten. Sie betrachteten sich als des Habsburger Gesamtreichs Bürger und mit Unterstützung der Regierung trachteten sie eine solche Literatur zu organisieren, die zum Gesamtreichs-Nationalismus begeisterte.

Diesem Ziel diente Graf Johann Majláth und Baron Alois Mednyánszky's übrigen nützliche literarische Tätigkeit. Majláth (1786—1855), der der österreichischen Regierung bezahlter Spion war, machte in seiner Anthologie betitelt Magyarische Gedichte erstmals die ungarische Literatur dem Ausland bekannt und schrieb als des Werkes Vorwort zum erstenmal der ungarischen Poetikgeschichte Skizze (1825). Derselbe brachte mit seinen Magyarische Sagen und Maerchen die ungarische Folklore-Forschung auf den Weg. Alois Mednyánszky (1784—1844) mit dem Österreicher Hormayr gemeinsam redigierte das Taschenbuch für die vaterländische Geschichte (1820—29), des Gesamtreichs-Patriotismus oberstes Organ; 1829 gab er die erste ungarische Sagensammlung heraus. Alle beide spielten eine sehr große Rolle in der romantischen Epoche Sachgeschichte, unsere Schriftsteller schöpften die geschichtlichen Objekte aus ihren Werken. Sie pflegten am stärksten in diesem Zeitalter das Bewußtsein des Europäertums der ungarischen Kultur. Eine ähnliche Bedeutung hat der abenteuerlich-lebige Ignaz Aurel Fessler (1756—1839), dessen Werk betitelt Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen (1812—25) der geschichtlichen Inspiration hauptsächlichste Quelle war.

Doch schon Erzbischof Pyrker, mit seiner Rudolphias, und hauptsächlich der wunderbar aktive Karl Rummy, Kazinczy's Freund, mit ihren deutschsprachigen Schriften und ihrem Habsburg-Patriotismus, lösten nur Antipathie aus aus der romantischen Generation. Es wurde immer offenkundiger, daß kein guter ungarischer Mensch ist, wer deutsch schreibt. Karl Kisfaludy, der mit seinen Familienmitgliedern deutsch korrespondierte, wies empört das Angebot zurück, daß er in eine deutschsprachige Zeitschrift schreibe. Von entscheidender Wichtigkeit ist hier Toldy's Bekehrung. Der deutsch-muttersprachige, bis in die Fingerspitzen deutschartig denkende Toldy, wenn er deutscher Schriftsteller wird, hätte vielleicht die ungarländische

német irodalmat európai magaslatra vezeti. De ő meg-
érezve, hogy egy kicsiny, de autonom irodalom többet ér
minden még oly nagyszerű provinciális irodalomnál, a ma-
gyar irodalmat hozta közelebb német polgártársai szívéhez.
Mert a művelt német polgárrétegek megmagyarosodása két-
ségkívül a szellemen, az irodalmon keresztül történt, és ez
a magyar kultúra egyik büszkesége lehet.

c.) *Intézmények, orgánumok.*

A politikai élet ekkoriban még nem sok jót ígért. Szé-
chenyi István merész gondolatai a nagy társadalmi reform-
ról csak nagylassan terjedtek, csak az országgyűlési ifjúság
és szerencsétlen sorsú vezére, Wesselényi Miklós, hordoz-
ták magukban a forradalmi jövődőt. De egy dologban
már a politikusok is átvették az új szellemet, melyet az iro-
dalom hozott: a magyar nyelv ügyében. Az országgyűlés
általános nyelvügyi lelkesedésének a hatása alatt ajánlotta
fel Széchenyi István és példájára más főurak azt az össze-
get, ami az akadémia felállításához szükséges volt.

Hosszas előkészületek után az Akadémia 1830-ban
megalakult. Eredete és első intézményei által még abba a
korba tartozott, ahol minden kezdeményezés az arisztokrá-
cia kezében volt. A legfőbb hatalom az igazgató-tanács,
mely nem írókból, hanem politikusokból állt és huszonöt
tagja közt csak egy polgár akad. Első elnöke gróf Teleki
József, alelnöke Széchenyi István volt. A titkárságot,
melyre Kazinczy, Kölcsey és Toldy annyira vártak, az
arisztokraták kedvence, a stréber Döbrentei Gábor nyerte
el. Első tagjai többnyire földbirtokosok, papok és egyetemi
tanárok, bár akadt köztük olyan is, mint Szenvey József,
aki csak maglódi nevelő.

Ilymódon az akadémiának már születése pillanatában
volt valami elavult íze. A nagy célt, amelyért létrehozták,
a szisztematikus nyelvművelést nem valósította meg, de ez
nem az akadémia hibája volt. Ez a célkitűzés már elavult
volt abban a pillanatban, amikor az akadémia megalakult.
A nyelvújítás harcát Kazinczy és társai már megvívták, az
akadémia számára nem maradt más hátra, mint tudomásul

1 deutsche Literatur auf europäische Anhöhe geführt. Aber er, fühlend, daß eine
2 kleine, aber autonome Literatur mehr wert ist als eine noch so großartige pro-
3 vinzielle Literatur, brachte die ungarische Literatur näher dem Herzen seiner
4 deutschen Bürgergefährten. Denn der gebildeten deutschen Bürgerschichten
5 Vermadjarisierung geschah zweifellos durch den Geist, die Literatur, und dies
6 kann der ungarischen Kultur einer der Anlässe zum Stolz sein.

7 [*1940 kiegészítés /Einfügung: Pukánszky, Béla: A magyarországi német irodalom
8 története (Geschichte der ungarländ. deutschen Literatur), Bp., 1926. Koszó, János:
9 Feszler I. Aurél, a regény- és történetíró (I. Aurel Fessler, der Roman- und Ge-
10 schichtsschreiber), Bp. 1923.]

c) *Institutionen, Organe.*

13
14 Das politische Leben verhiß zu dieser Zeit noch nicht viel Gutes. Stephan
15 Széchenyis kühne Gedanken von der großen gesellschaftlichen Reform ver-
16 breiteten sich nur sehr langsam, nur die parlamentarische Jugend und ihr un-
17 glücklich geendeter Führer, Nikolaus Wesselényi, trugen in sich die revolu-
18 tionäre Zukunft. Doch in einer Sache übernahmen auch schon die Politiker
19 den neuen Geist, den die Literatur brachte: in der Angelegenheit der ungaris-
20 schen Sprache. Unter der Wirkung der allgemeinen Begeisterung des Land-
21 tags in Sachen der Sprache offerierten Stephan Széchenyi und auf sein Bei-
22 spiel hin andere Magnaten jenen Betrag, der zur Errichtung der Akademie
23 notwendig war.

24
25
26 Nach langwierigen Vorbereitungen konstituierte sich die Akademie 1830.
27 Durch ihren Ursprung und ihre ersten Maßnahmen gehörte sie noch in jene
28 Epoche, als jede Initiative in der Aristokratie Hand war. Die höchste Macht ist
29 der Direktoriums-Rat, der nicht aus Schriftstellern, sondern aus Politikern be-
30 steht und unter dessen fünfundzwanzig Mitgliedern sich nur ein Bürger befin-
31 det. Ihr erster Präsident war Graf Josef Teleki, ihr Vizepräsident Stephan Szé-
32 chenyi. Das Sekretariat, worauf Kazinczy, Kölcsey und Toldy so sehr warte-
33 ten, gewann der Aristokraten Liebling, der Streber Gabriel Döbrentei. Ihre
34 ersten Mitglieder waren zumeist Grundbesitzer, Pfarrer und Universitäts-Pro-
35 fessoren, obzwar unter ihnen auch ein solcher sich fand wie Josef Szenvey,
36 der nur Maglóder Erzieher ist.

37
38
39
40
41
42 Auf diese Weise hatte die Akademie schon im Augenblick ihrer Geburt ein-
43 en etwas veralteten Beigeschmack. Das große Ziel, für das man sie zustande-
44 gebracht hatte, die systematische Sprachpflege verwirklichte sie nicht, aber
45 dies war nicht der Akademie Schuld. Diese Zielsetzung war schon veraltet in
46 jenem Augenblick, als die Akademie sich konstituierte. Den Kampf der
47 Sprachneuerung hatten Kazinczy und seine Gefährten schon ausgefochten, für
48 die Akademie blieb nichts anderes übrig, als zur Kenntnis
49
50

venni az eredményeket és megállapítani a helyesírást. Azonkívül a nyelvvelés felvilágosodási ideálja már megdőlt a romantikus korszakban. A romantika fejlett történelmi érzéke a históriát oly erős mértékben belevonta a nyelv és az irodalom kérdéseibe, hogy az aktív nyelvalkotásnak, az írói tevékenységnek el kellett válnia a passzív nyelvi megismeréstől, a nyelv- és irodalomtudománytól. Így az akadémia nem az aktív, hanem a passzív nyelvvelésnek, a tudománynak az otthona lett és az eleven irodalommal kevés érintkezése volt.

Az új nemzedék egyébként nemsokára az akadémiában is szóvivő lett, de igazi küzdőtere nem az akadémiai gyűlésterem volt, hanem a folyóiratok. Az aurorások, mestereik emlékére megalakították a mindmáig fennálló Kisfaludy-Társaságot. (1836) Az élite-irodalom szellemének ápolására. Az Aurora maga 1837-ben helyet adott az Athenaeumnak. Szerkesztői Vörösmarty, Bajza és Toldy voltak. Az Athenaeum melléklapjával, a Figyelmezővel hetenként kétszer, majd háromszor megjelenő irodalmi lap volt, tanulmányokat, verseket, elbeszéléseket közölt, olyasmí volt, mint a Nouvelles Littéraires, de reklám- és üzletmentes. Általában az Athenaeum a legjobb tanulsága annak, hogy a magyar szellemnek mennyire legfényesebb kora volt a romantikus nemzedék ideje: csak ekkor volt az élite-közönség érdeklődése eléggé erős, hogy egy tisztára irodalmi jellegű, másnaponként megjelenő lapot fenn tudjon tartani. Az irodalmi kulturának erről a magas fokáról leszállott szellemi életünk 1843-ban, amikor az Athenaeum megszűnt és helyét a képes divatlapok foglalták el; és ezt a fokot azóta sem tudtuk elérni.

Politikai hetilap csak egy volt ebben az időben, a Jelenkor, (1832—1848), melyet Kisfaludy Károly közbejött halála miatt Helmecezy szerkesztett Széchenyis szellemben, de a szélső nyelvújítás komikus nyelvén. Sohse mulasztotta pl. megemlíteni az ágyuk „dörgedelmes morgadalmait“. 1833-ban megindult az első divatlap, Mátray Gábor Regelője. Az Athenaeum ellenlapja a pozsonyi Hírnök volt (1837—45), ennek a hasábjain vivta Csató Pál irodalmi harcát Bajza ellen, az elsejét azoknak a harsogó kiméletlen

1 zu nehmen die Ergebnisse und festzustellen die Rechtschreibung. Außerdem
2 war der Sprachkultivierung aufklärerisches Ideal schon gestürzt in der roman-
3 tischen Epoche. Der Romantik entwickeltes geschichtliches Gefühl bezog die
4 Historie in solch starkem Maß in die Fragen der Sprache und der Literatur ein,
5 daß das aktive Sprachschöpfen, die schriftstellerische Tätigkeit sich trennen
6 mußte vom passiven sprachlichen Kennenlernen, von der Sprach- und Litera-
7 turwissenschaft. So wurde die Akademie nicht der aktiven, sondern der passi-
8 ven Sprachpflege, der Wissenschaft Zuhause, und hatte mit der lebendigen Li-
9 teratur wenig Berührung.

10
11
12
13 Die neue Generation wurde übrigens alsbald auch in der Akademie wort-
14 führend, aber ihr wahrer Kampfplatz war nicht der akademische Versamm-
15 lungssaal, sondern waren die Zeitschriften. Die Aurora-Leute, zu ihres Meis-
16 ters Gedenken gründeten die bis heute bestehende Kisfaludy-Gesellschaft
17 (1836). Zur Pflege des Geistes der Elite-Literatur. Die Aurora selber machte
18 1837 dem Athenaeum Platz. Seine Redakteure waren Vörösmarty, Bajza und
19 Toldy. Das Athenaeum mit seinem Beiblatt, dem Mahner, war ein wöchent-
20 lich zweimal, dann dreimal erscheinendes literarisches Blatt, es veröffent-
21 lichte Studien, Gedichte, Erzählungen, war sowas wie die Nouvelles Littéraires,
22 aber reklame- und geschäftsfrei. Im allgemeinen ist das Athenaeum die beste
23 Lehre dessen, daß des ungarischen Geistes wie sehr glanzvollste Epoche der
24 romantischen Generation Zeit war: nur diesmal war des Elite-Publikums Inte-
25 resse genügend stark, daß es ein rein literarisch geprägtes, zweitägliches Blatt
26 unterhalten können soll. Von der literarischen Kultur dieser hohen Stufe stieg
27 unser geistiges Leben herab 1843, als das Athenaeum aufhörte und seinen
28 Platz die illustrierten Modeblätter einnahmen; und diese Stufe konnten wir
29 auch seither nicht mehr erreichen.

30
31
32
33
34
35
36
37
38 An politischen Wochenblättern gab es in dieser Zeit nur eines, die Gegen-
39 wart (1832—48), die wegen Karl Kisfaludys dazwischengekommenem Tod
40 von Helmecezy redigiert wurde in Széchenyis Geist, aber in der extremen
41 Sprachneuerung komischer Sprache. Niemals versäumte er z.B. der Kanonen
42 "donnerhaftige Gemurrereien" zu erwähnen. 1833 startete das erste Mode-
43 blatt, Gabriel Mátrays Erzähler. Des Athenaeums Gegenblatt war der Press-
44 burger Nachrichtenbote (1837—45), in dessen Spalten foht Paul Csató sei-
45 nen literarischen Kampf gegen Bajza, die erste jener schmetternd schonungs-
46 losen

polémiáknak, melyekkel a következő nemzedék folyóiratai tele lesznek.

Az akadémia mellett Bessenyeinek és a nyelvügy minden hívének másik nagy álma is megvalósul ebben az időben: 1835-ben Pest vármegye költségén, a Grassalkovich herceg által ajándékozott telken elkezdik építeni az állandó pesti színházat, mely 1837-ben meg is nyílik. A színházat először Pesti Magyar Színháznak, majd később Nemzeti színháznak nevezik. Az aurorások itt is vezetőszerepet visznek: Bajza az első igazgató, majd, amikor lemond, ő és Vörösmarty az Athenaeum hasábjain megjelenő színikritikájukkal a színház voltaképeni szellemi vezérei maradnak.

A színház egyébként szintén csalódást okoz. Az adminisztráció egy vármegyei intézőbizottság felügyelete alatt áll és a színház nehézkesen mozog, mint minden közüzem. Időnként kénytelenek kötéltáncosokat és díjbirkózókat beengedni, hogy kisebb legyen a deficit. Csak amikor 1843-ban Bartay bérbeveszi, lendül fel a színház ügye.

Irodalom: Pintér Jenő id. m. V. kötet. Farkas Gyula, A magyar romantika, Bp. 1930.

d.) *Optimista nemzetfelfogás.*

Ebben az időben alakul ki a kétféle felfogás a nemzet világhelyzetére nézve: a nemzeti optimizmus és a nemzeti pesszimizmus. A legnagyobbak, Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty pesszimisták. Velük szemben áll az optimisták hangosabb tábora. Ők viszik a szót az országgyűlésen, kétségbeejtve Széchenyit és Kölcseyt: őket tapsolja a színház, amikor Kisfaludy Károly „bundás” darabjain lelkesedik; az ő „öröm-énekeik” töltik meg az évkönyveket és folyóiratokat. Hangjuk egyre erősödik és a negyvenes években az ő lelkesedésük és önbizalmuk kergeti a nemzetet a szabadságharc szerencsétlenségébe.

Ebben a korszakban az optimisták apostola egy lángeszű mánikus, Horvát István, a történettudós. Az egész romantikus nemzedéket ő neveli az egyetemen. Horvát, mint Kazinczy barátja és elveinek terjesztője, mint nagy

1 Polemiken, mit denen der folgenden Generation Zeitschriften voll sein werden.
2

3 Neben der Akademie wird in dieser Zeit auch Bessenyeis und jedes
4 Anhängers der Sprachangelegenheit anderer großer Traum verwirklicht: 1835
5 beginnt man auf Kosten des Komitats Pest, auf der von Herzog Grassalkovich
6 geschenkten Parzelle das ständige Pester Theater zu bauen, das 1837 auch er-
7 öffnet wird. Das Theater wird zuerst Pester Ungarisches Theater, dann später
8 Nationales Theater genannt. Die Aurora-Leute tragen auch hier eine führende
9 Rolle: Bajza ist der erste Direktor, dann, als er resigniert, bleiben er und Vö-
10 rösmarty mit ihren in den Spalten des Athenaeum erscheinenden Bühnen-Kri-
11 tiken des Theaters eigentliche geistige Führer.
12

13
14
15
16 Das Theater übrigens verursacht gleichfalls Enttäuschung. Die Administra-
17 tion steht unter Aufsicht einer Komitats-Verwaltungskommission und das
18 Theater bewegt sich schwerfällig, wie jeder öffentliche Betrieb. Von Zeit zu
19 Zeit ist man gezwungen, Seiltänzer und Preisringer hereinzulassen, damit das
20 Defizit kleiner werde. Erst als 1843 Bartay es in Pacht nimmt, schwingt die
21 Sache des Theaters auf.
22

23
24
25 < *Literatur:* Pintérs zit.W., V.Band. - Farkas [Julius v. ~] (Die ungarische Ro-
26 mantik),
27

d.) *Optimistische Nationsauffassung.*

28
29
30
31 In dieser Zeit bildet sich die zweierlei Auffassung hinsichtlich der Nation
32 Weltsituation heraus: der nationale Optimismus und der nationale Pessimis-
33 mus. Die Größten, Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty sind Pessimisten. Ihnen
34 gegenüber steht der Optimisten lautstärkeres Lager. Sie führen das Wort im
35 Landtag, Széchenyi und Kölcsey in Verzweiflung stürzend: ihnen applaudiert
36 das Theater, als es sich an Karl Kisfaludys "pelzmanteligen" Stücken begeis-
37 tert; ihre "Freuden-Lieder" füllen die Jahrbücher und Zeitschriften. Ihre Stim-
38 me wird immer kräftiger und in den vierziger Jahren treibt ihre Begeisterung
39 und ihr Selbstvertrauen die Nation in das Unglück des Freiheitskrieges.
40

41
42
43
44
45 In dieser Epoche ist der Apostel der Optimisten ein genialer Maniker, Ste-
46 phan Horvát, der Geschichtsgelehrte. Die ganze romantische Generation er-
47 zieht er an der Universität. Horvát, als Kazinczys Freund und Verbreiter sei-
48 ner Prinzipien, gehört als großer

pedagogus és mint szorgalmas történelmi gyűjtő a kor nagy alakjaihoz tartozik: de idősebb korában a nemzet-optimizmus benne épen úgy lelki betegséggé vált, mint az ellenkezője Széchenyiben. Ebben a korszakában adja ki Rajzolatait, melyekben véglegesen rendezni akarja a romantikus visszafordulók örök kérdését: a magyar őstörténetet.

Horvát* őstörténeti elméletének alapja a barokk etimologizálás. A Magyar szót, ami egyébként Magvetőt jelent, megtalálni kissé elferdülve, teméntelen görög hely- és népnévben: Muger, Moger, Mager, Mogar, Magiar, Macar, Machar, Mocher, Mazar, Mazer, Maxer, Macaron, Macrom, Macris, Mazaca, Mazaga, Masax, Massáeus, Mássyx. „A Görög a Magyar Szabadság szereteténél fogva a boldogot Makar-nak mondotta“. A latin meg azért nevezi aequusnak az igazságos embert, mert igazságosak voltak az equusok, a lófejű székelyek. A világot az ősidőben általában szittyák lakták, akik részben magyarok voltak, részben lófejűek, részben palócok, részben jászok. A jász ijászt jelent, tehát minden nép, amelyik nevében az ij szót hordja, jász volt, amint hogy minden nép, melynek a neve a szántófölddel függ össze, magvető, vagyis magyar volt. A pártusok tulajdonképpen pártos szittyák, az Odysseiabeli lajstrygonok nem egészen érthető okokból palócok, hiszen csak rájuk kell nézni.

A szittyák kezdetben Nubiában és Abessziniában laktak nagy boldogságban, csak az volt a baj, hogy a nemzet

* *Jegyzet.* Horvát István, szül. 1784, Székesfehérvárott nemes származású iparoscsaládból. 1803-tól Urményi József országbíró fiainak nevelője, itt szerzett összeköttetéseit alapítják meg tudományos és társadalmi pozícióját. Ő, Szemere Pál és Vitkovics Mihály alkotják Kazinczy „pesti triászát“. 1812–1815. kiadja a Magyar Dámák Kalendáriumát. A Széchenyi Könyvtár igazgatója, majd 1823-tól egyetemi tanár. 1833–36. a Tud. Gyűjtemény szerkesztője. Meghal 1846-ban.

Művei: Magyarország gyökeres nemzetségeiről, Pest, 1820. Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történetiből, Pest, 1825. a deutschok Mózesről Tacitusig. Tud. Gyűjtemény 1831 stb. Nagyon érdekes kéziratban maradt naplója, „Mindennapja“, melyből szemelvényeket közölt az ITK, 1912–14.

1 Pädagoge und als fleißiger geschichtlicher Sammler zu den großen Gestalten
2 der Epoche: aber in seinem späteren Alter wurde der Nations-Optimismus
3 in ihm ebenso zur seelischen Krankheit, wie das Gegenteil in Széchenyi. In die-
4 ser seiner Epoche gibt er seine Zeichnungen heraus, mit denen er endgültig
5 die ewige Frage der romantischen Umkehrer regeln will: die ungarische Ur-
6 geschichte.

8 Grundlage der urgeschichtlichen Theorien Horváts' * ist das barocke Ety-
9 mologisieren. Das Wort Madjar, das übrigens Sämman bedeutet, ist zu finden
10 ein wenig verdreht, in Unmengen griechischer Orts- und Volksnamen: Muger,
11 Moger, Mager, Mogar, Magiar, Macar, Machar, Mocher, Mazar, Mazer, Ma-
12 xer, Macaron, Macrom, Macris, Mazaca, Mazaga, Masax, Massáeus, Mássyx.
13 "Der Grieche nannte wegen der Ungarn Liebe der Freiheit den Glücklichen
14 Makar". Der Lateiner wiederum nennt darum aequus den gerechten Men-
15 schen, weil gerecht waren die equuser, die roßhäuptigen Sekler. Die Welt be-
16 wohnten in der Urzeit im allgemeinen Skythen, die teils Ungarn waren, teils
17 Roßhäuptige, teilweise Paloczen, teils Jazygen. Der Jazyge bedeutet Bogen-
18 schütze, also jedes Volk, das in seinem Namen das Wort Bogen trägt [ij], war
19 Jazyge, dieweil jedes Volk, dessen Name mit dem Ackerfeld zusammenhängt,
20 Sämman, das heißt Madjar war [s.o.]. Die Parther sind eigentlich parteiliche
21 Skythen, die Lajstrygonen aus der Odyssee sind aus nicht ganz verständlichen
22 Gründen Paloczen, man muß nur auf sie schauen.

31 Die Skythen wohnten anfangs in Nubien und Abessinien in großer Glück-
32 lichkeit, das Pech war nur, daß der Nation

34
35 < * *Anmerkung:* Stefan Horvát geb. 1784, in Stuhlweißenburg aus Handwerker-
36 familie adliger Abstammung. Ab 1803 ist er Erzieher der Söhne des Landesrichters
37 Josef Urményi, seine hier erworbenen Verbindungen begründen seine wissenschaft-
38 liche und gesellschaftliche Position. Er, Paul Szemere und Michael Vitkovics bilden
39 Kazinczys „Pester Trias“. 1812-15: er gibt den "Ungarischer Damen Kalender" he-
40 raus. Ist Direktor der Széchenyi-Bibliothek, dann ab 1823 Universitätsprofessor.
41 1833/36 Redakteur der "Wiss. Sammlung". Stirbt 1846.

42
43
44
45 < *Seine Werke:* (Über Ungarns verwurzelte Geschlechter), - (Zeichnungen [Dar-
46 stellungen] aus den ältesten Geschichten der ungar. Nation), - (Die Deutscher von
47 Moses bis Tacitus. Wiss. Sammlung) 1831 usw. Sehr interessant ist sein in Manu-
48 skript gebliebenes Tagebuch "Sein Alltägliches", woraus die [Zs.: Lit.-gesch. Mit-
49 teilungen] Auszüge veröffentlichte,

„tsinosodása“ következtében a kunhalmok, ahová királyaikat temették, egyre nagyobbak lettek és mikor már piramisokká nőttek, a nép nem tudta tovább elviselni az állandó építkezés terheit és kivándorolt. Hatalmas termetűkért ezeket az ősmagyarokat, palócokat és lófejűeket gigászoknak és titánoknak is nevezték. Később philiszteus név alatt Syriában is letelepedtek a palócok, majd Josué elől menekülve, egészen az Atlanti-Oceánig futottak és itt megalapították Cadixot. „Szent Dávid király, kivándorolva hazájából, a nagy Pártus barátságánál keresett menedékhelyet. Nagy megkülönböztetése volt, hogy a vitéz nemzetől Székel Naggyá (Markgráffá) tétetett“. Csak az marad homályban, hogy a partusok ezt a méltóságot magyar vagy német szóval jelölték-e. Herodes tulajdonképeni neve Anad, ő is pártus szittyá volt.

Nagyon jeles szittyá volt Hercules is, kinek vezérletével a szittyák elfoglalták Görögországot és Itáliát. A Mare Ionium nem más, mint Jász Tenger. A Mare Aegeum Lófejű tenger. A mumiák pólyafelíratait az ószékely rovásírás alapján gyerekjáték megfejteni. Hogy Homeros derék magyar ember volt és Ilium tulajdonképen Ilusvárat jelent, magától értetődik.

És így tovább. Mindenki magyar volt, vagy legalább is palóc. A könyv a korszak legmulatságosabb könyve, csak az a háttorzongató, hogy 1825-ben jelent meg, amikor kint már az u. n. történelmi iskola kezdi bontogatni szárnyait és a történelmet felemeli az igazságok hideg és tiszta birodalmába. Horvát István teoriáinak igen sok híve akadt, az országgyűlés 1836-ban kétezer forint évdíjat szavazott meg neki, hogy munkálkodását folytathassa, bár a romantikusok kigunyolták és annyira megsértették, hogy nem is fogadta el az akadémiai tagságot. Az öröm, amelylyel a közönség Horvát István képtelenségeit elfogadta, mutatja az optimista nemzetfelfogás megalapozottságát a korlélekben. Ebben az optimizmusban készül elő a következő generáció megannyi megdöbbentő politikai ballépése.

Vigasztalásunkra szolgálhat, hogy szomszédaink történetírása most tart ott, ahol a mienk Horvát István napjaiban.

1 "Schmuckwerdung" wegen die Kumanenhügel, wohin sie ihre Könige begruben,
2 ständig größer wurden und als sie schon zu Pyramiden wuchsen, konnte
3 das Volk nicht länger ertragen der ständigen Bautätigkeit Lasten und wanderte
4 aus. Wegen ihres mächtigen Wuchses wegen nannte man diese Ur-Ungarn,
5 Paloczen und Roßköpfige auch Giganten und Titanen. Später ließen sich unter
6 dem Namen Philister auch in Syrien die Paloczen nieder, dann, vor Josua fliehend,
7 rannten sie ganz bis hin zum Atlantischen Ozean und gründeten hier
8 Cadix. "Der heilige König David, aus seiner Heimat auswandernd, suchte bei
9 der großen Parther Freundschaft Zuflucht. Seine große Distinktion war, daß er
10 von der heldischen Nation zum Sekler Großen (zum Markgrafen) gemacht
11 wurde." Schleierhaft bleibt nur, ob die Parther diese Würde mit einem ungarischen
12 oder deutschen Wort bezeichneten. Herodes' eigentlicher Name ist
13 Arad, auch er war parthischer Skythe.

14
15
16
17
18
19 Ein sehr ausgezeichneter Skythe war auch Herkules, unter dessen Führung
20 die Skythen Griechenland und Italien eroberten. Das Mare Ionium ist nichts
21 anderes als Jazygisches Meer. Das Mare Aegeum Roßhauptiges Meer. Die
22 Aufschriften auf den Wickelbändern der Mumien zu entziffern ist mit Hilfe
23 der altseklerischen Runenschrift ein Kinderspiel. Daß Homer ein braver ungarischer
24 Mann war und Ilium eigentlich Iluschburg bedeutet, versteht sich von
25 selbst.

26
27
28 Und so weiter. Jedermann war Ungar, oder zumindest Palocze. Das Buch
29 ist das belustigendste Buch des Zeitalters, gänsehautmachend ist nur, daß es
30 1825 erschien, als draußen schon die sogen. geschichtliche Schule ihre Flügel
31 zu entfalten beginnt und die Geschichte emporhebt in der Wahrheiten kaltes
32 und reines Reich. Stephan Horváts Theorien fanden sehr viele Anhänger, der
33 Landtag bewilligte ihm 1836 zweitausend Forint Jahresprämie, damit er seine
34 Arbeit fortsetzen könne, obwohl die Romantiker ihn verspotteten und so sehr
35 beleidigten, daß er die Akademie-Mitgliedschaft auch nicht annahm. Die
36 Freude, mit der das Publikum Stephan Horváts Absurditäten akzeptierte, zeigt
37 die Fundiertheit der optimistischen Nationsauffassung in der Zeitseele. In diesem
38 Optimismus bereiten sich die zahlreichen bestürzenden politischen Fehl-
39 tritte der folgenden Generation vor.

40
41
42
43
44
45 Zu unserer Tröstung kann dienen, daß unserer Nachbarn Geschichtsschreibung
46 jetzt dort hält, wo unsere in den Tagen Stephan Horváts.

13. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

Gróf Széchenyi István* mindmáig abban a szoborszerű pózban él a köztudatban, melybe Kossuth Lajos rögzítette politikai okokból, mikor kimondta rá, hogy a legnagyobb

* *Jegyzet.* Gr. Sz. I., szül. 1791-ben Bécsben. Atyja gróf Sz. Ferenc, a Nemzeti Múzeum alapítója. 1809-ben abbahagyja tanulmányait, katonatiszt lesz. Résztvesz az 1813-as lipcsei Völkerschlachtban Napoleon ellen. 1814-ben Bécsben van a kongresszus idején; megkezdí naplóját. 1815: első angliai útja. 1818-ban a Balkán félszigetet és Kisásziát járja be. Két évet ezredével Magyarországon és Erdélyben tölt. 1822-ben báró Wesselényi Miklós társaságában újra Angliába utazik. 1824-ben kezdődik szerelme gróf Zichy Károlyné Seilern Crescentia iránt. 1825: rövidebb franciaországi út után résztvesz az országgyűlésen, felajánlja egy évi jövedelmét az Akadémia céljaira. 1826-ban lemond tiszti rangjáról, megkezdí társadalmi és gazdasági tevékenységét. 1827: az első pesti lóversenyek, megalapítja a nemzeti kaszinót. 1830: a Hitel megjelenik. Aldunai útja, a Dunaszabályozás előkészítése. 1831: az Akadémia alelnöke. 1832: elkezdí a híd érdekében munkálkodni. 1833: az országgyűlésen többször felszólal a jobbágyok ügyében. A Stádiumot betiltja a cenzura. 1836: nőül veszi Seilern Crescentiát, kinek férje közben meghalt. 1840: kezdődí ellentétek Kossuthtal. 1841-ben a Kelet népé-ben nyíltan szembefordul vele. 1842: a Lánchíd megnyitása. Elveszti népszerűségét. 1845: a helytartótanács kebelében a közlekedési ügyek vezetője. Vasút-építések. 1848: az első felelős miniszteriumban a közlekedésügy minisztere. A forradalom kitörésekor lelki egyensúlya megbomlik, hajón menekül az országból, Esztergomnál a Dunába veti magát, megmentik. Ettől kezdve hátralevő életét a döblingi elmeógyógyintézetben tölti. Visszanyeri öntudatát, de önszántából nem hagyja el az intézetet. 1857-ben egyre erősebb tevékenységet fejt ki, különösen a külföldi sajtót informálja a magyar helyzetről. A bécsi kormány figyelteti. 1860-ban egy házkutatás annyira aktualizálja kényszerképzetait, hogy agyonlövi magát.

Művei: Lovakról, Pest, 1828. Hitel, Pest, 1830. Világ, Pest, 1831. Stádium, Lipcse, 1833. A kelet népe, Pest, 1841. Politikai programtöredékek, Pest, 1847. Ein Blick auf den anonymen Rückblick, Von einem Ungarn, London, 1859. Döblingben írt művei kéziratban.

13. GRAF STEPHAN SZÉCHENYI.

Graf Stephan Széchenyi * lebt bis heute in jener statuenhaften Pose im Allgemeinbewußtsein, in die ihn Ludwig Kossuth fixierte aus politischen Gründen, als er über ihn aussagte, daß er der größte

< * *Anmerkung:* Graf St. Sz., geb. 1791 in Wien. Vater ist Graf Franz Sz., Gründer des National-Museums. 1809 bricht er seine Studien ab, wird Militäroffizier. Nimmt teil an der 1813er Leipziger Völkerschlacht gegen Napoleon. 1814 ist er in Wien zur Zeit des Kongresses; beginnt sein Tagebuch. 1815: erste Englandreise. 1818 bereist er die Balkan-Halbinsel und Klein-Asien. Zwei Jahre verbringt er mit seinem Regiment in Ungarn und Siebenbürgen. 1822 reist er in Gesellschaft des Barons Nikolaus Wesselényi erneut nach England. 1824 beginnt seine Liebe zur Gräfin Frau Karl Zichy geb. Crescentia Seilern. 1825: nach kürzerer Frankreichreise nimmt er am Landtag teil, offeriert sein Einjahres-Einkommen für die Ziele der Akademie. 1826 verzichtet er auf seinen Offiziers-Rang, beginnt seine gesellschaftliche und wirtschaftliche Tätigkeit. 1827: erste Pester Pferderennen, er gründet das National-Kasino. 1830: der "Kredit" erscheint. Seine Reise zum Unterlauf der Donau, Vorbereitung der Donauregulierung. 1831: Vizepräsident der Akademie. 1832: beginnt im Interesse der Brücke zu arbeiten. 1833: auf dem Landtag meldet er sich mehrmals in der Sache der Leibeigenen zu Wort. Das "Stadion" wird von der Zensur verboten. 1836: er heiratet Crescentia Seilern, deren Mann inzwischen gestorben ist. 1840: beginnende Gegensätze mit Kossuth. 1841 wendet er sich in („Volk des Ostens“) offen gegen ihn. 1842: Eröffnung der Kettenbrücke. Er verliert seine Popularität. 1845: innerhalb des Statthalterrates ist er Leiter der Verkehrs-Angelegenheiten. Eisenbahn-Bauten. 1848: im ersten verantwortlichen Ministerium ist er Minister für das Verkehrswesen. Beim Ausbruch der Revolution zerfällt seine seelische Balance, er flieht per Schiff aus dem Land, bei Gran stürzt er sich in die Donau, wird gerettet. Von da an verbringt er sein restliches Leben in der Döblinger Geistesheilanstalt. Gewinnt sein Selbstbewußtsein zurück, aber aus eigenem Entschluß verläßt er das Institut nicht. 1857 entfaltet er eine zunehmend stärkere Aktivität, insbesondere informiert er die ausländische Presse über die ungarische Lage. Die Wiener Regierung läßt ihn beobachten. 1860 aktualisiert eine Hausdurchsuchung seine Zwangsvorstellungen dermaßen, daß er sich erschießt.

< *Seine Werke:* (Über Pferde), - (Kredit), - (Welt), - (Stadion), Leipzig 1833. (Das Volk des Ostens), - (Politische Programmfragmente). "Ein Blick auf den anonymen Rückblick, Von einem Ungarn", - Seine in Döblingen geschriebenen Werke in Manuskript.

magyar. Széchenyi maga tiltakozott legjobban ez ellen az időbeli apotezisz ellen, mert az eleven vibráló élet embere volt és a tiszteletet sem bírta más formában elviselni, mint ami a működésben levő energiának szól. Ma, amikor naplói és döblingi hagyatéka napvilágra kerültek és beletartunk a szobor küzdelmes és megdöbbentő belső életébe, tudjuk, hogy a „legnagyobb magyar“ a legérdekesebb magyar volt.

Széchenyi István a magyar irodalom legnagyobb naplói írója. Politikai műveit nehéz olvasmánnyá teszi stílusának különossége és hogy a tárgyalt problémák részben elavultak; — de naplói a legizgalmasabb olvasmányok közé tartoznak. Magában álló, különös varázst ad ezeknek a naplónak stílusuk, ami nem stílus: úgyszólván megfogalmazatlanul, nyersen, félmondatokban, közvetlenül kapjuk belőle egy történelmi élet teljes belső oldalát.

Az eddig kiadott kötetek a fiatal Széchenyit idézik fel. A napló a bécsi kongresszus idejében kezdődik, a fiatal arisztokrata nyitott szemmel forgolódik száz nemzet diplomatái között; naplója nem is akar más lenni, mint a látott és hallott emlékezetes és mulatságos dolgok feljegyzése, csak később szélesedik introspekcióvá.

Ez a fiatal naplói író a század betegségében szenved. Abban a belső kórban, amelynek szimptomáit Nyugat legnagyobb költői, Byron, Chateaubriand, De Vigny, Musset foglalják össze műveikben és műveik által inficiálják az egész nemzedéket. A betegséget byronizmusnak és „mal du siècle“-nek nevezik, magyarul úgy hívják: unalom.

Széchenyi esete eléggé tipikus. Telve van ambíciókkal, érzi magában a végtelen energiát, de nem tudja, hova fordítsa. A magyar közélet, a nemesi osztályérdek monoton védelmezése undorral tölti el.

A táblabíró-világtól érzületben és kulturában csillagmérnök válnak el. Mily jellemző pl., hogy minden nyelven tud, de latinul oly kevésbé, hogy az osztrák kémjelentés szerint ezért nem lehet semmiféle állami szolgálatra alkalmazni. Fennmaradt egy füzet, melybe beírta azokat az idegen szavakat, amiket nem értett, ott találjuk a következő bejegyzést: *medias res*, fragen. A felső táblán

1 Ungar ist. Széchenyi selber protestierte am stärksten gegen diese verfrühte
2 Apothe[ose], denn er war des lebendig vibrierenden Lebens Mensch und ver-
3 mochte auch die Verehrung in keiner anderen Form zu ertragen, als was der in
4 Funktion befindlichen Energie gilt. Heute, da seine Tagebücher und sein Döb-
5 linger Nachlaß ans Tageslicht gelangt sind und wir hineinschauen in der Statue
6 mühevollen und erschütterndes inneres Leben, wissen wir, daß der "größte
7 Ungar" der interessanteste Ungar war.

8
9
10 Stephan Széchenyi ist der ungarischen Literatur größter Tagebuchschrei-
11 ber. Seine politischen Werke macht zur schweren Lektüre seines Stils Beson-
12 derheit und daß die behandelten Probleme teilweise überholt sind; — doch
13 seine Tagebücher gehören zu den aufregendsten Lektüren. Einen alleinsteh-
14 enden, besonderen Zauber gibt diesen Tagebüchern ihr Stil, der kein Stil ist:
15 sozusagen unkonzipiert, roh, in Halbsätzen, unmittelbar erhalten wir daraus
16 eines geschichtlichen Lebens vollständige innere Seite.

17
18
19
20 Die bisher herausgegebenen Bände zitieren den jungen Széchenyi herauf.
21 Das Tagebuch beginnt in des Wiener Kongresses Zeit, der junge Aristokrat
22 bewegt sich mit offenen Augen unter den Diplomaten von hundert Nationen;
23 sein Tagebuch will auch nichts anderes sein als Aufzeichnung der gesehenen
24 und gehörten denkwürdigen und belustigenden Dinge, erst später verbreitert
25 es sich zur Introspektion.

26
27
28 Dieser junge Tagebuchschreiber leidet an der Krankheit des Jahrhunderts.
29 An jener inneren Krankheit, deren Symptome die größten Dichter des Wes-
30 tens, Byron, Chateaubriand, De Vigny, Musset in ihren Werken zusammen-
31 fassen, und durch ihre Werke infizieren sie die ganze Generation. Die Krank-
32 heit wird Byronismus und "mal du siècle" genannt, ihr wahrer Name: Lange-
33 weile.

34
35
36 Széchenyis Fall ist genug typisch. Er ist erfüllt mit Ambitionen, spürt in
37 sich die unendliche Energie, aber er weiß nicht, wohin er sie richten soll. Das
38 ungarische öffentliche Leben, die monotone Verteidigung des adligen Klas-
39 seninteresses erfüllt ihn mit Ekel.

40
41 Von der Tafelrichter-Welt trennen ihn in Empfindung und in Kultur Ster-
42 nenmeilen. Wie bezeichnend ist z.B., daß er jede Sprache kann, aber Latei-
43 nisch so wenig, daß laut österreichischem Spionagebericht man deswegen ihn
44 auf keinerlei Staatsdienst beschäftigen kann. Erhalten blieb eins seiner Hefte,
45 worin er jene Fremdwörter schrieb, die er nicht verstand, und dort finden wir
46 die folgende Eintragung: *medias res*, fragen. An der Magnaten-Tafel

első beszédeit magyarul mondta el, az öregebbek nagy felháborodására, de példáját sok fiatal, latinul rosszul tudó arisztokrata követte, és ennek az inkább kényszerű, de a korfordulatra rendkívül jellemző cselekedetének is nemzeti jelentősége lett. Az ő magyarság-eligondolásának semmi köze sem volt már Cicerohoz és a római szenátushoz.

A katonáskodásba veti magát, de elkieseríti, hogy nem megy előre pályáján, viszont szellemi érdeklődései megakadályozzák abban, hogy katonáskodását egészen komolyan vegye. Írói tervei is vannak, a tudományok is érdeklik, de arisztokrata voltának világi kötelezettségei és örömei nem engedik meg, hogy elmerüljön az absztrakt világban. Marad, ami minden más byronistának, az egy szerelem. De szenvedélyessége, a kor előkelő köreinek divatos frivolitása és a romantikus végzet veszélyes ösvényekre viszik. Szerelmes sógornőjébe, gróf Széchenyi Pálné Caroline Meadébe; szembetalálja magát becsületérszével és érzékeny katolikus lelkiismeretével: a szerelem, ami vigasztalónak ígért, a legfőbb gyötrelmek, önvádak, belső meghasonlások forrása lesz.

Igy érkezik el, kifáradva és céltalanul, az öngyilkosság gondolatával állandóan foglalkozva, mindent megpróbálva és semmit igazán át nem élve, a férfikorba. Ekkor támad fel benne az a szerelem, mely egész életén át elkíséri és nagy tetteinek emocionális mozgatója lesz. Ez a szerelem is romantikus, baljóslatú: Seilern Crescentiának férje van és a katolikus lelkek iszonyodnak a válástól, — de az asszonyalak emelkedettsége átalakítja Széchenyi egész életét, ettől kezdve hite az emberi méltóságban megerősödik és komolyan veszi lelkének ideális impulzusait, melyeket azelőtt frivol korában kissé szégyelt önmaga előtt.

Ennek az élménynek a hatása alatt teszi meg elhatározó tettét, ami kidobja őt az aktivitás világába és eljegyzi a magyar fejlődés szolgálatára: felajánlja jövedelmét az Akadémia céljaira és ezzel a politikai és kulturális érdeklődés középpontjába kerül. A gesztus hirtelen ötlet volt, sok volt benne Széchenyi nemes önszeretetéből és imponálni akart Crescentiának; de ettől kezdve elkövetkezendő tetteit meghatározta az a kép, amelyet gesztusa által kor-

1 sagte er seine ersten Reden ungarisch, zur großen Empörung der Älteren, aber
2 seinem Beispiel folgten viele junge, lateinisch schlecht könnende Aristokra-
3 ten, und auch diese seine eher notgedrungene, doch für die Epochenwende
4 außerordentlich bezeichnende Tat erhielt nationale Bedeutung. Seine Ungar-
5 tum-Idee hatte schon nichts mehr zu tun mit Cicero und dem römischen Sen-
6 nat.
7

8 Er stürzt sich ins Soldatsein, aber es verbittert ihn, daß es mit seiner Lauf-
9 bahn nicht vorangeht, sein geistiges Interesse wiederum hindert ihn daran,
10 sein Soldatentum ganz ernst zu nehmen. Schriftstellerische Pläne hat er auch,
11 die Wissenschaften interessieren ihn auch, doch die weltlichen Verpflichtun-
12 gen und Freuden seines aristokratischen Seins erlauben es ihm nicht, daß er
13 sich in die abstrakte Welt versenke. Es bleibt ihm, wie jedem anderen Byron-
14 nisten, die eine Liebe. Doch seine Leidenschaftlichkeit, der Epoche vorneh-
15 mer Kreise modische Frivolität und das romantische Fatum führen ihn auf ge-
16 fährliche Pfade. Er ist verliebt in seine Schwägerin, in Gräfin Frau Paul Szé-
17 chenyi [geb.] Caroline Meade; er findet sich im Konflikt mit seinem Ehrge-
18 fühl und seinem empfindsamen katholischen Gewissen: die Liebe, die sich als
19 Trösterin verhielt, wird der größter Qualen, der Selbstbeichtigung, der inne-
20 ren Zwiespalte Quelle.
21

22
23
24
25
26 So gelangt er, ermüdet und ziellos, mit dem Gedanken des Selbstmords
27 ständig sich beschäftigend, alles probierend und nichts wirklich durchlebend,
28 ins Mannesalter. Da erwacht in ihm jene Liebe, die ihn sein ganzes Leben
29 hindurch begleitet und der emotionale Antrieb seiner großen Taten wird.
30 Auch diese Liebe ist romantisch, unheilverkündend: Crescentia Seilern hat ei-
31 nen Mann und die katholischen Seelen verabscheuen die Scheidung, — aber
32 die Gehobenheit der Frauengestalt gestaltet Széchenyis ganzes Leben um, von
33 da an erstarkt sein Glaube an die menschliche Würde und er nimmt erst die
34 idealen Impulse seiner Seele, deren er sich vorher in seiner frivolen Zeit ins-
35 geheim etwas schämte.
36

37
38
39
40 Unter dieses Erlebnisses Wirkung tut er seine entschlußreiche Tat, die ihn
41 hinauswirft in die Welt der Aktivität und ihn anverlobt dem Dienst der unga-
42 rischen Entwicklung: er offeriert sein Einkommen für die Ziele der Akademie
43 und damit gerät er in des politischen und kulturellen Interesses Mittelpunkt.
44 Die Geste war ein plötzlicher Einfall, viel war darin von Széchenyis edler
45 Selbstliebe und er wollte Crescentia imponieren; aber von da an bestimmte
46 seine künftigen Taten jenes Bild, das er durch seine Geste in seinen Zeit-

társaiban megteremtett. Az ember akarva, nem akarva olyanná lesz, amilyenek környezete látja. Széchenyi, a kissé frivol, magával meghasonlott, byroni életuntságban sinylődő főúr, saját tettének a hatása alatt átalakult a nemzeti reform legfőbb vezetőjévé, saját maga legnagyobb meglepetésére.

Széchenyi reformja, amint ismeretes, elsősorban gazdasági mozzanatokban valósult meg. Tisztában volt azzal, amit latinos tógákban bukducsoló kortársai nem tudtak, hogy a nemzeti kulturának társadalmi háttér kell, széles polgári alapzat és ez nem jöhet létre általánosabb jólét nélkül. Az „elmaradottság“ legfőbb ismérve az ő szemében az volt, hogy az ország gazdaságilag égbekiáltó anakronizmus volt Európa közepén, lehetetlen útjaival, nómlevező kereskedelmével és iparával, ki nem használt őstermelésével.

De nemzetnevelő programja nem merült ki gazdasági tervekben, ezek igen kis részét képezték az organikus egésznek. Az egész Széchenyi-féle eszme-szisztéma eleven tengelye a XIX. századnak talán legközepontibb és napjainkban legtöbbet gáncsolt gondolata, a fejlődés-gondolat. A fejlődést természetesen nem a későbbi természettudományos fejlődés értelmében gondolta, de nem is a hegeli filozófia absztrakt szellemi objektivációjának. A széchenyii fejlődés-gondolat a vallásosságban gyökerezik. Széchenyi atyja, élete utolsó részében a bécsi romantikus katolicizmus, Hofbauer Szent Kelemen és a Schlegelek hatása alatt állt, ebben a levegőben nevelkedett fel Széchenyi István. Ő volt az egyetlen, aki a magyar szellem történetében a nagyszerű német nagy-romantika eszmevilágát, az európai szellemnek talán legmagasztosabb hajtását képviselte.

Széchenyi fejlődés-gondolata vallásos és romantikus gyökereihez híven, erkölcsi és misztikus jellegű. A fejlődés lényege nem a gazdasági és a szellemi fejlődés, hanem az erkölcsi, ami ezek nyomában jár — és ennek a fejlődésnek nincsenek konkrét céljai és határai, amint a transzcendensből ered, a transzcendensbe fut. Épen ezért homályosak Széchenyi kifejezései, mikor távolabb céljairól beszél, Kossuthal ellentétben, aki akkor homályos, mikor a konkrétumokra kerül a sor, de távolabbi céljaival tisztában van.

1 genossen schuf. Der Mensch wird wollend, nicht wollend zu solchem, als wie
2 ihn seine Umgebung sieht. Széchenyi, der etwas frivole, mit sich selber ent-
3 zweite, in byronschem Lebensüberdruß sich schindende Magnat, verwandelte
4 sich unter der Wirkung seiner eigenen Tat zu der nationalen Reform oberstem
5 Führer, zu seiner eigenen größten Überraschung.

7
8 Széchenyis Reform, wie bekannt, verwirklichte sich in erster Linie in wirt-
9 schaftlichen Momenten. Er war sich im Klaren damit, was seine in latinischen
10 Togen fallierenden Zeitgenossen nicht wußten, daß die nationale Kultur ge-
11 sellschaftlichen Hintergrund braucht, ein breites bürgerliches Fundament und
12 dies nicht zustande kommen kann ohne allgemeineren Wohlstand. Der "Zu-
13 rückgebliebenheit" oberstes Kriterium war in seinen Augen, daß das Land
14 wirtschaftlich ein himmelschreiender Anachronismus war in Europas Mitte,
15 mit seinen unmöglichen Straßen, seinem nichtexistenten Handel und seiner
16 Industrie, unausgenutzten natürlichen Ressource.

18
19 Aber sein nationserziehendes Programm erschöpfte sich nicht in wirt-
20 schaftlichen Plänen, diese bildeten einen sehr geringen Teil des organischen
21 Ganzen. Des ganzen Széchenyischen Ideen-Systems lebendige Achse war des
22 XIX. Jahrhunderts vielleicht zentralster und in unseren Tagen am meisten be-
23 hinderter Gedanke, der Entwicklungs-Gedanke. Die Entwicklung dachte er
24 natürlich nicht im Sinne der späteren naturwissenschaftlichen Evolution, aber
25 auch nicht als der Hegelschen Philosophie abstrakte geistige Objektivität. Der
26 Széchenyische Entwicklungsgedanke wurzelt in der Religiosität. Széchenyis
27 Vater, in seines Lebens letztem Teil stand er unter des Wiener romantischen
28 Katholizismus, des Heiligen Klemens Hofbauers und der Schlegeler Wirkung,
29 in dieser Luft wurde Stephan Széchenyi erzogen. Er war der Einzige, der in
30 der Geschichte des ungarischen Geistes die großartige Ideenwelt der deut-
31 schen Hoch-Romantik, des europäischen Geistes vielleicht hehrsten Sproß re-
32 präsentierte.

33
34
35
36
37
38 Széchenyis Entwicklungsgedanke, getreu seinen religiösen und romanti-
39 schen Wurzeln, ist sittlicher und mystischer Prägung. Der Entwicklung Es-
40 senz ist nicht die wirtschaftliche und die geistige Entwicklung, sondern die
41 moralische, die in deren Spur wandelt — und diese Entwicklung hat keine
42 konkreten Ziele und Grenzen, wie sie aus dem Transzendenten kommt, läuft
43 sie ins Transzendente. Eben deshalb sind dunkel Széchenyis Ausdrücke, wenn
44 er von seinen ferneren Zielen spricht, im Gegensatz zu Kossuth, der dann
45 dunkel ist, wenn das Konkrete an die Reihe kommt, aber er mit seinen fer-
46 neren Zielen sich im Reinen ist.

Talán Vörösmarty fejezte ki legszebben Széchenyi fejlődés-
álmait:

Építsük egy újabb kor Babelét,
Mig oly magas lesz, mint a csillagok,
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vérünk minden cseppjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét, mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra türni és tanulni.

Alapja a hit az emberiség végtelen tökéletesedési lehetősé-
geiben.

A Felvilágosodás fejlődésgondolata racionális és koz-
mopolita volt: bölcs intézményekkel és a népek együtt-
működésével akarta megváltani a világot. A romantika fej-
lődési terve organikus és nemzeti. Nem kívülről hozott in-
tézmények, hanem a meglévők szerves továbbfejlődése —
nem minden ember uniformizált üdvözülése, hanem min-
denki és minden nép a maga saját, istentől adott módja
szerint.

Kifejlesztteni, aktualizálni a magyarságban benne rejlő
lehetőségeket, elérkezni a magyar eidos entelechiájáig,
ahogy a görög filozófus mondta volna, olyanná tenni a
magyart, amilyen alakban a Teremtő tervében szerepel —
ez volt Széchenyi programja: a legnagyobb szabású célkitü-
zés, amit aktív vagy produktív magyar ember maga előtt
látott. De beszéljen maga Széchenyi:

„A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint
képviselni — Európában egyedüli heterogén sarjadék, —
ázsiai bölcséjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejlett, se-
hol érettségre nem virult sajátosság; sajátosság egy törzsök-
fajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagály-
ként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkikép-
zettebb részeit, s fel-felbőszülésében mint isten ostora min-
denütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél
fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint
az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csak-

1 Vielleicht Vörösmarty drückte am schönsten aus Széchenyis Entwicklungs-
2 Träume:

3
4 Bauen wir eines neuen Zeitalters Babel,
5 Bis es so hoch wird, wie die Sterne,
6 Und wenn dann wir hineinschauen an des Himmels Tür,
7 Heraushörbar sind der Engel Musik,
8 Und unseres irdischen Blutes alle Tropfen
9 Von hoher Wonne Flammen erhitzt,
10 Gehen wir auseinander, wie alte Nationen,
11 Und beginnen erneut zu dulden und zu lernen.

12
13 *Vgl. hinten Seite V, Günther Deicke: Erbaun das Babel wir der neuen Zeit.*

14
15 Seine Grundlage ist der Glaube an der Menschheit unendliche Vervollkomm-
16 nungs-Möglichkeiten.

17
18 Der Aufklärung Entwicklungsgedanke war rational und kosmopolitisch:
19 mit weisen Institutionen und dem Zusammenwirken der Völker wollte er die
20 Welt erlösen. Der Entwicklungsplan der Romantik ist organisch und national.
21 Er ist nicht von außerhalb gebrachter Einrichtungen, sondern der vorhandenen
22 organische Weiterentwicklung — nicht aller Menschen uniformierte Beglü-
23 ckung, sondern jedermanns und jedes Volkes seiner eigenen, von Gott gege-
24 benen Weise gemäß.

25
26
27
28
29 Herauszubilden, zu aktualisieren die im Ungartum verborgenen Möglich-
30 keiten, hingelangen zu des ungarischen Eidos Entelechia, wie es der griechi-
31 sche Philosoph gesagt hätte, zu dem zu machen den Ungarn, in welcher Ge-
32 stalt er in des Schöpfers Plan eine Rolle hat — dies war Széchenyis Pro-
33 gramm: die größtangelegte Zielsetzung, die ein aktiver oder produktiver unga-
34 rischer Mensch vor sich sah. Doch soll selber sprechen Széchenyi:

35
36
37
38 "Das ungarische Volk hat keine geringere Berufung, als zu vertreten — in
39 Europa einziger heterogener Sproß, —in seiner asiatischen Wiege verborge-
40 nen, bislang nirgendwo fertig entwickelten, nirgendwo zur Reife aufgeblühten
41 Eigenheiten; seiner Eigenheiten einer Stamm-Rasse, die gut möglich als eine
42 alles vor sich umstürzende Flut schon mehrmals in Trauer stürzte unserer Erd-
43 kugel am meisten entwickelten Teile, und in ihrer jeweiligen Ergrimmung als
44 Gottes Geißel überall mit Blut einherging, sicherlich so viel Besonderes und
45 infolge seiner Kraft gewiß so viel Gutes und Edles in sich birgt, wie der
46 menschlichen Gattung gleichwelche beseelte und starke Familie, nur

hogy, míg azoknál, úgy ennél is, külön sajátságai árnyéklatokban; a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, felemelkedni.

Az emberiségnek egy nemzetét megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen minémiségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni . . .“

Széchenyi programjából sok minden megvalósult azóta és sok minden elavult, ma például már nem hangsúlyoznánk annyira a magyarság ázsiai eredetét, hogy külön jellegét megindokoljuk — de a lényeg teljes épségben megmaradt. Nem lehet hozzá tenni és elvenni belőle semmit. Széchenyi fejlődésgondolata a magyar idealizmus betetőződése, ami azután jött, az igazi céltől elvezetett és ami ezután jön, annak Széchenyi szellemében kell jönnie. A Széchenyi-féle programban nyoma sincs a későbbiek beteg optimizmusának, izolációs szándékának, nem mondja, hogy a magyar különb valamennyi népnél, csak azt mondja, hogy végtelen érték, mert Isten teremtő gondolatának a része — nem állítja szembe senkivel, nincsen negatív és oppozíciós éle; csak a magyarságot nézi sub specie aeterni és arra akar nevelni, hogy mindenki ebben a perspektívában lássa.

A Széchenyi-féle program keserű kritika a magyar jelennek szemben és a magyar múlttal szemben a magyar jövő kedvéért. A magyar multról, melyet a romantikus nemzedék annyira igyekezett ragyogóvá álmodni, Széchenyi csak a legnagyobb kelletlenséggel tud beszélni. A magyar jelen pedig sívár: „általában véve a magyar nemzetet inkább a jövőben szeretem, mint a jelenben, azaz: általában véve inkább a kifejlett magyart szeretem és becsülöm, amily ő isten segítségével lenni fog, mint szeretem és becsülöm a magyart, a milyen nagy része még ma“.

És ebben Széchenyi igazi magyar embernek mutatja magát. Minden nagy réalpolitikai lángelméje mögött, a mélyén ott van a magyar irreális hajlama. Nem azt a magyart szereti, ki van és volt, hanem azt, aki lesz, tehát

1 daß, wie bei jenen, so auch bei dieser, mit besonderen Eigentümlichkeits-
2 Schattierungen; das schrankenlose Feuer muß zu edler Hitze, die wilde Kraft
3 zu championhafter Standhaftigkeit, die destruktive Trunkenheit zu Großzügig-
4 keit sich läutern, emporheben.
5

6 Der Menschheit eine Nation zu erhalten, ihre Eigenheiten wie eine Reli-
7 quie zu behüten und in ihrer unbefleckten Beschaffenheit zu entwickeln, zu
8 veredeln ihre Kräfte, ihre Tugenden und so in ganz neuen, bisher nicht ge-
9 kannten Gestalten ausgebildet, zu ihrem Endziel, zur Verherrlichung der
10 Menschheit zu führen . . .“

11
12
13 Von Széchenyis Programm wurde vielerlei verwirklicht seither und vieler-
14 lei ist überholt, heute beispielsweise würden wir nicht mehr so sehr des Ungar-
15 tums asiatischen Ursprung betonen, um seinen speziellen Charakter zu be-
16 gründen — aber das Wesentliche ist in völliger Unversehrtheit geblieben.
17 Man kann nichts hinzufügen und nichts davon wegnehmen. Széchenyis Ent-
18 wicklungsgedanke ist die Kulmination des ungarischen Idealismus, was da-
19 nach kam, führte vom wahren Ziel fort und was hinfort kommt, das muß in
20 Széchenyis Sinne kommen. Im Széchenyischen Programm gibt es keine Spur
21 der Späteren kranken Optimismuses, ihres isolationistischen Planes, er sagt
22 nicht, daß das Ungarische besonderer ist als jedes andere Volk, er sagt nur,
23 daß es ein unendlicher Wert ist, weil es Gottes schöpferischen Gedankens Teil
24 ist — er stellt es niemandem gegenüber, es hat keine negative und opposi-
25 tionelle Schärfe; nur das Ungarum schaut er sub specie aeterni [*1940: aeter-
26 nitatis] und will dazu erziehen, daß jedermann es in dieser Perspektive
27 schaue.

28
29
30
31
32
33 Das Széchenyische Programm ist eine bittere Kritik an der ungarischen
34 Gegenwart und gegenüber der ungarischen Vergangenheit der ungarischen
35 Zukunft zuliebe. Von der ungarischen Vergangenheit, welche die romantische
36 Generation sich so sehr bemühte als strahlend zu erträumen, kann Széchenyi
37 nur mit der größten Ungehaltenheit sprechen. Die ungarische Gegenwart wie-
38 derum ist öde: "im allgemeinen genommen liebe ich die ungarische Nation
39 eher in der Zukunft, als in der Gegenwart, das heißt: allgemein genommen
40 liebe ich eher den entwickelten Ungarn und schätze ihn, wie er mit Gottes
41 Hilfe sein wird, als daß ich liebe und schätze den Ungarn, so wie dessen gro-
42 ßer Teil noch heute ist."

43
44
45 Und darin zeigt sich Széchenyi als wahrer ungarischer Mensch. Hinter all
46 seinem großen realpolitischen Genie, in seiner Tiefe ist des Ungarn irrealer
47 Neigung. Nicht jenen Ungarn liebt er, der ist und war, sondern jenen, der sein
48 wird, also

nincsen, az álmod. Egy helyt ő maga rámutat arra, hogy a magyar nem a jelenben él, hanem a múltban, vagy a jövőben és ebben látja a magyar faj legjellemzőbb sajátosságát, pl. a jelenben élő némettel szemben. A német napja lezárul az estével, mondja, és nincs folytatása — a magyar, mikor az életteljesség pillanata áthatja, a multon búsong, vagy a jövőben reménykedik.

A magyar jelenben úgyszólván első lépésnél szembe találta magát az áthághatatlan látszó akadállyal, mely a magyar földet a szemében Nagy Parlaggá tette: a jobbágysággal. A jobbágyság intézménye lehetetlenné teszi a célszerű gazdálkodást és emberi szempontból a nemzet kimondhatatlan szégyene.

„S mi arra jutottunk, hogy a XIX. században, midőn az ember méltósága szent kezd lenni, pirulás nélkül publice beszélünk egész Európa hallatára de misera plebe contribuyente, s a külföldnek ez iránti türelmét csak előtte ismeretlen létünknek köszönhetjük, melynek következtében az azon hiedelemben van, tán csak egy kis szektárul van szó, mely vallás s több eféle miatt sanyarítottatik, — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy s mily hű! jó katona, s mily jól szóval: ki minden terhek türelmes viselője, s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója!“

A nemesség nem nagy örömmel hallgatta a grófot, aki a jobbágyságot fel akarja szabadítani. A Hitelt egyes helyeken elégették, és mindenfelé keményen támadták. De eleinte a jobbágy-kérdés sem ártott Széchenyi népszerűségének. Szerették a magnást, aki éjjel-nappal a közjóért dolgozott, akinek gazdasági kezdeményezései mind nagyszerűen beváltak, és amikor komolyabb dolgokról volt szó, mint például a jobbágy-kérdés, — egyszerűen nem hallgattak rá.

Igy érkezünk Széchenyi harmadik korszakához, amikor körülrajongott reformer-vezérből elkeseredett magányos harcos lesz. A nemzeti reformnak két sarkalatos pontja volt: a jobbágy-kérdés és az Ausztriához való viszony. A nemesség, részben tudatosan, — részben az ezeréves politikai nevelés ösztönét követve, — annál többet be-

1 nicht ist, den Traum. An einer Stelle weist er selber darauf hin, daß der Ungar
2 nicht in der Gegenwart lebt, sondern in der Vergangenheit, oder in der Zu-
3 kunft und darin sieht er der ungarischen Rasse charakteristischste Eigenheit,
4 z.B. im Gegensatz zu dem in der Gegenwart lebenden Deutschen. Des Deut-
5 schen Tag schließt ab mit dem Abend, sagt er, und hat keine Fortsetzung —
6 der Ungar, wenn ihn der Augenblick der Lebensfülle durchdringt, trauert über
7 die Vergangenheit, oder hofft auf die Zukunft.

8
9 In der ungarischen Gegenwart fand er sich sozusagen schon beim ersten
10 Schritt mit dem unüberwindlich erscheinenden Hindernis konfrontiert, das in
11 seinen Augen den ungarischen Boden zum Großen Brachfeld machte: der
12 Leibeigenenfrage. Die Institution der Leibeigenschaft macht das zielgerechte
13 Wirtschaften unmöglich und ist vom menschlichen Blickpunkt der Nation un-
14 aussprechliche Schande.

15
16
17 "Und wir sind dahin gelangt, daß im XIX. Jahrhundert, während des Men-
18 schen Würde heilig zu werden beginnt, wir ohne Erröten publice reden in
19 Hörweite ganz Europas de misera plebe contribuyente, und des Auslands dies-
20 bezügliche Geduld können wir nur unserer ihm unbekanntem Existenz verdan-
21 ken, in Folge dessen es des Glaubens ist, vielleicht handle es sich nur um eine
22 kleine Sekte, die ob der Religion und derlei mehr geschunden wird, — indes
23 jedoch die Frage sich um 9 Millionen dreht, wer treuer Leibeigener ist und
24 wie treu! guter Soldat, und wie gut! also: wer aller Lasten geduldiger Träger
25 ist, und dessen so großer Teil des Ungartums letztes Pfand, seine Hoffnung,
26 sein Erhalter ist!"

27
28
29
30
31 Der Adel hörte nicht mit großer Freude den Grafen, der die Leibeigenen
32 befreien will. Der "Kredit" wurde an einzelnen Orten verbrannt, und allenthal-
33 ben wurde er hart angegriffen. Aber anfangs schadete nicht einmal die Leib-
34 eigenen-Frage Széchenyis Popularität. Man liebte den Magnaten, der Tag und
35 Nacht für das Gemeinwohl arbeitete, dessen wirtschaftliche Initiativen alle-
36 samt sich großartig bewährten, und wenn es um ernstere Dinge ging, wie
37 beispielsweise die Leibeigenen-Frage, — man hörte einfach nicht auf ihn.

38
39
40
41
42 So gelangen wir zu Széchenyis drittem Zeitabschnitt, als aus dem um-
43 schwärmten Reform-Führer ein verbitterter einsamer Kämpfer wird. Die
44 nationale Reform hatte zwei Eckpunkte: die Leibeigenen-Frage und das Ver-
45 hältnis zu Österreich. Der Adel, teils bewußt, — teils der tausendjährigen po-
46 litischen Erziehung Instinkt folgend, — sprach desto mehr

szélt az Ausztriához való viszonyról, minél égetőbbé vált a jobbágy-kérdés. A bécsi kormány elleni dac nagyszerűen megfelelt a magyar nemes véralkatának, viszont a jobbágy-kérdés... — senki sem tud azért lelkesedni, hogy anyagi áldozatot kell hoznia, ez emberi dolog.

Az uralkodóházzal szemben végtelenül lojális, pacifista Széchenyi kezéből kiesik a vezetés. Kossuth az új bálvány, ki ellen Széchenyi elkeseredve, nyersen és pathétikusan harcol és elkeseredését csak növeli az udvarias flegma, amivel Kossuth felelget; érezni, hogy nem veszi nagyon a szívére Széchenyi támadásait, a letűnt dilettánsztikus kor maradványának tekinti és azzal igyekszik Széchenyit megbénítani, hogy egyre nagyobb és nagyobb embernek, tehát a napi életen kívül álló, elhanyagolható mennyiségnek nevezi ki.

Széchenyi közben teljesen elveszti népszerűségét, még az intellektuelek is ellene fordulnak, amikor 1842-ben akadémiai beszédében helyteleníti, hogy az ország nemzetiségeit erőszakosan magyarosítják. De ez a beszéd is, mint Széchenyi többi életbevágó problémalátása, Cassandra-jóslat volt, senki sem hitt neki, csak az ellenszenv növekedett. 1845-ben, mikor kormányhivatalt vállalt, Pesten macskazenével várták és kocsiját, melyben feleségével ült, megdobálták sárral.

A magányosság és a sértett önérzet kínjai egyre jobban gyötrik érzékeny lelkét és mikor elkövetkeznek a negyvennyolcas napok, a szörnyű feszültséget nem bírja tovább, a belső szerkezet felmondja a szolgálatot. Kezdetből fogva hajlamos volt arra, hogy mindent, ami a környezetében történt, az önmaga tettének, az önmaga érdekének vagy bűnének tekintsen, most önmagát vádolja a nemzet forradalmáért, melynek végzetes kimenetelét előre tudja. Úgy érzi, ő a hibás benne, hogy felidézte a démonokat, melyek az országot pusztulásba ragadják. Az örület kitör rajta. Sikertelen öngyilkossági kísérlete után a döblingi elmeógyógyintézetbe zárják. „En a csillagokból olvasok“, írja a deliriumában is igazat látó. „Vér és vér mindenütt! A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örületen. Keresztet rajzolnak vérből a

1 vom Verhältnis zu Österreich, je brennender die Leibeigenen-Frage wurde.
2 Der Trotz gegen die Wiener Regierung entsprach großartig des ungarischen
3 Adligen Blutbeschaffenheit, hingegen die Leibeigenen-Frage . . . — niemand
4 kann sich dafür begeistern, daß er materielle Opfer bringen muß, dies ist eine
5 menschliche Sache.
6

7 Aus der Hand des gegenüber dem Herrscherhaus unendlich loyalen, pazi-
8 fistischen Széchenyi fällt heraus die Führung. Kossuth ist der neue Götze,
9 gegen den Széchenyi erbittert, roh und pathetisch kämpft und seine Verbitte-
10 rung steigert nur das höfliche Phlegma, mit der Kossuth repliziert; es ist zu
11 spüren, daß er Széchenyis Angriffe sich nicht sehr zu Herzen nimmt, als des
12 untergegangenen dilettantistischen Zeitalters Überbleibsel ihn betrachtet und
13 damit Széchenyi zu paralisieren trachtet, daß er ihn zu einem immer größeren
14 und größeren Menschen, also zu einem außerhalb des täglichen Lebens ste-
15 henden, negligierbaren Quantum ernennt.
16

17
18
19
20 Széchenyi verliert inzwischen völlig seine Volkstümlichkeit; sogar die In-
21 tellektuellen wenden sich gegen ihn, als er 1842 in seiner akademischen Rede
22 es mißbilligt, daß des Landes Nationalitäten gewaltsam madjarisiert werden.
23 Aber auch diese Rede, wie Széchenyis übrige lebenswichtigen Problem-Er-
24 kenntnisse, war eine Cassandra-Prophezeiung, niemand glaubte ihm, nur die
25 Antipathie steigerte sich. 1845, als er ein Regierungsamt übernahm, erwartete
26 man in Pest ihn mit Katzenmusik und seine Kutsche, in der er mit seiner Frau
27 saß, wurde mit Kot beworfen.
28

29
30
31 Die Einsamkeit und die Qualen des verletzten Selbstgefühls peinigen seine
32 empfindliche Seele immer mehr und als die achtundvierziger Tage eintreffen,
33 erträgt er die furchtbare Spannung nicht länger, die innere Konstruktion ver-
34 sagt den Dienst. Von Anfang an neigte er dazu, daß er alles, was in seiner
35 Umgebung geschah, als seiner selbst Tat, als seiner selbst Interesse [**1940:*
36 *Verdienst*] oder Sünde betrachte; jetzt klagt er sich selber an wegen der Na-
37 tion Revolution, deren verhängnisvollen Ausgang er im voraus weiß. Er hat
38 das Gefühl, er ist der Schuldige darin, daß er heraufbeschwor die Dämonen,
39 die das Land in den Untergang reißen. Der Irrsinn bricht bei ihm hervor. Nach
40 seinem erfolglosen Selbstmordversuch sperrt man ihn in die Döblinge Geis-
41 tesheilanstalt. "Ich lese aus den Sternen", sagt der auch in seinem Delirium
42 das Wahre Sehende. "Blut und Blut überall! Der Bruder wird den Bruder, die
43 Volksrasse die Volksrasse metzeln, unversöhnlich und irrsinnig. Kreuze wer-
44 den aus Blut

házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, amit építünk. Ah, az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve: flagellum Dei!"

A döblingi tébolydát többé nem is hagyja el. Szellemi egyensúlya később helyreállt, de ő önként fogva tartotta magát, mintegy vezeklésképpen. Döblingi irodalmi tevékenységébe most már betekintést nyerhetünk a Magyar Történelmi Társulat kiadványai által. Dolgozott az utolsó pillanatig, amíg idegbaja, önvádjai és a jövődöktől való félelme a kezébe adták a pisztolyt.

Széchenyinek, mint írónak legkülönösebb tulajdonsága, hogy furcsa arisztokrata-nevelése következtében tulajdonképpen egy nyelvet sem tudott igazán.

Naplóit és politikai munkáinak egy részét németül írta és németül általában véve könnyebben fejezte ki magát, mint magyarul. Magyar stílusán megérződik, hogy valahogy nem szokott össze az eszközével; mintha állandóan csodálkoznék, hogy magyarul is lehet írni, kísérletezik, játszik, lefoglalja maga a nyelv, mint különben a korszak legtöbb íróját. Nagy nyelvújító és szógyártó, némelyik kreációja sikerült, némelyik komikus. Mint stilisztika a Jean Paul és Sterne stílusát követi, a rapszodikus humoristákét: mindent leír, ami eszébe jut, éktelen közbevetésekkel, bonyolult, csavaros mondatfűzésekkel. Ez a stílusfajta igen rosszul olvasódik máma, a rövid mondatok száradában, de aki megszokta, különös élvezetet talál benne, mert nyomon lehet követni benne a gondolat születését, életét és fejlődését és áradozásai mögött néha megborzonegató érzelmi perspektívák nyílnak fel, a titáni, világok ellen küzdő romantikus lélek szédítő mélységei.

Modern kiadások: Széchenyi István gróf munkái, (Szily Kálmán), két kötet, Bp. 1904—905. A Magyar Történelmi Társulat teljes Széchenyi-kiadásából eddig a következő művek jelentek meg: Döblingi irodalmi hagyaték, I. és II. (Károlyi Árpád), Bp. 1921—22. III. (Tolnai V.), 1925. A Kelet népe, (Ferenczi Z.) 1925. Napló, két kötet, (Viszota Gy.) 1925—26. Írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal (Viszota Gy.) két kötet. 197—30. Hírel (Iványi Grünwald B.) 1930.

1 an die Häuser gemalt, die niederzubrennen sind. Pest ist dahin. Jagende Truppen zerstören alles, was wir bauten. Ach, mein in Rauch aufgegangenes Leben! Am Gewölbe des Himmels zieht mit Flammenbuchstaben Kossuths Name entlang: flagellum Dei!"

6 Die Döblingir Irrenanstalt verließ er auch nicht mehr. Sein geistiges Gleichgewicht stellte sich später wieder her, aber er hielt freiwillig sich gefangen, gleichsam als Sühne. In seine Döblingir literarische Tätigkeit können wir bereits Einblick gewinnen durch der Ungarischen Geschichtlichen Gesellschaft Ausgaben. Er arbeitete bis zum letzten Augenblick, bis sein Nervenleiden, seine Selbstbezeichnungen und seine Furcht vor den Kommenden ihm die Pistole in die Hand gaben.

15 Széchenyis, als Schriftstellers sonderbarste Eigenschaft, daß er infolge seiner wunderlichen Aristokraten-Erziehung eigentlich keine Sprache wirklich konnte.

19 Seiner Tagebücher und politischen Arbeiten einen Teil schrieb er deutsch und deutsch drückte er allgemein genommen sich leichter aus, als ungarisch. An seinem ungarischen Stil läßt sich spüren, daß er irgendwie sich nicht angefreundet hat mit seinem Instrument; als ob er sich dauernd wundere, daß man auch ungarisch schreiben kann, experimentiert er, spielt er, okkupiirt ihn die Sprache selbst, wie übrigens der Epoche meiste Schriftsteller. Er ist ein großer Sprachneuerer und Wortfabrizierer, etliche seiner Kreationen gelangen, etliche sind komisch. Als Stilist folgt er Jean Pauls und Sternes Stil, der rhapsodischen Humoristen: er schreibt alles nieder, was ihm in den Sinn kommt, mit scheußlichen Einschüben, komplizierten, gewundenen Satzfügungen. Diese Stilart liest sich äußerst schlecht heute im Zeitalter der kurzen Sätze, aber wer sich daran gewöhnt hat, findet darin besonderen Genuß, weil man darin auf der Spur folgen kann des Gedankens Geburt, dessen Leben und Entwicklung und hinter dessen Überflutungen sich manchmal schauderliche Gefühls-Perspektiven öffnen, der titanischen, gegen Welten kämpfenden romantischen Seele schwindelerregende Tiefen.

41 < *Moderne Ausgaben:* (Graf St. Sz's Arbeiten, [Koloman Szily], zwei Bände), -
42 Von der gesamten Széchenyi-Ausgabe der Ungarischen Geschichtlichen Gesellschaft sind bisher die folgenden Werke erschienen: (Döblingir literar. Nachlaß), I.
43 und II. (Arpad Károlyi), - III. (V. Tolnai). (Das Volk des Ostens) (Z. Ferenczi), -
44 (Tagebücher) zwei Bde (Gy. Viszota), - (Sein schriftstellerischer und journalistischer Disput mit Ludwig Kossuth) [Gy. Viszota], zwei Bde, - (Kredit) [B. Iványi Grünwald]. [*1940 kiegészítés /Einfügung: A mai Széchenyi; (szemelvények, kiválogatta Szekfü Gyula. Der heutige Sz.. Auslese, ausgewählt von Gy. Szekfü), Bp.,
45 1935.]

Irodalom: Báró Kemény Zsigmond, gróf Széchenyi István, (ösz. művei), Bp. 1908. Pulszky Ferenc, Életem és Korom, Bp. 1880—82. Grünwald Béla, Az új Magyarország, Bp. 1890. Szegfű Gyula, Három nemzedék, Bp. 1919. Skala I., Széchenyi és a magyar romanticizmus, Bécs, 1933. Az idézett kiadások előszavai.

14. VÖRÖSMARTY MIHÁLY.*

a) Alkotó megismerés.

„Mit tudtok ti hamar halandó emberek,
Ha lángképzelődés nem játszik veletek?”

Ebben a két sorban benne van, ami Vörösmartyban a legfontosabb: az állandó halál-tudat és a halálon is diadalmaskodó fantázia.

A romantika, amint mondtuk, egy emelettel mélyebben vetette meg a költészet alapját, mint addig volt. Abban a rétegben, ahol a mondák, legendák, vallások és idegbetegségek születnek, a termékeny félhomályban, ahol az

* *Jegyzet.* Vörösmarty Mihály szül. 1800-ban Kápolnásnyéken, Fejérm. Katholikus szegény nemesi család. 1811-től a székesfehérvári, 1816-tól 1817-ig a pesti piaristáknál tanult, majd a pesti egyetemen filozófiát és jogot végez. Közben atyja meghal, nevelő lesz a Perczel családnál. 1825-ben a Zalán futása híres íróvá teszi. 1826-ban Pestre jön, hogy mint író keresse kenyerét. 1828-tól a Tud. Gyűjtemény szerkesztője. 1832: az Akadémia tagja. 1843: megnősül, feleségül veszi a 17 éves Csajághy Laurát. 1846: Batthyányi Kázmér gróftól két birtokot kap ajándékba. 1848: képviselő lesz. 1849—50: bujdosik. Majd kegyelmet kap. Földet bérel, gazdálkodik, melankólikus. 1855: Pestre jön, hogy gyógyíttassa magát, ez évben meghal.

Főművei időrendi sorban: Zalán futása 1824—25. Cserhalom 1825. Tündérvölgy 1826. Délsziget 1826. Eger 1827. Széplak 1828. Magyarvár 1830. Két szomszédvár 1831. Drámái: Salamon király, 1827. Hábador 1827. A bujdosók 1830. Csongor és Tünde 1831. Kincskeresők 1833. Várnász 1834. A fátyol titkai 835. Árpád ébredése 1837. Marót Bán 1838. Az áldozat 1840. Czillei és a Hunyadiak 1845.

1 < *Literatur:* Baron Kemény: Graf Széchenyi (sämtl- Werke), - Pulszky (Mein Leben und meine Zeit). - Grünwald (Das neue Ungarn). - Szegfű [*1940: Szekfű] (Drei Generationen). - Skala (Széchenyi und der ungar. Romantizismus), Wien 1933. Die Vorworte der zitierten Ausgaben. - [*1940 *kiegészítés /Einfügung:* Há-lás. Gábor: Az ifjú Széchenyi (Der junge Sz). [in Zs.] Nyugat (Westen), 1934. Makkai, Sándor: Harc a szobor ellen (Kampf gegen die Statue)].

14. MICHAEL VÖRÖSMARTY.*

a) *Schöpferisches Erkennen.*

"Was wißt ihr schnell sterblichen Menschen
Wenn Flammenvorstellung nicht spielt mit euch?!"

In diesen zwei Zeilen ist drin, was an Vörösmarty das Wichtigste ist: das ständige Todes-Bewußtsein und die auch über den Tod triumphierende Fantasie.

Die Romantik, wie wir sagten, legte eine Etage tiefer der Dichtung Fundament, als wo sie bis dahin war. In jener Schicht, wo die Sagen, Legenden und Nervenkrankheiten geboren werden, in dem fruchtbaren Halbdunkel, wo des

< * *Anmerkung:* Michael Vörösmarty geb. 1800 in Kápolnásnyék, Kom. Fejér. Katholische arme Adelsfamilie. Ab 1811 lernt er bei den Stuhlweißenburger, von 1816 bis 1817 bei den Pester Piaristen, absolviert dann Philosophie und Recht an der Pester Universität. Inzwischen stirbt sein Vater, er wird Erzieher der Perczel-Familie. 1825 macht ihn „Zaláns Flucht“ zum berühmten Schriftsteller. 1826 kommt er nach Pest, um als Schriftsteller sein Brot zu verdienen. Ab 1828 ist er Redakteur der (Wiss.Sammlung). 1832: Mitglied der Akademie. 1843: heiratet, nimmt die 17 Jahre alte Laura Csajághy zur Frau. 1846: von Graf Kasimir Batthyányi erhält er zwei Grundbesitze als Geschenk. 1848: wird Abgeordneter. 1849-50: ist auf der Flucht. Dann erhält er Begnadigung. Pachtet Land, wirtschaftet, ist melancholisch. 1855: kommt nach Pest, um sich heilen zu lassen, in diesem Jahr stirbt er.

< *Seine Hauptwerke in chronologischer Reihe:* (Zaláns Flucht), - (Eichenhügel), - (Feental), - (Südünsel), - (Erlau), - (Schönhausen), - (Ungarburg), - (Zwei Nachbarburgen). Seine Dramen: (König Salomon), - (Habador), - (Die Exulanten [Flüchtigen]), - (Csongor und Feelein), (Schatzsucher), - (Bluthochzeit), - (Die Geheimnisse des Schleiers), - (Arpads Erwachen), - (Banus Marót), - (Das Opfer), - (Czillei und die Hunyadien).

emberi megismerés ősi szimbolumai laknak. Az ember ezeket a szimbolumokat zsenijével felhossa néha a tudat napvilágára: a mithosz-termő korokban így keletkeztek az emberiség ősi bölcsességét őrző történetek. A tudatosság korában ez a fajta megismerés már nem tud beleilleszkedni a megismerés egészébe, amely a racionális gondolat számára van lefoglalva — a zseniális ember megismeréséből nem lesz tudomány, csak költészet, a fantázia felelőtlen játéka. Goethe költő volt és Nietzsche haláláig gyötörte a félelem, hogy ő is csak költő. De az igazi költészet végeredményben szintén megismerés. Megismerése rejtett összefüggéseknek, amelyeket a racionális tudomány durvább eszközeivel nem lehet megközelíteni, a diskurzív próza nyelvén nem lehet kifejezni. Ezt a megismerést mindig csak egyféle módon lehet kifejezni: szóról-szóra úgy, ahogy a választott költő kifejezi — és csak egyféle módon lehet megérteni: a költő művébe való intuitív elmélyedéssel.

Az alkotó megismerésnek ezt a magaslati, vagy mélyégi pontját, ahol a világok rejtett titka kitárul, a magyar irodalom kétszer érte el, a magyar szellem két nagy meg rázkódtatásakor. Egyszer, mikor a kezdet lendülete vitte, Vörösmartyban, és egyszer, mikor az enyészet árnya hullott rá, Ady Endrében.

Vörösmarty költészete a mithoszból gyökerezik. Nem tudatosan, költészettani megfontolások alapján, hanem különös lelki alkata által, melyben mondhatóvá váltak azok a képzetek, amelyek minden nép mithoszában az alapját alkotják. „Ha sikerülne egyszer a világ minden tradícióját elválni”, mondja Jung, a pszichológus, „a következő nemzedékekkel az egész mithológia és vallástörténet előlről kezdődne”. A mithosz ott alszik, leláncolt titán, az emberi lélek mélyén. Vörösmarty felhozta a napvilágra.

Egy költőre semmi sem olyan jellemző, mint hogy honnan, milyen körből meríti hasonlatai anyagát, és hogy a hasonlatok milyen irányt követnek. Például Homeros a hasonlatait a pásztori élet köréből merítette és a hasonlat iránya az ismert realitás felé haladt. Hallgatói nem lártak felbőszült királyokat, a királyokat tehát azokhoz a sárga oroszlánokhoz hasonlította, melyeket a pásztorok lártak

1 menschlichen Erkennens uralte Symbole wohnen. Der Mensch bringt diese
2 Symbole mit seinem Genie manchmal ans Tageslicht des Bewußtseins: in den
3 mythos-produzierenden Epochen entstanden so die der Menschheit alte Weis-
4 heit bewahrenden Geschichten. Im Zeitalter der Bewußtheit kann sich diese
5 Art Erkennens nicht mehr einfügen in des Erkennens Ganzheit, die für den
6 rationalen Gedanken okkupiert ist — aus des genialen Menschen Erkenntnis
7 wird keine Wissenschaft, nur Dichtung, der Fantasie unverantwortliches
8 Spiel. Goethe war Dichter und Nietzsche quälte bis zu seinem Tode die
9 Furcht, daß auch er nur Dichter ist. Aber die wahre Dichtung ist im End-
10 ergebnis gleichfalls Erkennen. Erkenntnis verborgener Zusammenhänge, der
11 man mit den derberen Instrumenten der nationalen Wissenschaft nicht nahe-
12 kommen kann, die man in der diskursiven Prosa Sprache nicht ausdrücken
13 kann. Diese Erkenntnis kann man immer nur auf einerlei Weise ausdrücken:
14 Wort für Wort so, wie es der erwählte Dichter ausdrückt — und kann sie auch
15 nur auf einerlei Weise verstehen: durch die intuitive Vertiefung in das Werk
16 des Dichters.

22 Des schöpferischen Erkennens diesen Höhe-, oder Tief-Punkt, wo der
23 Welten verborgenes Geheimnis sich offenbart, erreichte die ungarische Lite-
24 ratur zweimal, bei des ungarischen Geistes zwei großen Erschütterungen. Ein-
25 mal, als des Beginns großer Schwung sie trug, in Vörösmarty, und einmal, als
26 des Verfalls Schatten auf sie fiel, in Andreas Ady.

29 Vörösmarty's Dichtung wurzelt im Mythos. Nicht auf Grund bewußter,
30 poetologischer Überlegungen, sondern durch seine besondere seelische Struk-
31 tur, in der sagbar wurden jene Gebilde, die jeden Volkes Mythoses Funda-
32 ment bilden. "Wenn es gelingen würde einmal, der Welt jede Tradition zu
33 zerschneiden", sagt Jung, der Psychologe, "würde mit der folgenden Gene-
34 ration die ganze Mythologie und Religionsgeschichte von vorne beginnen".
35 Der Mythos schläft dort, geketteter Titan, in der menschlichen Seele Tiefe.
36 Vörösmarty brachte ihn hoch ans Tageslicht.

41 Für einen Dichter ist nichts so charakteristisch, als woher er, aus welchem
42 Kreis er seiner Gleichnisse Material schöpft, und welcher Richtung die
43 Gleichnisse folgen. Beispielsweise schöpfte Homer seine Gleichnisse aus dem
44 Kreis des Hirtenlebens, und die Richtung des Gleichnisses bewegt sich auf die
45 bekannte Realität hin. Seine Hörer sahen keine erbosten Könige, die Könige
46 verglich er also mit jenen gelben Löwen, welche die Hirten gelegentlich sahen

olykor, amint elragadták juhaikat. Dante hasonlatait a lelki életből szerette meríteni: „mint a hajós, amikor...“, „mint aki felébred...“ iránya itt is a realitás volt, csak-hogy egy belső realitás. Vörösmarty hasonlatait, magából a mithoszból meríti, az örök-egy mithológiából és az iránya a realitástól eltávolodó. Magát a dolgot jobban ismerjük, mint a mithikus képet, amelyhez hasonlítja. Vörösmarty a hasonlatával nem szemléltetni akar, hanem forgószéllel elragadni a reális tárgyat a realitáson túli világ ormaira:

Ily szörnyü lehet a déltengeri sárga halál is,
Melly a szárazhoz kis sajkán csendesen indul,
S lassu szelek hordják veszedelmes szája leheitét.

A csend, melyet az éj viadalma szegett meg, ezentul
Még isszonyubb, mélyebb lón, mint mikor a nagy idő még
El nem kezdődött s a főhatalomnak ölében
Életerő nélkül nyugodott a néma teremtés.

Mint a gonosz éji sötétből
Megszabadult lélek, melly ott csikorogva tündök
Istene karjától lelökerve, de végre kizudul,
Fölveri a ropogó sziklát, melly válla gyanánt lesz,
S amint szörnyükép végig megy az ősi világon,
Nap, csillag beborul s reszketnek az ormok alatta,
Ráorditnak a viharok, rádörren az ég is,
Az mégis megyen s akadályt nem szenved el utján:
Ugy mene Viddin...

Ez a mithoszos képzelet adja meg Vörösmarty költészetének hátborzongatóan nagyszerű perspektíváit. Akármiről beszél: a falak lehullanak, az emberkéz alkotta lámpák kialszanak és a szél az ősvilág borzongását hozza közbénk. A magunk élete sokkal nagyobb lesz, amikor Vörösmartyt olvassuk, mert érezzük, hogy lelkünk összefügg dolgokkal, amelyeket nem lehet és nem szabad néven nevezni. Ime példa Vörösmarty perspektivikus stílusára: a következő versben világtörténeti méltóságában festi azt a

1 manchmal, wenn diese ihre Schafe raubten. Dante liebte es, seine Gleichnisse
2 aus dem seelischen Leben zu schöpfen: "Wie der Schiffer, wenn er. . .", "wie
3 jemand der erwacht. . ." war seine Richtung auch hier die Realität, nur war es
4 eine innere Realität. Vörösmarty schöpft seine Gleichnisse, aus dem Mythos
5 selbst, aus der ewig-einen Mythologie und seine Richtung ist die von der
6 Realität sich entfernende. Die Sache selbst kennen wir besser als das mythische
7 Bild, mit dem er sie vergleicht. Vörösmarty will mit seinem Gleichnis
8 nicht veranschaulichen, sondern mit einem Wirbelwind hinwegreißen den realen
9 Gegenstand auf die Gipfel einer Welt jenseits der Realität:

10
11
12
13
14 So furchtbar sein kann auch der Südsee gelber Tod,
15 Der zum Trocken in kleinem Nachen still startet,
16 Und langsame Winde tragen seines gefährlichen Mundes Hauch.

17
18
19 Die Stille, die das Ringen der Nacht durchbrach, hinfort
20 Noch schrecklicher, tiefer ward, als da die große Zeit noch
21 Nicht begonnen hatte und in der obersten Macht Schoß
22 Ohne Lebenskraft ruhte die stumme Kreatur.

23
24
25 Wie die aus böser nächtlicher Finsternis
26 Befreite Seele, die dort zähneknirschend zaudert
27 Von ihres Gottes Arm hinabgestoßen, doch schließlich losbraust,
28 Aufschlägt den krachenden Fels, der ihre Schulter gleichsam wird,
29 Und wie sie schrecklich entlang geht die uralte Welt,
30 Sonne, Stern sich verfinstert und zittern unter ihr die Gipfel,
31 Anbrüllen die Stürme sie, auf sie auch der Himmel donnert,
32 Sie aber trotzdem geht und kein Hindernis leidet auf ihrem Weg:
33 So ging Widdin. . .

34
35
36 Diese mythenhafte Vorstellung gibt Vörösmartys Dichtung ihre gänsehäutlich
37 großartigen Perspektiven. Gleich worüber er spricht: die Mauern fallen,
38 die von Menschenhand geschaffenen Lampen erlöschen und der Wind bringt
39 das Schauern der Urwelt in uns hinein. Unser eigenes Leben wird viel größer,
40 wenn wir Vörösmarty lesen, weil wir fühlen, daß unsere Seele zusammenhängt
41 mit Dingen, die man nicht kann und nicht darf nennen beim Namen. Siehe
42 Beispiel für Vörösmartys perspektivischen Stil: im folgenden
43 Vers malt er in weltgeschichtlicher Würde jenen

pillanatot, amikor Napoleon holttestét hazavitték Szent Ilona-szigetéről:

Megmozdult egy sir, s vele mozgani kezdte a tenger,
Ős koronáival a földteke ingadozott;
S újra düh, harc s mind, ami vizzály rettent vala egykor,
Szaggatták a kór emberiség kebelét;
Ujra felállt a nép osztozni világokon és a
Béke derült arcán át vihar árnya repült.
Honnan e zaj és honnan e vész? A harcok urának
Holttestét vitték által a tengereken.

**Még monumentálisabb lesz a stílus, amikor mondani-
valója maga a rémület, az ember zuhanó összeomlása a
sorshatalmak előtt:**

A vész kitört. Vérfagyaláló keze
Emberfejekkel labdázott az égre,
Emberszívekben dultak lábai.
Lélekzetétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialudt,
S az elsötétült égnek arcain
Vad fénnel a villámok rajzolóak le
Az ellenséges istenek haragját.

Vörösmarty képzeletének valami megszállottság-jellege van. Úgy érezni, mintha nem volna ura saját képeinek, nem ő költi azokat, hanem azok kényszerítik, hogy költ-
sön. Innen van, hogy Vörösmartynál is, mint Kölcseynél, nagy a távolság a költői szándék és a megvalósulás kö-
zött, de fordított módon. Kölcsey versei kevesebbek, mint amennyinek ő szánta, Vörösmarty versei pedig sokkal többek. Vörösmarty nagyszerű sorai, mintegy szándéka da-
cára jöttek létre. Szándékaiban Vörösmarty nem akart többet, mint amennyit a korszellem és nemzedékének diadal-
mas nacionalizmusa megkövetelt: szándékai tulajdon-
képpen feladatok voltak, mint a klasszicisztikus költő szán-
dékai, fényes képeket festeni a múlt napjaiból, munkás ha-
zaszeretetre buzdítani az elfáradókat, megnyerni az úri

1 Augenblick, da Napoleons Leichnam heimgeführt wurde von der Insel Sankt
2 Helena:

3
4 Es regte sich ein Grab, und mit ihm begann zu bewegen sich das Meer,
5 Mit seinen uralten Kronen die Erdkugel schwankte;
6 Und erneut Wut, Kampf und alles, was Streit schreckte einstmals,
7 Zerrissen der siechen Menschheit Brust;
8 Erneut aufstund das Volk zu teilen sich Welten und über
9 Des Friedens heiteres Gesicht Sturmes Schatten flog.
10 Woher dieser Lärm und woher diese Gefahr? Der Kriege Herrn
11 Leichnam führte man hinüber über die Meere.

12
13
14
15 Noch monumentaler wird der Stil, wenn seine Aussage der Terror selbst
16 ist, der herabsausende Zusammensturz des Menschen vor den Schicksals-
17 mächten:

18
19
20 Die Seuche brach aus. Ihre blutgefrierende Hand
21 Mit Menschenköpfen spielte auf den Himmel,
22 In Menschenherzen wüteten ihre Füße.
23 Von ihrem Atem verwelkte das Leben,
24 Der Geister Welt erlosch,
25 Und auf des verfinsterten Himmels Wangen
26 Mit wildem Licht die Blitze zeichneten ab
27 Der feindlichen Götter Zorn.

28
29 *Vgl. hinten Seite V, Günther Deicke: Spielte mit Menschenköpfen wie mit Bällen.*

30
31 Vörösmarty Vorstellung hat eine Art Besessenheits-Charakter. Es ist so
32 zu spüren, als wäre er nicht Herr seiner eigenen Bilder, nicht er dichtet sie,
33 sondern jene zwingen ihn, daß er dichten soll. Daher ist es, daß bei Vörösmar-
34 ty auch, wie bei Kölcsey, die Distanz groß ist zwischen dichterischer Absicht
35 und der Verwirklichung, aber auf umgekehrte Weise. Kölcseys Verse sind
36 weniger, als wieviel er sie beabsichtigte, Vörösmartys Verse wiederum sind
37 viel mehr. Vörösmartys großartige Zeilen kamen gleichsam gegen seine Ab-
38 sichten zustande. In seinen Absichten wollte Vörösmarty nicht mehr, als was der
39 Zeitgeist und seiner Generation triumphaler Nationalismus erforderten: seine
40 Absichten waren eigentlich Aufgaben, wie die Absichten des klassizistischen
41 Dichters, glänzende Bilder zu malen aus den Tagen der Vergangenheit, zur
42 arbeitsamen Vaterlandsiebe anspornen die Ermüdenden, zu gewinnen die
43 herrschaftlichen

hölgyeket stb. De amikor az alkotáshoz látott, megnyílt valami zsilip és a hazafias és polgári feladatot elsöpörték képzeletének vad démonai, és a világ négy sarkából besüvítették titokzatos meséiket.

Aszerint, hogy a feladat, vagy a fantázia erősebb verseiben, lehet három nagy korszakról beszélni Vörösmarty alkotásában. Ifjúkorában a szabad fantázia dominált, de még nem mindig találta meg az eszközöket képzeletének emberi nyelven való kifejezésére és ezért megelégedett a tanult kifejezésekkel. Férfikorában már teljes birtokában volt költői eszközeinek, de a szándék erősebb volt a fantáziánál, amelyet visszafojtott magában, mint beteges jelenséget. Öregkorában, elborult elmével, már nem tudott tovább uralkodni lelkének gyönyörű szörnyetegjein, eltörték és győzedelmeskedtek a félig halott fölött, aki ekkor írja legcsodálatosabb alkotásait.

b) *Fiatalság. Az époszok.*

A jó tanítványból lesz a jó mester. Vörösmarty első kísérletei önállóanok. Megtanulja a magyar költészetnek két nem hagyományos irányát: a deákos és a szentimentális iskolát. A hagyományos magyar költészet érintetlenül hagyja, nyelve a megújított nyelv, az általa elért eredmények nem nőnek ki lassan és szervesen a magyar talajból, hanem egyszerre vannak itt, mint egy vulkánikus erupció.

A magyar-római fejlődésvonal, antikos hagyomány vele éri el legmagasabb fejlődési pontját és vele zárul le. Vörösmarty hangnemből annyira megközelítette az antik nagyokat, amennyire csak lehetséges modern nyelven — talán csak a német Hölderlin tudott nem görögül olyan görögösen írni, mint pl. Vörösmartynak ez az epigrammája:

MÉH.

Hulló harmatnak szeretője s a harmatos ágé,
Mézajku kis raj nyugszom e rózsa megett.
Engem illatnak szédite meg árja, csapongót,
S mellyet nem sejték, a tövis éle megölt.

1 Damen, usw. Aber als er sich an das Schaffen machte, öffnete sich irgendeine
2 Schleuse und die patriotische und die bürgerliche Aufgabe wurde hinweg-
3 gefegt von seiner Einbildung wilden Dämonen, und aus den vier Ecken der
4 Welt heulten sie herein ihre geheimnisvollen Märchen.
5

6 Je nachdem, ob die Aufgabe oder die Fantasie stärker ist in seinen Versen,
7 kann man von drei Zeitabschnitten sprechen in Vörösmartys Schaffen. In
8 seiner Jugendzeit dominierte die freie Fantasie, aber noch nicht immer fand er
9 die Mittel zur Artikulierung seiner Vorstellungen in menschlicher Sprache
10 und deshalb begnügte er sich mit den erlernten Ausdrücken. In seiner Man-
11 neszeit war er schon im vollen Besitz seiner dichterischen Instrumente, aber
12 die Absicht war stärker als die Fantasie, die er zurückwürgte in sich, wie eine
13 krankhafte Erscheinung. In seinem Alter, mit umnachtetem Verstand, konnte
14 er nicht länger herrschen über seiner Seele herrliche Ungeheuer, sie brachen
15 hervor und triumphierten über den Halbtoten, der nun seine wunderbarsten
16 Schöpfungen schrieb.
17
18
19
20
21
22

b) *Jugend. Die Epen.*

23
24
25 Aus dem guten Schüler wird der gute Meister. Vörösmartys erste Expe-
26 rimente sind unselbständig. Er erlernt der ungarischen Dichtung zwei nicht
27 traditionelle Richtungen: die klassizistische und die sentimentale Schule. Die
28 traditionelle ungarische Dichtung läßt ihn unberührt, seine Sprache ist die er-
29 neuerte Sprache, die durch ihn erreichten Ergebnisse wachsen nicht langsam
30 und organisch aus dem ungarischen Boden heraus, sondern sind auf einmal
31 da, wie ein vulkanischer Ausbruch.
32
33

34 Die ungarisch-römische Entwicklungslinie, antike Überlieferung er-
35 reicht mit ihm ihren höchsten Punkt und schließt mit ihm ab. Vörösmarty nä-
36 herte sich in der Tonart so sehr den antiken Großen, wie es nur möglich ist in
37 moderner Sprache — vielleicht konnte nur der Deutsche Hölderlin auf nicht
38 Griechisch so griechisch schreiben, wie z.B. Vörösmartys dieses Epigramm:
39
40
41

BIENE.

42
43
44
45 Fallenden Taues Liebhaberin und des tauigen Zweiges,
46 Honiglippiger kleiner Schwarm ruh ich hinter dieser Rose.
47 Mich Duftes betörte seine Flut, Ausschweiferin,
48 Und welches ich nicht ahnte, des Dornes Spitze tötete mich.

Kicsinyes nyelvhelyességi skrupulusokkal nem törődve, nyelvét mélyen átítatta antik elemekkel, antik szórenddel, inverziókkal, appositiókkal. Lezár egy korszakot, a magyar nyelv szabadságának a korát, mely Baróti Szabó Dáviddal kezdődött. Utána a nyelv már megszilárdult nyelv volt, kötöttebb szórenddel és a dolgokat csak egyféleképp lehetett mondani, úgy, ahogy Arany János mondta.

Antikos iskolázás, renaissance-kori latin poétikák vezeték Vörösmarty szándékát, amikor megírja Zalán Futását és egy csapásra az ország első költője lesz. Az antik költészetfelfogás értelmében a műfajok királya az eposz — és a magyarságnak nem volt eposza. A Zrínyiászt, bármennyire tisztelték-becsülték, régies nyelve megközelíthetlenné tette a nyelvújítás korában. Különbösen is az igazi nagy eposznak a honfoglalásról kell szólnia, mert Vergilius Aeneise, az eposz par excellence, honfoglalásról szól. Már a jezsuita latin költők a XVIII. században eposzokat írtak a húnok bejövételéről és amióta Schwartzner kiadja Anonymus krónikáját és a magyar nyelvű költészet új tempója megindult, minden költő fejében megfordult a gondolat, hogy Árpádról eposzt írjon. Így kísérletezett már Ráday Gedeon, Virág Benedek, Csokonai Vitéz Mihály és mások, és mikor Vörösmarty munkához látott, sietnie kellett, mert tudta, hogy nem messze tőle, a Dunántúl egy másik falujában ugyanezen dolgozik Pázmándi Horvát Endre (1778—1839) is, kinek művét, az Árpádiászt Kazinczy köre már izgatottan várja.

De az antikos mintához hozzájárult egy egészen másfelől jövő szellemi hatás is: a preromantikus észak. Herder óta minálunk is Homeroszal egy sorba helyezik Ossziánt, aki az északi nemzetek számára az, ami Homeros az antik számára — Vörösmarty is ismeri a kelta álbárdot Kazinczy szép fordításán keresztül. Német földről, osztrák jezsuitákon át, a Dunántúlra érkezik valami a bárdlelkese-
désből is: Vörösmarty eposzköltői attitűdje a bárdé, aki mint a Priscos Rhétor látta hunn énekesek, dalával tette buzdítja a hon „nagyra törő tehetséges fiait“. Osszián modorában borongó előhangot ír eposza elé és át meg átszövi kisebb elbeszélő betétekkel, melyek mind az ossziáni fátum-

1 Um kleinliche Sprachrichtigkeits-Skrupel sich nicht kümmernd, durchtränkte
2 er seine Sprache tief mit antiken Elementen, mit antiker Wortanordnung, mit
3 Inversionen, Appositionen. Er beschließt eine Epoche, der Freiheit der ungarischen
4 Sprache Zeitalter, die mit David Baróti Szabó begann. Nach ihm war
5 die Sprache bereits eine gefestigte Sprache, mit gebundenerer Wortfolge und
6 die Dinge konnte man nur auf einerlei Weise sagen, so, wie es Johann Arany
7 sagte.

8
9 Antikische Schulung, renaissance-zeitliche lateinische Poetiken leiten Vörösmarty's
10 Absicht, als er Zalán's Flucht schreibt und auf einen Schlag des Landes erster
11 Dichter wird. In der antiken Dichtungsauffassung Sinn ist der Kunstgattungen
12 König das Epos — und das Ungartum hatte kein Epos. Die Zrínyiade, so sehr man
13 sie verehrte-schätzte, machte ihre altertümliche Sprache unnahbar im Zeitalter
14 der Sprachneuerung. Übrigens auch muß das wahre große Epos von der Landnahme
15 handeln, weil Vergil's Aeneis, das Epos par excellence, von Landnahme handelt.
16 Schon die jesuitischen lateinischen Dichter schrieben im XVIII. Jahrhundert Epen
17 über das Hereinkommen der Hunnen und seit Schwartzner die Chronik des Anonymus
18 herausgibt und der ungarischsprachigen Dichtung neues Tempo begann, ging jedem
19 Dichter der Gedanke durch den Kopf, daß er über Arpad ein Epos schreiben soll.
20 So experimentierten schon Gedeon Ráday, Benedikt Virág, Michael Vitéz Csokonai
21 und andere, und als Vörösmarty sich an die Arbeit machte, mußte er sich beeilen,
22 denn er wußte, daß nicht weit von ihm, in Transdanubiens einem anderen Dorf
23 ebendaran auch Andreas Horvát von Pázmánd (1778—1839) arbeitet, dessen Werk,
24 die Arpadias, Kazinczy's Kreis schon mit Spannung erwartet.
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34

35 Doch zum antikischen Muster trug auch eine aus ganz anderer Richtung
36 kommende geistige Wirkung bei: der präromantische Norden. Seit Herder wird
37 auch bei uns in eine Linie mit Homer plaziert der Ossian, der für die nordischen
38 Nationen das ist, was Homer für die Antike — auch Vörösmarty kennt den
39 keltischen Pseudo-Barden durch Kazinczy's schöne Übersetzung. Von deutschem
40 Boden, durch österreichische Jesuiten, gelangt nach Transdanubien auch etwas
41 von der Bardenbegeisterung: Vörösmarty's eposdichterische Attitüde ist die
42 des Bardens, der gleich den von Priscos Rhétor gesehenen hunnischen Sängern,
43 mit seinem Lied zur Tat anspornt der Heimat "nach Großem strebenden
44 fähigeren Söhne". In Ossian's Manier schreibt er ein düsteres Präludium
45 vor sein Epos und durchwebt es noch mit kleineren erzählenden Einlagen,
46 die alle die ossianische fatum-

teljes ősvilágot idézik fel. Ez a bárdszerű borongó hang, a kelta meseerdő irreális, kísértetlakta világa, sokkal inkább megfelel Vörösmarty természetének, mint a Vergiliusi világosság és sokkal inkább lehetővé teszi, hogy Vörösmarty szubjektív mondanivalója áttörjön az epikus költő zordon feladatművészetén.

Ami feladat-költészet a Zalán Futásában, és sajnos, a nagy része az, ma már teljesen múzeális jellegű. Hiszen már a maga korában is a Zalán Futását sokan dicsérték, de kevesen olvasták, amint Lessing mondta Klopstock Messiasáról. Párducos Árpádnak és hadrontó népének végtelen harcai összefolynak az ember szeme előtt az ághághatatlan hexameter-őserdőben. A felfogás is megváltozott azóta, sőt már akkor is egy kissé anakronisztikus volt: az egy Szenci Molnár Albert több ősi dicsőséget jelent, mint az egész honfoglaló hadsereg. Az eposzból csak azok a részek maradtak elevenek, amelyek mintegy a szándék ellenére jöttek létre: az első ének fürdő-jelenetének tiszta erotikája, a délszaki tündér szerelme, bánata és elmulása, azok a részek, ahol Vörösmarty szubjektív mondanivalója behatol az eposz sáncai közé.

Ugyanez áll Vörösmarty későbbi eposzaira is: Cserhalomból a sátor-jelenet maradt eleven, ahol a kún vitézek az elfogott Etelka szépségét magasztalják, Egerből a két elszakadt szerelmes találkozása a halálos ágyon, a Két szomszédvár-ból, melyet Kölcsey kannibáli műnek nevezett, Enikő vadromantikus elhervadása. Ez a feladat-költészet, a történelem hexameterbe ritmizálása magát Vörösmartyt is kielégítetlenül hagyta. Költő volt, a legfőbb mondanivalója önmaga volt és ezekben a versekben önmagáról alig beszélhetett.

A későbbi, kisebb eposzok azután már nem is feladatművek, hanem személyes mondanivalóinak elbeszélő formába való objektíválásai. Szakított a történelmmel, melynek adottságai megkötötték szabad fantáziáját és a mese és az őskor korlátlan világába helyezte mondanivalóját. Amint leveleiből is kitűnik, azokban az években, amikor kisebb eposzai keletkeztek, Vörösmarty nagy lelki válságon ment át: Zalán Futása írásakor és azután egy ideig

1 volle Urwelt heraufzuziehen. Dieser bardenhaft düstere Ton, des keltischen
2 Märchenwalds irreale, gespensterbewohnte Welt, entspricht viel eher Vörös-
3 martys Natur, als die Vergilsche Helligkeit und ermöglicht es sehr viel eher,
4 daß Vörösmartys subjektive Aussage des epischen Dichters unwirkliche Auf-
5 gabenkunst durchbricht.
6
7

8 Was Aufgabendichtung ist in Zaláns Flucht, und leider, der große Teil ist
9 das, ist heute bereits völlig musealen Charakters. Denn schon zu seiner eigen-
10 en Zeit auch lobten Zaláns Flucht viele, aber wenige lasen sie, wie Lessing
11 es sagte von Klopstocks Messias. Des pantherfellbekleideten Arpad und
12 seines heerzerstörenden Volks endlose Kämpfe verließen ineinander vor des
13 Menschen Augen im undurchdringlichen Hexameter-Urwald. Die Auffassung
14 auch hat sich seither geändert, sogar damals schon war sie etwas anachro-
15 nistisch: der eine Albert Szenci Molnár bedeutet mehr uralten Ruhm als die
16 ganze landnehmende Heerschar. Von dem Epos blieben nur jene Teile leben-
17 dig, die gleichsam gegen die Absicht zustande kamen: des ersten Gesanges
18 Bade-Szene reine Erotik, des südlichen Elfs Liebe, seine Wehmut und sein
19 Vergehen, jene Teile, wo Vörösmartys subjektive Aussage zwischen die
20 Schanzen des Epos eindringt.
21
22
23
24
25
26

27 Dasselbe gilt auch für Vörösmartys spätere Epen: aus Cserhalom [Eichen-
28 hügel] blieb die Zelt-Szene lebendig, wo die kumanischen Helden der gefan-
29 genen Edelchen Schönheit rühmen, aus Erlau der zwei auseinandergerissenen
30 Liebenden Begegnung am Totenbett, aus den Zwei Nachbarburgen, die Kölc-
31 sey ein kannibalisches Werk nannte, Enikös wildromantisches Verwelken.
32 Diese Aufgabendichtung, das Rhythmisieren der Geschichte in Hexameter
33 ließ auch Vörösmarty selber unbefriedigt. Er war Dichter, seine hauptsächli-
34 che Aussage war er selbst und in diesen Versen konnte er von sich selber
35 kaum sprechen.
36
37
38
39

40 Die späteren, kleineren Epen sind dann auch schon keine Aufgabenwerke
41 mehr, sondern seiner persönlichen Aussagen Objektivierungen in erzähleri-
42 scher Form. Er brach mit der Geschichte, deren Gegebenheiten seine freie
43 Fantasie in Bande legten und platzierte in die unbeschränkte Welt des Mär-
44 chens und der Urzeit seine Aussage. Wie auch aus seinen Briefen hervorgeht,
45 in jenen Jahren, als seine kleineren Epen entstanden, ging Vörösmarty durch
46 eine große seelische Krise hindurch: beim Schreiben von Zaláns Flucht und
47 danach eine Weile

szerelmes volt Perczel Etelkába, a házi kisasszonyba annál az előkelő családnál, ahol nevelősködött. Ez a reménytelen szerelem költészetének a javára vált, költőkre általában hasznos a reménytelen szerelem. A válság akkor következett be, amikor már nem szerette Etelkát. A világ sivatagosan elhagyottá vált a számára, és átélte a legnagyobb szenvedést, ami egy emocionális embert érhet: a teljes érzelem-nélküliséget, ami a halál az életben.

És neked, ki szivkihalva
Élsz magadtól iszonyodva,
Kell-e még halál?

A mulandóság érzése, ami már gyermekkorától kezdve körülborongta, most a szerelmi élményen keresztül hatol be életébe: nem az az igazán szomorú, hogy Etelka nem szereti, hanem, hogy ő nem is bánja.

Ebben a lélekállapotban keletkeznek kis eposzai: a Tündérvölgy, a Délsziget, a töredékes Magyarvár és a Rom. Széplak még feladat-mű, egy pályázatra készül, de előhangjában csodálatos emléket állít a Völgységnek, a Dunántúlnak, ahol első szerelme játszódott, a legnagyobb táj-költészet ez.

A Tündérvölgyben már kirajzolódik az a birodalom, ahová Vörösmarty menekült, amikor a realitás elviselhetetlenül sívárrá vált a számára, a tündérvilág az önmaga mélységeiben, ahol a valóság utol nem éri. Még teljesebb az az önmagába sülyedés a Délszigetben, ami talán Vörösmarty legnagyobb alkotása lett volna, ha befejezi. Amennyire a töredékből meg lehet ítélni, egy történetfilozófiai meseköltemény lett volna.

Ugyancsak filozófiai a Rom, a dezilluziós romantika legnagyobb magyar alkotása. Egy isten egy ifjúnak három álmát teljesíti, mindhárom teljesült vágy csömört von maga után; a befejezés itt is töredékes.

Ez a költemény már az ősvilágban játszódik, az ázsiai pusztákon, ahová Vörösmarty mindig vágyódik, mert az önmaga mélyeit projiciálta a nemzet őshazájába; abba a halál- és álomországba,

1 war er verliebt in Edelchen Perczel, in die Haustochter jener vornehmen Familie, wo er als Erzieher tätig war. Diese hoffnungslose Liebe kam seiner
2 Dichtung zugute, Dichtern ist im allgemeinen nützlich die hoffnungslose Liebe. Die Krise erfolgte dann, als er Edelchen nicht mehr liebte. Die Welt wurde
3 wüstenhaft verlassen für ihn und er durchlebte das größte Leiden, das ein emotionaler Mensch erfahren kann: den völligen Empfindungs-Mangel, was
4 der Tod ist im Leben.
5
6
7

8
9
10
11
12 Und du, der herzausgestorben
13 Lebst von dir selber entsetzt,
14 Brauchst denn du noch Tod?

15
16
17 Das Gefühl der Vergänglichkeit, das ihn schon von seiner Kindheit an umdüsterte, dringt jetzt durch das Liebes-Erlebnis ein in sein Leben: nicht das ist
18 das wirklich Traurige, daß Edelchen ihn nicht liebt, sondern, daß er es auch bedauert.
19
20

21
22 In diesem Seelenzustand entstehen seine kleineren Epen: Feental, Die
23 Südinsel, die fragmentarische Ungarburg und die Ruine. Széplak (Schönhaus)
24 ist noch ein Aufgabenwerk, es wird für einen Wettbewerb angefertigt, aber im
25 Vorklang errichtet er ein wunderbares Denkmal jenem Talgebiet, Transdanubien, wo seine erste Liebe sich abspielte, es ist dies die großartigste
26 Landschafts-Dichtung.
27
28
29

30 Im Feental zeichnet sich schon heraus jenes Reich, wohin Vörösmarty
31 flüchtete, wenn die Realität unerträglich kahl wurde für ihn, in der Feenwelt
32 seiner selbst Tiefen, wo die Wirklichkeit ihn nicht einholt. Noch vollständiger
33 ist jenes insichselbst Versinken in der Südinsel, die vielleicht Vörösmartys
34 größte Schöpfung geworden wäre, wenn er sie beendet. Soweit man es aus
35 dem Fragment beurteilen kann, wäre es ein geschichtsphilosophisches
36 Märchengedicht geworden.
37
38
39

40 Gleichfalls philosophisch ist die Ruine, der desillusionierten Romantik
41 größte ungarische Schöpfung. Ein Gott erfüllt einem Jüngling drei Träume,
42 alle drei erfüllten Sehnsüchte ziehen Überdruß nach sich; der Abschluß ist
43 auch hier fragmentarisch.
44

45 Dies Gedicht spielt schon in der Urwelt, auf den asiatischen Steppen, wo
46 hin Vörösmarty sich immer sehnt, weil er seiner eigenselbst Tiefen projizierte
47 in der Nation Urheimat; in jenes Todes- und Traumland,
48

Hol Siva végetlen fövényében lankadoz a nap
S csendes Araltónak zaj nélkül nyugszanak árjai.

Ebbe a világba vitt volna el bennünket egy egész nagy eposz, melynek töredéke az önmagában kevésbé érthető, de azért megrendítő Magyarvár.

Igy érkeznek el az eposzok a haláltájr, ahová Vörösmarty költészetének az önmagába szállás idején feltétlenül el kellett érkeznie. Egyébként is Vörösmarty költészet a halál és az enyészet jegyében áll, és ez a szubjektív mondanivaló, ami megszólal mindig, amikor szóhoz juthat a feladattól és ami végtelen perspektívákat, a nemlétezés óceánját sejteti Vörösmarty legszebb hasonlatai mögött.

c) Enyészet.

Az emberi lélekben két vágy vív egymással örök harcot, mint a két isten Vörösmarty egy kis eposzában, a Véd és a Rom: az élet és a halál. A halál-vágy az antikban még álcázatlanul lépett fel, mint visszaszülő Anyaistennő és mint halál-hetaira. A keresztény kultúra a halálvágyat tilalom alá helyezte és azóta csak burkoltan lép fel a lélekben. De minden vágy, ami az álom, a mámor, a természetbe való felolvadás, a „nép“-hez való alászállás és a politikai tömegeksztázis felé ösztönöz, az ősi és mindmáig hatalmas halálvágnak a szublimált formája. Az emberben ez a vágy általában nem tudatosodik, mert elnyomják a belénknevelt tilalmak és csak szimbolikus formában élvezzük ki a halál édességét, ami nélkül az élet ízetlen volna. Végül fokon az életvágy és halálvágy misztikus egységbe torkolnak, mert az élet legerősebb pillanata, a szerelmi mámor exaltációja, magában hordja a megsemmisülést és a megsemmisülés az újjászületést.

A nagy költőkben ez a halál-édesség erősebb és tudatosabb, mint más emberben. Különösen a romantikus költőkben, mert a romantikának legfőbb lényegjegye éppen, hogy alapját abban a mélyebb léleksíkban veti meg, ahol a halálvágy lakik. A magyar költészetben a két legnagyobb költő, Vörösmarty és Ady volt leginkább a halál rokona,

1 Wo in Schiwas unendlichem Sand ermattet die Sonne
2 Und stillen Aralsees ohne Geräusch ruhn seine Fluten
3

4 In diese Welt fortgetragen hätte uns ein ganz großes Epos, dessen Fragment
5 die in sich selbst wenig verständliche, aber dennoch erschütternde Ungarburg
6 ist.
7

8 So gelangen die Epen ins Todesgebiet, wohin Vörösmartys Dichtung zur
9 Zeit des insich Steigens unbedingt hingelangen mußte. Ansonsten auch steht
10 Vörösmartys Dichtung im Zeichen des Todes und des Verfalls, und dies ist
11 die subjektive Aussage, die immer dann erklingt, wenn er zu Wort gelangen
12 kann von der Aufgabe und was endlose Perspektiven, des Nichtseins Ozean
13 ahnen läßt hinter Vörösmartys schönsten Gleichnissen.
14
15
16
17
18

c) Verfall.

19
20
21 In der menschlichen Seele kämpfen zwei Sehnsüchte miteinander einen
22 ewigen Kampf, wie die zwei Götter in Vörösmartys einem kleinen Epos, der
23 Schutz und die Ruine: das Leben und der Tod. Die Tod-Sehnsucht trat in der
24 Antike noch unmaskiert auf, als zurückgebärende Muttergöttin und als Todes-
25 Hetäre. Die christliche Kultur stellte die Todessehnsucht unter Verbot und
26 seither tritt sie nur verhüllt auf in der Seele. Aber jede Sehnsucht, was der
27 Traum, der Rausch, die Auflösung in die Natur hinein ist, die zum Herabstei-
28 gen zum "Volk" und zur politischen Massenekstase anspornt, ist die subli-
29 mierte Form der uralten und bis heute mächtigen Todessehnsucht. Im Men-
30 schen wird diese Sehnsucht im allgemeinen nicht bewußt, weil sie unterdrückt
31 wird von den in uns hineinerzogenen Verböten und wir nur in symbolischer
32 Form ausgenießen des Todes Süße, ohne die das Leben ohne Geschmack wä-
33 re. Auf letzter Stufe münden die Lebenssehnsucht und Todessehnsucht in eine
34 mystische Einheit, weil des Lebens stärkster Augenblick, des Liebesrausches
35 Exaltation, in sich birgt das Zunichtwerden und das Zunichtwerden die
36 Neugeburt.
37
38
39
40
41
42

43 In den großen Dichtern ist diese Todes-Süße stärker und bewußter, als in
44 anderen Menschen. Besonders in den romantischen Dichtern, denn das vor-
45 nehmlichste Wesensmerkmal der Romantik ist gerade das, daß sie ihr Fun-
46 dament in jener tieferen Seelenschicht legt, wo die Todessehnsucht wohnt. In
47 der ungarischen Dichtung waren die beiden größten Dichter, Vörösmarty und
48 Ady, am ehesten des Todes Verwandte,

ők küzdöttek legtöbbet a démon ellen, melynek hívó szava az enyészet békesége felé vonz.

Vörösmarty halál-költészete már ifjúkorában indul meg, de még a preromantika divatos formái között, mint sirköltészet. A lánykát hívja, hogy jöjjön ki majd sirjából, és ne féljen szellemétől. A kísértet, ez az annyi visszaélésnek kitett romantikus motívum Vörösmarty költészetében rendkívül nagy szerepet játszik, és valami reálisabb dolgot jelent, mint a korbéli költészet rengeteg hazajáró szelleme, akik időnként megjelennek, hogy valami bölcs aforizmát mondjanak és azután nyugodtan visszahátrékoznak. Vörösmarty számára a kísértet realitás, anélkül, hogy a spiritizmus ostoba szimplifikációiba tévedne. A kísértet vágykép Vörösmarty számára, boldog képe annak az embernek, aki túl van már és nincs kétség utain.

Szerelem és halál egybefonódik Vörösmarty költészetében. Ő is, mint például Novalis, a szerelem édességében átéli a halál édességét és keserűségében a halál keserűségét. A szerelem legmagasabb víziója számára a nagy hűség, ami a halálba is elkísér:

Mint a gyenge virág haldokló fára fonódik,
S repkény karjaival tartja ölelve hiven
Ugyan fogjanak át, lánykám, hü karjaid engem,
Majd, ha nagy álmomnak végtelen éje közelg.

A halál Vörösmarty számára nem a megsemmisülést jelent. Nem a nirvánát, ami még a buddhisták szerint is elképzelhetetlen, csak a legszentebbek tudják igazán óhajtani, mert a léleknek nincs képe a semmiről. A romantikus számára a halál egy másik, másfajta, irreális realitás kezdetét jelenti, az örök-vissza romantikus vágyának teljesítését, visszaszületést. Vörösmarty alakjai ezért nem mennek a teljes enyészetbe, melyről az antikos Berzsenyinek több fogalma volt, hanem álomba sülyednek, vagy kísértetek lesznek.

Két motívum szinte kényszerképzettszerűen tér vissza Vörösmarty költészetében és öntudatlanul kifejezi Vörösmarty vágyát a halál, mint visszaszületés felé: ezek a „vi-

1 sie kämpften am meisten gegen den Dämon, dessen rufende Stimme zu des
2 Verfalls Frieden hin zieht.

3 Vörösmarty's Tod-Dichtung beginnt schon in seiner Jugendzeit, aber noch
4 zwischen der Präromantik modischen Formen, als Grabesdichtung. Er ruft das
5 Mädchen, daß es dereinst heraus kommen soll aus seinem Grab, und sich
6 nicht fürchten soll vor seinem Geist. Das Gespenst, dieses so vielen Mißbrä-
7 chen ausgesetzte romantische Motiv spielt in Vörösmarty's Dichtung eine au-
8 ßerordentlich große Rolle, und bedeutet irgendeine realere Sache als der zeit-
9 genössischen Dichtung zahllose heimwandelnde Gespenster, die von Zeit zu
10 Zeit erscheinen, um irgendeinen weisen Aphorismus zu sagen und dann ruhig
11 wieder zurückzuziehen. Für Vörösmarty ist das Gespenst Realität, ohne daß
12 er in des Spiritismus törichte Simplifikationen sich verirrt. Das Gespenst ist
13 Wunschbild für Vörösmarty, glückliches Bild jenes Menschen, der schon hin-
14 über ist und keinen Zweifel hat auf seinen Wege.

15
16
17
18
19 Liebe und Tod verflechten sich in Vörösmarty's Dichtung. Auch er, wie
20 beispielsweise Novalis, durchlebt in der Süße der Liebe die Süße des Todes
21 und in seiner Bitternis die Bitternis des Todes. Der Liebe höchste Vision ist in
22 seinen Augen die große Treue, die auch in den Tod begleitet:

23
24
25
26
27 Wie die schwache Blume auf sterbenden Baum sich flicht,
28 Und mit ihren Efeuarmen ihn treu umschlungen hält
29 So umfangen sollen, mein Mädchen, deine treuen Arme mich,
30 Dann, wenn meines großen Traumes endlose Nacht naht.

31
32
33 Der Tod bedeutet für Vörösmarty kein Zunichtwerden. Nicht das
34 Nirwana, das sogar laut den Buddhisten unvorstellbar ist, nur die Heiligsten
35 können es wirklich ersehnen, denn die Seele hat kein Bild vom Nichts. Für
36 den Romantiker bedeutet der Tod einer anderen, andersartigen, irrealen Rea-
37 lität Beginn, des Ewig-Zurück romantischer Sehnsucht Erfüllung, Zurück-
38 geburt. Vörösmarty's Gestalten gehen deshalb nicht in völligen Verfall, wovon
39 der antikische Berzsenyi mehrere Begriffe hatte, sondern sie sinken in Traum,
40 oder werden Gespenster.

41
42
43
44
45 Zwei Motive kehren fast zwanghaft wieder in Vörösmarty's Dichtung und
46 drücken unbewußt aus Vörösmarty's Sehnsucht in Richtung des Todes, als des
47 Zurückgeborenwerdens: dies sind des "zur

lágga züllés“ és a földbe beásás motivumai. Mindkét moti-
vum összetalálkozik a Két Szomszédvár befejezésében: Ti-
hamér, miután Enikő a szeme előtt alakul át kísértetté,
mint barok drámák hősnői, világgá züllik és mikor így
sem tud menekülni büntudata előtt, a földbe ássa magát.
A világgá züllés elbeszélő költeményeinek szinte állandó
befejezése, a Hú lovag, A rabló, Széplak, Csík Ferkó hősei
mind ezt teszik. Szimbolikus kifejezése ez a feloldó, min-
denségbe való bele menekülésnek: így semmisül meg a Dél-
szaki Tündér, kiben Vörösmarty önmagát rajzolta nagy
epozsában. A földbe beásás még tisztábban kifejezi a vissza-
születés vágyát; ez a témája annak a költeménynek, me-
lyet Vörösmarty legjobban szeretett versei közül, A túl-
világi képnek: egy ember átássa magát a földön és a túl-
oldalt bukkan ki. A képzet állandóan visszatér Vörös-
marty műveiben.

Halálédesség, menekülés a realitás előtt, visszasülye-
dés az önmaga mélységeibe, az érzéstelenség sivatagos ma-
gánya: ezek azok az érzelmi motivumok, melyek a fiatal
Vörösmarty lelkét és költészetét betöltik. Ezt a világot fog-
lalja össze egy 1826-os költeményében:

Itt nyugszom én, szívemben eltemetve,
Bujdosva két láb hordja síromat.
S még messze-messze hordja el, hogy a
Vas végzetekkel megbékéljek, és
Ha földben fekszem, fel ne vessen onnan
Az üldözetnek átka, mely megölt.

d) Menekülés az enyészet előtt. Drámák.

Vörösmarty magába fordult és az enyészetrel oly ha-
táros korszakát legnagyobb műve zárja le, a Csongor és
Tünde.

Csongor és Tünde is a dezillúziós romantika hajtása,
mint a Rom. Az eszmei tartalom hordozója a három vándor,
akivel Csongor kétszer találkozik barangolásai közt
a kereszt-úton, a Kalmár, a Fejedelem és a Tudós.

1 Welt Verkommens" und in die Erde Eingrabens Motive. Alle beide Motive
2 treffen zusammen im Schluß der Zwei Nachbarburgen: Tihamer, nachdem
3 Enikő sich vor seinen Augen verwandelt zu einem Gespenst, wie barocker
4 Dramen Heldinnen, verkommt zur Welt und als er auch so nicht vor seinem
5 Schuldbewußtsein fliehen kann, gräbt er sich in die Erde ein. Das zur Welt
6 Verkommen ist seiner erzählenden Gedichte fast ständiger Abschluß, des
7 Treuen Ritters, Der Räuber, Schönhauses, Franzl Csíks Helden tun alle dies.
8 Symbolischer Ausdruck ist dies des auflösenden, ins All hinein Fliehens: so
9 wird der Südliche Elf zunichte, in dem Vörösmarty sich selber zeichnete in
10 seinem großen Epos. Das Eingraben in die Erde drückt noch klarer aus die
11 Sehnsucht der Zurückgeburts; dies ist das Thema jenes Gedichts, das Vörös-
12 marty am meisten liebte von seinen Gedichten, Der Jenseitigen Welt Bild: ein
13 Mensch gräbt sich durch die Erde hindurch und taucht auf der anderen Seite
14 wieder hervor. Die Vorstellung kehrt ständig wieder in Vörösmartys Werken.

21 Todessüße, Flucht vor der Realität, Zurücksinken in die Tiefen des eigenen
22 Seins, der Gefühllosigkeit wüstenhafte Einsamkeit: dies sind jene gefühls-
23 mäßigen Motive, welche des jungen Vörösmarty Seele und Dichtung erfüllen.
24 Diese Welt faßt er zusammen in einem seiner 1826er Gedichte:

28 Hier ruhe ich, in meinem Herz begraben,
29 Auf der Flucht tragen zwei Beine mein Grab.
30 Und noch weit-weit tragen sie es fort, dass
31 Mit den ehernen Geschicken mich versöhne, und
32 Wenn in der Erde liege, herauf mich nicht werfe dorthier
33 Der Verfolgung Fluch, der mich tötete.

d) Flucht vor dem Verfall. Dramen

39 Vörösmartys in sich gekehrte und dem Verfall so sehr angrenzende Epo-
40 che schließt sein größtes Werk ab, Csongor und Feelein

43 Auch Csongor und Feelein ist der desillusionierten Romantik Sproß, wie
44 die Ruine. Des Ideengehaltens Träger sind die drei Wanderer, denen Csongor
45 zweimal begegnet während seines Umherwanderns am Kreuzweg, der Krä-
46 mer, der Fürst und der Gelehrte.

A kalmár hajói elsülyednek, a fejedelem hadait szét-
szórják, a tudóst az örök kételkedés az örületbe sodorja.
Az emberi küzdelmek, a magas emberi célok a semmibe
hullnak. Ezt mondja az Éj asszonya is, kinek monologját
Tünde borzongva hallgatja ki.

Sötét és semmi voltak, én valék
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

Azután létrejött a fényben úszó mindenség; a terem-
tés koronája, az ember, „királyi fejjel a lelkes porond”
fárad, és létrehozza a nagy alkotásait és mikor meghal,
kőhegyek ragyognak sirjain.

De hol lesz a kő, jel s az oszlopok,
Ha nem lesz föld s az ember eltűnik,
Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak:
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És ahol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

A kozmikus céltalanságot a belső céltalanság súlyos-
bítja: az ember ábrándképek után fut,

Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen tündér csalfa cél.

A romantikus lélek nagyobb, mint amennyit ki tud
elégíteni a realitás, a romantikus elvágódás, melyen már
Kölcsey szenvedett, az embert örök sóvárgásra jegyzi el.

Csongor és Tünde mégis, váratlan happy ending-gel
végződik. A szerető szívek egymásra találnak, tündérek já-
téka üdíti az alkonyatot, és mindenért kárpótolja őket az
egy szerelem.

1 Die Schiffe des Kaufmanns versinken, die Heere des Fürsten werden zer-
2 streut, den Gelehrten reißt der ewige Zweifel in den Wahnsinn. Die mensch-
3 lichen Kämpfe, die hohen menschlichen Ziele fallen ins Nichts. Dies sagt
4 auch die Frau der Nacht, deren Monolog Feelein schauernd aushorcht.

5
6
7
8 Dunkel und Nichts waren, ich war
9 Öde, stille, von Wesen unbewohnte Nacht.

10
11 *Vgl. hinten Seite V, Jenő Mohácsi: Im Anfang war das Nichts.*

12
13 Danach kam das im Licht schwimmende All zustande; der Krone Schöp-
14 fung, der Mensch, "mit königlichem Haupt die begeisterte Manege" sich
15 müht, und bringt zustande seine großen Schöpfungen und als er stirbt, strah-
16 len Steinberge auf seinen Gräbern.

17
18
19 Doch wo wird sein der Stein, das Zeichen und die Säulen,
20 Wenn keine Erde sein wird und der Mensch verschwindet,
21 Müde aus ihren Pfaden die Sonnen [Tage]
22 Ineinander fallend, zusammenstürzen:
23 Das All verfällt, und auf seinen äußersten Trümmern
24 Die schöne Welt düster veräschert;
25 Und wo begonnen war, dort Ende wird:
26 Dunkel und Nichts werden sein: ich werde sein,
27 Öde, stille, von Wesen unbewohnte Nacht.

28
29 *Vgl. hinten Seite V a, Jenő Mohácsi: Wenn einst die Erde nicht mehr ist.*

30
31
32 Die kosmische Ziellosigkeit wird durch die innere Ziellosigkeit erschwert:
33 der Mensch läuft Traumbildern nach,

34
35
36 Unerreichbare Sehnsucht ist des Menschen,
37 Unerreichbar feenhaft trügerisches Ziel.

38
39
40 Die romantische Seele ist größer, als wieviel die Realität befriedigen kann,
41 das romantische Sichwegsehen, woran schon Kölcsey litt, verlobt den Men-
42 schen der ewigen Sehnsucht an.

43
44 Csongor und Feelein endet dennoch, mit unerwartetem happy end. Die lie-
45 benden Herzen finden zueinander, das Spiel von Feen erquickt die Däm-
46 merung, und für alles entschädigt sie die eine Liebe.

Elhigyük-e Vörösmartynak? A boldog befejezést valószínűleg csak a műfaj, a mesejáték törvényei követelték és nincsen szimbolikus értelme. De a költő bizonytalán már a gyógyulás ösvényén járhatott, hogy egyáltalán olyan műfajt választott, ami szerencsésen kell, hogy végződjék. És maga a drámai költemény, ahol nem filozófikus tartalmat fejez ki, ragyog az életkedvtől és Vörösmarty különös groteszk humorától. A három ördögfi és Balga, aki Sancho Pansaként követi Csongort és a józan emberészt képviseli a földnélküli idealizmussal szemben, sok üdítő mulatság forrása. Az egész atmoszféra már nem az enyészet atmoszférája, hanem a zenével teljes játékos életé. A spanyolos versforma, négyes és harmadfeles trocheusok, az egész mű alaphangulatát barátságossá teszik.

A Csongor és Tündével a romantikus mozgalom egyik legfőbb és legnehezebben keresztülvihető tendenciáját valósította meg. Új életre keltette a mese-erdőt, melynek utolsó látogatója Shakespeare volt. Tündérek, ördögfiak, boszorkányok és kozmikus istenségek mozognak Vörösmarty színpadán anélkül, hogy üres maszkok vagy kellemetlen allegoriák lennének. A tündérvilág otthonosan táncol Vörösmarty mágikus nyelvszőnyegén és így Vörösmarty teljesíti a romantikus „sich-fliehn“ egyik legszebb álmát, a Mondbeglänzte Zaubernachtot.

Csongor és Tünde után Vörösmarty még sok drámát írt, de ezek már mind feladat-művek és a Csongor és Tünde szépségét meg sem közelítik. Először ő is, mint Katona, a német lovagdrámák effektusaival dolgozik, majd előkelőbb mintákat követ, Shakespeart és Victor Hugot — átveszi a francia romantika gazdag trükkraktárát, a bosszú motívumát, az emberi szörnyeteget, akinek azonban egyetlen egy nemes tulajdonsága van és a végzet épen ezáltal a tulajdonság által sújtja le stb. De hiába a legjobb iskola és a páratlan zengzetességű Vörösmarty-nyelv, drámái mégsem drámák. Sokkal költőibbek, mint a Bánk Bán, de teljességgel hiányzik belőlük a feszültség, ami a drámát drámává teszi. Jobban sikerült vígjátéka, a Fátyol titkai: ebben játékos hangulata és groteszk humora könnyebben érvenyesül és elfeledteti a mese abszurd voltát.

1 Sollen wir es Vörösmarty glauben? Den glücklichen Schluß erforderten
2 wahrscheinlich nur der Kunstgattung, des Märchenspiels Gesetze und er hat
3 keinen symbolischen Sinn. Aber der Dichter mochte sicherlich schon auf der
4 Genesung Pfad wandeln, daß er überhaupt eine solche Kunstgattung wählte,
5 die glücklich enden muß. Und das dramatische Gedicht selbst, wo es keinen
6 philosophischen Inhalt ausdrückt, strahlt vor Lebenslust und Vörösmartys
7 sonderbar groteskem Humor. Die drei Teufelssöhne und Balga [Narr], der als
8 ein Sancho Pansa dem Csongor folgt und den erdverhafteten Realismus re-
9 präsentiert gegenüber dem erdenlosen Idealismus, sind vielen erfrischenden
10 Vergnügens Quellen. Die ganze Atmosphäre ist schon nicht mehr des Verfalls
11 Atmosphäre, sondern des mit Musik erfüllten spielerischen Lebens. Die span-
12 nische Versform, die vierer und dreieinhalber Trocheen, machen des ganzen
13 Werkes Grundton freundlich.

14
15
16
17
18 Mit Csongor und Feelein verwirklichte er der romantischen Bewegung
19 eine der obersten und am schwersten durchführbare Tendenzen. Er erweckte
20 zu neuem Leben den Märchen-Wald, dessen letzter Besucher Shakespeare
21 war. Elfen, Teufelssöhne, Hexen und kosmische Gottheiten bewegen sich auf
22 Vörösmartys Bühne, ohne daß sie leere Masken oder unangenehme Allego-
23 rien wären. Die Feenwelt tanzt anheimelnd auf Vörösmartys magischem
24 Sprachteppich und so erfüllt Vörösmarty des romantischen "sich-fliehn" einen
25 der schönsten Träume, die Mondbeglänzte Zaubernacht.

26
27
28
29
30
31 Nach Csongor und Feelein schrieb Vörösmarty noch viele Dramen, aber
32 diese sind bereits alle Aufgaben-Werke und der Csongor und Feelein Schön-
33 heit kommen sie nicht einmal nahe. Anfangs arbeitet auch er, wie Katona, mit
34 der deutschen Ritterdramen Effekten, dann folgt er vornehmeren Mustern,
35 Shakespeare und Victor Hugo — er übernimmt der französischen Romantik
36 reiches Trick-Magazin, das Motiv der Rache, das menschliche Ungeheuer,
37 das jedoch eine einzige edle Eigenschaft hat und das Schicksal schmettert es
38 gerade durch diese Eigenschaft nieder usw. Aber umsonst ist die beste Schule
39 und die unvergleichlich klangvolle Vörösmarty-Sprache, seine Dramen sind
40 dennoch keine Dramen. Sie sind viel dichterischer, als der Banus Bánk, aber
41 mit Vollständigkeit fehlt aus ihnen die Spannung, die das Drama zum Drama
42 macht. Besser gelang sein Lustspiel, des Schleiers Geheimnisse: hierin
43 kommt seine verspielte Stimmung und sein grotesker Humor leichter zur
44 Geltung und läßt uns des Märchens Absurdität vergessen.

e) A férfi-munka.

A harmincas évek folyamán Vörösmarty elválk ifjúkorának halálos atmoszférájától. A szubjektív mondánivaló elhallgat Vörösmarty költészetében és koszorús költő lesz, a magyarság hivatalos énekese. Hogy mi okozza ezt a lelki átalakulást, nehéz megmondani. Mindenesetre a férfivá érésnek, a felelősségérzetnek és a siker-adta önbizalomnak nagy szerepe lehet benne. Az átalakulás többé-kevésbé tudatos és szándékos lehetett: Vörösmarty, mint a romantikusok őse, Rousseau, vagy mint előtte magyar földön Kölcsey és Berzsenyi, érzékeny lelke védelmére a külvilág előtt a római férfi-ideál stoikus ráncvetésű tógáját öltötte magára. Keveset írt és akkor sem önmagát öntötte verseibe, hanem a komoly mondánivalókat, amiket magyar-római életfelfogása diktált. — A fantáziát, amennyire lehetett, háttérbe szorította, sőt, mintegy túlzó kompenzációképen, legismertebb költeményében már csaknem költőietlenül tiltakozik az elvagyodás és a képzelet ellen: Ábrándozás az élet megrontója... Különös iróniája a nyárspolgári igazságoknak, hogy ezt a legnyárspolgáribat is a magyar költészet legnagyobb fantasztája mondta.

A romantikus lélek alkatához hozzátartozik, hogy ha természetes gravitációját követi és önmagába fordul, elvész az önmaga mélységeiben. Ezért a nagy romantikusok férfikorukra érve, mindig kerestek egy szilárd pontot, valami magasztos eszményben, amelynek kedvéért feláldozták szubjektivitásukat. Ilyen volt a német romantika számára a vallás, a francia és angol romantika számára a társadalmi reform, a magyar romantika számára pedig a hazaszeretet. A hazaszeretethez menekült Kölcsey elfolyó, khaotikus ábrándjai elől, Széchenyi az általános életunalom elől, és Vörösmarty démonjai, a halál édessége elől.

Hármuk számára a hazaszeretet más és más színezetű volt, aszerint, hogy milyen szellemi előzményektől érkeztek el hozzá. Az új-protestáns Kölcsey számára a hazaszeretet az erkölcsi kötelesség imperativusza. A transzcendentális beállítású Széchenyi számára a nemzetfogalom is a perfekcionizmus jegyében áll, a magyarságot fel kell

e) Die Mannes-Arbeit.

Im Laufe der Dreißiger Jahre trennt Vörösmarty sich von seiner Jugendzeit tödlicher Atmosphäre. Die subjektive Aussage verstummt in seiner Dichtung und er wird bekränzter Dichter, des Ungartums offizieller Sänger. Was diesen seelischen Wandel verursacht, ist schwer zu sagen. Jedenfalls mag das Heranreifen zum Mann, das Verantwortungsgefühl und das erfolgs-gegebene Selbstvertrauen eine große Rolle darin haben. Die Wandlung mochte mehr oder minder bewußt und absichtlich gewesen sein: Vörösmarty, wie der Romantiker Urahn, Rousseau, oder wie vor ihm auf ungarischem Boden Kölcsey und Berzsenyi, bekleidete sich zum Schutze seiner empfindsamen Seele vor der großen Welt mit des römischen Mannes-Ideals stoischer faltenwerfender Toga. Er schrieb wenig und auch dann goß er nicht sich selber in seine Verse, sondern die ersten Aussagen, die seine ungarisch-römische Lebensauffassung diktierte. — Die Fantasie, soweit es möglich war, drängte er in den Hintergrund, ja sogar, gleichsam als übertriebene Kompensation, in seinem bekanntesten Gedicht protestiert er fast schon undichterisch gegen das Sich-Fortsehen und die Fantasie: Träumerei ist des Lebens Verderberin... Es ist sonderbare Ironie der spießbürgerlichen Wahrheiten, daß auch dies Allerspießbürgerlichste der ungarischen Dichtung größter Fantast sagte.

Es gehört zur Struktur der romantischen Seele, daß wenn sie ihrer natürlichen Gravitation folgt und sich in sich selber wendet, sie verloren geht in ihren eigenen Tiefen. Deshalb suchten die großen Romantiker beim Erreichen ihres Mannesalters immer einen stabilen Punkt, in irgendeiner hehren Idee, der zuliebe sie ihre Subjektivität opferten. Solche war für die deutsche Romantik die Religion, für die französische und englische Romantik die gesellschaftliche Reform, für die ungarische Romantik wiederum die Vaterlandsliebe. In die Heimatliebe flüchtet sich Kölcsey vor seinen zerfließenden, chaotischen Phantasmagorien, Széchenyi vor dem allgemeinen Lebensüberdruß, und Vörösmarty vor seinen Dämonen, der Süße des Todes.

Für sie drei hatte die Heimatliebe eine jeweils andere Färbung, je nachdem, von welchen geistigen Vorgeschichten sie zu ihr gelangten. Für den neu-protestantischen Kölcsey ist die Vaterlandsliebe der moralischen Pflicht Imperativ. Für den transzendental eingestellten Széchenyi steht auch der Nationsbegriff im Zeichen des Perfektionismus, das Ungartum muß

emelni a magyarság ideájáig. Vörösmarty, akit teremtő képzelete az antik világgal tesz rokonná, hazaszeretetében újplatonikus, pantheista. Magyar nép, magyar föld, magyar csillagok egységbe fonódnak össze, egy közös vérkeringés hatja át az egészet és magyarságát az éli igazán, akinek szíve egy ritmusra dobog a magyar kozmosz ütemével:

S még a kő is, mintha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a hullám, mintha vérünk folya,
Áthevülve járja a Dunát;
S ahol ennyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

A hazaszeretet szolgálatába áll a férfi-Vörösmarty két nagy erkölcsi eszménye, a heroizmus és a humanitás. A heroizmus, mint ideál, a fiatal Vörösmartyt arra ösztönözte, hogy harci képek végteleneivel serkentse a „tehetetlen kor” nemzedékét. A férfiban a heroizmus is szublimáltabb formát öltött, most már nem harci virtust jelentett, hanem a tett, a férfi-munka dicsőségét általában.

A gyűlöletnél jobb a tett,
Kezdjünk egy újabb életet.

Felismerte, bizonyára önkárán ismerte fel, a magyar természet legsúlyosabb veszélyét, a tett-iszonyt. A magyar megelégszik azzal, hogy elgondolja, esetleg elmeséli, hogy hogyan is kellene megtennie a dolgokat és a megvalósítást rábizza másra, a sorsra, a semmire.

Vörösmarty munkás hazaszeretetet követel, megfeszített küzdelme a jobb felé, ez a küzdelem az ember célja és rendeltetése ezen a földön:

Mi dolgunk a világon? küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbékért
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll...

A humanitás nagy eszméjében Vörösmartyban egybefonódnak a magyar kultúra, római férfi-ideál humánus ha-

1 emporgehoben werden bis zu des Ungartums Idee. Vörösmarty, den seine
2 schöpferische Vorstellung mit der antiken Welt verwandt macht, ist in seiner
3 Vaterlandsliebe Neuplatoniker, Pantheist. Ungarisches Volk, ungarische Erde,
4 ungarische Sterne verflechten sich in eine Einheit, eine gemeinsame Blutzirkulation durchdringt das Ganze und sein Ungartum lebt derjenige wirklich,
5 dessen Herz in einem Rhythmus schlägt mit des ungarischen Kosmos Rhythmus:
6
7

8
9 Und sogar der Stein auch, als ob er unser Knochen wäre,
10 Von heiliger Freude durchbebt sein soll,
11 Und die Welle, als ob unser Blut flösse,
12 Durchhitzt begehen soll die Donau;
13 Und wo soviele unserer guten und schlechten Tage vergingen,
14 Begeister aufpochen soll diese Erde.
15

16 *Vgl. hinten Seite V a, Günther Deicke: Selbst der Stein, wie Bein*
17

18 Im Dienst der Vaterlandsliebe stehen des Mannes-Vörösmarty zwei große
19 moralischen Ideen, der Heroismus und die Humanitas. Der Heroismus, als
20 Ideal, regte den jungen Vörösmarty dazu an, mit der Kampfbilder Endlosigkeiten anzuspornen der "unfähigen Epoche" Generation. Im Mann nahm auch
21 der Heroismus sublimiertere Form an, jetzt bedeutete er nicht mehr Kampf-
22 Bravour, sondern der Tat, der Mannes-Arbeit Ruhm im allgemeinen.
23
24

25
26
27
28 Besser als der Haß ist die Tat,
29 Beginnen wir ein neueres Leben.
30

31
32 Er erkannte, gewiß an seinem eigenen Schaden erkannte er, der ungarischen
33 Natur gravierendste Gefahr, die Tat-Abscheu. Der Ungar begnügt sich
34 damit, daß er durchdenkt, eventuell erzählt, auf welche Weise man tun müßte
35 die Dinge, und die Verwirklichung anvertraut er einem anderen, dem Schicksal,
36 dem Nichts.
37

38 Vörösmarty fordert eine arbeitsame Vaterlandsliebe, einen angespannten
39 Kampf zum Besseren hin, dieses Ringen ist des Menschen Ziel und seine
40 Bestimmung auf dieser Erde:
41

42 Was ist unsere Aufgabe auf der Welt? kämpfen
43 Unserer Kraft gemäß für die Edelsten
44 Vor uns einer Nation Schicksal steht . . .
45

46 *Vgl. hinten Seite V a, Günther Deicke: Was haben wir auf dieser Welt.*
47

48 In der Humanität großer Idee verflechten sich in Vörösmarty der ungarischen
49 Kultur, des römischen Mannes-Ideals humane

gyománnyai a Felvilágosodással és már a francia földről érkező liberalizmussal, a következő nemzedék eszmei tartalmával is.

Humanizmusát, férfikorának érett és nagyszerű világképét, a magyar romantika hatalmas erkölcsi páthosát legszebben egy epigramma-szerű verse fejezi ki:

A Güttenberg-albumba.

Majd, ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szünnék
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dus
S a nyomoru pórnép emberiségre javul;
Majd, ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó sziv nemesíti az észet;
Majd ha tanácsot tart a föld népe magával
És áldozni tudó sziv nemesíti az észet;
Majd ha tanácsot tart a föld népe magával
És eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: igazság!
S e rég várt követét végre leküldi az ég:
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ád a világ.

Micsoda világok különbsége ez, ha összehasonlítjuk nemcsak Kisfaludy Sándor, de akár a felvilágosultak, Kazinczy vagy Berzsenyi felfogásával! Itt már Széchenyi mindent átkaroló humánuma beszél, anélkül, hogy a későbbi nemzedék forradalmi és anarchisztikus hangjait ütné meg. Ez részvét és megértés, nem lázadás.

A romantikusok, Széchenyi, Kölcsey és Vörösmarty

1 Überlieferungen mit der Aufklärung und auch schon mit dem vom französi-
2 schen Boden eintreffenden Liberalismus, der folgenden Generation ideellem
3 Gehalt.

4 Seinen Humanismus, seines Mannesalters reifes und großartiges Weltbild,
5 der ungarischen Romantik mächtiges moralisches Pathos drückt am schönsten
6 eines seiner epigramm-artigen Gedichte aus:

Ins Güttenberg-Album.

11
12
13 Dann, wenn ermüdet die Nacht und verlogener Träume Pfarrer enden
14 Und das hervorbrechende Tageslicht keine Pseudowissenschaft erzeugt
15 ; Dann wenn herausfällt das Schwert aus der Gewalttat grober Hand
16
17 Und des heiligen Friedens Zeitalter nicht verschändlicht Mord;
18
19 Dann wenn aus Rind und Teufel der Volkserpresser voll ist
20
21 Und das elende Bauernvolk zur Menschheit sich bessert;
22
23 Dann, wenn Helligkeit sich ausbreitet nach Ost von West
24
25 Und opfern könnendes Herz veredelt den Verstand;
26
27 Dann wenn Rat hält der Erde Volk mit sich
28
29 Und in Himmel bestürmenden Stimmen zusammenschreit,
30
31 Und aus dem Lärm ein Wort sich aussondert donnernd: Gerechtigkeit!
32
33 Und seinen lange erwarteten Gesandten endlich herabschickt der Himmel:
34
35 Das nur wird würdiger Triumph für dich, zu deinem Namen
36
37 würdiges Gedenkzeichen dann gibt die Welt.
38

39 *Vgl. hinten Seite VI, Günther Deicke: Wenn mit der schwindenden Nacht*
40
41
42
43
44

45 Welch ein weltweiter Unterschied ist es, wenn wir es vergleichen nicht
46 nur mit Alexander Kisfaludys, sondern gleich ob mit der Aufgeklärten, Kazin-
47 czys oder Berzsenyis Auffassung! Hier spricht bereits Széchenyis alles umar-
48 mendes Humanum, ohne daß er der späteren Generation revolutionären und
49 anarchistischen Töne anschläge. Dies ist Anteilnahme und Verständnis, nicht
50 Aufruhr.

51 Für die Romantiker, Széchenyi, Kölcsey und Vörösmarty
52
53

számára humánus és hazaszeretet egyet jelentenek. „Legszentebb vallás a haza s emberiség.“ A nemzetet azért kell szeretni, mert rajta keresztül szolgáljuk az emberiség ügyét. Távolság áll tőlük a hagyományok őreinek idegengyűlölete és a következő nemzedék önteltsége, egocentrizmusa. Soha magyar nacionalizmus nem volt átfogóbb, egyetemesebb, emberi értékben gazdagabb, mint a romantika éveiben.

Természetesen, aki az emberi legmagasabb hegyormairól tekintve néz le a magyar valóságra, annak éreznie kell állandóan az űrt a magyar közt, aki van és a magyar közt, akinek lennie kellene. Vörösmartynak pesszimistának kell lennie, amint pesszimista volt Széchenyi és Kölcsey, akkor is, ha természete, halál-rokonsága, a romantikus vágyak eredendő elérhetetlensége nem tenné amúgyis-pesszimistává. Vörösmartynak a hazaszeretete is állandóan a Hades-határon mozog; mint szerelmébe, hazaszeretetébe is folyton belekondul a mulandóság és halálfélelem szava. A magyar romantika éveiben még nem volt bizonyosság, hogy a magyar, mint nemzet fennmarad. A fenyegető tények mellett fenyegetett Herder történetfilozófiai jóslata: a magyarság történelmi hivatása az volt, hogy a kereszténység védőbástyája legyen — ezt a hivatását betöltve elvesztette létértelmét és el fog tűnni lassan a népek sorából. Ennek a sors szelében megreszkető, kételyteljes korhangulatnak Vörösmarty a legnagyobb költője. A nemzet-halál képe ott borong Szózatában is és egyik legszebb verse, az Élő szobor, a rokon-érzés kínzó fájdalommal siratja a lengyeleket, a meghalt nemzetet.

A kétely és pesszimizmus átcsap a humanizmus területére is. Az ember... vajjon az ember maga is nem áll-e valami szörnyű végzet-jövendő csillaga alatt? A költő „és mégis, mégis fáradozni kell“ felkiáltással menekül gyötrő aggodalmaitól. Ahhoz a speciálisan magyar belső tartalékhoz menekül, ami Zrinyit megvigasztalta a végső csüggedés óráiban (l. ott), amikor elhagyta szerencse és világ: a racionálisan túli bizalomhoz a teremtő létezőben.

De az öregedő Vörösmartyt, a harmadik Vörösmarty Mihályt ez sem vigasztalja. Amint elméje elborul, újra

1 bedeuten Humanum und Heimatliebe eins. "Die heiligste Religion ist die
2 Heimat und Menschlichkeit." Die Nation muß man darum lieben, weil wir
3 durch sie der Sache der Menschheit dienen. Fern steht ihnen der Hüter der
4 Tradition Fremdenhaß und der folgenden Generation Dünkelhaftigkeit, Ego-
5 zentrismus. Niemals war ungarischer Nationalismus umfassender, universal-
6 er, als in der Romantik Jahren.

8
9 Natürlich, wer von des Menschlichen höchsten Berggipfeln hinabschaut
10 auf die ungarische Wirklichkeit, der muß ständig das Vakuum spüren zwi-
11 schen dem Ungarn, der ist, und zwischen dem Ungarn, der sein müßte. Vörös-
12 marty muß Pessimist sein, so wie Pessimisten waren Széchenyi und Kölcsey,
13 auch dann, wenn seine Natur, seine Todes-Verwandtschaft, der romantischen
14 Sehnsüchte ursprüngliche Unerreichbarkeit ihn nicht ohnehin zum Pessimis-
15 ten machen täte. Auch Vörösmartys Vaterlandsliebe bewegt sich ständig an
16 der Hades-Grenze; wie in seine Liebe, läutet auch in seinen Patriotismus
17 dauernd hinein die Stimme der Vergänglichkeit und der Todesangst. In den
18 Jahren der ungarischen Romantik war es noch nicht gewiß, daß der Ungar, als
19 Nation überlebt. Neben den drohenden Tatsachen drohte auch Herders ge-
20 schichtsphilosophische Prophezeiung: die geschichtliche Berufung des Un-
21 gartums war es, der Christenheit Verteidigungsbastion zu sein — diese Beru-
22 fung erfüllend hat es seinen Daseinssinn verloren und wird langsam ver-
23 schwinden aus der Reihe der Völker. Dieser in des Schicksals Wind erzit-
24 ternden, zweifelerfüllten Zeitstimmung größter Dichter ist Vörösmarty. Des
25 Nations-Todes Bild steht düster auch in seinem Mahnruf und eines seiner
26 schönsten Gedichte, die Lebende Statue, beweint mit dem peinigen-
27 den Schmerz des Verwandtschaftsgefühls die Polen, die gestorbene Nation.

35
36
37 Der Zweifel und Pessimismus schlägt auch ins Gebiet des Humanismus
38 hinüber. Der Mensch . . . ob denn nicht der Mensch selber auch unter irgend-
39 einer furchtbaren Verhängnis-Zukunft Stern steht? Der Dichter flieht mit dem
40 Aufschrei "und dennoch muß man sich mühen" vor seinen peinigen-
41 den Besorgnissen. Zu jener speziell ungarischen inneren Reserve flüchtet er,
42 die Zrinyi in den Stunden der äußersten Verzagtheit tröstete (s. dort), als ihn
43 Glück und Welt verließen: zum Vertrauen jenseits der Ratio in die schöpferische
44 Lebenskraft.

45
46
47
48 Aber den alternden Vörösmarty, den dritten Michael Vörösmarty, tröstet
49 auch dies nicht. So wie sein Verstand sich umwölkt,

győzedelmeskedik rajta az ifjúkori halálközelség és mint teljes pesszimizmus szólal meg, az öreg Vörösmarty írja a magyar irodalom legkeserűbb, legjövőtlenebb sorait — csak a próféták tudnak ily komolyan virrasztani elpusztult országok fölött:

Az ember fáj a földnek; oly sok
Harc s békeév után
A testvérgyülölési átok
Virágozik homlokán;
S midőn azt hinnők, hogy tanul,
Nagyobb bünt forral álnokul.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! Nincsen remény!

A harmadik Vörösmarty: nem mehetünk annak az orvosi kérdésnek a boncolásába, mi volt az oka Vörösmarty összeomlásának, rettenetes utolsó éveinek. Csak elfogadjuk, mint magyar fatumot, hogy őt sem várta békés öregkor, mint senkit a magyar szellem nagyjai közül. A csodálatos az, hogy a testileg-lelkileg teljesen tönkrement költő ezekben az utolsó éveiben, amikor már életrészletben nem is tudta kifejezni magát, még mindig írt és nagyszerűbben, mint valaha. A férfikor kötelesség-tógája lehullt róla és diatalmasan előtört ifjúságának ragyogó bűne, az önmérsztve teremő képzelet. És a harmadik Vörösmarty képzelete még hatalmasabb, korlátlanabb, démonibb, mint a fiatalé volt. A lelki betegség, mely elemésztje a ráció minden korlátja alól és mint az elborult elméjű Hölderlin, neki is sikerülnek sorok, sőt költemények, amelyek már értelmén túli dolgokról beszélnek, amelyeket nem is értünk talán egészen, de érezzük bennük a megközelíthetetlen távolok borzongását: Előszó, Emberek, a Vén cigány.

A vén cigány, Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hangszerelésű fortisszimoja. Képek zuhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnék

1 siegt erneut über ihn die jugendzeitliche Todesnähe und meldet sich als totaler
2 Pessimismus, der alte Vörösmarty schreibt der ungarischen Literatur bitterste,
3 zukunftslosesten Zeilen – nur die Propheten können so düster die Nachtwache
4 halten über den zugrundegegangenen Ländern:
5
6
7

8 Der Mensch schmerzt der Erde; nach soviel
9 Kampf und Friedensjahren
10 Des Bruderhasses Fluch
11 Blüht auf seiner Stirn;
12 Und während wir glauben würden, daß er lernt,
13 Größere Sünde braut er meuchlings.
14 Das Menschengeschlecht ist eine Drachenzahn-Saat;
15 Es gibt keine Hoffnung! Keine Hoffnung!
16
17
18

19 Der dritte Vörösmarty: wir können nicht ans Sezieren der ärztlichen Frage
20 gehen, was die Ursache war für Vörösmartys Zusammenbruch, für seine
21 schrecklichen letzten Jahre. Wir akzeptieren es nur, als ungarisches Fatum,
22 daß auch ihn kein friedliches Greisenalter erwartete, wie niemanden unter den
23 Großen des ungarischen Geistes. Das Wunderbare ist, daß der körperlich-see-
24 lisch vollständig zugrundegegangene Dichter in diesen seinen letzten Jahren,
25 als er sich in lebendiger Sprache gar nicht mehr auszudrücken vermochte,
26 noch immer schrieb, und großartiger, als je. Des Mannesalters Pflicht-Toga
27 fiel ab von ihm und triumphal brach hervor seiner Jugend strahlende Sünde,
28 die selbstverzehrterisch schöpferische Vorstellung. Und des dritten Vörös-
29 marty Fantasie war noch mächtiger, schrankenloser, dämonischer als es die
30 des jungen war. Die seelische Krankheit, die ihn verzehrt, befreit ihn von der
31 Ratio allen Schranken und wie der geistig umnachtete Hölderlin, gelingen
32 auch ihm Zeilen, sogar Gedichte, die schon von Dingen jenseits des Verstan-
33 des sprechen, die wir vielleicht auch nicht ganz verstehen, aber wir spüren in
34 ihnen der unnahbaren Fernen Schauern: Vorwort, Menschen, Der Alte Zigeuner.
35
36
37
38
39
40
41
42

43 Der Alte Zigeuner, eines der letzten Gedichte Vörösmartys, ist seiner
44 Schöpfung erschütternd instrumentiertes Fortissimo. Ein Wasserfall von Bil-
45 dern reißt den Leser hinweg, wir stürzen durch die Verhängnisse von Welten
46 hindurch, Hölle und Himmel dröhnen und musizieren

valahonnan távolról és minden elveszett. De az utolsó strófában megint felcsendül a „mégis“ magyar vigasztalása, az oktalan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámadásában, Zrinyi hite és Madách hite és Vörösmarty költészete, mely mindig a halál és semmi határán járt, nem csendül ki reménye vesztett hangokon.

Kiadás: Gyulai Pál, Vörösmarty Mihály összes munkái, nyolc kötet, Bp. 1885—86. Czapáry László, Vörösmarty emlékkönyv (Levelezése) Székesfehérvár, 1900. Brisits Frigyes, Vörösmarty kiadatlan költeményei, Bp. 1926.

Irodalom: Gyulai Pál, Vörösmarty életrajza, Pest, 1866. Babits Mihály, Irodalmi problémák, Bp. 1917. Horváth János, Vörösmarty, Napkelet, 1925—26. Brisits Frigyes, Vörösmarty képzelet-alkata, BSz. 1928. Szerb Antal, Vörösmarty-tanulmányok, Minerva, 1930.

(Vége az első kötetnek.)

(Tartalom-jegyzék a második kötet végén.)

1 von irgendwo weither und alles ist verloren. Aber in der letzten Strophe er-
2 klingt wieder des "dennoch" ungarische Tröstung: der unbegründete und
3 trotzdem unerschütterliche Glaube an des Lebens Auferstehung, Zrinyis Glau-
4 be und Madáchs Glaube und Vörösmartys Dichtung, die immer an der Grenze
5 zwischen Tod und Nichts wandelte, klingt nicht aus in seiner Hoffnung
6 verlorenen Tönen.
7
8

9 < *Ausgabe:* Gyulai (M. Vörösmartys gesamte Arbeiten, acht Bde), - Czapáry
10 (Vörösmarty-Gedenkbuch; seine Korrespondenz), Stuhlweißenburg, - Brisits, (Vö-
11 rösmartys unveröff. Gedichte),
12

13
14 < *Literatur:* Gyulai (Vörösmartys Biografie), - Babits (Literarische Probleme), -
15 Horváth (Vörösmarty, [in Zs.] Osten), - Brisits (Vörösmartys Vorstellungsstruktur),
16 - Szerb (Vörösmarty-Studien),
17

18
19
20
21
22 (Ende des ersten Bandes.)
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45

46 (Inhalts-Verzeichnis am Ende des zweiten Bandes.)
47
48
49
50

SZERB ANTAL

MAGYAR
IRODALOMTÖRTÉNET

II.

Ez a
könyv az
Erdélyi Szépmíves
Céh nyolcvanhatodik kiad-
ványa; VII. sorozatának 20—22.
számú könyve. Nyomtatta a Minerva rt.
nyomdája Garamond-antiqua betűkkel. A szedést
Lauf Rudolf nyomdavezető, a nyomást
Szabó Elek vezette. Kötése Rohonyi
Antal egyetemi könyv-
kötő műhelyében
készült.

Dieses
Buch ist
der Siebenbürger Schönwerklichen
Zunft sechsundachtzigste Aus-
gabe; der VII. Reihe Buch
Nummer 20-22. Gedruckt von der Minerva-AG
Druckerei mit Garamond-antique Buchstaben. Den Satz
leitete Druckereileiter Rudolf Lauf, den Druck
Elek Szabó. Der Einband wurde in Anton Rohonyis Universitäts-Buch-
binderwerkstatt
gefertigt.

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH CLUJ-KOLOZSVÁR, 1934.

B) NEMESI-NÉPI IRODALOM

1. BEVEZETÉS.

a) *A szabadságharc előtt.*

A szabadságharc előtti, negyvenes évek, a nemzeti optimizmus fénykora. A XIX. századi Magyarországon ebben az ellentétben domborodik ki legvilágosabban a magyar eidos két ellentétes arculata, a kuruc-labanc ellentét. A kuruc optimista, a labanc pesszimista.

A negyvenes években a magyarság önbizalma, határtalannak látszik. Jogos büszkeséggel tekint vissza a valóban csodálatos fejlődésre, melyet az előző évtizedekben megtett, és úgy érzi, hogy további útjában ad astra, nincsen már semmi akadály.

Ekkor jön létre és Petőfi költészetében nyer végleges formát a magyarság optimista önszemlélete: „Magyar vagyok, legszebb ország a hazám“, és „ha a föld isten kalapja, hazánk a bokréta rajta.“ Dugonics magyarsága és idegengyűlölete most általános és kötelező lesz; vége a Széchenyi-kor óvatos és szomorú összehasonlításainak, a magyar a legkülönb a világon, rajta kívül legfeljebb a francia jöhet emberszámba. A bokréta-kép különösen jellemző: az az ország-fogalom elveszti súlyos, kiterjedt realitását, jókedvű díszítés lesz egy táncos világmindenségen... ez a bokréta-kép mennyi ideig narkotizálta az országot egyre súlyosbodó seblázát.

Kossuth Lajos kora. A csodálatos szuggesztív nemzetvezető pathosának, mélyzengésű hangjának, lényegében szépségének büvöletével fujja az országot vitorláit, ragyogó tengerek felé. Közeli és konkrét dolgok iránt, magyar ember módjára, kevésbé érzékeny — de maga is hipnotizálva áll a távoli nagyszerűségek előtt: Magyarország nagy-lelkűen kivívja Ausztria szabadságát és ezzel biztosítja a

B) ADLIG - VÖLKISCHE LITERATUR

1. EINLEITUNG.

a) *Vor dem Freiheitskrieg.*

Die Jahre vor dem Freiheitskampf, die vierziger Jahre, sind die Glanzzeit des nationalen Optimismus. Im Ungarn des XIX. Jahrhunderts wölbten sich am klarsten heraus die beiden gegensätzlichen Gesichter des ungarischen Eidos, der Kurutzen-Labancen-Gegensatz: der Kurutze ist Optimist, der Labancze ist Pessimist.

In den vierziger Jahren erscheint das Selbstvertrauen des Ungartums grenzenlos. Mit berechtigtem Stolz kann es zurückblicken auf die wirklich wunderbare Entwicklung, die es in den vorangegangenen Jahrzehnten zurücklegte, und es hat das Gefühl, daß auf seinem weiteren Weg ad astra, keinerlei Hindernis mehr ist.

Da kommt zustande, und gewinnt in einzelnen Gedichten Petőfis endgültige Form die Selbstschau des ungarischen Optimisten: "Wenn die Erde Gottes Hut ist, ist unsere Heimat der Blumenstrauß daran." Dugonics Ungartum und Fremdenhaß wird jetzt allgemein und obligatorisch; es ist Schluß mit den vorsichtigen und traurigen Vergleichen der Széchenyi-Epoche, der Ungar ist das Besondere in der Welt, außer ihm kann höchstens noch der Franzose als Mensch zählen. Das Blumenstrauß-Bild ist besonders bezeichnend: Der Landes-Begriff verliert seine schwere, ausgedehnte Realität, wird zu gutgelaunter Dekoration in einer tanzenden Weltgesamtheit... Dieses Blumenstrauß-Bild, wie lange narkotisierte es doch des Landes ständig gravierenderes Wundfieber. [*1940: ...]

Es ist Ludwig Kossuths Ära. Der wunderbar suggestive Nationsführer bläst mit seinem Pathos, seiner tiefen klangvollen Stimme, mit dem Zauber der inneren Schönheit seines Wesens die Segel des Landes, strahlenden Meeren entgegen. Gegenüber nahen und konkreten Dingen ist er, nach Art des ungarischen Menschen, wenig empfindlich -- aber auch er selbst steht hypnotisiert vor den fernen Großartigkeiten: Ungarn erficht großmütig Österreichs Freiheit und damit gewährleistet es

Monarchia liberális jövőjét... Magyarország nem engedi, hogy elnyomják a sardiniái királyságot, a magyar tenger, melyen piros-fehér-zöld lobogók alatt magyar hajók futnak szerte... a nemzetiségek boldogok, hogy a magyar nemzet nagy szabadságában részesedhetnek és gyönyörrel dobják el maguktól ősi nyelvüket... az Extra Hungariam elv korszerű változatai.

A magyarság újra megtalálja nemzeti missziós tudatát, amit a török kiűzésekor elvesztett: a magyar a szabadság nemzete, az egész magyar múlt a szabadságért való dicső küzdelem volt és ez a magyar hivatása a jövőben is. A század-közép külföldről áramló liberalizmusa csakugyan valami olyat érint a magyarságban, ami legmélyebb sajátja: a függetlenség fanatikus szeretetét, az ősi gyeű-szellemet, mely határt von maga köré és azt a határt utolsó csepp véréig védi. Ezt a sajátos magyar vonást találóan magyar finitizmusnak nevezi Prohászka Lajos, aki nemrégiben egy kitűnő tanulmányban elemezte.

A negyvenes években a magyarság belső tendenciája önkéntelenül találkozik a korabeli Európa legfőbb tendenciájával és a magyar szellem roppant lendületet nyer ebben a szintézisben. Az első ilyen találkozás volt a preromantika, a magyar Felújulás, amikor Európa felfedezte a természetes egyszerűségnek, a népi gyökereknek az értékét, és a magyar köznemesség a preromantikus ideálképben önmagára ismert. A negyvenes években az európai liberalizmus találkozott a magyar függetlenséggel.

A negyvenes évek költője másban látja feladatát, mint az előző és utána következő nemzedékek. A magyar irodalmi tudat fejlődése a Felújulás óta ingászertű volt: az első és második hullám szerényen beérte irodalmon inneni céllal, a nyelv műveléssel. A romantikus nemzedék irodalmi célja maga az irodalom volt, magyar jellegű irodalmi értékek alkotása. A postromantikus nemzedék célja irodalmon túl fekszik: a nemzeti tett, a politika.

Ez a Vormärz, a forradalmat előkészítő politikai költészet éppolyan általános európai jelenség volt, mint egy nemzedékkel előbb a romantika, kettővel előbb a preromantika. De míg a romantika, mindenütt a nemzeti eidos

1 der Monarchie liberale Zukunft . . . Ungarn läßt nicht zu, daß das sardinische
2 Königtum unterdrückt wird, das ungarische Meer, auf dem unter rot-weiß-
3 grünen Flaggen ungarische Schiffe in alle Richtungen auslaufen . . . die
4 Nationalitäten sind glücklich, daß sie teilhaben können an der großen Freiheit
5 der ungarischen Nation und werfen mit Wonne von sich fort ihre uralte Spra-
6 che . . . des Extra-Hungariam-Prinzips zeitgemäße Varianten.

7
8
9
10 Das Ungartum findet erneut wieder das Bewußtsein seiner nationalen Mis-
11 sion, das es bei der Vertreibung des Türken verlor: die ungarische ist die Na-
12 tion der Freiheit, die ganze ungarische Vergangenheit war ruhmreiches Rin-
13 gen um die Freiheit, und dies ist die ungarische Berufung auch in der Zukunft.
14 Der vom Ausland strömende Liberalismus der Jahrhundertmitte berührt tat-
15 sächlich im Ungartum etwas, was zutiefst sein eigen ist: die fanatische Liebe
16 der Unabhängigkeit, den uralten Grenzmarkgeist, der eine Grenze um sich
17 zieht und diese Grenze bis zum letzten Blutstropfen verteidigt. Dieser eigen-
18 tümlich ungarische Zug wird treffend ungarischer Finitismus genannt von
19 Ludwig Prohászka, der ihn unlängst in einer ausgezeichneten Studie analy-
20 sierte.

21
22
23
24 In den vierziger Jahren trifft die innere Tendenz des Ungartums unwillkür-
25 lich zusammen mit der obersten Tendenz des zeitgenössischen Europas und
26 der ungarische Geist gewinnt ungeheuren Schwung in dieser Synthese. Die
27 erste solche Begegnung war die Präromantik, die ungarische Erneuerung, als
28 Europa den Wert der natürlichen Einfachheit, der völkischen Wurzeln ent-
29 deckte und der ungarische Gemeinadel im präromantischen Idealbild sich
30 selbst erkannte. In den vierziger Jahren traf sich der europäische Liberalismus
31 mit der ungarischen Unabhängigkeit.

32
33
34
35
36 Der Dichter der vierziger Jahre sieht seine Aufgabe in etwas anderem als
37 die Generation vor ihm und nach ihm. Die Entwicklung des ungarischen lite-
38 rarischen Bewußtseins war seit der Erneuerung pendelartig: die erste und
39 zweite Welle begnügte sich bescheiden mit einem Ziel diesseits der Literatur,
40 mit der Sprachkultivierung. Das literarische Ziel der romantischen Generation
41 war die Literatur selbst, die Schaffung literarischer Werte ungarischen Cha-
42 rakters. Das Ziel der postromantischen Generation liegt jenseits der Literatur:
43 die nationale Tat, die Politik.

44
45
46 Dieser Vormärz, die die Revolution vorbereitende politische Dichtung war
47 eine ebenso allgemeine europäische Erscheinung, wie eine Generation früher
48 die Romantik, zwei Generationen später die Präromantik. Doch während die
49 Romantik, überall die Eigenheiten des nationalen Eidos

sajátságait akarva megvalósítani, nemzetenkint rendkívül különbözött, ez a forradalmi költészet egységes jellegű volt Európa valamennyi országában.

Európa ugyanis megint francia szellemi hegemonia alatt állt, elvesztve a romantikában kivívott függetlenségét. Paradox módon a magyar szellem is, épen ebben az időben, amikor finitizmusát a leghatározottabban hangsúlyozta, sokkal inkább függő viszonyban volt a francia szellemmel szemben, semmint azelőtt vagy azóta a századok folyamán.

A Bourbonokat elkergető 1830-as forradalom óta Európa újra feszült izgatottsággal figyelt Páris felé. „A vések honából, melyben egy világnak szive ver“, Párisból indult el újra vérrel jelzett útjára a modern ember legsajátabb, legdémonibb és legmagasztosabb bálványa, a Szabadság. Ez az istennő, a francia forradalom gyalázatos és gyönyörű napjai óta ezer ruhában jár közöttünk, néha győzelmes építők huzzák kocsiját, néha részeg félvadak serege előtt üvöltözik, néha száműzött koldusasszony külföldi városok kövein, a művei sokszor rosszabbak minden elnyomásnál és csapatai, mint a sárkányfogból kikelt vitézek, egymást dulják fel — de akkor is, nem az istennő volt a hibás, hanem az emberek és a legjobb szívek legdrágább tömjénje most is feléje száll...

A francia liberalizmus eszméi a 30-as évektől kezdve, fordításokon és tanulmányokon keresztül, és a tehetősebbek külföldi utazásai által gyorsan terjednek el Magyarországon. Bölöni Farkas Sándor 1835-ben már az Észak-amerikai Egyesült Államok demokráciáját állítja mintaképül. Az új nemzedék, mely a negyvenes években veszi át az irodalmi vezetést, már nem is akarja másképp látni jövő életét, mint a szabadság jegyében. Mintaképe a francia girondeisták, akiknek történetét Lamartine pathetikus, nemescsengésű könyvéből ismeri; a költők közül Victor Hugo és Béranger, az elsőtől királygyűlöletet tanul, a másiktól az „egyszerű nép“ megbecsülését. A szabadság-pathosz vallásos színezésére mintát talál Lamennais abbé műveiben, melyek úgy söpörnek végig Európán, mint hajdan Werther. A franciáknál is erősebben hatnak a francia moz-

1 verwirklichen wollend, nationenweis sich außerordentlich unterschied, war
2 diese revolutionäre Dichtung von einheitlichem Charakter in sämtlichen Län-
3 dern Europas.
4

5 Europa nämlich stand noch unter der Hegemonie des französischen Geis-
6 tes, seine in der Romantik errungene Unabhängigkeit verlierend. Auf parado-
7 xe Weise war auch der ungarische Geist, gerade in dieser Zeit, als er seinen
8 Finitismus am entschiedensten betonte, in viel stärkerem Abhängigkeitsver-
9 hältnis vom französischen Geist, als vorher oder seither im Lauf der Jahrhun-
10 derte.
11

12
13
14 Seit der bourbonenvertreibenden 1830er Revolution blickte Europa erneut
15 mit angespannter Aufgeregtheit nach Paris. "Aus der Heimat der Katastro-
16 phen, in der das Herz einer Welt schlägt", aus Paris startete erneut auf seine
17 mit Blut gezeichnete Bahn des modernen Menschen eigenster, dämonischster
18 und hehrster Götze, die Freiheit. Diese Göttin wandelt seit den schändlichen
19 und herrlichen Tagen der Französischen Revolution in tausend Kleidern unter
20 uns, manchmal ziehen siegreiche Architekten ihre Kutsche, manchmal heult
21 sie vor einer Schar betrunkenen Halbwillden, manchmal ist sie eine verbannte
22 Bettlerin auf den Pflastern ausländischer Städte, ihre Werke sind oftmals
23 schlechter als jede Unterdrückung, und ihre Truppen, wie die aus Drachen-
24 zähnen geschlüpften Helden, verheeren einander — aber auch dann, nicht die
25 Göttin war schuld, sondern die Menschen und der kostbarste Weihrauch der
26 besten Herzen steigt ihr auch jetzt entgegen . . .
27
28
29
30
31

32 Die Ideen des französischen Liberalismus verbreiten sich schnell von den
33 30er Jahren an, durch Übersetzungen und Studien, und durch die Auslands-
34 reisen der Vermögendsten in Ungarn. Alexander Farkas von Bölön stellt uns
35 1835 bereits die Demokratie der Vereinigten Staaten von Nordamerika als
36 Musterbild vor. Die neue Generation, die in den vierziger Jahren die literari-
37 sche Führung übernimmt, will ihr zukünftiges Leben auch schon gar nicht an-
38 ders sehen, als im Zeichen der Freiheit. Ihr Vorbild [**1940: Ihre Vorbilder*
39 */Mintaképei*] sind die französischen Girondisten, deren Geschichte sie aus
40 dem pathetischen, edel klingenden Buch Lamartines kennt; unter den Dich-
41 tern Victor Hugo und Béranger - vom ersteren lernt sie den Königshaß, vom
42 zweiten des "einfachen Volks" Wertschätzung. Für die religiöse Färbung des
43 Freiheits-Pathos findet sie ein Muster in den Werken des Abbé Lamennais,
44 die so über Europa hinwegfegen wie einst Werther. Stärker auch als die Fran-
45 zosen wirken der französischen Bewe-

galmak németországi folytatásai: Heine és Börne mindent alámosó iróniája, a Jung-Deutschland lelkesedése, a német doctrinaire liberalizmus, a Staatslexicon, az Augsburger Allgemeine Zeitung, melynek Pulszky Ferenc a magyar levelezője; a történelmi átértékelés, Thiers, Mignet, Michelet, Rotteck és Gervinus liberális multlátása époly döntő szerepet játszik ennek a nemzedéknek az életében, mint az előzőében Horvát István romantikus magyar optimizmusa. A mult mindig mindent igazol . . .

Az íróknak önmagukról és az irodalomról való felfogása sokkal erősebben a politika függvénye volt, mint valaha, minthogy szándékosan politikai költők voltak. Politikai és társadalmi okok hozzák létre a „népies“ „népi“ komplexumot irodalmi szándékban és formában, ami ennek a kornak legfőbb irodalmi stílusjegye. De ennek a magyar irodalom számára döntő fontosságú irodalmi eszmének a történetét és szerteágazó értelmezéseit csak legnagyobb képviselőivel, Petőfivel, Arany Jánossal és Jókai Mórral kapcsolatban lehet tárgyalni, minthogy mindegyikük számára mást jelentett.

A szabadság-eszme magyar földön két dolgot jelentett és a korszak különös érzelmi khaosában, rendszerint nem lehet tudni, melyiket értik a kettő közül: a nemzet szabadságát az osztrák házzal szemben vagy a nép szabadságát a nemességgel szemben. Az eleven, politikai nemzettest, a nemesség, szabadság alatt inkább az első értette, ezért áldozott annyi életet és vért negyvennyolcban. Az írók, akik hangot adtak a kornak, és elsősorban a korlélek zseniális szócsöve, Petőfi, inkább a másodikat értették és itt találták meg, a speciális magyar problémán túl, kapcsolatukat az európai szabadság-mozgalmakkal. De a kettőt nem lehet egymástól elválasztani. A nemesség az adott pillanatban, mélyen áthatva a kor szabadság-pathosától, önként mond le előjogairól, és a radikális költő, minden társadalmi kérdést félretéve, a nemzet küzdelmének mártiros dalolója lesz. A magyar szabadságot nem lehet értelmi uton összetevőre felbontani — annyira érzelmi jellegű és annyira a faj finitizmusának, ősi és alapvető függetlenségi vágyának a vetülete az eszmék síkjában, hogy csak mint érzelmi egységet

1 gungen deutschländische Fortsetzungen: Heines und Börnes alles unterspü-
2 lende Ironie, die Jung-Deutschland Begeisterung, der deutsche doktrinäre Li-
3 beralismus, das Staatslexicon [sic], die Augsburger Allgemeine Zeitung, de-
4 ren ungarischer Korrespondent Franz Pulszky ist. Die historische Umbewer-
5 tung, die liberale Vergangenheitsschau Thiers', Michelets, Rottecks und Ger-
6 vinus' spielen eine ebenso entscheidende Rolle im Leben dieser Generation,
7 wie in dem der vorangegangenen Stefan Horváths romantischer ungarischer
8 Optimismus. Die Vergangenheit bestätigt immer alles . . .

12 Die Auffassung der Schriftsteller von sich selbst und von der Literatur war
13 viel stärker eine Funktion der Politik als je zuvor, weil sie absichtlich politi-
14 sche Dichter waren. Politische und gesellschaftliche Ursachen bringen den
15 "volkhaften", "völkischen" Komplex in literarischer Absicht und Form zu-
16 stande, der dieser Epoche oberstes literarisches Stilkennzeichen ist. Aber die
17 Geschichte und verzweigten Deutungen dieser für die ungarische Literatur
18 entscheidend wichtigen literarischen Idee kann man nur im Zusammenhang
19 mit ihren größten Vertretern, Petőfi, Johann Arany und Moritz Jókai erörtern,
20 weil sie für jeden von ihnen anderes bedeutete [**1940: jeder von ihnen sie auf*
21 *jeweils andere Weise auffaßte/ más-más módon fogta fel.*]

26 Die Freiheits-Idee bedeutete auf ungarischem Boden zwei Dinge und in
27 des Zeitalters besonderem Gefühls-Chaos, kann man normalerweise nicht
28 wissen, welches von beiden gemeint ist: die Freiheit der Nation gegenüber
29 dem österreichischen Haus oder des Volkes Freiheit gegenüber dem Adel.
30 Der lebendige, politische Nationskörper, der Adel, verstand unter Freiheit
31 eher das erstere, dafür opferte er so viele Leben und soviel Blut in Achtund-
32 vierzig [1848]. Die Schriftsteller, die der Epoche Stimme gaben, und in erster
33 Linie der Zeitseele geniales Sprachrohr, Petőfi, meinten eher das zweite und
34 fanden hier, jenseits des speziell ungarischen Problems, ihren Kontakt zu den
35 europäischen Freiheits-Bewegungen. Aber die beiden kann man nicht vonein-
36 ander trennen. Der Adel verzichtet im gegebenen Augenblick, tief durchdrun-
37 gen vom Freiheits-Pathos der Epoche, freiwillig auf seine Vorrechte, und der
38 radikale Dichter, jede gesellschaftliche Frage beiseite legend, wird der märty-
39 rerhafte Sänger des Kampfes der Nation. Die ungarische Freiheit kann man
40 nicht auf verstandesmäßigem Weg in ihre Komponenten zerlegen -- so sehr
41 ist sie von gefühlmäßigem Charakter und so sehr die Projektion des Finitis-
42 mus der Rasse, ihrer uralten und grundlegenden Unabhängigkeits-Sehnsucht
43 auf der Ebene der Ideen, daß man sie nur als gefühlsmäßige Einheit

lehet megérteni és csak a választott költők lelkesedésén keresztül.

Irodalom: Szegfű, Magyar Történet VII. Farkas Gyula, A Fialat Magyarország kora, Bp. 1932. Prohászka Lajos, A Vándor és a Bujdosó, Minerva, 1932—33.

b) Írói csoportok. Megjelenési forma. A közönség.

A harmincas évek végén és a negyvenesek elején fel-
lépő új írókat három jól elhatárolt csoportra lehet osztani.

Az első csoport azokból az előkelő származású írókból kerül ki, akik az 1832—36-i országgyűléseken találkoznak össze, mint országgyűlési ifjúság: Eötvös József báró, Szalay László, Kuthy Lajos, Pulszky Ferenc, Henszlmann, Lukács Móric és Trefort Ágoston. Hozzájuk csatlakozik később Erdélyből Kemény Zsigmond, a nem-nemes Erdélyi János és a színpad ura Szigligeti. Ez a csoport, legfőbbjein keresztül, jóbarátságot tart fenn az öreg Kazinczyval és országgyűlési vezérének Kölcseit tekintti — a tegnapelőtt és a ma sokszor összetalálkoznak az irodalomban.

Ez a nemzedék mintegy a romantikus nemzedéknek a folytatása a teoria és a kritika irányában, a régebbiek költői lendületének ők az intellektuális kerete. Nem annyira alkotó, mint inkább gondolkozó, tanuló, gyűjtő, rendező, kultúraátközvetítő nemzedék — művészi kifejezésformája az erősen intellektuális regény. A költői produktívitás korszakait rendszerint ilyen elméleti nemzedék követi, így például napjainkban a harminc és negyven közöttiek nemzedéke a Nyugat-nemzedék után. Külföldet járók és emigrációba szívesen menők nemzedéke ez, mint úri műkedvelők, Pulszky és Henszlmann megvetik a magyar művészet-történet, archeológia és folklóre alapjait, kitűnő visszaemlékezők és Eötvössel és Treforttal az élen, a magyar közoktatás megszervezői. Tárgyalásunkban előbb ezt a csoportot érintjük, és az általuk kifejlesztett magyar regényt.

A másik csoport azokból kerül ki, akik elől a romantikus nemzedék nagyjai minden helyet elfoglaltak, az iro-

1 verstehen kann, und nur durch die Begeisterung der auserwählten Dichter.

2
3
4 < *Literatur: Szegfű [*1940: Szegfű] (Ungar.Geschichte), VII. Farkas, [Julius v.*
5 *F.] (Das Zeitalter des Jungen Ungarn), - Prohászka (Der Wanderer und der Exulant)*

b) Schriftstellergruppen. Erscheinungsform. Das Publikum.

11
12 Die Ende der dreißiger Jahre und Anfang der vierziger Jahre auftretenden
13 neuen Schriftsteller kann man in drei gut abgegrenzte Gruppen einteilen.

14
15 Die erste Gruppe geht aus jenen Schriftstellern vornehmer Abstammung
16 hervor, die auf den Reichstagen 1832-36 zusammentreffen, als parlamentari-
17 sche Jugend: Baron Josef Eötvös, Ladislaus Szalay, Ludwig Kuthy, Franz
18 Pulszky, Henszlmann, Moritz Lukács und August Trefort. Ihnen schließt sich
19 später aus Siebenbürgen Sigmund Kemény an, danach der nicht-adlige Johann
20 Erdélyi und der Herr der Schaubühne, Szigligeti. Diese Gruppe hält durch ih-
21 re Hauptsächlichsten gute Freundschaft mit dem alten Kazinczy aufrecht, und
22 betrachtet als ihren Landtags-Führer Kölcsey -- das Vorgestern [*1940:
23 Gestern/tegnap] und das Morgen treffen oftmals zusammen in der Literatur.

24
25
26
27 Diese Generation ist gleichsam die Fortsetzung der romantischen Genera-
28 tion in Richtung der Theorie und der Kritik, sie sind der intellektuelle Rah-
29 men des Schwungs der älteren Dichter. Es ist eine nicht so sehr schöpferische
30 als eher nachdenkende, lernende, sammelnde, ordnende, kulturübermittelnde
31 Generation -- ihre künstlerische Ausdrucksform ist der stark intellektuelle Ro-
32 man. Auf die Epochen dichterischer Produktivität folgt regelmäßig eine sol-
33 che theoretische Generation, so beispielsweise in unseren Tagen die Genera-
34 tion derer zwischen Dreißig und Vierzig nach der [Zeitschrift] "West"-Gene-
35 ration. Es ist dies die Generation der das Ausland Bereisenden und gern in die
36 Emigration Gehenden, als herrschaftliche Kunstliebhaber, Pulszky und
37 Henszlmann legen die Fundamente der ungarischen Kunstgeschichte, Archäolo-
38 gie und Folklore, sind ausgezeichnete Zurückerinnerer: [*1940 törölve
39 gestrichen: és Eötvössel és Treforttal . . . regényt. / und mit Eötvös und Trefort an
40 der Spitze, der ungarischen öffentlichen Bildung Organisatoren. In unserer Diskus-
41 sion berühren wir zunächst diese Gruppe, und den durch sie entwickelten ungarischen
42 Roman.] -- Új /neu: Pulszky önéletrajza, az Ejelem Es Korom, a m. ön-
43 életírás legjobb művei közé tartozik; a forradalom előtti évek és az emigrációs világ
44 művészi és izgalmasan érdekes rajza és egy különös, kalandorbeli és tudósból ösz-
45 szetett lélek portréja. /Pulszky's Biographie (Mein Leben Und Meine Zeit) gehört zu
46 den besten Werken des ungarischen autobiographischen Schrifttums; es ist die
47 künstlerische und aufregend interessante Zeichnung der Jahre vor der Revolution
48 und der Emigranten-Welt, und einer sonderbaren, aus Abenteuer und Wissen-
49 schaftler zusammengesetzten Seele ergreifendes Porträt.]

50 Die andere Gruppe geht aus jenen hervor, vor denen die Großen der ro-
51 mantischen Generation jeden Platz okkupierten,

dalom proletárjaiból. Közös nevezőre hozza őket a Vörösmarty-Bajza-Toldy triász ellen vívott késhegyig menő harc, amit a triász pártfogoltjának, Petőfinek a szisztematikus megtámadása követ. Petőfi-kritikájuk abszurdítása bizonyos szomorú maradandóságot biztosít ezeknek a neveknek: Császár Ferenc, Frankenburg Adólf, Hazucha Ferenc. Összefüggésben állt velük a sokkal különb Garay János, Vajda Péter, Nagy Ignác. Ők a kor divatlapjainak az írói és a kezdődő magyar zsurnalisztika első munkásai, az újdondászok.

A harmadik csoport a radikális költők csoportja, akik a negyvenes években vonulnak be az irodalomba, a Fialat Magyarország (a Jungdeutschland mintájára) csoportja. A csoport éltető középpontja Petőfi, ököreje gyülekeznek a többiek: Jókai, Pákh Albert, Pálffy Albert, Tompa Mihály, a két Vahot, Lisznyay, Sárosy, Erdélyből hozzájuk csatlakozik Gyulay Pál és Szász Károly; sok köztük az idegen származású, mint a francia Degré Alajos, a szláv Vas Gereben, a német Szigeti és Kerényi. Hozzájuk tartozik baráti szimpátiái révén a távol és magányos óriás is, Arany János.

Ezek a fiatal emberek az önképzőkörükből kerültek egyenesen az irodalomba. Az önképzőkörökben ismerkedtek meg a rajongva tisztelt romantikus nemzedék nagy alkotásaival, az önképzőkör nevelte beléjük az irodalmi tudatot és az irodalmi ambíciókat. A nyomtatott és hivatalos irodalomba rendkívül korán lépnek be, megannyi csodagyermek, Jókainak kilenc éves korában jelenik meg először írása, Vahot Imrének tizennégy éves korában és Petőfi mikor halhatatlanként meghal, alig érte el ifjúságát... Ezekben az években a magyar olvasóközönség száma úgy látszik, rohamszerűen emelkedett, a közönség igényeinek kielégítésére sok új sajtó-organum született, melyeknek munkatársakra volt szükségük. Az új nemzedék egészen fiatalon, kardcsapás nélkül foglalta el az új helyeket, az irodalomba is magával vive az önképzőkörök szellemét: a lelkesedést, a temperamentumot, a tájékozatlanságot, a személyeskedést és a harci kedvet.

A fiatalságon kívül a nemzedék másik determináló

1 aus den Proletariern der Literatur. Auf einen gemeinsamen Nenner bringt sie
2 der bis zur Messerklinge gehende Kampf gegen das Trias Vörösmarty-Bajza-
3 Toldy, dem der systematische Angriff gegen den Protegé des Trias, Petőfi,
4 folgt. Die Dummheit ihrer Petőfi-Kritik sichert diesen Namen eine gewisse
5 traurige Dauerhaftigkeit: Franz Császár, Adolf Frankenburg, Franz Hazucha.
6 Im Zusammenhang mit ihnen standen der nicht viel bessere Johann Garay,
7 Peter Vajda, Ignaz Nagy. Sie sind die Schreiber der Modeblätter der Zeit und
8 die ersten Arbeiter der beginnenden ungarischen Journalistik, die Neuigha-
9 scher [Wortspiel Neuigkeit+Jäger].

14 Die dritte Gruppe ist die Gruppe radikaler Dichter, die in den vierziger
15 Jahren in die Literatur einziehen, die Gruppe des Jungen Ungarn (nach dem
16 Muster des Jungdeutschland). Der belebende Mittelpunkt der Gruppe ist Pető-
17 fi, um ihn herum scharen sich die anderen: Jókai, Albert Pákh, Albert Pálffy,
18 Michael Tompa, die beiden Vahot [bzw. Vachott], Lisznyay, Sárosy, aus Sie-
19 benbürgen schließen sich ihnen Paul Gyulai und Karl Szász an; viele von ih-
20 nen sind fremder Abstammung, wie der Franzose Alois Degré, der Slawe
21 Gerbert Vas, der Deutsche Szigeti und Kerényi. Zu ihnen gehört auf Grund
22 seiner freundschaftlichen Sympathien auch der ferne und einsame Riese, Jo-
23 hann Arany.

28 Diese jungen Männer kamen aus den Selbstbildungszirkeln geradewegs in
29 die Literatur. In den Selbstbildungszirkeln wurden sie bekannt mit den großen
30 Schöpfungen der schwärmerisch verehrten romantischen Generation, der
31 Selbstbildungskreis erzog in sie hinein das literarische Bewußtsein und die li-
32 terarischen Ambitionen an. In die gedruckte und offizielle Literatur treten sie
33 außerordentlich zeitig ein, nochsoviel Wunderkinder; von Jókai erscheint im
34 Alter von neun Jahren seine erste Schrift, von Emmerich Vahot im Alter von
35 vierzehn Jahren und als Petőfi als Unsterblicher stirbt, hatte er kaum seine
36 Jugend erreicht . . . In diesen Jahren stieg die Zahl des ungarischen Lese
37 publikums, wie es scheint, stürmisch, zur Befriedigung der Bedürfnisse des
38 Publikums wurden viele neue Presseorgane geboren, die Mitarbeiter benötig-
39 ten. Die neue Generation nahm die neuen Plätze ganz jung ein, ohne Schwert-
40 streich, auch in die Literatur den Geist der Selbstbildungszirkel mit sich hin-
41 eintragend: die Begeisterung, das Temperament, die Unorientiertheit, die An-
42 züglichkeit und die Kampfeslust.

49 Außer der Jugend ist der Generation zweites determinierendes

mozzanata a szegénység. A romantikus nemzedék tagjai közül még csak a legnagyobbaknak sikerült, hogy írói jövedelmükből éljenek meg. A kisebbek dilettánsok voltak, nem is gondoltak az irodalomra, mint kenyérkeresetre. A fiatal nemzedék számára megnyílt a lehetőség, hogy írásai-
ból éljen, de milyen életet! Az életformaváltozás hamar színét hagyja az irodalomra: egészen másképp ír a jómódú középbirtokos műkedvelő, mint a nyomorgó professzionista.

Fiatalság és szegénység: lelkileg kellőképpen megokolják az új nemzedék politikai állásfoglalását, a radikális liberalizmust. A francia és német szabadság-eszméknek ők voltak a legrajongóbb hívei, nélkülözésüket a szabadság álma tette elviselhetővé, várták a világforradalmat, amely az élre fogja dobni őket, akikkel oly mostohán bánik a há-
lára kötelezett nemzet és társadalom, mindegyik szívéből dalolt a Petőfi dala:

Halaványul a gyáva szavamra, dalom
Viharodnak előjele, forradalom.

Amit a politikusok akartak, mindig és minden kevés volt nekik: a magyar nép szabad köztársaságát várták, a világszabadság mennyei birodalmának harsonás eljövetelét. A Pilvax-kávéházban, ahol „a közvélemény asztalánál“
összejöttek, előkészítették a hangulatot a nagy átalakulás számára és a döntő pillanat nem találta őket készületlenül.

Ez a döntő pillanat volt az, amikor 1848 márciusában a francia februári forradalom és a nyomában járó európai forradalom hatása Magyarországra érkezett. Az általános fejvesztettségben még Metternichék is azt hitték, hogy nyakukon a világszabadság, az írók kis csoportja álomszerű hirtelenséggel az élre került. Március tizenötödikének sokat megemlékezett nagy napja nem volt más, mint a fiatal írógenerációnak, a politikus költőknek manifesztációja. Egy pillanatra úgy látszott, hogy Magyarországon, amire még nem volt példa a világtörténelemben, költő-diktatura fog kitörni. Petőfi és társai meg akarták szervezni a pesti népet, hogy azt a szerepet játssza, amit

1 Moment die Armut. Von den Mitgliedern der romantischen Generation war
2 es nur erst den Allergrößten gelungen, von ihren schriftstellerischen Einkünften
3 zu leben. Die kleineren waren Dilletanten, sie dachten auch gar nicht an
4 die Literatur als Brotverdienst. Für die junge Generation eröffnete sich die
5 Möglichkeit, von ihren Schriften zu leben, aber was für ein Leben! Die Ver-
6 änderung der Lebensform färbt alsbald auf die Literatur ab: ganz anders
7 schreibt der wohlhabende Mittelgrundbesitzer-Amateur, als der dahinvegetie-
8 rende Professionist.

12 Jugend und Armut: seelisch begründen sie gebührend die politische Stel-
13 lungnahme der neuen Generation, den radikalen Liberalismus. Sie waren die
14 schwärmerischsten Anhänger der französischen und deutschen Freiheits-
15 Ideen, ihre Entbehrung machte der Traum der Freiheit erträglich, sie erwar-
16 teten die Weltrevolution, die an die Spitze werfen wird sie, mit denen so
17 stiefmütterlich umgeht die zu Dank verpflichtete Nation und Gesellschaft; aus
18 ihrer aller Herz sang Petőfis Lied:

23 Es erbleicht der Feigling auf mein Wort hin, mein Lied
24 Ist deines Sturmes Vorzeichen, Revolution.

27 Was die Politiker wollten, war ihnen immer und alles zu wenig: sie erwar-
28 teten des ungarischen Volkes freie Republik, die schmetternde Ankunft des
29 himmlischen Reichs der Weltfreiheit. Im Pilvax-Café, wo sie "am Tisch der
30 öffentlichen Meinung" zusammenkamen, bereiteten sie die Stimmung für die
31 große Umgestaltung vor und der entscheidende Augenblick traf sie nicht un-
32 vorbereitet.

35 Dieser entscheidende Augenblick war der, als im März 1848 die Nachricht
36 von der französischen Februar-Revolution und der in ihrem Gefolge wandeln-
37 den europäischen Revolutionen in Ungarn eintraf. In der allgemeinen Kopf-
38 losigkeit glaubten sogar die Metternichs, daß ihnen die Weltfreiheit am Hals
39 ist, und die kleine Gruppe der Schriftsteller gelangte mit traumhafter Plötz-
40 lichkeit an die Spitze. Der viel-erinnerte große Tag des fünfzehnten März war
41 die Manifestation der jungen Schriftstellergeneration, der politischen Dichter.
42 Für einen Augenblick schien es, daß in Ungarn, wofür es noch kein Beispiel
43 in der Weltgeschichte gab, eine Dichterdiktatur ausbrechen wird. Petőfi und
44 seine Gefährten wollten das Pester Volk organisieren, damit es jene Rolle
45 spiele, die

a párisi nép játszott a francia forradalomban. De Pest német nyárspolgáraiból hiányzott a forradalmi temperamentum. És amikor Kossuth hazaérkezett, félretolta az útból a költőket, akik versek helyett rendeleteket akartak írni. A magyar Vormärz költőinek politikai szereplése ezzel véget is ért, de megadott legalább nekik, hogy benézhettek Mózesként az Igéret földjére, a szabadság és a politikai hatalom birodalmába. Petőfi lelki nagyságára semmi sem jellemzőbb, mint hogy mellőztetései, csalódása, keserősége dacára egy pillanatig sem hagyta abba a munkát, a nemzetlelkesítő, harcra szólító nagy feladatát.

Az a sajtóforma, melynek keretében a negyvenes évek nemzedékének irodalmi termése elhelyezkedett, a divatlap volt. A divatlap számára existenciális alapot biztosított a hölgyközönség, mely itt megtalálta a feltétlenül szükséges ruhamodelleket és nem kellett a drágább bécsi divatlapokra előfizetnie. Ilymódon a lap megélhetése annyira-amennyire biztosítva volt és a divatképek leközlésén túl a lap az irodalomnak szentelődhetett. A régebbi, csak irodalmi és tudományos folyóiratok, a Tudományos Gyűjtemény és az Athenaeum meg is szűntek, nem bírták a versenyt fiatalabb vetélytársaikkal. Minthogy a divatlapok nagyobb és kevésbé művelt közönség számára készültek, mint az előbbieket, tágabb teret engedtek a könnyebb irodalomnak: a tárcák, az „életképek“, és főképp a különböző címek és ürügyek alá foglalt pletykálkodások töltötték be a divatlap nagy részét. A divatlap így egyesítette azt, amit ma a Nyugat, a heti botránykrónika és a Vogue. A döntő különbség a mai és az akkori lapok között az volt, hogy a vers nem használatlan dísz tárgy volt benne, hanem az volt a divatlap lényege. Annak a divatlapnak ment jól, amelyik Petőfi verseit közölte. A XIX. században a gondolat, az élmény, végső megérési fokán vers lett, a versforma volt a végérvényes forma, mert az igazán forma volt, valami, ami zárt tökéletességben dacol a mulandósággal. Azok a korok, melyekben az irodalomnak igazi méltósága van, mindig versolvasó korok.

A divatlap belső problémája az volt, hogy több volt belőlük, mint amennyire szükség volt. Ezért vad harcot

1 das Pariser Volk in der Französischen Revolution gespielt hatte. Aber den
2 deutschen Spießbürgern von Pest fehlte das revolutionäre Temperament. Und
3 als Kossuth nach Hause kam, schob er beiseite aus dem Weg die Dichter, die
4 statt Gedichte Verordnungen schreiben wollten. Damit hatte das politische
5 Rollenspiel der Dichter des ungarischen Vormärz auch schon sein Ende er-
6 reicht, aber es war ihnen wenigstens gegeben, daß sie wie Moses hinein-
7 schauen durften ins Land der Verheißung, in das Reich der Freiheit und der
8 politischen Macht. Für die seelische Größe Petőfis ist nichts kennzeichnender,
9 als daß er trotz seines Übergangenswerdens, seiner Enttäuschung, Bitternis
10 nicht für einen Augenblick die Arbeit unterbrach, die große Aufgabe des die
11 Nation begeisternden, militanten Dichters.

12
13
14
15 Jene Presseform, in deren Rahmen sich die literarische Produktion der Ge-
16 neration der vierziger Jahre plazierte, war das Modeblatt. Dem Modeblatt ga-
17 rantierte eine Existenzgrundlage das Damenpublikum, das hier die unbedingt
18 nötigen Kleidermodelle fand und nicht die teureren Wiener Modeblätter abon-
19 nieren mußte. Auf diese Weise war das Auskommen des Blattes mehr oder
20 minder gesichert, und über die Veröffentlichung der Modebilder hinaus konn-
21 te sich das Blatt der Literatur widmen. Die früheren, nur literarischen und
22 wissenschaftlichen Zeitschriften, die Wissenschaftliche Sammlung und das
23 Athenaeum, gingen denn auch ein, sie konnten den Wettbewerb mit den jün-
24 geren Konkurrenten nicht durchhalten. Da die Modeblätter für ein größeres
25 und weniger gebildetes Publikum angefertigt wurden als die vorigen, ließen
26 sie der leichteren Literatur breiteren Raum: die Feuilletons, die "Lebens-
27 bilder" und hauptsächlich die unter verschiedenen Titeln und Vorwänden zu-
28 sammengefaßten Klatschereien füllten den Großteil des Modeblatts. Das
29 Modeblatt vereinigte auf diese Weise das, was heute der [Zs.] Westen, die
30 wöchentliche Skandalchronik und die Vogue. Der entscheidende Unterschied
31 zwischen den heutigen und den damaligen Blättern war der, daß das Gedicht
32 darin kein unbenutztes Dekorationsstück war, sondern das war das Wesent-
33 liche des Modeblattes. Jenem Modeblatt ging es gut, das Petőfis Verse veröf-
34 fentlichte. Im XIX. Jahrhundert wurden der Gedanke, das Erlebnis, auf ihrer
35 äußersten Reifungsstufe ein Gedicht, die Versform war die endgültige Form,
36 denn das war wirklich Form, etwas, was in seiner geschlossenen Vollkom-
37 menheit der Vergänglichkeit trotz. Jene Epochen, in denen die Literatur wirk-
38 lich Würde besitzt, sind immer gedichtlesende Epochen.

39
40
41
42
43
44
45
46
47
48 Des Modeblatts inneres Problem bestand darin, daß es von ihnen mehr
49 gab, als an wieviel Bedarf war. Deshalb fochten sie einen wilden Kampf

vívtak egymással, a saját munkatársaikat a világ minden nagyságával előnyösen mérték össze, a másik lap munkatársáról pedig kisütötték, hogy nemcsak tehetségtelen, de sikkasztó, jellemtelen, szélhámos. Az új generáció fiatalos és önképzőkörös harciassága örömmel vette magát ezekbe az „irodalmi“ harcokba, melyeket időnként párbajok fűszereztek. Ma, amikor a sajtó udvarias, mint egy orgyilkos, megdöbbenően hatnak azok a csaknem hitvitázó intenzitású gorombaságok, melyekkel a divatlapok elhalmozzák egymást. Nem kimélik az előző generáció nagyjait sem: Bajzáról azt írják, hogy hűtlenül kezelte a Nemzeti Színház pénzét, Toldy apró csalásokat követett el az akadémiai pályadíjak körül, Vörösmarty aránylag olcsón menekül, őt csak plágiummal vádolják. Ennek az utóbbi vádnak nincsen súlya ebben az időben, annyira általános, mindenki mindenkit plagizátornak mond.

Három nagy divatlap folytatja a harcot életre-halálra: a legrégebb a Pesti Divatlap, Mátray Regélőjének a folytatása, melyet Erdélyi János, majd Vahot Imre szerkesztett 1848-ig és Petőfi a segédszerkesztője. Ez a fiatalok orgánuma és a radikális irányzat szócsöve. Egyik ellenfele a Frankenburg által szerkesztett Magyar Életképek, majd Életképek, melynek szerkesztését 1847-ben Jókai veszi át és ekkor Petőfi hozzá csatlakozik. A harmadik, a legelkeseredettebb ellenfél a Honderű, a konzervatív-főúrbarát divatlap, Petrichevich Horváth Lázár lapja, mely hetenként háromszor jelent meg, lírai büszkesége a Petőfi ellen kijátszott Hiador (Jámbor Pál) volt és valóságos értéke Jósika.

A divatlapok szerepe természetesen eltörpül a napisajtó első hatalmas magyar képviselője, a Pesti Hirlap mellett. A Pesti Hirlapot Kossuth Lajos kezdeményezte, ide írta vezércikkeit melyek még szónoklatainál is inkább mágiája alá hajtották a közönséget és vezérszerepének legfontosabb eszközei voltak. Ezekben a vezércikkekben bontakozik ki Kossuth hatalmas írói egyénisége: ha kell, száraz, precíz realizmussal rajzol képeket, amelyek tartalmuknál fogva felháborítanak, vagy magukkal ragadnak; ha kell, a bibliai pathosz magaslatairól mennydörgi a maga

1 miteinander, die eigenen Mitarbeiter verglichen sie zu deren Vorteil mit allen
2 Größen der Welt, vom Mitarbeiter des andern Blattes wiederum brüteten sie
3 aus, daß er nicht nur unbegabt, sondern auch ein Geldunterschlagler, Charakter-
4 loser, Hochstapler ist. Die jugendliche und selbstbildungszirklige Militanz
5 der neuen Generation stürzte sich mit Freude in diese "literarischen" Kämpfe,
6 die von Zeit zu Zeit mit Duellen gewürzt wurden. Heute, da die Presse höflich
7 ist wie ein Meuchelmörder, wirken jene beinahe glaubensdisputantisch intensi-
8 ven Grobheiten erschütternd, mit denen die Modeblätter einander überhäuf-
9 ten. Sie schonen auch die Großen der vorangegangenen Generation nicht: von
10 Bajza schrieben sie, daß er das Geld des National-Theaters ungetreu gehand-
11 habt hatte, Toldy hatte kleinere Betrügereien begangen um die Preisaus-
12 schreiben der Akademie, Vörösmarty kommt verhältnismäßig billig davon, er
13 wird nur des Plagiiums beschuldigt. Diese letztere Anschuldigung hat kein Ge-
14 wicht in dieser Zeit, so allgemein ist sie, jeder nennt jeden Plagiator.

21 Drei große Modeblätter setzen den Kampf auf Leben und Tod fort: das äl-
22 teste ist (Pester Modeblatt), die Fortsetzung von Mátrays (Erzähler), das
23 Johann Erdélyi, dann Emmerich Vahot bis 1848 redigierte und dessen Hilfsre-
24 dakteur Petőfi ist Dies ist das Organ der Jungen und das Sprachrohr der radi-
25 kalen Richtung. Eines ihrer Gegner ist die von Frankenburg redigierte (Unga-
26 rische Lebensbilder), dann (Lebensbilder), deren Redaktion 1847 Jókai über-
27 nimmt und dem sich dann Petőfi anschließt. Der dritte, der erbitterteste Gegner
28 ist (Heimatheiterkeit), das konservativ-aristokratenfreundliche Modeblatt, das
29 Blatt Lazarus Horváths v. Petrichevich, das wöchentlich dreimal erschien,
30 dessen lyrischer Stolz der gegen Petőfi ausgespielte Hiador (Paul Jámbor) war
31 und dessen wirklicher Wert Jósika.

37 Die Rolle der Modeblätter wird natürlich zwerghaft neben der ersten
38 mächtigen ungarischen Vertreterin der Tagespresse, dem (Pester Nachrichten-
39 blatt). (Pester Nachrichtenblatt) wurde von Ludwig Kossuth initiiert, hierher
40 schrieb er seine Leitartikel, die noch mehr sogar als seine Reden das Publi-
41 kum unter seine Magie trieben und die wichtigsten Instrumente seiner Führer-
42 rolle waren. In diesen Leitartikeln entfaltet sich Kossuths mächtiges schrift-
43 stellerisches Individuum: wenn es sein muß, zeichnet er mit trockenem, prä-
44 zisem Realismus Bilder, die an Hand ihres Inhalts empören, oder mit sich rei-
45 ßen; wenn es sein muß, donnert er von den Höhen des biblischen Pathos seine
46 eigene

igazát — de mindig szuggesztív, mindig magával ragadó. 1844-ben Szalay László vette át a Pesti Hírlap szerkesztését, mely ettől kezdve a centralistáknak és doctrinaireknek a lapja lett — Kossuth szárnyalását az értekező tudományos próza józansága váltotta fel, de így is hatalom és nemzetnevelő eszköz maradt ez a lap, utolsó szerkesztője, Jókai kezén is, míg a szabadságharc leveretése után a sajtó kezéből is kicsavarták a fegyvert.

A Nemzeti Színház tulajdonképpen nem bizonyult olyan fontos irodalmi tényezőnek, mint amilyennek szánták alkotói. A magasstílusú dráma nem tudott gyökeret verni rajta, Teleki László gróf Kegyencét, a korszak egyetlen kiemelkedőbb alkotását, 1841-től 1867-ig mindössze ötször hozták színre. A színpad a népszerű Szigligeti Eduárd monopoliuma volt (1814—1878), ez a spanyol termékenységű író főképp a vizenyős, postromantikus jambusdrámákat művelte, melyeknek beláthatatlan sorát itt-ott egy jobban sikerült vígjátékkal szakította meg, mint a Liliomfi, vagy a Fenn az ernyő, nincsen kas. Mellette Szigeti József (1822—1902) jutott néha szóhoz. Ők ketten teremtették meg nálunk, bécsi minták hatása alatt, a népszínművet, mely egy későbbi időszakban fontos és jellemző szerepet játszott az irodalom fejlődésében. De a kor nagy problémái, harca és reménysége nem talált utat a színpadra, mely izolált szórakozás maradt — és ebben az izolációban a magyar dráma továbbra is megmaradt irodalmunk legszegényesebb ágának.

c) A szabadságharc után.

A szabadságharctól a kiegyezésig terjedő szomorú korszakban nagyjából ugyanazok az írók tartották a csüggedőkben a lelket, akik már a negyvenes évek izgatottságában az élen voltak. Mégis a szabadságharc erőszakos cenzurát jelentett a fejlődésben és az elnyomatás sajtóviszonyai és korhangulata az írókat új feladatok elé állította.

A világsi katasztrófa után az írók legjava része szét-széledt, bújdosott, emigrációba ment, katonának vitték, in-

1 Wahrheit -- aber immer ist er suggestiv, immer mitreißend. 1844 übernahm
2 Ladislaus Szalay die Redaktion von (Pester Nachrichtenblatt), das von da an
3 das Blatt der Zentralisten und Doktrinaire wurde -- Kossuths Höhenflüge wur-
4 den abgelöst von der Nüchternheit der mitteilenden wissenschaftlichen Prosa,
5 aber auch so blieb dies Blatt das Instrument der Macht und Nationserziehung,
6 auch in der Hand seines letzten Redakteurs, Jókai, bis nach der Nieder-
7 schlagung des Freiheitskrieges auch aus der Hand der Presse die Waffe ent-
8 wunden wurde.

11 Das National-Theater erwies sich eigentlich als kein so wichtiger literari-
12 scher Faktor, als den es seine Schöpfer geplant hatten. Das Drama hohen Stils
13 konnte darin keine Wurzeln schlagen, Graf Ladislaus Telekis (Günstling), die
14 einzige herausragende Schöpfung der Epoche, wurde von 1841-87 insgesamt
15 fünfmal auf die Bühne gebracht. Die Bühne war das Monopol des volkstümli-
16 chen Eduard Szigligeti (1814-78). Dieser Schriftsteller spanischartiger Pro-
17 duktivität pflegte hauptsächlich die wässrigen, postromantischen Jambusdra-
18 men, deren unübersichtliche Reihe er hier und da durch ein besser gelungenes
19 Lustspiel unterbrach, Liliomfi (Liliensohn) oder (Oben hui, unten pfui). Ne-
20 ben ihm gelangte manchmal Josef Szigeti (1822-1902) zu Wort. Sie beide
21 schufen bei uns, unter der Wirkung Wiener Muster, das Volksschauspiel, das
22 in einem späteren Zeitabschnitt eine wichtige und charakteristische Rolle in
23 der Entwicklung der Literatur spielte. Aber die großen Probleme, der Kampf
24 und die Hoffnung der Epoche fanden keinen Weg zur Bühne, die eine iso-
25 lierte Zerstreung blieb - und in dieser Isolation blieb das ungarische Drama
26 auch weiterhin der ärmlichste Zweig unserer Literatur.

c) Nach dem Freiheitskrieg.

38 In der vom Freiheitskampf bis zum Ausgleich reichenden traurigen Ära
39 hielten größtenteils die nämlichen Schriftsteller in den Verzagenden die See-
40 le, die schon in der Aufgeregtheit der vierziger Jahre an der Spitze waren.
41 Trotzdem bedeutete der Freiheitskrieg eine gewaltsame Zäsur in der Entwick-
42 lung, und die Presseverhältnisse und Zeitstimmung der Unterdrückung stell-
43 ten die Schriftsteller vor neue Aufgaben.

44
45
46
47 Nach der Katastrophe von Hellburg hatte sich der prominenteste Teil der
48 Schriftsteller zerstreut, war untergetaucht, in die Emigration gegangen, als
49 Soldat weggebracht worden, in-

ternálták őket az osztrákok. De a magyarnyelvű irodalom ekkor már sokkal természetesebb szükséglet volt a magyarság számára, semhogy nélkülözni lehetett volna. Lassankint még így is megindulnak egyes orgánumok: egy hivatalos lap, ami tárcákat hoz, Nagy Ignác Hölgyfutárja, a bujdosó és emigrált írók álnéven közlik cikkeiket. Az első idők katonai kormányzata igen türelmes a sajtóval szemben, részint humanitásból, részint katonai nemtörődömségből a szellemi dolgok iránt. Csak amikor Bach miniszterségével a polgári elnyomatás megkezdődik, válik a cenzura minden eddiginél nyomasztóbbá és megalázóbbá.

Eleinte minden a közelmultra vonatkozik. „A forradalom utolsó napjai“, „Emléklapok 1848—49-ből“ címen jelennek meg gyűjteményes munkák, a katonai hatóságok messzemenő elnézése mellett. A hang a levertség és a gyász hangja, az irodalom mottója a Moore-vers lehetne, amit mindhárom nagy költőnk: Vörösmarty, Petőfi és Arany lefordított. Vörösmarty és Petőfi még negyvennyolc előtt, mintegy megsejtve jövőendő aktuálítását: Forget not the field where they perished... Ne feledd a mezőt, ahol ők elesetek...

De a legkülönbek hangja nem a gyász, hanem a belső leszámolás, az elvi likvidáció. Ezt célozza Kemény Zsigmond Forradalom után-ja, melyben, mint Szekfü mondja, „a magyarság önkínzó lelkiismeretvizsgálatának ez utolérhetetlen művészetű példájában a forradalommal és Kossuthal együtt 48 emlékét is feláldozza“. Kemény gondolkozó önvizsgálatánál sokkal tovább megy Arany János, kiből a kétségbeesés váratlanul éles és az aktuálisra vonatkozó hangon szólal meg, A Nagyidai Cigányokban. Csóri vajdában, a nagy álmodóban, aki álmában legyőzi az ellenséget és üdvölvésekre elpuffogatja a puskaport, mire az ellenség kiebrudalja a várból, Arany Kossuthot akarta rajzolni és a cigányháború a szabadságharc szörnyű perziflázsa. A negyvenes évek a hevesvértűek és az emocionális emberek kora volt — most megszólal a másik oldal, a csendes, vérmérsékletüknél fogva lassú lépésű, gátlásokkal és lelkiismereti kérdésekkel gyötört magyarok tábora és az első eszmélkedés fájdalmában ők époly szélsőségesek,

1 terniert von den Österreichern. Aber die ungarischsprachige Literatur war da
2 schon ein viel natürlicheres Bedürfnis für das Ungarum als daß man sie hätte
3 entbehren können. Langsamlich starten auch so noch die einzelnen Organe:
4 ein offizielles Blatt, das Feuilletons bringt, ferner Ignaz Nagys (Damenku-
5 rier), die untergetauchten und emigrierten Schriftsteller veröffentlichen ihre
6 Artikel unter Pseudonymen. Das Militärregime der ersten Zeiten ist sehr duldsam
7 gegenüber der Presse, teils aus Humanität, teils aus soldatischer Gleichgültigkeit
8 gegenüber den geistigen Dingen. Erst als mit der Ministerschaft
9 Bachs die bürgerliche Unterdrückung beginnt, wird die Zensur drückender
10 und demütigender als jede bisherige.

11
12
13
14
15 Anfangs bezieht sich alles auf die jüngste Vergangenheit. Unter den Titeln
16 "Die letzten Tage der Revolution", "Gedenklblätter von 1848-49" erscheinen
17 die Sammelwerke, unter weitgehender Nichtbeachtung seitens der Militärbe-
18 hörden. Der Ton ist der Niedergeschlagenheit und der Trauer Ton, das Motto
19 der Literatur könnte der Moore-Vers sein, den alle drei unserer größten Dichter:
20 Vörösmarty, Petőfi und Arany übersetzten. Vörösmarty und Petőfi noch
21 vor achtundvierzig, gleichsam die künftige Aktualität erahnend -: Forget not
22 the field where they perished . . . Vergiß nicht das Feld, wo sie fielen . . .

23
24
25
26
27
28 Aber die Stimme der Besondersten ist nicht die Trauer, sondern die innere
29 Abrechnung, die prinzipielle Liquidation. Hierauf zielt Sigmund Keménys
30 (Nach der Revolution), worin, wie Szekfü sagt, "er in diesem künstlerisch
31 unerreichbaren Beispiel selbstquälerischer Gewissensprüfung des Ungartums
32 zusammen mit der Revolution und Kossuth auch das Andenken von 48 auf-
33 opfert." Viel weiter als Keménys nachdenkliche Selbstprüfung geht Johann
34 Arany, aus dem die Verzweiflung unerwartet scharf und in der Stimme der
35 Aktualitätsbezogenheit ertönt, in den Zigeunern von Nagyida. In dem Wojden
36 Csóri, dem großen Träumer, der in seinem Traum den Feind besiegt und in
37 Freudenschüssen das Gewehrpulver verpufft, woraufhin ihn der Feind aus der
38 Burg hinausprügelt, wollte Arany Kossuth zeichnen und der Zigeunerkrieg ist
39 die furchtbare Persiflage des Freiheitskampfes. Die vierziger Jahre waren die
40 Ära der Heißblütigen und der emotionalen Menschen -- jetzt meldet sich die
41 andere Seite zu Wort, das Lager der stillen, von ihrem Temperament her lang-
42 sam voranschreitenden, mit Hemmungen und Gewissens-Fragen gepöngten
43 Ungarn, und im Schmerz des ersten Besinnens sind sie ebenso extremistisch,

mint Kossuth és Petőfi voltak progressziójukban: a forradalom ellenkezik a magyar vérmérséklettel, mondják, elfelejtve, hogy a magyar léleknek öröktől fogva két arca van, a kuruc és a labanc, az egyik, aki támad és a másik, aki bánja... Toldi, amint megöli Tar Lőrincet és Toldi, amint vezekel.

Arany és Kemény Zsigmond látását igazolja, hogy a magyarság az elnyomatás végzetes óráiban sokkal inkább megtalálta magát, sokkal magasabbrendű erkölcsi bázisra épített, mint a forradalom vad napjaiban. A passzív rezisztencia, az összeszorított fogú vaserejű dac sokkal jobban megfelel a magyar eidosnak, mint a lázadás és forradalom. Gyulai Pál, a korszak egyik legfontosabb képviselője, később így fejezi ki:

Hazáját most jobban szerette,
Az eltiport, szegény hazát!
Magyar természet, öröklötte,
Már így van több száz éven át.
Ha jobb dolgunk van, meg nem férünk,
Hiuság- és vizálynak élünk,
S csak akkor csüggünk igazán,
Ha tönkretettük, a hazán.

Az a politikus, aki most kerül a nemzet élére és csendes, csaknem tétlen keleti bölcsességével a magyarság megmentője lesz, Deák Ferenc, a legmagyarabb politikai arcél, sokkal inkább képviseli a fajtát, mint zseniálisabb elődei, Széchenyi és Kossuth.

Petőfi elesett, halála a szükségszerű pillanatban jött, ahogy a nagy életek szoktak véget érni: ha egy pár héttel tovább él, idegen ember egy idegen világban. De nemzetének legkülönb írói a szabadságharc után találják meg igazi hangjukat és igazi feladatukat, az éjben világoskodók és a titkon újraképzők nagy misszióját: Arany János, Kemény, Eötvös, Jókai, Toldy, Vas Gereben, Tompa, Gyulai most teljesítették nagy irodalmi és nemzeti rendeltetésüket.

„Peragit tranquilla potestas, quae violenta nequit,“

1 wie es Kossuth und Petőfi in ihrer Progression waren: die Revolution wider-
2 spricht dem ungarischen Temperament, sagen sie, vergessend, daß die unga-
3 rische Seele seit ewigen Zeiten zwei Gesichter hat, das kurutzische und das
4 labanczische, das eine, das angreift, und das andere, das bereut . . . Toldi, wie
5 er Lorenz Tar tötet, und Toldi, wie er büßt.
6
7

8 Arany und Sigmund Kemény's Vision bestätigt, daß das Ungartum in den
9 schicksalhaften Stunden der Unterdrückung noch eher sich selber fand, auf
10 eine noch höhere moralische Basis baute, als in den wilden Tagen der Re-
11 volution. Die passive Resistenz, der eisenharte Trotz zusammengepreßter
12 Zähne entspricht dem ungarischen Eidos viel besser, als die Meuterei und Re-
13 volution. Paul Gyulai, einer der wichtigsten Vertreter der Epoche, drückt es
14 später so aus:
15
16
17
18
19

20 Seine Heimat jetzt besser liebte er,
21 Die zertretene, arme Heimat!
22 Ungarische Natur, ererbte,
23 So ist es schon mehrere hundert Jahre lang.
24 Wenn es besser uns geht, kommen wir nicht aus,
25 Für Eitelkeit und Streit leben wir,
26 Und nur dann zagen wir wirklich,
27 Wenn wir es zugrunderichteten, am Vaterland.
28
29
30

31 Jener Politiker, der jetzt an die Spitze der Nation gelangt, und mit seiner
32 stillen, beinahe tatenlosen östlichen Weisheit der Erretter des Ungartums
33 wird, Franz Deák, das ungarischste politische Profil, repräsentiert seinen
34 Menschenschlag besser, als seine genialeren Vorgänger, Széchenyi und Kos-
35 suth.
36

37 Petőfi fiel, sein Tod kam im notwendigen Augenblick, so wie die großen
38 Leben zu enden pflegen: wenn er ein paar Wochen länger lebt, wäre er ein
39 fremder Mensch in einer fremden Welt. Aber die hervorragendsten Schrift-
40 steller seiner Generation finden nach dem Freiheitskampf ihre wahre Stimme
41 und wahre Aufgabe, der in der Nacht Leuchtenden und der insgeheim Neu-
42 bauenden große Mission: Johann Arany, Kemény, Eötvös, Jókai, Toldy, Ger-
43 bert Vas, Tompa, Gyulai erfüllen jetzt ihre große literarische und nationale
44 Berufung.
45
46
47
48

"Peragit tranquilla potestas, quae violent[i]a nequit",

(végehez viszi a csöndes erő, amit nem tud az erőszak meg-
tenni), ezzel a mottóval indul meg Toldy lapja, az Új
Magyar Múzeum, mely az akadémia csendes, de céltudatos
munkálkodásának az organuma lesz (1850–62). Lassan-
kint újra megindul az irodalmi élet. A hírlapok közt Ke-
mény Zsigmond Pesti Naplója vezet, a passzív rezisztencia
legfőbb orgánuma. Minthogy politikáról nem szabad
írni, a szépirodalmi folyóiratok fellendülnek. Erdélyi Já-
nos Szépirodalmi Szemléje, Arany János Szépirodalmi Fi-
gyelője (1860–62) és Koszorúja (1863–65) az Athe-
naeum magas irodalmiságát újítják fel, még erősebben hang-
súlyozva a l'art pour l'art elvét.

Ebben a megőrző, lassan építő és halkszavú korban
emelkedik hivatásának magaslatára az Akadémia és a Kis-
faludy Társaság, ezek most töltötték be azt a célt, amire
alkották őket, hogy a nemzet szellemi életének eleven kö-
zéppontjai legyenek. Az Akadémiai Értesítő, a Kisfaludy-
Társaság Évlapjai, majd 1857-től kezdve a Budapesti
Szemle, Csengery Antal vezetése alatt, rendkívül fontos
szervei a szellemi újjáépítésnek. Itt jelenik meg a korra
annyira jellemző és még historiatlanul fel nem dolgozott ér-
tékeket rejtő essay-irodalom; írói a szellem szenttelen ma-
gaslatáról számolnak le azokkal a problémákkal, melyek
körüli az előző évtized szenvedélyei tomboltak.

Az általános képből, az irodalom koradta missziójá-
ból természetesen következik, hogy ennek a korszak-
nak a magas irodalma erősen klasszicisztikus jellegű. Ösz-
szegyűjteni a szétszórt erőket, rendet teremteni a khaosz-
ban, szabályokat állítani, a határtudatot kiélesíteni a ma-
gyar lélekben, mely oly véres fejjel ütődött vissza az ide-
jében fel nem ismert határokról: ez a kor irodalmi és
szellemi programja. Ez a program akkor tudatosodik,
mikor le kell számolnia a múlt hangos csökevényével, a
Petőfi-utánczók csoportjával. A leszámolás megtörténik és
normává emelik a népies-nemzeti irodalomnak azt a mér-
sékelt, józan és mélyen tudatos formáját, amit Arany köl-
tészete képvisel. Ezt a klasszicizmust fejezi ki Erdélyi Já-
nos, Salamon Ferenc, Bérczy Károly és Gyulai Pál a kri-
tikában, Kemény Zsigmond, a határok és gátlások köl-

(zu Ende bringt die stille Kraft, was die Gewalt nicht zu tun vermag), mit
diesem Motto startet Toldys Blatt, das (Neue Ungarische Museum), welches
das Organ der stillen, aber zielbewußten Arbeit der Akademie wird (1850-62).
Allmählich setzt sich das literarische Leben wieder in Bewegung. Unter den
Journalen führt Sigmund Keménys (Pester Tagebuch), der hauptsächlich
Wortführer der passiven Resistenz. Da man über Politik nicht schreiben darf,
nehmen die belletristischen Zeitschriften Aufschwung. Johann Erdélyis (Bel-
letristische Revue), Johann Arany's (Belletristischer Beobachter, 1860-62) und
(Kranz, 1863-65) erneuern die hohe Litterarität des Athenaeum, das Prinzip
des l'art pour l'art noch stärker betonend.

In dieser bewahrenden, langsam bauenden und mit leiser Stimme spre-
chenden Epoche heben sich auf die Anhöhe ihrer Berufung die Akademie und
die Kisfaludy-Gesellschaft empor, diese erfüllen jetzt jenes Ziel, wofür sie
geschaffen wurden, daß sie die lebendigen Mittelpunkte des geistigen Lebens
der Nation sein sollen. Das (Akademische Bulletin), die (Jahresblätter der
Kisfaludy-Gesellschaft), dann von 1857 an die (Budapester Revue) unter der
Leitung Anton Csengerys sind außerordentlich wichtige Organe des geistigen
Wiederaufbaus. Hier erscheint die für das Zeitalter so sehr charakteristische
und historisch noch nicht aufgearbeitete Werte bergende Essay-Literatur; ihre
Schriftsteller rechnen von der leidenschaftslosen Anhöhe des Geistes mit je-
nen Problemen ab, um welche die Leidenschaften des vorangegangenen Jahr-
zehnts getobt hatten.

Aus dem allgemeinen Bild, aus der äragegebenen Mission der Literatur
folgt naturgemäß, daß die hohe Literatur dieser Epoche stark klassizistischen
Charakter hat. Die verstreuten Kräfte zusammensammeln, Ordnung zu schaf-
fen im Chaos, Regeln aufstellen, das Grenzbewußtsein zu verschärfen in der
ungarischen Seele, die so blutigen Hauptes zurückgeschlagen wurde an den
nicht rechtzeitig erkannten Grenzen: dies ist das literarische und geistige Pro-
gramm der Epoche. Dieses Programm wird dann bewußt, wenn es abzu-
rechnen gilt mit dem lauten Ableger der Vergangenheit, der Gruppe der Pető-
fi-Epigonon. Die Abrechnung geschieht, und zur Norm erhoben wird jene
maßvolle nüchterne und zutiefst bewußte Form der volkhaf-nationalen Lite-
ratur, die Arany's Dichtung repräsentiert. Diesen Klassizismus drücken Johann
Erdélyi, Franz Salamon, Karl Bérczy und Paul Gyulai in der Kritik aus, Sig-
mund Kemény, der Grenzen und Hemmungen Dich-

tője, a regényben, ez a kor irodalmi folyóiratainak az alap-
hangulata.

Ez a nemzeti klasszicizmus teljesen megfelel a kor iro-
dalom-szociológiai hátterének. Író és olvasó a nemes osz-
tály, mely a szabadságharcban rettenetes véráldozatot ho-
zott, de még mindig az élő nemzet. A jobbágyság eltör-
lése anyagilag tulajdonképpen nem törte össze a nemes-
séget, mert a Bach-kormány által megadott örökváltság
még méltányosabb volt, mint amit negyvennyolcban ter-
vettek. Igaz, hogy a legtöbb nemes nem tudott áttanulni
az új rendszerre, melyben a földjét ingyen munkaerő
igénybevétele nélkül kellett megművelnie és megindult a
folyamat, melynek eredményeképpen a föld kicsúszott a
nemesség lába alól. De ebben a korszakban az elszegénye-
dés még kevésbé érezhető. A nemesség az eddigénél cse-
desebb életet él, az adminisztrációban csak igen kis szá-
zalékban vesz részt, visszahúzódik a birtokára, családjá-
nak és barátainak él, bizonyos bensőséges patriarchalizmus
fejlődik ki, amelyen átborzong a véres emlék... ez a hát-
tere a nemzeti klasszicizmus bensőséges, halkszavú, tiszt-
ult és önként szabályokba törő irodalmának.

Irodalom: Szekfű id. m. VII. kötet. Berzeviczy Albert,
Az abszolutizmus kora Magyarországon, két kötet, 1922 és 25.
Keresztury Dezső, A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma, Mi-
nerva, 1928.

2. ERDÉLY ÉS A TÖRTÉNELMI REGÉNY.

a) Jósika Miklós.

Amint az embryo végigéli az egész törzsfajlódást az
egysejtűtől az emberig, a felújult magyar irodalom is fél-
század alatt végigélte a nagy irodalmak fejlődésének fázis-
sait. Kezdetben a vers volt az egyedül uralkodó: líra,
eposz, versdráma mellett a széppróza csak szórványosan
jelentkezett és nagyon erős idegen hatás alatt. Az európai
XIX. század uralkodó műfaja, a regény, komolyan csak
a harmincas évek végén kezd meghonosodni nálunk és Jó-
sika Miklós báró az úttörője.

ter, im Roman, dies ist die Grundstimmung der literarischen Zeitschriften der
Epoche.

Dieser nationale Klassizismus entspricht völlig dem literatur-soziologi-
schen Hintergrund der Ära. Der Schriftsteller und der Leser sind die Adels-
klasse, die im Freiheitskrieg ein fürchtbares Blutopfer brachte, aber noch im-
mer die lebende Nation ist. Die Aufhebung der Leibeigenschaft hat den Adel
materiell nicht zerbrochen, denn die von der Bach-Regierung gewährte End-
Abfindung war noch adäquater, als was achtundvierzig geplant gewesen war.
Es ist wahr, daß die meisten Adligen nicht umschulen konnten auf das neue
System, in welchem sie ihren Boden ohne Inanspruchnahme kostenloser Ar-
beitskraft kultivieren mußten, und es begann der Prozeß, als dessen Ergebnis
der Boden dem Adel unter den Füßen wegrutschte. Aber in dieser Epoche ist
die Verarmung noch wenig zu spüren. Der Adel lebt ein stilleres Leben als
bisher, in der Administration nimmt er nur zu einem äußerst geringen Pro-
zentsatz teil, zieht sich zurück auf seinen Besitz, lebt für seine Familie und
Freunde, ein gewisser verinnerlichter Patriarchalismus [sic] entwickelt sich,
durch den die blutige Erinnerung schaudert . . . Dies ist der Hintergrund der
verinnerlichten, leistungsmäßigen, gereinigten und sich freiwillig Regeln unter-
werfenden Literatur des nationalen Klassizismus.

< *Literatur:* Szekfűs zit.W. VII. Band. Berzeviczy (Das Zeitalter des Absolu-
tismus in Ungarn) zwei Bde, - Keresztury (Die Essay-Literatur des nationalen Klas-
sizismus)

2. SIEBENBÜRGEN UND DER HISTORISCHE ROMAN.

a) Nikolaus Jósika.

Wie das Embryo die ganze Stammesentwicklung durchlebt vom Einzeller
bis zum Menschen, durchlebte auch die erneuerte ungarische Literatur in ei-
nem halben Jahrhundert die Entwicklungsphasen der großen Literaturen. Im
Anfang war allein der Vers dominierend: neben der Lyrik, dem Epos, dem
Versdrama meldete sich die schöne Prosa nur vereinzelt und unter sehr star-
kem fremdem Einfluß. Des XIX. Jahrhunderts dominierende Kunstgattung,
der Roman, beginnt ernsthaft bei uns erst Ende der dreißiger Jahre heimisch
zu werden und Baron Nikolaus Jósika ist sein Bahnbrecher.

Jósika Miklós* teljesen európai jelenség. Minden irodalomnak megvan a maga Jósikája és mind hasonlítanak egymásra bizonyos arisztokratikus belső magatartásban, bizonyos bájban és hazaszeretetben. Valamennyiük közös őse és utolérhetetlen mintaképe a skót baronet, Sir Walter Scott. Az általa megteremtett „történelmi regény“-nek olyan erős típusjellege van, mint a klasszikus eposznak vagy a francia klasszikus drámának, vagy mint a petrarcái szonettnek. Ez az egyetlen zárt műfaj, amit a romantika megteremt és ami formai sajátágaiban magán hordja a romantika bélyegét. Ötven, vagy több éven át írnak a művelt világ minden pontján történelmi regényeket és azok mind hasonlítanak egymásra.

A mult különös dolog. Középen fekszik valóság és álmom között, valóságvolta konkrétan belenyulik a mi korunkba, emlékekben, tárgyakban, épületekben, feljegyzések-

* *Jegyzet. Báró Jósika Miklós*, szül. 1794-ben Tordán, katolikus főnemesi családból. 1803–10-ig a kolozsvári piaristáknál tanul. 1811-ben katonának megy, résztvesz a napóleoni háborúkban. 1818-ban megnősül, házassága boldogtalan, férj és feleség egyaránt a maga szűkebb hazájához ragaszkodik és nem tudja a másik miliójét megszokni. 1827-ben Szurdokra költözik, majd 1831-től kezdve felváltva Pesten és Erdélyben él, részt kezd venni az irodalmi életben. Végre 1847-ben elválízik és feleségül veszi báró Podmaniczky Juliát, kivel teljes harmóniában él. 1848-ban résztvesz az országgyűlésen, a kormánnyal Debrecenbe megy, Világos után külföldre menekül. Brüsszelben telepszik meg, nagy szegénységben él, külföldi lapokba dolgozik. Lassankint rendeződnek vagyoni viszonyai. Magyarország érdekében nagy külföldi propagandát fejt ki. 1864-ben Drezdában telepszik meg. Itt hal meg 1865-ben.

Művei: Abafi, Zólyomi, mindkettő Pest 1836. A könnyelműek, 1837. Az utolsó Bátor 1837. A csehek Magyarországon, 1839. Zrinyi a költő, 1843. Akarat és hajlam, 1844. Egy kételemes ház Pesten, 1847. Egy magyar család a forradalom alatt, 1852. Eszther, 1853. A nagyszabeni királybíró, 1853. A zöld vadász, 1854. A szegedi boszorkányok, 1854. A rom titkai, 1856. A hat Uderszky-leány, 1858. II. Rákóczy Ferenc, 1861. A két mostoha, 1863. A végváriak, 1863. stb.

1 Nikolaus Jósika * ist eine völlig europäische Erscheinung. Jede Literatur
2 hat ihren eigenen Jósika und alle ähneln einander in einer gewissen aristokra-
3 tischen inneren Haltung, einem gewissen Charme und einer gewissen Vater-
4 landsliebe. Ihrer aller gemeinsamer Ahn und unerreichbares Vorbild ist der
5 schottische Baronet, Sir Walter Scott. Der durch ihn erschaffene "geschicht-
6 liche Roman" hat einen so starken Typuscharakter wie das klassische Epos
7 oder die Dramen der französischen Klassiker oder das petrarkische Sonett.
8 Dies ist die einzige geschlossene Kunstgattung, die die Romantik erschafft
9 und die in ihren formalen Eigentümlichkeiten den Stempel der Romantik
10 trägt. Fünfzig oder mehr Jahre hindurch schreibt man an allen Punkten der ge-
11 bildeten Welt geschichtliche Romane, und die ähneln alle einander.

12
13
14
15
16
17
18 Die Vergangenheit ist eine merkwürdige Sache. Sie liegt in der Mitte
19 zwischen Wirklichkeit und Traum, ihr Wirklichkeitssein reicht konkret in un-
20 sere Zeit hinein, in Erinnerungen, Gegenständen, Gebäuden, Aufzeichnun-

21
22
23
24 < * *Anmerkung:* Baron Nikolaus Jósika, geb. 1794 in Thorenburg, aus katholi-
25 scher Aristokratenfamilie. 1803-10 lernt er bei den Klausenburger Piaristen. 1811
26 wird Soldat, nimmt teil an den napoleonischen Kriegen. 1818 heiratet er, sein Ehe-
27 leben ist unglücklich, Mann und Frau klammern sich gleichermaßen an ihre eigene
28 engere Heimat und können sich nicht ans Milieu des/der anderen gewöhnen. 1827
29 übersiedelt er nach Szurdok, dann ab 1831 lebt er abwechselnd in Pest und Sieben-
30 bürgen, beginnt teilzunehmen am literarischen Leben. Endlich 1847 läßt er sich
31 scheiden und nimmt Baronin Julia Podmaniczky zur Frau, mit der er in völliger
32 Harmonie lebt. 1848 nimmt er teil am Landtag, geht mit der Regierung nach Debre-
33 czin, nach Hellburg [Kapitulationsort] flüchtet er ins Ausland. In Brüssel läßt er
34 sich nieder, lebt in großer Armut, arbeitet für ausländische Blätter. Langsamlich
35 ordnen sich seine Vermögensverhältnisse. In Ungarns Interesse entfaltet er große
36 ausländische Propaganda. 1864 läßt er sich in Dresden nieder. Hier stirbt er 1865.

37
38
39
40
41
42 < *Seine Werke:* (Abasohn, Zólyomi), beide Pest 1836. (Die Leichtfertigen), -
43 (Der letzte Bátor), - (Die Tschechen in Ungarn), - (Zrinyi, der Dichter), - (Wille
44 und Neigung), - (Ein zweistöckiges Haus in Pest), - (Eine ungarische Familie
45 während der Revolution), - (Esther), - (Der Königsrichter von Hermannstadt), -
46 (Der grüne Jäger), - (Die Szegediner Hexen), - (Die Geheimnisse der Ruine), - (Die
47 sechs Uderszky-Töchter), - (Franz Rákóczi II.), - (Die beiden Stiefverwandten), -
48 (Die Grenzbürger), - usw.

ben, történelmi családok nevében és hagyományaiban, belesnyulik a tájba, amin járunk és amin valamikor különös seregek robogtak át. Ugyanakkor álom, ami jóságosan simul a fantáziámhoz, felveheti minden vágyam ruháját, nincsen olyan történelmi tény, amit nem lehetne minden irányban átstilizálni, a történelem az igaz hazugság birodalma.

De nem akármilyen mult. A romantikus kor nagy történelmi regényíróit mindig csak a nemzeti mult érdekelte, az a mult, amelyhez hozzá voltak növe organikusan, mint az egyéni multjukhoz, az a mult, ami nem fantázia, hanem önéletrajz és családi krónika. Sőt talán nem is a nemzeti mult, hanem annak is csak egy része, a szűkebb hazának, a szülőföldnek a multja. Walter Scott első regényei Skóciáról szólnak és nem Angliáról és Skóciához szól első művének nagy ódája: it is my land, my native land. Jósika első regényei pedig Erdélyhez szólnak.

Bizonyára nem véletlen, hogy a történelmi regényíró Erdély adta a magyar irodalomnak. Erdélynek, mint Erdélynek, ekkor csak multja volt — viszont multja eleve nebb volt, mint az ország más részeinek multja és hasonlíthatatlanul gazdagabb. Azokban a legszínesebb századokban, amikor a magyar történelem nem más, mint egy végtelen harctéri jelentés, Erdélynek európai története van, dinasztikus intrikákkal, vallási harcokkal, szellemáramlatok gazdagságával harcban álló családokkal, messze elágazó diplomáciával és főképp valami olyan élettempóval, amelyet az örök-lassú Magyarország nem ismer. A táj is inkább diszponál történelmi tudatra, mint a sík, lágyhajlású magyar vidék: a sík vidéken a dolgok megmaradnak, vagy megsemmisülnek, a hegyvidék a változás, a mozgásban levő história hazája. És itt állnak az emlékek, amiket a török-dúlás el nem enyésztett: ősi templomok és ősi várak, melyekben most is ugyanaz a család lakik, mint sok száz évvel ezelőtt.

Igy lett Jósika regényíró és így született meg, organikusán, az erdélyi földből a magyar regény.

Technikában átvette a skót mester receptjeit. A fő-

1 gen, in den Namen geschichtlicher Familien und deren Überlieferungen,
2 reicht hinein in die Landschaft, in der wir gehen und über die irgendwann ein-
3 mal sonderbare Scharen hinweggebraust sind. Gleichzeitig ist sie Traum, der
4 sich wohltuend an meine Fantasie anschmiegt, der das Gewand jeder meiner
5 Wünsche annehmen kann, es gibt keine geschichtliche Tatsache, die man
6 nicht in jeder Richtung umstilisieren könnte, die Geschichte ist das Reich der
7 wahren Lüge.

8
9
10 Aber nicht irgendeiner Vergangenheit. Die großen Geschichts-Roman-
11 schriftsteller des romantischen Zeitalters interessierte immer nur die nationale
12 Vergangenheit, jene Vergangenheit, an die sie organisch angewachsen waren
13 wie an ihre individuelle Vergangenheit, jene Vergangenheit, die nicht Fan-
14 tasie ist, sondern Autobiografie und Familienchronik. Vielleicht sogar nicht
15 einmal die nationale Vergangenheit, sondern auch von ihr nur ein Teil, die
16 Vergangenheit der engeren Heimat, des Geburtslands. Walter Scotts erste Ro-
17 mane handeln von Schottland und nicht von England, und an Schottland rich-
18 tet sich die große Ode seines ersten Werkes: it is my land, my native land. Jó-
19 sikas erste Romane wiederum wenden sich an Siebenbürgen.

20
21
22
23 Sicherlich ist kein Zufall, daß den Geschichts-Romanschriftsteller Sieben-
24 bürgen der ungarischen Literatur gab. Siebenbürgen, als Siebenbürgen, hatte
25 da nur Vergangenheit -- dafür war seine Vergangenheit lebendiger als die
26 Vergangenheit anderer Teile des Landes und unvergleichlich reicher. In jenen
27 farbenreichsten Jahrhunderten, als die ungarische Geschichte nichts anderes
28 ist, als ein endloser Frontbericht, hat Siebenbürgen eine europäische Ge-
29 schichte, mit dynastischen Intrigen, Religionskämpfen, dem Reichtum an
30 Geistesströmungen mit sich bekriegenden Familien, mit weithin verzweigter
31 Diplomatie und vornehmlich mit einer Art solchem Lebenstempo, welches
32 das ewig-langsame Ungarn nicht kennt. Auch die Landschaft disponiert eher
33 zum geschichtlichen Bewußtsein, als die flache, sanft sich neigende ungarische
34 Gegend: in der flachen Gegend bleiben die Dinge erhalten, oder sie werden
35 zunichte, die Gebirgsgegend ist die Heimat der Aderung, der in Bewe-
36 gung befindlichen Historie. Und hier stehen die Denkmäler, die durch die
37 Türkenverheerung nicht verwest sind: uralte Kirchen und uralte Burgen, in
38 welchen auch jetzt dieselbe Familie wohnt, wie vor vielen Jahrhunderten.

39
40
41
42
43
44
45
46 So wurde Jósika Romanschreiber und so wurde, organisch, aus der sieben-
47 bürgischen Erde der ungarische Roman geboren.

48
49 In seiner Technik übernahm er des schottischen Meisters Rezepte. Der
50 Haupt-

hisz lehetőleg ne legyen történelmi alak, mert a teremtő fantáziát gátolják mozgásában a történelmi események — a kimagasló történelmi személy mellékalak, ha csak nem olyan mozgalmas és magában is regényes életű, mint Batori Gábor. A mult megelevenítéséért nagyon nagy gondot fordított a külső világ leírására: bútorok, ruhák, házak rajzában szinte tudományos realizmusra törekszik, hogy a belső életben szabadjára engedhesse képzeletét. A regény, formátlan forma lévén, nem lehet egyszínű: a történelmi levegő zordonságát humoros mellékalakokkal kell enyhíteni. A perspektívát a messzeségbe kell nyitni, a rejtélyek és sejtelmek felé és fel kell használni azt, hogy a történelemben nem köt minket az a kicsinyes valószerűség, mint jelenkori életünkben: fel kell használni a folklort, a népbabonákat, hogy történetünk határait elmoszuk a romantikus végtelen felé. Keressük a titokzatosat, az álcázott lovagot, a titkos ajtót, a családok szörnyű hagyományait, lepjük meg az olvasót, hiszen azért olvas, hogy a könyv végén rájöjjön arra, amit az elején sejtett már.

Mert a regény bizonyos örök emberi ösztönökre épít, amelyeket nem elégít ki semmi más műfaj. A regényolvasó az ősi borzongást keresi, a primitív élet varázsát, amikor hétköznapja elől a könyv hűvösébe menekül megtisztító megrázkódtatásért, katharzisért.

A magyar közönségnek a nagy regény-élményt, regény-megrázkódtatást először Jósika adta meg és ebben áll irodalomtörténeti jelentősége. De könyvei nem csak irodalomfejlődési dokumentumok; ma is hatnak még, elevenségüket igazolja, hogy pár évvel ezelőtt olcsó kiadás készült belőlük és a mai kor emberei vették és örömmel merültek meg szenzációiban.

A kritikust és kortörténeti kutatót rendkívül vonzzák Jósika mottói. Walter Scott példáját követve, minden fejezet elé egy idézetet írt. Ez az idézet néha nem több, mint egy felkiáltás: „Ahol a vörös ember! Victor Hugo.” Néha egy prózai ténykonstatálás: „Kész a vacsora. Balzac.” „Polgári hölgy, homályos születésű bizonyára, de keccsel teljes.” Victor Hugo. — „Neve vérpad.” Müller. — Sokszor kérdés a mottó: „Miként háláljam ezt?” Voltaire. —

1 held soll nach Möglichkeit keine geschichtliche Gestalt sein, denn die schöpferische Fantasie wird in ihrer Bewegung von den geschichtlichen Ereignissen
2 behindert – die hervorragende geschichtliche Person ist Nebenfigur, wenn sie
3 nicht ein so bewegtes und auch in sich romanhaftes Leben hat, wie Gabriel
4 Balthori. Für das Lebendigmachen der Vergangenheit verwendet er große
5 Sorgfalt auf die Beschreibung der äußeren Welt: in seiner Zeichnung von
6 Möbeln, Kleidern, Häusern strebt er nach beinahe wissenschaftlichem Realis-
7 mus, um im innern Leben seiner Vorstellung freien Lauf lassen zu können.
8 Der Roman, da er eine formlose Form ist, kann nicht einfarbig sein: die Un-
9 wirtlichkeit der geschichtlichen Luft muß man mit humorigen Nebenfiguren
10 mildern. Die Perspektive muß man in die Weite öffnen, in Richtung der Ge-
11 heimnisse und Ahnungen, und muß es ausnützen, daß uns in der Geschichte
12 nicht jene kleinliche Wahrscheinlichkeit [*1940: valószerűség /Wahraftigkeit]
13 fesselt, wie in unsrem gegenwärtigen Leben: man muß die Folklore gebrau-
14 chen, die Volksaberglauben, um die Grenzen unserer Geschichte wegzuwä-
15 schen zur romantischen Endlosigkeit hin. Suchen wir das Geheimnisvolle, den
16 verkappten Ritter, die Geheimtür, der Familien schreckliche Überlieferungen,
17 überraschen wir den Leser, liest er doch darum, damit er am Ende des Buchs
18 daraufkommt, was er am Anfang schon ahnte.
19

20
21
22
23
24
25 Denn der Roman baut auf gewisse ewige menschliche Instinkte, die kei-
26 nerlei andere Kunstgattung befriedigt. Der Romanleser sucht den urhaften
27 Schauer, den Zauber des primitiven Lebens, wenn er sich vor seinem Alltag in
28 den Schatten des Buches flüchtet um die reinigende Erschütterung, um die
29 Katharsis.

30
31
32 Dem ungarischen Publikum gab das große Romanerlebnis, die Roman-
33 Erschütterung zuerst Jósika, und darin besteht seine literaturgeschichtliche
34 Bedeutung. Aber seine Bücher sind nicht nur Dokumente der Literaturent-
35 wicklung; sie wirken auch noch heute, es bestätigt ihre Lebendigkeit, daß vor
36 ein paar Jahren aus ihnen eine billige Ausgabe angefertigt wurde und sie die
37 Menschen des heutigen Zeitalters kauften und sich mit Freude in ihre Sen-
38 sationen vertieften.

39
40
41 Den Kritiker und Forscher der Epochen Geschichte ziehen Jósikas Mottos
42 außerordentlich an. Walter Scotts Beispiel folgend schrieb er vor jedes Kapi-
43 tel ein Zitat. Dies Zitat ist manchmal nicht mehr als ein Aufschrei: "Da, der
44 rote Mann! Victor Hugo." Manchmal ein prosaisches Tatsachenkonstatieren:
45 "Das Abendbrot ist fertig. Balzac." "Eine bürgerliche Dame, von zweifelhaf-
46 ter Geburt sicherlich, doch voller Grazie. Victor Hugo." -- "Ihr Name ist Blut-
47 bank. Müller." - Vielfach ist eine Frage das Motto: "Welcherart soll ich dies
48 bedanken? Voltaire." --

„Mi rezzent úgy titeket?“ kérdi viszont Rousseau. — „Oh, mit keressz itt?“ Wieland. — „Mit jelent e zaj?“ Jakab.

Ezek az együgyű kis mottók a tekintélyi világgép utolsó maradványai. Jósika bizonyára maga is meg tudta volna fogalmazni azt a tényt, hogy kész a vacsora, de hőseinek a tekintélyét akarta valószínűleg emelni annak a bemutatásával, hogy ilyesmi nem csak velük fordul elő, hanem még a zseniális Balzac regényalakjaival is.

Jegyzet. Kiadások: Badics Ferenc kiadása, 25 kötet, Bp. 1901—1909. Olcsó kiadás százhusz füzetben.

Irodalom: Szinnyei Ferenc, Jósika, Bp. 1915. Dézsi Lajos, Báró Jósika, Bp. 1916.

b) Báró Kemény Zsigmond: *Élet és ábránd.*

Kemény Zsigmond* is a walter scotti regénytechnikából indul ki. De Kemény beláthatatlanul több, mint Walter Scott magyar követője, több, mint történelmi regényíró — ő csakugyan belül van a páncélon, amit Jósika még csak kívülről látott és naivan örült ragyogásán; ő

* *Jegyzet.* Báró Kemény Zsigmond született 1814. Alvinc, Alsófehérmegye. Iskoláit Nagyenyedden végezte, majd jogot tanult. 1839—40: Bécs. 1842-től az Erdélyi Híradó egyik szerkesztője. 1843: A korteskedés és ellenszerei címen politikai röpiratot ír a liberalizmus veszélyei ellen. Akadémiai tag lesz. Szerelemes gróf Wass Ottiliába, nem adják hozzá. 1847-ben Pestre jön, belép a Pesti Hírlap szerkesztőségébe. Velencei utazás. 1848-ban képviselő, követi a kormányt Debrecenbe. Bujdosik. 1851-ben megszüntetik ellene az eljárást. 1850-től a Pesti Napló főmunkatársa. 1855-től átveszi a szerkesztését. 1858-ban erősödő idegbaja miatt lemond róla. De tovább is irányítja a lapot és előkészíti a kiegyezést. A kiegyezés után elborul teljesen az elméje, visszavonul Pusztakamarásra, itt hal meg 1875-ben.

Művei: Első cikkét 1837-ben írta a Nemzeti Társalkodóba. Gyulai Pál, 1846. A szív örvényei, 1851. Férj és nő, 1852. Kődépek a kedély láthatárán. 1852. Özvegy és leánya, 1856. A rajongók, 1858—59. Zord idő, 1862. Legfontosabb tanulmányai: A két Wesselényi, gróf Széchenyi István. Forradalom után. Még egy szó a forradalom után.

1 "Was läßt Euch so erzittern?" fragt wiederum Rousseau. -- "Oh, was suchst
2 du hier? Wieland." -- "Was bedeutet dieser Lärm? Jakob."

3
4 Diese einfältigen kleinen Mottos sind die letzten Überbleibsel des autori-
5 tären Weltbilds. Jósika hätte gewiß auch selber die Tatsache formulieren kön-
6 nen, daß das Nachtmahl fertig ist, aber wahrscheinlich wollte er das Ansehen
7 seiner Helden heben mit der Demonstration, daß sowas nicht nur ihnen pas-
8 siert, sondern sogar den Romangestalten des genialen Balzac.

9
10
11
12
13 < *Anmerkung.* Ausgaben: F. Badics' Ausgabe, 25 Bde, - Billige Ausgabe in hundert-
14 zertwanzig Heften.

15 < *Literatur:* Szinnyei (Jósika), - Dézsi (Baron Jósika),

b) Baron Sigmund Kemény: *Leben und Traum.*

16
17
18
19
20
21 Auch Sigmund Kemény * geht von der Walter Scottsschen Romantech-
22 nik aus. Aber Kemény ist unübersehbar mehr als Walter Scotts ungarischer
23 Nachfolger, mehr, als ein geschichtlicher Romanschriftsteller -- er befindet
24 sich tatsächlich innerhalb des Panzers, den Jósika nur erst von außen sah und
25 sich naiv freute über dessen Glänzen; er

26
27
28 * *Anmerkung.* Baron Sigmund Kemény geb. 1814 in Unter-Wintz, Komitat Al-
29 sófehér. Seine Schulen absolvierte er in Straßburg am Mieresch, dann studierte er
30 Recht. 183940: Wien. Ab 1842 ist er einer der Redakteure des (Siebenbürger Nach-
31 richtengeber). 1843: unter dem Titel (Die Wählerstimmenwerbung und ihre Gegen-
32 mittel) schreibt er ein politisches Flugblatt gegen die Gefahren des Liberalismus.
33 Wird Mitglied der Akademie. Ist verliebt in Gräfin Ottilie Wass, man gibt sie ihm
34 nicht [zur Frau]. 1847 kommt er nach Pest, tritt ein in die Redaktion des (Pester
35 Nachrichtenblatt). Venedig-Reise. 1848 ist er Abgeordneter, folgt der Regierung
36 nach Debreczin. Ist auf der Flucht. 1851 wird das Verfahren gegen ihn eingestellt.
37 Ab 1850 ist er Hauptmitarbeiter des (Pester Tagebuch). 1855 übernimmt er die Re-
38 daktion. 1858 verzichtet er darauf wegen seines sich verstärkenden Nervenleidens.
39 Aber auch weiterhin lenkt er das Blatt und bereitet den Ausgleich vor. Nach dem
40 Ausgleich umnachtet sich sein Verstand völlig, er zieht sich zurück nach Pusztaka-
41 kamarás [Siebenbürgen], hier stirbt er 1875.

42
43
44 < *Seine Werke:* Seinen ersten Artikel schrieb er 1837 für (Nationaler Konversie-
45 rer). - Paul Gyulai, 1846. - (Die Strudel des Herzens), - Mann und Weib), - (Nebel-
46 bilder am Horizont des Gemüts), - (Witwe und ihre Tochter), - (Die Schwärmer), -
47 (Rauhe Zeit), - Seine wichtigsten Studien: (Die beiden Wesselényi.), - (Graf Ste-
48 phan Szécsenyi), - (Nach Revolution), - (Noch ein Wort nach der Revolution)

belül van a magyar történelem páncélján és súlya lenyomja.

Az erdélyi történelem, úgy látszik, arra neveli az írókat, hogy ne a kor, hanem az egyének történetét írják meg regényeikben. Talán, mert Erdély történetében általában kevés fordult meg elveken, minden a személyeken — az egész erdélyi história tulajdonképpen családok és személyek története. Ezért érdekesebb, és regényszerű feldolgozásra alkalmasabb, mint a személyekbe kevésbé törő magyar történet. A történet önmagáért a történelemért csak első regényében érdekelte Kemény Zsigmondot: azontúl a régiség, mint atmoszféra, és benne az emberi lélek. De még így is neki volt a legtöbb érzelme történeti regényíróink közül a szellem mozgalmi iránt — regényei a liberalizmus diadala és a vallási közömbösség korában készültek és mégis a felekezetek problémái döntő szerepet játszanak benne, azt a szerepet, amit csakugyan játszottak a magyar és erdélyi historiában.

„Élet és ábránd“, ez a címe Kemény egyik első regénytörredékének, mely a költők földi vándorságával foglalkozik. A romantikus korban annyira becsült Camoens sorsát írta meg benne, de minden költő és minden romantikus szimbolumának szánta. Azét, aki az Indiákra hajózik, aki az Luziádákat megírja, akit bensőséges, az „Ábránd“ végtelen távlatokba ragad, és mindez nem ér semmit itt az életben!

Élet és ábránd, külső és belső világ elszakadtságában kell a gyökerét keresni Kemény íróvá levésének, stílusának, regénykoncepciójának és szerencsétlen életének. A „schizoid“ szó, ez a tudomány-divatos terminus technicus, tovakodóan kínálkozik, de nem hiszük, hogy valamit is megmagyaráztunk azzal, hogy az egyént egy tág típusba beosztottuk.

A schizoid jelleget mutatja, hogy elég későn lesz íróvá, aránylag keveset ír, nehezen ír, töredékeket hagy hátra és kész munkáiban is van valami nagyszerűen töredékes, mintha egyes kidolgozásra kínálkozó mozzanatok nem tudott volna már megoldani. Vérbeli regényíró, mégis teljességgel hiányzik belőle a mesélés öröme, nehezen, küzdelmesen érkeznek mondatai egymásután, mintha nagyon

1 ist innerhalb des Panzers der ungarischen Geschichte und dessen Gewicht
2 drückt ihn herab.

3 [* 1940 törölve /gestrichen: Az erdélyi történelem . . . magyar történelem.
4 /Die siebenbürgische Geschichte, so scheint es, erzieht ihre Schriftsteller da-
5 zu, nicht der Epoche, sondern der Individuen Geschichte zu schreiben. Viel-
6 leicht, weil in Siebenbürgens Geschichte im allgemeinen sich wenig um Prin-
7 zipien drehte, alles um Personen -- die ganze siebenbürgische Historie ist ei-
8 gentlich die Geschichte von Familien und Personen. Deshalb ist sie interes-
9 santer, und für romanhafte Aufarbeitung geeigneter, als die in Personen weni-
10 ger einbrechende ungarische Geschichte.] Die Geschichte um der Geschichte
11 willen interessierte Sigmund Kemény nur in seinem ersten Roman: von da an
12 das Altertum, als Atmosphäre, und darin die menschliche Seele. Doch auch so
13 hatte er das meiste Gefühl unter unseren Geschichtsromanschriftstellern für
14 die Bewegungen des Geistes – seine Romane entstanden im Zeitalter des
15 Triumphs des Liberalismus und der religiösen Indifferenz, und dennoch
16 spielen in ihnen konfessionelle Probleme eine entscheidende Rolle, jene Rol-
17 le, die sie in der Tat gespielt hatten in der ungarischen und siebenbürgischen
18 Historie.

22 "Leben und Traum", dies ist der Titel eines der ersten Romanfragmente
23 Keménys, das sich mit der irdischen Wanderschaft der Dichter befaßt. Er
24 beschrieb darin das Schicksal des im romantischen Zeitalter so sehr geschätz-
25 ten Camoens [*<sic>*], aber er dachte es als Symbol jedes Dichters und jedes
26 Romantikers. Desjenigen, der zu den Westindischen Gestaden segelt, der die
27 Lusiaden beschreibt, den seine innere Welt, der "Traum" in unendliche Fern-
28 nen reißt, und all dies ist nichts wert hier im Leben !

32 In der Zerrissenheit von Leben und Wahn, äußerer und innerer Welt, muß
33 man die Wurzeln suchen für Keménys Schriftstellerwerdung, Stil, Roman-
34 konzeption und sein unglückliches Leben. Das Wort "schizoid", dieser wis-
35 senschaftlich-modische terminus technicus, bietet sich aufdringlich an, aber
36 wir glauben nicht, daß wir auch nur etwas damit erklärt haben, daß wir das
37 Individuum meinen weiten Typus einteilen.

41 Den schizoiden Charakter zeigt, daß er ziemlich spät Schriftsteller wird,
42 verhältnismäßig wenig schreibt, schwer schreibt, Fragmente hinterläßt und
43 auch in seinen fertigen Arbeiten gibt es etwas großartig Bruchstückhaftes, als
44 hätte er die einzelnen sich zur Ausarbeitung anbietenden Momente nicht mehr
45 lösen können. Er ist Vollblut-Romancier, dennoch mangelt es ihm vollständig
46 an der Freude des Erzählens, schwer, ringend kommen seine Sätze nachein-
47 ander, als kämen sie von sehr

messziről jönnének, sivatagokon és jégmezőkön át és cl-fáradszék, mire a papirosra érkeznek.

Az olvasó roppant távolságot érez „ábránd és élet“, írói szándék és megvalósulás között. Az íróban valami csodálatos belső szöveg és gondolatgazdagság élhetett, aminek a megvalósult mű csak halvány töredéke, vetülete.

Élet és ábránd: minél közelebb van az elmondott dolog az „élethez“, az elbeszélés hangja annál kényszerettebb, mintha csak akarata ellen beszélne — minél közelebb van az „ábrándhoz“, annál gazdagabb áradású lesz Kemény stílusa. A legkevésbé sikerül az, ami teljesen „élet“: a párbeszéd. Nem tudja alakjait beszéltetni. A mai olvasót különösen bántja, hogy történelmi regényeiben az emberek minden archaizálás nélkül a romantika nyelvén beszélnek. De modern tárgyú regényeiben sem beszélnek alakjai életszerűen. Az ábránd itt nem segített, az élet pedig nem érdekelte. Ő maga is nagyon szűkszavú volt. Hiszen minden, amit kimondunk, egy kevésbé hazugság, mert úgysem tudja kifejezni a belső világot.

Viszont azokban a részekben, ahol az ábránd szabadon megszólalhat, Kemény stílusa páratlan magávalragadó fortissimokba emelkedik: Kemény igazi területe a páthosz. Műveinek csúcspontjai a monologue interieurök, és köztük is azok, ahol a szenvedély, a feszültség a végső fokra ér, a belülről való ember féltett titka feltör és elönt mindent, elsöpri Kemény bénító gátlásait, ilyenkor kimondja önmagát, az ábrándot. Talán tudatos volt benne ez a komponálási mód, elbeszélésének sok göröngyössége, meredekje arra való, hogy a csúcsra érve annál megdöbbentőbb legyen a szabad kilátás. Az ő birodalma nem a sík realitás, hanem a magános lélek kimondhatatlan belső élete.

Ugyanezt a törvényt lehet érezni regénykompozíciójában is. Meseszövegében sok az ügyetlenség, nehézség. Éppen az egyszerű dolgok közlése, a puszta ténykonstatálás az, ami nehezére esik neki. A cselekmény nagyon lassan halad előre, mert tulajdonképpen minden cselekmény csak ürügy. Csak arra való, hogy egy új szituáció jöjjön létre, melynek minden egyes szereplője elmondhassa a

1 weit her, über Wüsten und Eisfelder, und seien ermüdet, bis sie aufs Papier
2 gelangen.

3 Der Leser spürt eine gewaltige Entfernung zwischen "Wahn und Leben",
4 zwischen schriftstellerischer Absicht und Verwirklichung. Im Schriftsteller
5 mochte irgendeine wunderbare innere Wort-Musik und ein Gedankenreich-
6 tum gelebt haben, dessen nur blasses Bruchstück, Projektion das verwirklichte
7 Werk ist.

8 Leben und Traum: je näher die erzählte Sache dem "Leben" ist, um so
9 gezwungener ist der Ton der Erzählung, als würde er nur gegen seinen Willen
10 sprechen -- je näher es dem "Tagtraum" ist, desto reichlicher strömt Keménys
11 Stil. Am wenigsten gelungen ist das, was vollständig "Leben" ist: die Dialoge.
12 Er kann seine Gestalten nicht reden machen. Den heutigen Leser bekümmert
13 besonders, daß in seinen geschichtlichen Romanen die Menschen ohne jede
14 Archaisierung in der Sprache der Romantik sprechen. Aber auch in seinen
15 Romanen moderner Thematik sprechen seine Gestalten nicht lebensgetreu.
16 Der Traum half hier nicht, das Leben wiederum interessierte ihn nicht. Er sel-
17 ber war auch sehr wortkarg. Ist doch alles, was wir aussprechen, ein bißchen
18 Lüge, weil es ohnehin nicht die innere Welt auszudrücken vermag.

19
20
21
22
23
24In jenen Teilen hingegen, wo der Traum frei zu Wort kommen kann, er-
25 hebt sich Keménys Stil zu unvergleichlichen, mitreißenden Fortissimos: sein
26 wahres Gebiet ist das Pathos. Die Höhepunkte seiner Werke sind die mono-
27 logue interieur, und auch von ihnen jene, wo die Leidenschaft, die Spannung
28 die äußerste Stufe erreicht, des von innen her seienden Menschen gehütetes
29 Geheimnis aufbricht und alles überschwemmt, Keménys lähmende Hem-
30 mungen hinweggefegt, in solchen Fällen spricht er sich aus, den Tagtraum. Viel-
31 leicht war in ihm diese Kompositions-Methode bewußt, die vielen Holp-
32 rigkeiten, Steilhänge seiner Erzählungen sind dazu da, damit der freie Aus-
33 blick um so erschütternder sei, wenn der Gipfel erklimmen ist. Sein Reich ist
34 nicht die flache Realität, sondern das unaussprechliche innere Leben der ein-
35 samen Seelen.

36
37
38
39
40
41 Das gleiche Gesetz kann man auch in seinen Romankompositionen spüren.
42 Im Gewebe seiner Mär gibt es viel Ungeschicktes, Schwerfälliges. Gerade die
43 Mitteilung der einfachen Dinge, das bloße Tatsachen-Konstatieren ist das,
44 was ihm schwerfällt. Die Handlung schreitet sehr langsam voran, denn ei-
45 gentlich ist jede Handlung nur ein Vorwand. Nur dazu da, damit eine neue Si-
46 tuation zustandekomme, deren jeder einzelne Akteur seinen eigenen

maga monologue intérieurjét. Aztán megint egy lépést megy előre a mese és következik három monolog. Míg végre aztán robbanásszerűen, mint ahogy a páthosz kirobbant a stilusban, egyszerre előtör a cselekmény, szörnyű, életnagyság fölötti tettek váltják egymást, mint sziklák alágördülése. Láttuk, hogyan mosták alá lassú esők a sziklát, de lezuhanása mégis iszonyatos.

És mint a regényei, ugyanúgy volt megkomponálva az élete, hiszen a nagy determinista számára életet és művészetet ugyanazok a belső törvények határozták meg. Élete csupa elfojtottság, gátlás, félbemaradt, súlyos emléké s szerelem, semmi teljesedés. Mérhetetlen a távolság közte és a saját élete közt. Kedv nélkül küzd a realitás ellen, mely nem érdekli, anyagi és családi gondok végeláthatatlan harcában. Politikai és publicisztikai nagy tette jellemző módon nem az, amit megírt, hanem az, hogy miről nem ír. Igazi hivatását abban találja meg, hogy az elnyomás éveiben, amikor a Pesti Naplót irányítja, a nagy elhallgató csodálatosan tud nem beszélni arról, amit a kormány tesz. „Magyarországra nézve a legfontosabb rendeletek adatai ki: Kemény Franciaország belügyeit fejtegette...“, írja Gyulai Pál. „Az ő hallgatása gyakran ékesszólás volt, a nemzet megértette, a kormány pedig érezte, hogy engedelmességet ugyan követelhet tőle, de szólásra nem kényszerítheti.“ Közben pedig titokban egyre erősödik benne az ábránd, időnkint urrá lesz rajta, és végül diadalmasan kitörve elfoglalja az összes sáncokat, a nagy felszabadulás, a lélek bosszúja a valóság fölött: az örület.

Mert az élet és ábránd kibékíthetetlen szakadásának csak egy kifejelete lehet: a katasztrófa. Regényeinek olvasmányos érdekességét nem a titokzatos elem adja meg, mint Jósika és a Walter Scott típusú regényírók műveinél, a hatáskeltés egyszerűbb eszközeit Kemény göggel mellőzi. De nincs is rá szüksége. Az első oldal elolvasása után már érzi az ember azt a légáramlatot, ami a lavinák közeledését szokta megelőzni. Tudja, hogy valami rettenetes fog bekövetkezni és borzongva várja a katasztrófát. És a katasztrófa bekövetkezik szükségképpen. Ebben a szükségességekben van Kemény világnézete és emberlátása.

1 monologue interieur sagen kann. Dann geht das Märchen wieder einen Schritt
2 weiter und es folgen drei Monologe. Bis endlich dann explosionsartig, so wie
3 das Pathos im Stil explodierte, plötzlich die Handlung hervorbricht, fürchter-
4 liche, überlebensgroße Handlungen einander ablösen, wie das Hinunterrollen
5 von Felsen. Wir sahen, wie die langsamen Regen den Felsen unterwuschen,
6 aber sein Hinunterstürzen ist dennoch schauderhaft.

7
8
9
10 Und wie seine Romane, genauso komponiert war sein Leben, bestimmten
11 doch für den großen Deterministen dieselben inneren Gesetze Leben und
12 Kunst. Sein Leben ist lauter Ersticktheit, Hemmung, halbgebliebene, in der
13 Erinnerung schwere Liebe, nichts ist Erfüllung. Unermesslich ist die Distanz
14 zwischen ihm und seinem eigenen Leben. Ohne Lust kämpft er gegen die
15 Realität, die ihn nicht interessiert, im unabsehbaren Kampf mit materiellen
16 und familiären Sorgen. Seine politisch und publizistisch große Tat ist be-
17 zeichnenderweise nicht das, was er geschrieben hat, sondern das, worüber er
18 nicht schreibt. Seine wahre Berufung findet er darin, daß in den Jahren der
19 Unterdrückung, als er das (Pester Tagebuch) lenkt, der große Verschweiger es
20 wunderbar fertigbringt, nicht zu sprechen darüber was die Regierung tut. "Im
21 Hinblick auf Ungarn wurden die wichtigsten Verordnungen herausgegeben:
22 Kemény erörterte Frankreichs innere Angelegenheiten . . .", schreibt Paul
23 Gyulai. "Sein Schweigen war oftmals Redekunst, die Nation verstand es, die
24 Regierung wiederum fühlte, daß sie von ihm zwar Gehorsam fordern kann,
25 ihn aber nicht zum Reden zwingen könne." Mittlerweile wiederum erstarkt
26 insgeheim in ihm zunehmend der Wahn, der ihn zeitweilig beherrscht und
27 schließlich in siegreichem Ausbruch sämtliche Schanzen erobert, die große
28 Befreiung, die Rache der Seele über die Wirklichkeit: der Irrsinn.

29
30
31
32
33
34
35
36
37 Denn die unversöhnliche Kluft zwischen Leben und Illusion kann nur ein
38 Entwicklungsergebnis haben: die Katastrophe. Seine Romane werden als Lek-
39 ture interessant nicht durch das geheimnisvolle Element, wie in den Werken
40 der Romanschriftsteller vom Typ Jósika und Walter Scott, die einfacheren
41 Mittel des Effekt-Erzielens übergeht Kemény hochmütig. Aber er hat sie auch
42 nicht nötig. Nach dem Lesen der ersten Seite spürt man schon jene Luft-
43 strömung, die dem Nahen der Lawinen vorauszuwehen pflegt. Man weiß, daß
44 etwas Entsetzliches eintreten wird und wartet schaudernd auf die Katastrophe.
45 Und die Katastrophe trifft zwangsläufig ein. In dieser Zwangsläufigkeit ist
46 Keménys Weltanschauung und Menschensicht.

c) Determinizmus.

Tulajdonképpen minden jó regénynek és minden jó drámának a kritériuma, hogy a dolgok, melyek bennük történnek, szükségképpen történnek és nem véletlenül, a véletlen is része valami nagy szisztémának, eszköze az elkerülhetetlen végzetnek. De vannak írók, akik számára a szükségszerűség nem kompozíciós törvény, hanem eszmei mondanivaló. Vannak írók, akiknél a költői igazságszolgáltatás abból áll, hogy nemcsak minden bűn veszi el a büntetését, hanem minden erény is. Ez az irodalmi determinizmus.

Kemény determinizmusa nem azt jelenti, hogy nem hisz a szabad akaratban. Sőt ellenkezőleg: embereinek a végzete épen az, hogy van szabad akarat. Hogy önszántukból, saját hajlamaikat követve, saját törvényeiket a végsőkig megvalósítva mennek saját, énjükre szabott haláluk elé. Ethikai determinizmusnak is nevezik ezt az állásfoglalást. Mindenki saját személyiségében hordja végzetét.

A végzet a gonoszokra gonoszságuk révén sújt le. Itt még sokszor érződik a romantikus recept: minden gonosz embernek van egy jóságos vonása és a végzet ezt a rést használja ki, hogy beléje férkőzzék. Dorkát (Zord idő) Barnabás iránti jósága pusztítja el, Kassai István (A rajongók) unokaöccse miatt megy tönkre, stb. De Kemény tovább megy a romantikus receptnél: nála a jó emberek a jóságuk miatt mennek tönkre. A tragikum igazi forrása Keménynél a tulságba vitt erény. Nem is a tulság a fontos, Kemény nem a bölcs mérséklet embere, az a végzetes, hogy valaki megalkuvás nélkül él nemes „ábrándjának“, az erénynek és az „élet“ kéréletlenül összezuzza. Különösen következetesen vitte keresztül ezt az elgondolást első és talán legjobb regényében, Gyulai Pálban. Politikai életében is az erények tulságait ostromozta és minden bűnnél károsabbnak tartotta a nemzet életére nézve.

Ismeri már a Tolsztoj-regények később gyakori alakját, a főurat, akinek végzete, hogy minden áron segíteni akar jobbágyain, akik nem akarják, hogy segítsenek rajtuk.

c) Determinismus.

Das Kriterium jedes guten Romans und jeden guten Dramas ist, daß die Dinge, die in ihnen geschehen, notwendigerweise geschehn und nicht zufällig; auch der Zufall ist Teil irgendeines großen Systems, ein Instrument des unausweichlichen Verhängnisses. Aber es gibt Schriftsteller, für die die Zwangsläufigkeit kein kompositionelles Gesetz ist, sondern ideelle Aussage. Es gibt Schriftsteller, bei denen die dichterische Justiz darin besteht, daß nicht nur jede Sünde ihre Bestrafung erfährt, sondern auch jede Tugend. Dies ist der literarische Determinismus.

Kemény's Determinismus bedeutet nicht, daß er nicht an den freien Willen glaubt. Sogar im Gegenteil: seiner Menschen Schicksal ist es gerade, daß es freien Willen gibt. Daß sie aus eigenem Entschluß, ihren eigenen Neigungen folgend, ihre eigenen Gesetze bis zum äußersten verwirklichend ihrem eigenen, ihrem Ich angepaßten Tod entgegenziehen. Man nennt diese Stellungnahme auch ethischen Determinismus. Jedermann trägt sein Schicksal in seiner eigenen Persönlichkeit.

Das Verhängnis schlägt die Bösen vermittle ihrer Bosheit. Hier ist noch vielmals das romantische Rezept zu spüren: jeder schlechte Mensch hat einen gütigen Zug und das Fatum nützt diese Bresche aus, um darin einzudringen. Dorlein (Unwirtliche Zeit) wird durch ihre Güte gegenüber Barnabas vernichtet, Stefan Kassai (Die Schwärmer) geht wegen seines geliebten Neffen zugrunde, usw. Aber Kemény geht weiter als das romantische Rezept: die guten Menschen gehn wegen ihrer Güte zugrunde. Die wirkliche Quelle des Tragikums ist bei Kemény die übertriebene Tugend. Dabei ist nicht einmal die Übertreibung wichtig, Kemény ist nicht der Mann weisen Maßhaltens. Das Fatale ist, daß jemand kompromißlos für seine edlen "Träume" lebt, für die Tugend, und das "Leben" ihn unerbittlich zermalmt. Besonders konsequent führte er diese Überlegung durch in seinem ersten und vielleicht besten Roman, in Paul Gyulai. Auch in seinem politischen Leben geißelte er die Übermaße der Tugenden und hielt sie für schädlicher als jede Sünde im Hinblick auf das Leben der Nation.

Er kennt bereits die später häufige Gestalt der Tolstoi-Romane, den Magnaten, dessen Verhängnis es ist, daß er um jeden Preis seinen Leibeigenen helfen will, die nicht wollen, daß man ihnen helfe.

Hősei egyszerű, semmiben különösen ki nem való fiatal-emberek, akiket teljesen eltölt az ábránd és a végzet passzivitásuk által diadalmaskodik rajtuk. Leleki harcaik, kötelesség összeütközéseik teljesen igénybeveszik őket, az olvasó időnként szeretné megrázni a hőst, de ő bénultan áll, mint rossz álomban szokott az ember és hagyja, hogy a sors beteljesedjék. Ezekben az alakokban Kemény valószínűleg magát rajzolta.

Irodalmunk legnagyobb lélekábrázolója a lelki folyamatokat is a determinizmus jegyében rajzolja. Így tanulta mesterétől, Balzactól is: minden ember egy-egy uralkodó indulat rabja, ha azt ismerjük, ismerjük az embert is. Mint Balzac, Kemény alakjai is a monománia határán mozognak, a pathologia állandóan belenyulik regényeibe.

Még másfajta determinizmus is van Kemény regényeiben: a kis dolgok determinizmusa. Mintha mindegyre azt akarná bizonyítani, hogy ugyanis hiába minden, mert olyan dolgok miatt veszünk el, amire nem is gondolhattunk volna. Ha X. öt perccel korábban jön, ha Y. és Z. akkor találkoztak volna... többnyire ilyesmin fordul meg a katasztrófa. De ezek nem véletlenek: minden oldalról megmotiválja, hogy miért nem jöhetett, jelleméből és a körülményekből kifolyólag, X. öt perccel korábban, miért nem találkozhatott Y. és Z. Ezek nem véletlenek, hanem a végzet kicsiny eszközökkel tud akár birodalmakat is tönkretenni. Ezért, hogy a jóslatoknak és a babonának olyan nagy szerepe van Kemény regényeiben: a végzet-atmoszférát így erősíti.

Determinizmusának személyiségén kívül két gyökere van: szellemtörténeti és faji. Szellemtörténetileg Kemény az előfutára a századvég általános pesszimista és determinista kor hangulatának. Negyvennyolc után a determinizmus mint filozófiai meggyőződés már a levegőben volt és az élite-szellemek találkoztak benne: például a német irodalom legkülönbjei, Hebbel, Storm, C. F. Meyer. Ez a filozófiai determinizmus, a liberális mozgalmak bukását követő csalódás következménye, előkészítette a későbbi természettudományos determinizmus útját.

A másik kollektív gyökere Kemény világnézetének

1 Seine Helden sind einfache, in nichts besonders hervorragende junge Leute,
2 die der Traum ganz erfüllt und das Fatum triumphiert durch ihre Passivität
3 über sie. Ihre seelischen Kämpfe, ihre Pflicht-Konflikte nehmen sie vollstän-
4 dig in Anspruch, der Leser möchte von Zeit zu Zeit den Helden schütteln,
5 aber der steht gelähmt, wie der Mensch es im schlechten Traum zu tun pflegt,
6 und läßt es zu, daß das Schicksal sich erfülle. In diesen Gestalten zeichnete
7 Kemény wahrscheinlich sich selbst vor.

11 Der größte Seelenporträtist unserer Literatur zeichnet auch die seelischen
12 Prozesse im Zeichen des Determinismus. So lernte er es auch von seinem
13 Meister, Balzac: jeder Mensch ist der Gefangene jeweils eines herrschenden
14 Triebs, wenn wir den kennen, kennen wir auch den Menschen. Wie Balzacs
15 Gestalten, bewegen sich auch Keménys Gestalten an der Grenze der Mono-
16 manie, die Pathologie reicht ständig in seine Romane hinein.

19 Es gibt auch noch eine andere Art Determinismus in Keménys Romanen:
20 der Determinismus der kleinen Dinge. Als ob er immerzu beweisen wollte,
21 daß ohnehin alles umsonst ist, weil wir wegen solcher Dinge verlorengel-
22 an, an die wir auch nicht hätten denken können. Wenn X. fünf Minuten früher
23 kommt, wenn Y. und Z. sich damals getroffen hätten... meistens gibt der-
24 lei der Katastrophe ihren Lauf. Aber es sind keine Zufälle. Von allen Seiten
25 motiviert er, warum X., infolge seines Charakters und der Umstände, nicht
26 fünf Minuten früher kommen konnte, warum Y. und Z. sich nicht treffen
27 konnten. Dies sind keine Zufälligkeiten, sondern das Schicksal kann mit ge-
28 ringen Mitteln sogar auch Imperien ruinieren. Deshalb ist es, daß Prophezei-
29 ungen und Aberglaube eine so große Rolle in Keménys Romanen haben: sol-
30 cherart verstärkt er die Schicksals-Atmosphäre.

37 Sein Determinismus hat außerhalb der Persönlichkeit zwei Wurzeln: eine
38 geistesgeschichtliche und eine rassische. Geistesgeschichtlich ist Kemény der
39 Vorläufer der allgemeinen pessimistischen und deterministischen Zeitstim-
40 mung der Epoche des Jahrhundertausgangs. Nach achtundvierzig lag der De-
41 terminismus als philosophische Überzeugung bereits in der Luft und die Elite-
42 Geister trafen sich in ihm: beispielsweise die Hervorragendsten der deutschen
43 Literatur: Hebbel, Storm, C.F.Meyer. Dieser philosophische Determinismus, -
44 eine Folge der dem Sturz der liberalen Bewegungen folgenden Enttäuschung,
45 bereitete des späteren naturwissenschaftlichen Determinismus Weg vor.

50 Die andere kollektive Wurzel von Keménys Weltanschauung ist

talán magyar-voltában keresendő. Élet és ábránd ellentéte, a realitással megbékélni nem tudás, a magyar jelleg egyik legszembeütőbb mozzanata; a magyar fatalizmus ebből következik. Minthogy az ábrándot és az életet nem lehet összeegyeztetni, a magyar inkább nem is akarja felvenni a harcot. Átengedi magát végzetének, amelyet elkerülhetetlennek hisz, részben a maga megnyugtatóására, részben, mert vérében van és csakugyan elkerülhetetlen.

Ebben a magyar fatalizmusban találkozik Kemény Zsigmond Arany Jánossal. Kemény Zsigmond ugyanazt jelentette erdélyiben és arisztokratában, amit Arany János magyarországiban és parasztban. Ugyanaz a magyar karakter, más társadalmi és táj-milióben. Arany János is a ki nem mondott dolgok, a döntő kicsinységek, a gátlások és lelkitusák költője, mint Kemény. Főművének leginkább Arany János mozzanatát, Toldi álharcát Piroskáért és Piroška büszkeség okozta hallgatását, hallgatás okozta végzetét, ezt a legmagyarabb végzetet Arany János talán Kemény Özvegy és Leányából merítette.

Ha sematikus akarnánk összefoglalni Kemény művészetét, azt lehetne mondani, hogy Kemény a kínos helyzetek művésze. Eleme a lelki zsákutca. Akkor találja meg a hangját, amikor valamelyik alakját olyan helyzetbe hozza, hogy akármit tesz, rettenetes következményei lesznek. Ilyenkor önkínzó gyönyörűséggel tudja felfejteni a gondolat és a szenvedély minden szálát, utánamenni minden gyötrő lehetőségnek, ami a pusztulás felé visz. A determinizmusnak is ez a művészi jelentősége az ő számára, hogy zsákutcát tud teremteni. És determinizmus segít létrehozni azokat a megrázó szituációkat, amikor az olvasó már tudja a rettenetes dolgot, ami küszöbön áll, de a szereplő személyek még nem tudják és a végzetes percben is tovább szövik illuzióikat. A legnagyobb és leggyötrőbb írók, Kleist és Dosztojevskij szerették ezt a fordulatot.

Végeredményben Kemény az ő családjukhoz tartozik. Ugyanaz a gyötrő elmerülés az emberek kínjaiba, vergődésébe, ugyanaz a végsőkéig megfeszítés, végsőkéig visszatartás, hogy azután egyszerre, mindent elsöprően robbanjon ki a tett, a páthosz és a katasztrófa — és az élet útja végén,

1 vielleicht in seinem Ungar-Sein zu suchen. Der Gegensatz von Leben und
2 Traum, das Unvermögen, sich mit der Realität zu versöhnen, ist eines der aug-
3 enfälligsten Momente des ungarischen Charakters; der ungarische Fatalis-
4 mus folgt hieraus. Da man den Traum und das Leben nicht vereinbaren kann,
5 will der Ungar den Kampf lieber nicht aufnehmen. Er überläßt sich seinem
6 Geschick, das er für unvermeidlich hält, teils zu seiner eigenen Beruhigung,
7 teils, weil es in seinem Blut ist und wirklich unausweichlich.

8
9
10
11 In diesem ungarischen Fatalismus trifft sich Sigmund Kemény mit Johann
12 Arany. Sigmund Kemény bedeutete im Siebenbürgischen und Aristokrati-
13 schen dasselbe was Johann Arany an Ungarländischem und Durchschnitts-
14 menschlichem. Es ist der gleiche ungarische Charakter, in einem andern ge-
15 sellschaftlichen und Landschafts-Milieu. Auch Johann Arany ist der Dichter
16 der nichtausgesprochenen Dinge, der entscheidenden Kleinigkeiten, der Hem-
17 mungen und seelischen Kämpfe, wie Kemény. Das am meisten Johann-Ara-
18 nyische Moment seines Hauptwerks, Toldis Scheinkampf um Rotchen und
19 Rotchens aus Stolz herrührendes Schweigen, dieses allerungarischste Schick-
20 sal hat Johann Arany vielleicht aus Keménys "Witwe und ihre Tochter" ge-
21 schöpft.

22
23
24
25 Wollten wir Keménys Kunst schematisch zusammenfassen, könnte man
26 sagen, daß Kemény der Künstler der qualvollen Situationen ist. Sein Element
27 ist die seelische Sackgasse. Seinen Ton findet er dann, wenn er irgendeine
28 seiner Gestalten in solche Lage bringt, daß was immer sie tut, es furchtbare
29 Konsequenzen haben wird. Da kann er mit selbstquälerischer Wonne jeden
30 Faden des Gedankens und der Leidenschaft auftrennen, jeder peinigenden
31 Möglichkeit nachgehen, die zur Vernichtung führt. Auch der Determinismus
32 hat für ihn jene künstlerische Bedeutung, daß er eine Sackgasse schaffen
33 kann. Und sein Determinismus hilft ihm jene erschütternden Situationen zu-
34 standzubringen, wo der Leser schon die schreckliche Sache weiß, die bevor-
35 steht, aber die agierenden Personen wissen sie noch nicht und spinnen auch in
36 der fatalen Minute ihre Illusionen weiter. Die größten und quälendsten
37 Schriftsteller, Kleist und Dostojewski, liebten diese Wendung.

38
39
40
41
42
43
44 Letzten Endes gehört Kemény zu ihrer Familie. Das gleiche schmerzhaft
45 Versinken in die Qualen der Menschen, in ihr Zappeln, die gleiche Anspan-
46 nung bis zum Äußersten, das Zurückhalten bis zum Äußersten, damit dann
47 auf einmal, alles hinwegfegend die Tat hervorberste, das Pathos und die
48 Katastrophe -- und am Ende seines Lebenswegs,

mint Kleist-et, őt is utoléri regényhőseinek a sorsa, a Verwirrung der Gefühle.

Irodalom: Gyulai Pál, Emlékbeszéd, 1879. Péterfy Jenő, Kemény Zsigmond, összes munkái, I. kötet, Bp. 1902. Papp Ferenc, Báró Kemény Zsigmond, két kötet, Bp. 1922—23. Makkai Sándor, Erdélyi szemmel. Szinnyei Ferenc, Arany János Toldi szerelme c. eposzának forrásai, Bp. 1905.

Kiadások: Báró Kemény Zsigmond összes művei. (Gyulai Pál) 12 kötet, Bp. 1896—1908. Báró Kemény Zsigmond hátrahagyott művei (Papp Ferenc), Bp. 1911.

3. A KORRAJZ-SZERŰ REGÉNY.

Bárá Eötvös József.

Ha lélektani kulcsot keresünk bárá Eötvös József* személyiségéhez és munkáihoz, szinte tolakodóan kínálkozik a mainapság sokat emlegetett, adleri „tulzó kompenzáció“ elve. Minden életrajzából kitűnik, hogy Eötvös fejlődését az apja ellen való reakció, az apja hibáinak a jóvátételére irányuló szándék határozta meg. Apja, Eötvös Ignác, szélsőségesen aulikus és magyarelles mánás volt, a régi külföldieskedők legellenszenvesebb, mert a legaktívabb fajtájából. Eötvös Józsefet magyar nevelők, magyar környezet és a nagyfeszültségű esztendők, melyekben ifjúságát töltötte, izzó magyarrá táplálták. A férfi életét ezentul a kompenzáció irányította: jóvá tenni mindazt, amit apja, az apjához hasonló, a magyar arisztokrácia, a nemzet ellen vétett és önmagában a végsőkig kiirtani mindazt, ami az apja

* *Jegyzet.* Eötvös József bárá, született 1813. Budán, meghalt 1874. Anyja német, Lilien Anna bárónő. Nevelője Pruzsinszky József, börtönben ült, mint a Martinovics-féle elvek terjesztője. Egyetemi hallgató korában (1826—31) Horvát István lelkes híve. Hivatalt vállal — 1834-ben (Fehér vármegye aljegyzője, majd fogalmazó az udvari kancellárián). 1836—37-ben külföldi tanulmányuton van. Résztvesz az 1839—40-es országgyűlésen. Pestre költözik és Szalay Lászlóval megindítja a Budapesti Szemlét. Szüleit nagy anyagi veszteségek érik, Eötvös elköltözik a szülői háztól és nagy egyszerűségben él. 1842-ben feleségül veszi Rosty Ágnest. Az 1843—44-es országgyűlésen a

1 wie Kleist, erreicht auch ihn das Schicksal seiner Romanhelden, die Verwirrung der Gefühle.

2
3
4 < *Literatur:* Gyulai (Gedenkrede), - Péterfy (Sigmund Kemény, gesamte Arbeiten, I. Bd.) - Papp (Baron Sigmund Kemény, zwei Bde), - Makkai (Mit siebenbürgischen Augen), [*1940: Kolozsvár /Klausenburg]. Szinnyei (Die Quellen von Johann Arany's Epos betitelt Toldi's Liebe)

8
9
10 < *Ausgaben:* (Baron Sigmund Kemény's gesamte Werke) - (Gyulai), 12 Bde, - (Baron Sigmund Kemény's nachgelassene Werke) - (Papp)

3. DER ZEITBILD-ARTIGE ROMAN.

Baron Josef Eötvös.

11
12
13
14
15
16
17
18
19 Wenn wir einen psychologischen Schlüssel suchen zur Persönlichkeit und zu den Arbeiten von Baron Josef Eötvös *, bietet sich fast aufdringlich das heute viel zitierte Prinzip der Adlerschen "übertreibenden Kompensation" an. Aus all seinen Biografien geht hervor, daß Eötvös' Entwicklung von der Reaktion gegen seinen Vater, von der auf die Wiedergutmachung der Fehler seines Vaters gerichteten Absicht bestimmt war. Sein Vater, Ignaz Eötvös, war ein extrem aulischer und antiungarischer Magnat, von der unsympathischsten, weil aktivsten Art der alten Ausländertümelnden. Josef Eötvös machten ungarische Erzieher, ungarische Umgebung und die Jahre hoher Spannung, in denen er seine Jugend verbrachte, zum glühenden Ungarn. Das Leben des Mannes lenkte hinfort die Kompensation: wiedergutzumachen all das, was sein Vater, die seinem Vater Ahnlichen, die ungarische Aristokratie, gegen die Nation gesündigt hatten, und in sich selber bis zum Äußersten auszurotten all das, was seines Vaters

20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38 < * *Anmerkung:* Baron Josef Eötvös, geboren 1813 in Ofen [*1940 törölve /gestrichen >] gestorben 1874. Seine Mutter ist Deutsche, Baronin Anna Lilien. Sein Erzieher Josef Pruzsinszky, saß im Gefängnis, als Verbreiter der Martinovics'schen Ideen. In seinem Alter als Universitätsstudent (1826-31) ist er begeisterter Anhänger Stefan Horváts. Übernimmt ein Amt -- 1834 (Vizenotar des Komitats Fehér, dann Konzipist in der Hofkanzlei). 1836-37 ist er auf Studienreise im Ausland. Nimmt teil am 1839-40er Landtag. Übersiedelt nach Pest und mit Ladislaus Szalay startet die (Budapester Revue). Seine Eltern treffen große materielle Verluste, Eötvös zieht fort vom elterlichen Haus und lebt in großer Einfachheit. 1842 nimmt er Agnes Rosty zur Frau. Auf dem 1843-44er Landtag

érzületével rokon volt. Mert apja reakciós volt, ő a haladók közt is a legelőrehaldottabbak közé állott. Mert apja nem törődött magyar-voltával, neki a nemzet-szeretet lett centrális szenvedélye. Mert apja és mert voltaképp ő maga is, vérben és belső habitusban, arisztokrata volt, kompenzációképp ő lett az alsóbb osztályok ügyének első és legigazabb, legmélyebb irodalmi szószólója.

Eötvös az irodalomba úgy vonul be, mint a főherceg, aki ezredesnek születik, de becsületére is vált ezredének. Még gyermek, mikor az agg vezér, Kazinczy, neki ajánlja utolsó művét, a Pannonhalmi utazást. Első nagyobb műve, a Karthausi, mindjárt egy csapásra társadalmi tett is, mert az Árvizkönyvben jelenik meg, az 1838-as árviz szerencsétlenjeinek a felségítésére és irodalmi esemény is, Dugonics Etelkája óta az első regényszerző és sokkal nagyobb mértékben az.

A Karthausi egy hosszú, nemzetközi regénysornak talán utolsó láncszeme: az u. n. lírai regénynek, mely Marivauból, Richardsonból és főképp Rousseau Nouvelle Héloïse-jából indul ki, legfőbb magasságát Goethe Wertherjében éri el, majd új virágzásnak indul a francia irodalomban, B. Constant, Chateaubriand, Musset és Sainte-Beuve Voluptéja által, mely utóbbi volt talán Eötvös közvetlen mintaképe. A regénytípus alapsémája: egy szerencsétlen ifjú (ritkábban leány) a visszaemlékezések édes öngyötrelmével feltárja minden apró részletében lelkének a történetét. Az

centralisták élén harcol. Az 1848-i első felelős miniszteriumban ő kapja a vallás- és közoktatásügyi tárcát. Batthyány Lajos lemondásakor Münchenbe megy, 1851-ben tér vissza. Csatlakozik Deák politikájához és a kiegyezéskor ismét vallás és közoktatásügyi miniszter lesz. 1847-től a Kisfaludy Társaság, 1866-tól a Tudományos Akadémia elnöke.

Főbb művei: 1836-ban lefordítja V. Hugo Angeloját. A Karthausi, Budapesti Árvizkönyv, 1839—41. A zsidók emancipációja, Bp. Budapesti Szemle, 1840. Éljen az egyenlőség, vígjáték, Bp. 1844. A falu jegyzője, Pest, 1845. Reform. (Összegyűjtött cikkei) Lipcse, 1846. Magyarország 1514-ben, Pest, 1847. A XIX. század uralkodói eszméinek befolyása az álladalomra, Pest, Wien, Leipzig, 1851—54. A nővérek, 1857. Gondolatok, Bp. 1864.

Empfindung verwandt war. Weil sein Vater reaktionär war, stand er auch unter den Fortschrittlichen zwischen den Progressivsten. Weil sein Vater sich nicht um sein Ungar-Sein kümmerte, wurde ihm die Nations-Liebe zur zentralen Leidenschaft. Weil sein Vater und weil eigentlich auch er selbst, blutmäßig und an innerem habitus Aristokrat war, wurde er als Kompensation der wahrhaftigste, tiefste literarische Wortführer der Sache der unteren Klassen.

Eötvös zieht in die Literatur so ein wie der Erzherzog, der als Oberst geboren wird, aber seinem Regiment auch zur Ehre gereichte. Er ist noch Kind, als der greise Führer, Kazinczy, ihm sein letztes Werk widmet, die (Pannonhalmer Reise). Sein erstes größeres Werk, der (Karthäuser) ist gleich auf einen Streich auch eine gesellschaftliche Tat, denn es erscheint im (Flutwasserkatastrophen-Buch), zur Aufhilfe der von der 1838er Flutwasserkatastrophe Unglückbetroffenen, und ist auch ein literarisches Ereignis, seit Dugonics Edelen der erste große Romanerfolg und dies in einem viel größeren Maß.

Der Karthäuser ist vielleicht das letzte Kettenglied einer langen, internationalen Romanreihe: des sogen. lyrischen Romans, der in Marivaux, Richardson und hauptsächlich in Rousseaus Nouvelle Héloïse seinen Anfang hat, seine Kulmination in Goethes Werther erreicht, danach in der französischen Literatur zu neuer Blüte gelangt durch Benjamin Constant, Chateaubriand, Musset und Sainte-Beuves Volupté, welch letztere vielleicht Eötvös' direktes Vorbild war. Das Grundschema des Romantyps: ein unglücklicher Jüngling (seltener ein Mädchen) offenbart mit der süßen Selbstpein der Rückerinnerungen in jedem winzigen Detail die Geschichte seiner Seele. Die

kämpft er an der Spitze der Zentralisten. Im 1848er ersten verantwortlichen Ministerium bekommt er das Portefeuille für Religions- und allgemeine Bildungs-Angelegenheiten. Beim Rücktritt Ludwig Batthyánys geht er nach München, 1851 kehrt er zurück. Schließt sich Deáks Politik an und wird beim Ausgleich wieder Kultus- und Unterrichtsminister. Ab 1847 ist er Präsident der Kisfaludy-Gesellschaft, ab 1866 der Akademie der Wissenschaften. [**1940 kiegészítés /Ergänzung: 1874-ben halt meg /1874 starb er.*]

< *Seine Hauptwerke:* 1836 übersetzt er V. Hugos "Angelo". (Der Karthäuser), - (Budapester Hochwasserbuch), - (Die Emanzipation der Juden), [in Zs. (Budapester Revue)], - (Es lebe die Gleichheit), Lustspiel, - (Der Dorfnotar), - Reform (Gesammelte Artikel) Leipzig 1846. (Ungarn 1514), - (Der Einfluß der herrschenden Ideen des XIX. Jhs. auf die Staatlichkeit), - (Die Schwestern), - (Gedanken)

események inkább csak jeleztenek, a szemlélet fókusz a belső történet, a lelki élet elemzése. A műfaj valamennyi képviselőjében, a végletes melankólia mellett, találunk valami paradox ujjongó felhangot is: annak az embernek az örömet, aki felfedezte a lélek kimeríthetetlen sokféleségét és nem tud betelni a benne való gyönyörködéssel.

A meseszöveg sosem volt erős oldala, de a Karthausi írásakor még az alapfogalmakkal sem volt tisztában. Itt érezzük, hogy a regényt nagyon fiatal ember írta, akit előkelő helyzete megkímélt attól, hogy igazi surlódásai legyenek. A mű hőse, Gusztáv, meglát a templomban egy hölgyet, aki intimen beszélget egy fiatalemberrel. Később szerelmes lesz a hölgybe, aki leveleket küldöz általa, a templomban látott fiatalemberhez. Még később megtudja, hogy a hölgy a fiatalember kedvese és ezen annyira meglepődik, hogy élete összetörik. Az olvasó nem lepődik meg. Az ilyen ember életének össze kellett törnie.

De Eötvösnek nem az volt fontos, hogy miért törik össze Gusztáv élete, hanem, hogy összetörik. A nagy fájdalmat akarta regénybe fogni, a romantikus kor megokolhatatlan, büszkén hordott, megkülönböztető fájdalmát. Ennek a fájdalomnak talán éppen az a lényege, hogy nincsen külső oka, hanem a lélek fáj, talán csak azért, mert lélek és mert magányos önmagába hullott a lelketlen dolgok szép kozmoszából. Eötvös Gusztávval kolostorba üldözte saját tétlen melankóliáját, mintahogy Goethe Werther halála által gyógyult ki szentimentalizmusából. A társadalmis Eötvös már a Karthausiban is jelentkezik, és urrá lesz, amikor elmarad a romantikus fájdalom balasztja.

Egy tekintetben a Karthausi egészen más, mint mintaképei, a fájdalmas regények: stílusában. Eötvös stílusa gondosan kiegyensúlyozott körmondatairól híres, olyan modorban ír, mint a barokk kor végtelen állam- és hősrégenyei óta senkisében Európában. (Jean Paul körmondatai sokkal szabálytalanabbak.) Ez a körmondatosság deákos magyar tradíció és magyar jellegzetesség Eötvös regényeiben, bármennyire is terhére van a mai olvasónak.

Következő regénye a Falú jegyzője, az első nagy kísérlet a magyar irodalomban, hogy „az egész társadalom ke-

1 Ereignisse werden eher nur angedeutet, der Fokus der Betrachtung ist das in-
2 nere Geschehn, die Analyse des Seelenlebens. In sämtlichen Vertretern der
3 Kunstgattung finden wir, neben der extremen Melancholie, auch eine Art pa-
4 radoxer jauchzender Oberstimme: die Freude jenes Menschen, der die uner-
5 schöpffliche Vielfalt der Seele entdeckt hat und nicht vollwerden kann mit der
6 Entzückung hierin.

7
8
9 Das Märchenspinnen war nie seine starke Seite, aber beim Schreiben des
10 Karthäuser war er sich nicht einmal über die Grundbegriffe im Klaren. Hier
11 spüren wir, daß der Roman von einem sehr jungen Mann geschrieben wurde,
12 den seine vornehme Situation davor bewahrte, daß er wahre Reibereien habe.
13 Der Held des Werkes, Gustav, erblickt in der Kirche eine Dame, die intim mit
14 einem jungen Mann spricht. Später verliebt er sich in die Dame, die durch ihn
15 Briefe schickt an den in der Kirche gesehenen jungen Mann. Noch später er-
16 fährt er, daß die Dame die Geliebte des jungen Mannes ist, und das überrascht
17 ihn so sehr, daß sein Leben zerbricht. Den Leser verwundert das nicht. Eines
18 solchen Mannes Leben mußte zusammenbrechen.

19
20
21
22
23 Aber für Eötvös war das Wichtigste nicht das, weshalb Gustavs Leben zer-
24 bricht, sondern daß es zerbricht. Den großen Schmerz wollte er in einen Ro-
25 man fassen, den unmotivierbaren, stolz getragenen, differenzierenden
26 Schmerz der romantischen Epoche. Das Wesen dieses Schmerzes ist gerade
27 das, daß er keine äußere Ursache hat, sondern daß die Seele schmerzt, viel-
28 leicht nur darum, weil sie eine Seele ist und weil sie in das einsame Selbst ge-
29 fallen ist aus dem schönen Kosmos der seelenlosen Dinge. Eötvös jagte mit
30 dem Gustav seine eigene tatenlose Melancholie ins Kloster, so wie Goethes
31 Werther durch seinen Tod vom Sentimentalismus kuriert wurde. Der gesell-
32 schaftliche Eötvös meldet sich auch schon im Karthäuser, und wird zum
33 Herrn, als der Ballast des romantischen Schmerzes wegbleibt.

34
35
36
37
38 In einer Hinsicht ist der Karthäuser ganz anders als seine Vorbilder, die
39 schmerzhaften Romane: in seinem Stil. Eötvös' Stil ist berühmt wegen seiner
40 sorgfältig ausbalancierten Satzperioden. Er schreibt in einer solchen Manier,
41 wie seit den endlosen Staats- und Heldenromanen des Barock-Zeitalters nie-
42 mand in Europa. (Jean Pauls Großsätze sind viel unregelmäßiger.) Diese Pe-
43 riodenhaftigkeit ist eine klassizistische ungarische Tradition und ein unga-
44 risches Charakteristikum in Eötvös's Romanen, so sehr sie dem heutigen Le-
45 ser auch zur Last fällt.

46
47
48 Sein folgender Roman, (des Dorfes Notar), der erste große Versuch in der
49 ungarischen Literatur, daß er "der gesamten Gesellschaft Quer-

resztmetszetét adja“, hatalmas balzaci célkitűzésű munka.

De Eötvös nemcsak szemlélni akarta a társadalmat, hanem cselekvően akart belenyulni javítva, a társadalom életébe. Ebben az időszakában inkább politikus volt, mint szépfíró és az öncélú irodalmat elítélte. Regényét társadalmi tettnek szánta, agitációs eszköznek, politikai propagandának.

Politikai meggyőződése, melyet a regényben propagál, szintén kompenzatorikus természetű: hogy nemes-voltát jóvátegye, azt az intézményt támadja, mely évszázadokon át a nemesség és vele együtt a nemzeti eszme legfőbb bástyája volt, a vármegye-rendszert. Az ugynevezett centralista párt vezéralakja volt, külföldi mintára föl akarta áldozni a vármegyék önkormányzatát, a központi felelős kormány javára.

Teremt magának egy fiktív vármegyét, melyben a vármegyerendszer összes mulasztása és vétke megtalálható. A magyar élet minden árnyoldala, melyet a fiatal magyar irodalom eddig anyás gonddal elhallgatott, most egyszerre megjelenik, szörnyű és vádoló intenzitással. Erőtlen és önző vármegyei főtitisztségek, intrikáló asszonyok, lelkiismeretlen ügyvédek, megbizhatatlan hivatalnokok, rossz utak, nyomor és rettenetes börtönök, szerencsétlenné lett derék magyarok ijesztő boszorkányszombatja ez a regény, melynél megdöbbentőbb rajz a magyar állapotokról azután sem jelent meg a legujabb korig, Szabó Dezsőig, aki Eötvösben tudatosan előfutárját látja.

Szabó Dezső mutat rá, Eötvös Józsefről szóló mély tanulmányai egyikében, arra a határtalan, de meg nem valószínűsíthetőre, ami a Falú Jegyzője népi alakjaiban, elsősorban a zsviványá lett jószágos Violában rejlett. A tisztességes ember haramiává züllése, a XVIII. század második felének irodalmi öröksége, Rousseau-i társadalmat felelőségre vonás és angol rémromantika találkoznak ebben a motívumban, mely a magyar ponyva kedvenc tárgya lett. De Eötvösnél a könnyű romantika mögött sulyos realitások állnak: a magyar népnek egészen más irányú felfogása, mint ahogy a „népies“ irodalom optimizmusa látta. Nagy népieseinknél Petőfinél és Aranyánál, a realizmus az apró

schnitt gebe“, ist eine gewaltige Arbeit Balzacscher Zielsetzung.

Doch Eötvös will nicht nur die Gesellschaft betrachten, sondern wollte tätig hineingreifen korrigierend, ins Leben der Gesellschaft. In dieser seiner Zeitphase war er eher Politiker, als Belletrist und verurteilte die selbstzielige Literatur. Seinen Roman intendierte er als gesellschaftliche Tat, als Agitations-Mittel, als politische Propaganda.

Seine politische Überzeugung, die er im Roman verkündet, ist gleichfalls kompensatorischer Natur: um sein Adlig-Sein wiedergutzumachen, greift er jene Institution an, die Jahrhunderte hindurch der Adel und mit ihm die hauptsächlichliche Bastei der nationalen Idee war, das Komitat-System. Er war die Führergestalt der sogenannten zentralistischen Partei, nach ausländischem Muster wollte er die Regierungsautonomie der Komitate aufopfern, zugunsten der zentralen verantwortlichen Regierung.

Er erschafft sich ein fiktives Komitat, in dem sämtliche Versäumnisse und Vergehen des Komitatssystems zu finden sind. Jede Schattenseite des ungarischen Lebens, von der jungen ungarischen Literatur bisher mit mütterlicher Sorge verschwiegen, erscheint nun auf einmal, mit schrecklicher und anklagender Intensität. Dieser Roman ist der erschreckende Hexensabbat kraftloser und egoistischer Komitats-Hauptbeamten, intrigierender Frauen, gewissenloser Advokaten, unverlässlicher Bürolinge, schlechter Wege, des Elends und fürchterlicher Gefängnisse, unglücklich gewordener braver Ungarn. Eine noch erschütterndere Zeichnung von den ungarischen Verhältnissen ist auch danach nicht mehr erschienen bis in die neueste Zeit, bis Desiderius Szabó, der in Eötvös bewußt seinen Vorläufer sieht.

Desiderius Szabó zeigt in einem seiner tiefen Studien über Josef Eötvös auf jene grenzenlose, aber nicht verwirklichte Möglichkeit, die in den völkischen Gestalten des Dorf-Notars, in erster Linie in dem zum Banditen gewordenen gütigen Viola [Veilchen] steckte. Das Verkommen des anständigen Menschen zum Straßenräuber ist das literarische Erbe der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts. Rousseausches Zurrechenschaftziehen der Gesellschaft und englische Schauerromantik treffen sich in diesem Motiv, das zum Lieblingsgegenstand der ungarischen Kolportage wurde. Aber bei Eötvös stehen hinter der leichten Romantik schwerwiegende Realitäten: die ganz anders gerichtete Auffassung des ungarischen Volkes als es der Optimismus der "volkhafte" Literatur sah. Bei unseren großen Volkhaften, bei Petőfi und Arany, ist der Realismus der winzigen

részletek, a nyelv realizmusa, de a világ, melyben népi alakjaikat elhelyezik, egy kevésbé mindig a tündérmesék világa, mint János Vitéznél — idilli, happy-endes, nemlétező világ. Ezt a világot vették át a népies klasszikusok epigonjai és ez él irodalmunkban mindmáig, a nem-nyugatos iskolánál. Eötvös „népe“ minden, csak nem idillikus: keserű, elnyomott, szegény és tehetetlen, tiborcós magyar paraszt.

Ha Eötvösben nem él még a régebb fajta deákos-nemesi irodalom tradíciója, ha stílusában a népiesekhez csatlakozik, akkor Viola lett volna a regény hőse és a regény sokkal nagyobb szerepet játszott volna irodalmunk kifejlődésében. Talán egy másik, igazabb népies irányt alapított volna meg, olyan iskolát, mely nem fordul el, osztályonzésből, magyar kényelemből és l'art pour l'art állást-nemfoglalásból a magyar nép hallgatag szenvedéseitől és talán nem a tündérien happy-endes János Vitéz, hanem Viola, a tragikus paraszt vált volna legendává. De Eötvös nem szerette a népies irodalmat, úgy hitte, hogy a stílust meg kell tartani a körmondatok méltóságában, parasztjait is körmondataiban beszéltette, sőt gondolkoztatta és éreztette is és ezzel elrontotta külső valószínűségüket, elvette tőlük a szuggesztív, meggyőző erőt. Csak a sorsuk igazszerű Eötvös parasztjainak, nem a mód, ahogy átélük azt.

Következő regénye, a Magyarország 1514-ben, tulajdonképpen ugyanaz, mint a Falú jegyzője, csak hogy áttéve a történelembe. Mintha meg akarta volna mutatni, hogy a magyar nép szenvedései nem má kezdődtek, hanem történelmiek, mindenkoriak. Eötvös nem néz szembe a történelemmel Kemény Zsigmond intellektuális, szellem-mozgató erőket nyomozó finom nyugalmával. Számára a történelem is kollektív szenvedések szörnyű gyűjteménye és azt a kort választja ki, amikor ez a szenvedés pusztító katasztrófába tör ki: a Dózsa-felkelés esztendejét. A szenvedő nép centralitása itt nyilvánvalóbb, mint a Falú jegyzőjében — hiszen Dózsa Györgyöt választja hősül a lázadó magyar paraszt egyetlenegy véres legendáját.

Meglepő Eötvös történelem-látásának a maga korában szokatlan objektivitása. Regényéhez nagyobb tanulmányo-

1 Einzelheiten, der Sprache Realismus, aber die Welt, in die sie ihre völkischen
2 Gestalten platzieren, ist ein wenig immer die Welt der Feenmärchen, wie im
3 Held Johann -- eine idyllische, happy-endige, nichtexistente Welt. Diese Welt
4 übernahmen die Epigonen der volkhaften Klassiker und dies lebt in unserer
5 Literatur bis heute, bei der nicht-westlerischen Schule. Eötvös' "Volk" ist al-
6 les, nur nicht idyllisch: ein bitterer, unterdrückter, armer und hilfloser, Tibor-
7 cösischer ungarischer Bauer.

8
9
10
11 Wenn in Eötvös nicht noch die klassizistisch-adlige Literaturtradition äl-
12 terer Art lebt, wenn er sich in seinem Stil den Volkhaften anschließt, dann
13 wäre Viola der Romanheld gewesen und der Roman hätte eine viel größere
14 Rolle in der Entwicklung unserer Literatur gespielt. Vielleicht hätte er eine
15 andere, wahrhaftigere volkliche Richtung begründet, eine solche Schule, die
16 sich nicht abwendet [*1940 törölve /gestrichen: osztályonzésből . . . fogla-
17 lásból /aus Klassenegoismus, madjarischer Bequemlichkeit und l'art pour l'art
18 Nicht-Stellungnahme] von den stummen Leiden des ungarischen Volks, und
19 vielleicht wäre nicht der elfenhaft happy-endige Held Johann, sondern Viola,
20 der tragische Bauer, zur Legende geworden. Aber Eötvös liebte die volkhafte
21 Literatur nicht; er glaubte, daß man den Stil in der Würde der Periodensätze
22 erhalten müsse, er ließ auch seine Bauern in Satzverbindungen sprechen, ja
23 sogar denken und empfinden und damit verdarb er ihre äußere Wahrschein-
24 lichkeit, nahm er ihnen die suggestive, überzeugende Kraft weg. Nur das
25 Schicksal ist wahrhaftig bei Eötvös Bauern, nicht die Art, wie sie es durch-
26 leben.

27
28
29
30
31 Sein nächster Roman, (Ungarn 1514), ist eigentlich dasselbe, was des
32 (Dorfes Notar) ist, nur transponiert in die Geschichte. Als hätte er zeigen wol-
33 len, daß die Leiden des ungarischen Volks nicht heute begonnen haben,
34 sondern geschichtlich sind, jederzeitig. Eötvös blickt der Geschichte nicht mit
35 Sigmund Keménys intellektueller, geistes-bewegende Kräfte verfolgender fei-
36 ner Ruhe ins Auge. Für ihn ist auch die Geschichte eine schreckliche Samm-
37 lung kollektiver Leiden und er wählt jene Epoche aus, als dieses Leiden in
38 verheerende Katastrophe ausbricht: des Dózsa-Aufstands Jahr. Die Zentralität
39 des leidenden Volkes ist hier offenkundiger als im Dorf-Notar -- wählt er
40 doch Georg Dózsa zum Helden, des rebellierenden ungarischen Bauern ein-
41 zigalleinige blutige Legende.

42
43
44
45
46
47 Überraschend an Eötvös Geschichts-Schau ist die zu seiner Zeit unge-
48 wohnte Objektivität. Für seinen Roman führt er größere Stu-

kat végez, gondosabban dokumentálja regényét, mint amennyire átlagos történetírók tudományos műveiket felszerelték abban az időben. És sokkal igazságosabb, mint a liberális történetírás nagyjai — még az elnyomók sem sötétlelkű zsarnokok nála, hanem a kor igazi emberei, akik nem tettek másként, mint ahogy tettek. Szigorúan mérlegeli az érveket pro és contra és végül is a Dózsa-felkelés csufos elbukása azt látszik bizonyítani, hogy Dózsa legyőzőinek volt igazuk. Csak valami közelebbről meg nem határozható belső rezdülés árulja el, hogy, ha átfogó, a dolgok két végét látó intellektusa ingadozik is, a szíve fenntartás nélkül Dózsa Györggyel szenved az égő trónuson.

Eötvös tevékenysége egyre inkább a közügyekre irányult. Már szépirodalmi célkitűzései is inkább politikai és társadalmi természetűek voltak és amikor alkalma nyílt a közvetlen politikai tette, habozás nélkül elhagyta az irodalmat, hogy eszméit a valóságba vigye át. A liberális eszmék legfáradhatatlanabb harcosa volt és a börtön-reform, a zsidók emancipációja és bizonyos fokig a magyar közoktatásügy megszervezése hirdetik „eszméi győzedelmét“, melyről híres versében beszél.

Eötvös liberalizmusa nem volt kritikátlan lelkesedés. Ismerte a liberalizmus és a demokratikus eszmék belső veszedelmeit és egész életében viaskodott önmagával, kétegyével. Legfőbb szellemi problémája az volt, hogy meghozza a demokratikus eszmék észszerű határvonalát, ameddig el lehet menni, anarchia és csőcselékké-válás veszedelme nélkül. Eleinte szépirodalmi formában mutatott rá a demokrácia veszedelmeire, „Éljen az egyenlőség“ című vigjátékában és főképp a „Magyarország 1514-ben“. Száműzésekben magányos tépelődései egy hatalmas politikai tanulmányra érlelődtek, Eötvös elméleti főművévé, melynek címe: A XIX. század eszméinek befolyása az álladalomra.

Eötvös József a szó legmélyebb értelmében nemes ember volt. A régi, a legszentebb arisztokrata hagyományok éltek benne a demokratikus eszme-komplexum mögött: a választott emberek kötelesség-tudata, mely a közösségért való életre rendel el.

Irodalmunk örök vesztesége, hogy írói tehetsége nem

1 dien durch, dokumentiert seinen Roman sorgfältiger, als soweit durch-
2 schnittliche Geschichtsschreiber ihre wissenschaftlichen Werke ausstatteten in
3 jener Zeit. Und er ist viel gerechter, als die Großen der liberalen Geschichts-
4 schreibung -- bei ihm sind nicht einmal die Unterdrücker seelisch finstere
5 Tyrannen, sondern der Epoche wahre Menschen, die nicht anders tun konnten
6 als sie taten. Streng wägt er die Argumente pro und contra und schließlich
7 scheint denn auch des Dózsa-Aufstands schmachvolles Ende zu beweisen,
8 daß die Besieger Dózsas Recht hatten. Lediglich irgendein nicht näher be-
9 stimmbares inneres Erzittern verrät, daß, wenn auch sein umfassender, die
10 beiden Enden der Dinge sehender Intellekt schwankt, sein Herz mit Georg
11 Dózsa leidet auf dem brennenden Thron.

12
13
14
15
16 Eötvöss Tätigkeit richtete sich zunehmend mehr auf die öffentlichen
17 Angelegenheiten. Auch schon seine belletristischen Zielsetzungen waren eher
18 politischer und gesellschaftlicher Natur, und wenn sich ihm Gelegenheit bot
19 zur direkten Tat, verließ er ohne Zögern die Literatur, um seine Ideen in die
20 Wirklichkeit hinüberzutragen. Er war der liberalen Ideen unermüdlichster
21 Kämpfer und die Gefängnis-Reform, die Emanzipation der Juden und bis zu
22 gewissem Grad die Organisation des ungarischen Unterrichtswesens künden
23 "seiner Ideen Sieg", wovon er in seinem berühmten Vers spricht.

24
25
26
27 Eötvöss Liberalismus war keine kritiklose Begeisterung. Er kannte die in-
28 neren Gefahren der liberalen und demokratischen Ideen und in seinem ganzen
29 Leben rang er mit sich selbst, mit seinen Zweifeln. Sein oberstes geistiges
30 Problem war es, die vernünftige Grenzlinie der demokratischen Ideen zu zie-
31 hen, bis wohin man gehen könne, ohne Anarchie und Pöbel-Werdung. An-
32 fangs deutete er in belletristischer Form auf die Schattenseiten der Demokra-
33 tie, in seinem Lustspiel "Es lebe die Gleichheit" und hauptsächlich in "Ungarn
34 1514". In seiner Verbannung reiften seine einsamen Grübeleien zu einer ge-
35 waltigen politischen Studie, Eötvöss theoretisches Hauptwerk, dessen Titel
36 lautet: Der Einfluß der Ideen des XIX. Jahrhunderts auf die Staatlichkeit.

37
38
39
40
41
42 Josef Eötvös war im tiefsten Sinn des Wortes ein adliger Mann. Die äl-
43 testen, die heiligsten aristokratischen Überlieferungen lebten in ihm hinter
44 dem demokratischen Ideen-Komplex: das Pflichtbewußtsein der erwählten
45 Menschen, das sie zum Leben für die Gemeinschaft bestellt.

46
47
48 Es ist ein ewiger Verlust unserer Literatur, daß seine schriftstellerische Be-
49 gabung nicht

állt arányban szándékainak nagyságával. Tulságosan sokoldalú volt, mint a régi arisztokraták, és más képességei ártalmára voltak az íróinak. Így elsősorban a gondolkozó Eötvös ártott az író Eötvösnek. Regényei sokkal hatásosabbak és élvezetesebbek volnának, ha az elmékedések dzsungelés sokadalma el nem borítaná őket. És elmékedései nem mindig értékesek. Néha korábban szokatlanul nagy éleslátással dobál egymásra pszichológiai megfigyeléseket, de máskor furcsa komolysággal ad elő truizmusokat, mindennapi igazságokat, melyeket mindenki tud és amelyekről nem érdemes beszélni. Rengeteg hasonlata van, de sokszor beéri az első jött-ment, elhasznált és semmitmondó képpel is.

Igy indul meg, Kemény Zsigmond és Eötvös József kolosszus alakjai közt a magyar regény. Ha kettejüket nézzük, olyan, mintha meglettek volna az előfeltételei, hogy a magyar regény is mindent magába foglaló, monumentális teljességre érjen idővel, mint az orosz, vagy a francia regény. Keményben megvolt a kor teljes pszichológiai mélyrelátása, és Eötvös Józsefben a társadalmi szemlélet kérelhetetlen realizmusa. Csak a metafizikai tartalom, az istenkereső nyugtalanság hiányzott, hogy a magyar regény a nagy regényirodalomak nivójára emelkedjék. De a következő nemzedékek metafizikátlan, földszerű korlátai megakadályozták ezt a fejlődést.

Jegyzet. Összes munkái: Ráth Mór kiadásában 1886-ban jelentek meg tizennégy kötetben, majd a Voinovich-féle teljesebb kiadás húsz kötetben.

Irodalom: Voinovich Géza: Báró Eötvös József. Bp. 1903. Ferenczi Zoltán: Báró Eötvös József, Bp. 1904. Péterfy Jenő tanulmánya: Összegyűjtött munkák I. kötet, Bp. 1901. Kastner Jenő, A Karthausi helye a szentimentális regényirodalomban, Bp. 1913.

b) Szórakoztató irodalom.

A XIX. század közepe felé a történelmi regényeket kezdik kiszorítani azok a regények, amelyek saját koruk keresztmetszetét akarják adni, a kor bűneit akarják leleplezni, a XIX. század kissé szemforgató erkölcsösségének megfelelően. Balzacon kívül Dickens is igen olvasott író

1 im Verhältnis stand zur Größe seiner Absichten. Er war allzu vielseitig, wie
2 die früheren Aristokraten, und seine anderen Fähigkeiten schaden dem
3 Schriftsteller. So in erster Linie schadete der denkende Eötvös dem schreiben-
4 den Eötvös. Seine Romane wären viel wirkungsvoller und genußreicher,
5 wenn nicht die dschungelhafte Vielfalt seiner Überlegungen sie überwucherte.
6 Und seine Gedankengänge sind nicht immer wertvoll. Manchmal wirft er mit
7 einer zu seiner Zeit ungewohnt großen Scharfsicht seine psychologischen Be-
8 obachtungen aufeinander, andermal jedoch trägt er mit komischem Ernst Tru-
9 ismen vor, alltägliche Wahrheiten, die jedermann weiß und über die zu reden
10 es nicht lohnt. Er hat ungeheuer viele Gleichnisse, aber oftmals begnügt er
11 sich auch mit dem ersten dahergelaufenen, verbrauchten und nichtssagenden
12 Bild.

13
14
15
16 So startete, zwischen den Kolossal-Gestalten Sigmund Keménys und Josef
17 Eötvös der ungarische Roman. Wenn wir sie beide betrachten, ist es so, als
18 wären die Voraussetzungen dessen vorhanden gewesen, daß auch der ungarische
19 Roman mit der Zeit zu umfassender, monumentaler Vollkommenheit heran-
20 reife wie der russische, oder der französische Roman. In Kemény war die
21 vollständige psychologische Tiefschau der Epoche vorhanden, und in Josef
22 Eötvös der unerbittliche Realismus der gesellschaftlichen Sicht. Nur der meta-
23 physische Gehalt, die Unruhe des Gottsuchers fehlte, damit der ungarische
24 Roman sich auf das Niveau der großen Romanliteraturen erhebe. Aber die
25 metaphysiklosen, erdhaftigen Schranken der folgenden Generationen verhin-
26 derten diese Entwicklung.

27
28
29
30
31 < Anmerkung. *Gesamte Arbeiten:* In Moritz Ráths Ausgabe erschienen 1886 in
32 vierzehn Bänden, dann in der Voinovichschen vollständigeren Ausgabe in zwanzig
33 Bänden.

34
35 < *Literatur:* Voinovich (Baron Josef Eötvös), - Ferenczi (Baron Josef Eötvös), -
36 Péterfys Studie: (Gesammelte Arbeiten), I. Bd., - Kastner (Der Platz des "Karthäuser"
37 in der sentimentalen Romanliteratur)

b) Unterhaltende Literatur.

38
39
40
41
42
43
44 Gegen Mitte des XIX. Jahrhunderts beginnen die geschichtlichen Romane
45 verdrängt zu werden von jenen Romanen, die einen Querschnitt ihrer eigenen
46 Epoche geben wollen, die Sünden der Epoche enthüllen wollen, entsprechend
47 der etwas augenwischerischen Moral des XIX. Jahrhunderts. Außer Balzac ist
48 auch Dickens ein sehr vielgelesener Schriftsteller

minálunk, Petőfi az emberiség legnagyobb jóttevőjének nevezi és a fiatal generáció érdeklődik a Jungdeutschland politikai regényirodalma iránt is. De a nagy mintaképeknél sokkal erősebb hatással volt a magyar regényirodalom kialakulására az a külföldi ponyva, mely a társadalomrajzoló regény külsőségei közt, de tulajdonképpen a primitív szenzáció kiaknázására jelent meg: Eugene Sue, kinek Les mystères de Paris című végtelen kalandregénye a századközép legelterjedtebb olvasmánya, és nem kisebb írókat inspirál, mint magát Dosztojevskijt.

Az első, aki nálunk társadalmi regénnyel kísérletezett, Fáy András (1786—1864) volt. Széchenyi munkatársa, Vörösmarty barátja, az első részvénytársaság igazgatója majdan, regényét nem írói szándékkal írta, hanem a Széchenyikor általános reformvágya sarkalta. „Bélteky ház“-ában (1832) a művészi fogyatékoságok dacára is érdekes a generációk harcának a rajza; tanulságos, hogy Fáy nemzedéke mennyire nem ismer bocsánatot a régi nemzedék, a maradiságukban, zsirosságukban „jó magyar emberek“ vétkeire.

Ma már csak névben él az a két író, akik egymással versenyeztek, hogy melyikük legyen a magyar Sue: Nagy Ignác „Magyar Titkok“ címen (1844—45) Kuthy Lajos „Hazai Rejtelmek“ címen (1846—47) írta meg a Mystères de la Hongrie-t, mindkettő nagy sikerrel.

Nagy Ignác (1810—1854) irodalmi mesterember volt, becsületes, szorgalmas és jelentéktelen. Tulajdonképpen humorista volt és humoristának nem is volt rossz: vigjátéka, a Tisztújítás (1842) nemcsak a maga korának a legjobb vigjátéka volt, ma is tanulságos, mint szatira, a régi jó táblalabiró világból. Abba a legjobb vigjátéktípusba tartozik, amelyik humorának erejét a keserűségből meríti és nevetésével egy új rendet akar előkészíteni.

Sokkal érdekesebb és kiemelkedőbb volt a másik magyar Sue, Kuthy Lajos (1813—1864). Kuthyt valószínűleg nagy íróvá konzerválta volna az irodalomtörténet, ha az elnyomatás korában, nyomora által kényszerítve, nem vállal állást a Bach-kormány szolgálatában. Ezzel nem csak népszerűségét játszotta el, de maradandóságát is. Pedig nem volt jelentéktelen író. Hatalmas nyelvfantáziájával eléggé

1 bei uns, Petőfi nennt ihn den größten Wohltäter der Menschheit und die junge
2 Generation interessiert sich für die politische Romanliteratur des Jungdeutsch-
3 land. Aber von viel stärkerer Wirkung als die großen Vorbilder war für die
4 Entwicklung der ungarischen Romanliteratur jene ausländische Schundlitera-
5 tur, die zwischen den Äußerlichkeiten des gesellschaftsschildernden Romans,
6 aber eigentlich zur Ausbeutung der primitiven Sensation erschienen ist: Eu-
7 gene Sue, dessen endloser Abenteuerroman betitelt Les Mystères de Paris die
8 verbreitetste Lektüre der Jahrhundertmitte ist, und nicht geringere Schriftstel-
9 ler inspiriert, als selbst Dostojewski.

13 Der erste, der bei uns mit dem Gesellschaftsroman experimentierte, war
14 Andreas Fáy (1786-1864). Der Mitarbeiter Széchenyis, Freund Vörösmartys,
15 Direktor der ersten Aktiengesellschaft hernach, schrieb seinen Roman nicht
16 mit schriftstellerischer Absicht, sondern war angespornt vom allgemeinen
17 Reformwunsch der Széchenyi-Ära. In seinem "Bélteky-Haus" (1832) ist auch
18 trotz der künstlerischen Mängel die Zeichnung des Generationen-Kampfs in-
19 teressant; es ist lehrreich, wie sehr Fáys Generation keine Vergebung hat für
20 die Sünden der alten Generation, für die in ihrer Rückständigkeit, Speckigkeit
21 "gut ungarischen Menschen". [*1940 kiegészítés /Ergänzung: Fáy nevét nem
22 a regénye tartja fenn, hanem klasszikus egyszerűségű ezopusi meséi. Fáys
23 Namen wird nicht von seinem Roman erhalten, sondern von seinen klassisch
24 einfachen äsopischen Märchen.]

26 Heute leben nur noch im Namen die beiden Schriftsteller, die miteinander
27 wetteiferten, wer von ihnen der ungarische Sue sein sollte: Ignaz Nagy schrieb
28 unter dem Titel „Ungarische Geheimnisse“ (1844-45), Ludwig Kuthy unter
29 dem Titel „Heimatliche Geheimnisse“ (1846-47) die Mystères de Hongrie,
30 beide mit großem Erfolg.

32 Ignaz Nagy (1810-1845) war literarischer Handwerksmeister, ehrlich, fleißig
33 und unbedeutend. Eigentlich war er Humorist und als Humorist war er
34 auch nicht schlecht: sein Lustspiel, die Beamtenwahl (1842) war nicht nur das
35 beste Lustspiel in seiner Zeit, es ist auch heute lehrreich als Satire aus der guten
36 alten Tafelrichter-Welt. Es gehört zu jenem besten Lustspieltyp, der die
37 Kraft seines Humors aus der Bitterkeit schöpft und mit seinem Lachen eine
38 neue Ordnung vorbereiten will.

42 Viel interessanter und herausragender war der andere ungarische Sue, Ludwig
43 Kuthy (1830-1864). Kuthy wäre wahrscheinlich zu einem großen Schrift-
44 steller konserviert worden von der Literaturgeschichte, wenn er nicht im Zeit-
45 alter der Unterdrückung, durch sein Elend gezwungen, ein Amt im Dienst der
46 Bach-Regierung übernimmt. Damit verspielte er nicht nur seine Volks-
47 tümlichkeit, sondern auch seine Dauerhaftigkeit. Obgleich er kein unbedeu-
48 tender Schriftsteller war. Mit seiner gewaltigen Sprachfantasie ist er ziemlich

magában álló a magyar prózában, bár összetett szavai németes és dilettáns jelleget kapnak sokszor. A késői romantika képviselője volt témájában: borzalmas bűnök és rettenetes bűnhódások írója, legfőbb írói szándéka a színesség volt, a rendkívülinek, a külsőségeiben fantasztikusnak a keresője.

A maga korában rendkívül népszerű volt. Ő volt az a dandy-író, akinek szalonjaiban a különböző társadalmi rétegek kalandosabbjai összeháldkoztak, akinek lépéseit izgatottan figyelte a közönség. De azért annyira jó író nem volt, hogy érdemes volna feltámasztani, ha már egyszer elfelejtették.

A kor regényeiben az intrikus szerepét, melyet Dugonicsnál a tótok töltöttek be, a zsidóság foglalja el. A zsidók mint hihetetlenül éleselméjű uzsorások, évekre kiterjedő haditervekkel irányítják emberek sorsát és bizonyos fokig a romantikus gondviselés szerepét töltik be; a gonosz főuraknak ők a vak eszközei máskor, semmitől sem riadnak vissza, még a fegyverviselésétől sem. Ez a zsidó első szerepe a magyar irodalomban. Maga Eötvös József, a zsidóemancipáció előharcosa sem vonja ki magát az irodalmi divat alól. Külföldi, főképp német irodalmi minták hathattak, a zsidó ördög Marlowe óta kísértő képze, nem a reális állapotok hatása.

Tulajdonképpen ez nem jelent a mai értelemben vett antiszemitizmust. A romantikus nemzedék nagyjai, Vörösmarty, Széchenyi, Kölcsey, Kisfaludy Sándor sokkal inkább antiszemiták voltak: mindannyiuk írt a zsidókérdésről, melyben a magyar élet egyik legnagyobb veszedelmét látta. De minden fajvédő-misztika távol állt tőlük — nem tartották a zsidóságot ellenséges, vagy inferioris fajtának, csak gazdasági szempontból tartották veszedelmesnek. Ők ugyanis a zsidót csak egy formában ismerték: mint árendást, kocsmabérlő zsidót, aki a falusi népnek könnyű hitelt nyújt s azután követeléseit az uraság segítségével irgalmatlanul behajtja és így a parasztság sorsának egyik legfőbb csapása. Ők még nem látták a zsidóság kulturális emelkedését — a következő nemzedék látta és a gyakorlatban örömmel és megértéssel fogadta. Mikor a zsidóemancipáció

1 alleinstehend in der ungarischen Prosa, wiewohl seine zusammengesetzten
2 Wörter oftmals deutschmülichen und dilettantischen Charakter bekommen.
3 In seinem Thema war er Repräsentant der späten Romantik: der Schriftsteller
4 schrecklicher Sünden und furchtbarer Sühnen, seine oberste schriftstellerische
5 Absicht war die Farbigkeit, ein Sucher des Außerordentlichen, des in seinen
6 Außerlichkeiten Fantastischen.

7
8 Zu seiner Zeit war er außerordentlich populär. Er war jener Dandy-Schrift-
9 steller, in dessen Salons die Abenteuerlicheren der verschiedenen gesell-
10 schaftlichen Schichten sich zusammenfanden, dessen Schritte das Publikum
11 aufgeregt beobachtete. Doch ein so guter Schriftsteller war er wiederum nicht,
12 daß es ihn auferstehen zu lassen lohnte, wenn man ihn nun einmal vergessen
13 hat.

14
15
16 In den Romanen der Epoche wird die Rolle des Intriganten, den bei Dugo-
17 nics die Slowaken einnahmen, vom Judentum okkupiirt. Die Juden, als un-
18 glaublich scharfsinnige Wucherer, lenken das Schicksal der Menschen mit
19 über Jahre sich erstreckenden strategischen Plänen und bis zu einem gewissen
20 Grad spielen sie die Rolle der romantischen Vorsehung; andermal sind sie die
21 blinden Instrumente der bösen Magnaten, die vor nichts zurückschrecken,
22 nicht einmal vor dem Waffentragen. Dies ist des Juden erste Rolle in der un-
23 garischen Literatur. Selbst Josef Eötvös, der Vorkämpfer der Judenemanzipa-
24 tion entzieht sich nicht dieser literarischen Mode. Es mögen ausländische,
25 [*1940 törölve /gestrichen: főképp német /hauptsächlich deutsche] literarische
26 Vorbilder gewirkt haben, die seit Marlowe spukende Vorstellung Jude
27 [*1940: a.m. /gleich] Teufel, nicht der realen Zustände Wirkung.

28
29
30
31 Dies bedeutet keinen im heutigen Sinn genommenen Antisemitismus. Die
32 Großen der romantischen Generation, Vörösmarty, Széchenyi, Kölcsey, Ale-
33 xander Kisfaludy waren viel eher Antisemiten: jeder von ihnen schrieb über
34 die Judenfrage, in der er eine der größten Gefahren für das ungarische Leben
35 sah. Aber jederlei Rassenschutz-Mystik stand ihnen fern -- sie hielten das Ju-
36 dentum nicht für eine feindliche oder inferiore Rasse, nur vom wirtschaftli-
37 chen Gesichtspunkt hielten sie es für gefährlich. Sie nämlich kannten den Ju-
38 den nur in einer Form: als mietnutzerischen, wirtshauspachtenden Juden, der
39 dem dörflichen Volk leichten Kredit bietet und hernach seine Forderungen
40 mit Hilfe der Herrschaft erbarmungslos eintreibt und so eine der hauptsäch-
41 lichsten Unglücke des Schicksals des Bauerntum ist. Sie sahen noch nicht den
42 kulturellen Aufstieg des Judentums -- die folgende Generation sah es und
43 empfing es in der Praxis mit Freude und Verständnis. Als auf der Judeneman-
44 zipation

hírére a német polgárság, ősi germán ösztönöket követve kikergette a zsidókat a városokból, épen az intellektüelek, akik regényeikben olyan sátáni képet rajzoltak a zsidókról, minden erejük megfeszítésével fáradoztak, hogy a kikergett zsidókat békében visszavezessék.

Amint Kuthy és Nagy Ignác a szabadságharc előtt Eötvös irodalmi szándékát valósították meg alacsonyabb síkon, úgy a szabadságharc után Jókai nemzetvigasztaló, legendaépítő szándékát képviselte a kisebb igények számára Vas Gereben.

Vas Gereben* igazi népi sarj volt, a szabadságharc alatt Arany János mellett a Nép Barátja című néplap szerkesztője és regényeiben ő képviseli legtisztábban a népies irányt, sok bájjal és sok tulzással. Mesemondása teljesen népi jellegű, anekdotázó és okoskodó közbevetésekkel gazdag — ezek a közbevetések talán a legizesebbek, népi humor, zamatos nyelvkezelése ezekben érvényesül a legszabadabban. Oly sok példa, hasonlat, anekdóta jut állandóan az eszébe, hogy stílusa valami barok csavarosságot kap: „természetes, hogy végtére megszokta a dorgáló szót, neki nem esett nehezére, ha elmondta s annyi esztendei tapasztalás után meggyőződött, hogy ez nem árt s valamint a más ember rászokik egy vagy más szóra, például egyik azt mondja minden hatodik szó után, hogy izé; ő meg úgy tett, mint a diák, kitől azt kérdi a tanító, hogy hatszor hat mennyi? nem tudja hirtelen rámondani, hogy harminchat, hanem az egész egyszeregyet legelőlről kezdi s a többit is addig mondja, míg az igazina talál“.

* *Jegyzet. Vas Gereben, (családi nevén Radankovics József) született Fügeden, Tolnamegye. Atyja ispán volt a Batthyányi birtokon. Fialat korában papnak, gazdatisztnek készült, majd ügyvédi vizsgát tett. Írói pályáját 1844-ben kezdte. 1847-ben már csak irodalommal foglalkozik. Világos után tíz hónapig bujdosik, majd mint író keresi kenyerét. 1868-ban hirtelen meghalt.*

Művei: Nagy idők, nagy emberek, Pest 1856. A nemzet napszámosai, Pest 1857. A pörös atyafiak, Pest 1860. Garasos arisztokrácia, Pest 1865.

1 Nachricht hin das deutsche Bürgertum, in Befolgung uralter germanischer Instinkte, die Juden aus den Städten hinaustrieb, waren es gerade die Intellektuellen, die in ihren Romanen ein solch satanisches Bild von den Juden gezeichnet hatten, die unter Anspannung all ihrer Kraft sich bemühten, die hinausgetriebenen Juden in Frieden wieder zurückzuführen.

8 So wie Kuthy und Ignaz Nagy vor dem Freiheitskampf die literarische Absicht Eötvöss auf niedrigerer Ebene verwirklichten, so vertrat nach dem Freiheitskrieg Gerbert Vas die nationströstende, legendenbildende Absicht Jókais.

14 Gerbert Vas * war wirklicher Sproß des Volkes, während des Freiheitskriegs neben Johann Arany Redakteur des (Volkes Freund) betitelten Volksblatts. In seinen Romanen repräsentiert er am reinsten die volkliche Richtung, mit viel Charme und viel Übertreibung. Seine Märchenerzählung hat vollauf völkischen Charakter, ist reich an anekdotischen und rasonnierenden Einwüf fen - diese Einwüfe sind vielleicht die würzigsten, sein völkischer Humor, seine schmackige Sprachhandhabung gelangen hier am freiesten zur Geltung. So viele Beispiele, Gleichnisse, Anekdoten kommen ihm dauernd in den Sinn, daß sein Stil eine Art barocke Verschrobenheit erhält: "Natürlich, daß er schließlich sich an das scheltende Wort gewöhnte, ihm fiel es nicht schwer, wenn er es sagte und nach so vieler Jahre Erfahrung sich überzeugt hatte, daß dies nicht schadet und so wie andre Leute sich dies oder jenes Wort angewöhnen, beispielsweise sagt der eine nach jedem sechsten Wort dingsda; er wiederum tat so wie der Schüler, den der Lehrer fragt, wieviel ist sechs mal sechs? er kann nicht sofort darauf sagen, daß sechsunddreißig, sondern beginnt das ganze Einmaleins von vorn und sagt auch das Übrige so lange, bis er aufs Richtige trifft."

37 < * *Anmerkung.* Gerbert Vas, (Familiennamen Josef Radankovics) geboren [1823] in Füged, Komitat Tolna. Vater war Gespan auf dem Batthyányi-Besitz. In seinen jungen Jahren bereitete er sich vor als Pfarrer, Wirtschaftsverwalter, legte dann die Advokatenprüfung ab. Seine schriftstellerische Laufbahn begann er 1844. 1847 beschäftigt er sich schon nur mit Literatur. Nach Hellburg [Kapitulationsort] ist er zehn Monate auf der Flucht, verdient dann sein Brot als Schriftsteller. 1868 starb er plötzlich.

47 < *Seine Werke:* (Große Zeiten, große Männer), - (Die Tagelöhner der Nation), - (Die prozessierenden Vetter), - (Groschen-Aristokratie).

A szabadságharcban megtört nemzet önbizalmát akarta fokozni a reformkorszak dicsőítése által. Nagy Idők, Nagy Emberek című regénye a századeleji arisztokrata-alakoknak, Festetich Györgynek és Batthyányi Aloyznak, továbbá a kezdődő magyar irodalomnak a legendája, A nemzet nap-számosai a Nemzeti Színház építését avatja mesévé. A nemzeti öndicséret az ő műveiben éri el talán a tetőfokát, a negyvennyolc előtti nemzedék optimizmusa és a negyvennyolc utáni nemzetvígasztaló tendencia találkoznak benne. Regényében szerepelteti Bowringot, a Magyarországon járt angol utazót, hogy az mint a józanul ítélő külföldi megtestesítője megcsodálja mindent, ami magyar és végül is felkiáltson: mi szüksége van még ennek a népnek a civilizációra? Ezért és hasonló túlzásaiért már a kortársak is támadták. Ami benne helyes szándék volt, megtisztulva teljesedett ki Jókai művészetében.

Jegyzet. Kiadások: 12 kötet (Vály-Sziklai), Budapest, 1886—1900.

Irodalom: Zsigmond F., Vas Gereben, I. T. 1919.

4. Jókai Mór.

A gyermekek nyugodtan felkusznak olyan meredek sziklafalakra, ahonnan a felnőtt ember feltétlenül lezuhanna. A gyermek még nem ismeri ereje határait, bízik magában, bízik a szikla jóindulatában és a saját gondviselésében — és nem esik le.

Ez a titka Jókai* regényírói pályájának. Nem volt a

* *Jegyzet. Jókai Mór* született 1825, Komárom, kálvinista nemes családból, atyja ügyvéd. Iskoláit Komáromban és Pozsonyban végzi, kitűnő tanuló. A második bölcsészeti osztályt Pápán tanulja, ahol Petőfi az osztálytársa. Feltűnik az önképzőkörben. Ekkor még festőnek készül. 1845-ben Pestre jön joggyakorlatra és írói pályája elkezdődik. 1847-ben szerkeszti az Életképeket. 1848-ban részt vesz a március 15-i forradalomban. Feleségül veszi Laborfalvy Rózát. Szerkeszti a Pesti Hírlapot. A kormányral Debrecenbe menekül, majd Pestre vissza, azután Aradra. A szabadságharc leverése után a Bükkben bujdosik. Amnesztiát kap, mert felesége felvéteti nevét a komáromi tisztikar névsorába, akik mind amnesztiát kaptak. A legsívárabb eszten-

1 Das im Freiheitskampf gebrochene nationale Selbstvertrauen wollte er
2 steigern durch die Verherrlichung der Reformepoche. Sein Roman betitelt
3 Große Zeiten, Große Männer ist die Legende der Aristokraten-Gestalten des
4 Jahrhundertanfangs, Georg Festetich und Alois Batthyány, ferner die Legende
5 der beginnenden ungarischen Literatur, "Die Tagelöhner der Nation" gestalten
6 den Bau des National-Theaters zum Märchen. Das nationale Eigenlob erreicht
7 vielleicht in seinen Werken seinen Höhepunkt, in ihm begegnen sich der Opti-
8 mismus der Generation von vor achtundvierzig und die nations-tröstende Ten-
9 denz der Zeit nach achtundvierzig. In seinen Romanen läßt er Bowring auf-
10 treten, den in Ungarn gewesenen englischen Reisenden, damit der als Verkör-
11 perer des nüchtern urteilenden Auslands alles bewundere, was Ungarisch ist
12 und schließlich ausrufe: was hat denn dies Volk noch die Zivilisation nötig?
13 Wegen dieser und ähnlicher Übertreibungen griffen ihn auch schon die Zeit-
14 genossen an. Was in ihm an richtiger Absicht steckt, erfüllte sich gereinigt in
15 Jókais Kunst.

< *Anmerkung. Ausgaben:* 12 Bände (Vály-Sziklai)

...< *Literatur:* Zsigmond: Gerbert Vas,

4. Moritz Jókai.

Die Kinder klettern seelenruhig solch steile Felswände hinauf, von wo der erwachsene Mensch unbedingt hinabstürzen würde. Das Kind kennt noch nicht die Grenzen seiner Kraft, es hat Vertrauen in sich, es vertraut der Gutmütigkeit des Felsens und der eigenen Vorsehung -- und fällt nicht hinunter.

Dies ist das Geheimnis von Jókais * romanschriftstellerischer Karriere. Es hatte die

< * *Anmerkung: Moritz Jókai* geboren 1825, Komorn, aus kalvinistischer adliger Familie, Vater war Advokat. Seine Schulen absolviert er in Komorn und Preßburg, ist hervorragender Schüler. Die zweite philosophische Klasse lernt er in Poppa, wo Petőfi sein Klassenkamerad ist. Fällt auf im Selbstbildungszirkel. Da bereitet er sich noch als Maler vor. 1845 kommt er nach Pest zum juristischen Praktikum und seine schriftstellerische Karriere beginnt. 1847 redigiert er die (Lebensbilder). 1848 beteiligt er sich an der Revolution vom 15. März. Heiratet Rosa Laborfalvy. Redigiert das (Pester Nachrichtenblatt). Mit der Regierung flüchtet er nach Debreczin, dann zurück nach Pest, danach nach Arad. Nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes taucht er im Bükk [Gebirge] unter. Erhält Amnestie, weil seine Frau seinen Namen in die Liste des Komorner [Festung] Offizierscorps aufnehmen läßt, die alle Amnestie erhielten. In den ödesten Jah

történelemnek és általában a tudománynak olyan fejezete, melytől, mint nehezen megközelíthetőtől megrettent volna, nem volt olyan különös és megmagyarázhatatlan lelki szituáció, melynek a kulcsát ne vélte volna megtalálni; a leg-hajmeresztőbb témákba fogott bele és mindig valami kerek, örömmel olvasódó és egészen Jókai-szerű mű jött létre.

A gyermekiesség Jókai lényének alapvető vonása és műveinek legfőbb varázsa. Már külseje is, álmag tag kék szeme, lágy arcvonásai gyermeki tisztalelkűséget és romantikusságot fejeznek ki. Az életrajzi feljegyzések és a kortársak visszaemlékezései mind úgy mutatják be, mint egy embert, aki csodálatosképen, bár a legkeserűbb megpróbáltatásokon ment keresztül, mégis megkímélődött attól, hogy megismerje az „igazi“ élet nyers, keserű és gonosz ízét. Valami határon mindvégig innen maradt. Sorsának irányítását rábizta a körülötte levő asszonyokra és barátokra olyan szelidséggel, hogy ő maga sem vette észre, és megmaradt annál a kékszemű látásnál, ahogy a pápai önképzőkör kis festője, Jókai Móric látta a világot, — épúgy

dőkben dolgozik a legszorgalmasabban, többnyire álnév alatt. Nagyon sok kitüntetés éri, anyagilag is gyarapodik. 1863-ban Hon címen maga alapít napilapot, az itt megjelent cikkek miatt egy időre be is börtönözik. 1861-től kezdve országgyűlési képviselő, parlamenti szónoklataival is nagy sikert ért el. 1896-ban megbukik a választáson, mire a király a főrendiház tagjává nevezi ki. Laborfalvy Róza 1886-ban halt meg. 1899-ben újra megnősült, feleségül vett egy fiatal színésznőt, Nagy Bellát. Házasságát a közvélemény nagyon rossz néven vette. 1904-ben halt meg. Az egész ország részt vett emlékének ünneplésében, alig van rá példa, hogy egy nemzet íróját ennyire megbecsülte volna.

Legfontosabb regényei: Hétköznapok, 1846. Erdély aranykora, 1852. Egy magyar nábob, 1853—54. Kárpáthy Zoltán, 1854. Dekameron, 1858—60. Szegény gazdagok, 1860. Az új földesúr, 1863. Politikai divatok, 1864. Mire megvénülünk, 1865. A kőszívű ember fiai, 1869. Fekete gyémántok, 1870. Eppur si muove, 1872. A jövő század regénye, 1872. Egész az északi pólusig, 1876. Egy az Isten, 1877. Rab Ráby, 1879. Szabadság a hó alatt, 1879. A lőcsei fehér asszony, 1885. A cigánybáró, 1885. A tengerszemű hölgy, 1890. Sárga rózsa, 1893. Fráter György, 1893. Az aranyember, 1873.

1 Geschichte und im allgemeinen die Wissenschaft kein solches Kapitel, vor
2 dem er, als vor etwas schwer Nahbarem, zurückgeschreckt wäre, es gab keine
3 solch sonderbare und unerklärliche seelische Situation, deren Schlüssel er
4 nicht geglaubt hätte zu finden; er nahm die haarsträubendsten Themen in An-
5 griff und immer kam irgendein rundes, mit Freuden lesbares und ganz Jókai-
6 tümliches Werk zustande.

7
8
9 Die Kindhaftigkeit ist der grundlegende Zug in Jókais Wesen und seiner
10 Werke vornehmlichster Zauber. Auch schon sein Äußeres, seine verträumten
11 blauen Augen, weichen Gesichtszüge drücken kindliche Seelenreinheit und
12 Unverdorbenheit aus. Die biografischen Aufzeichnungen und die Rückerinne-
13 rungen der Zeitgenossen stellen ihn allesamt so vor, wie einen Menschen, der
14 wundersamersamerweise, obwohl er durch die bittersten Prüfungen hindurch-
15 ging, dennoch bewahrt wurde davor, daß er kennenlerne des "wahren" Lebens
16 rohen und schlechten Geschmack. Bis zuletzt blieb er innerhalb irgendeiner
17 Grenze. Die Lenkung seines Schicksals anvertraute er den um ihn befindlichen
18 Frauen und Freunden mit solcher Sanftmut, daß er selber es gar nicht
19 merkte, und blieb bei jener blauäugigen Sicht, mit welcher der kleine Maler
20 des Poppaer [im Kom. Veszprim] Selbstbildungszirkels, Moritz Jókai, die
21 Welt gesehen hatte, -- genauso

22
23
24
25
26
27 ren arbeitet er am fleißigsten, zumeist unter Pseudonym. [*1940 *elmozdítva /ver-*
28 *setzt: Nagyon sok kitüntetés . . . /Erfährt sehr viele Auszeichnungen . . .*] 1863 grün-
29 det er unter dem Titel (Heimat) selber ein Tagesblatt, wegen der hier erschienenen
30 Artikel wird er für eine Zeit auch eingekerkert. Ab 1861 ist er Landtagsabgeordne-
31 ter, auch mit seinen Parlaments-Reden erreichte er großen Erfolg. Erfährt sehr viele
32 Auszeichnungen, gedeiht auch materiell. 1896 fällt er bei der Wahl durch, worauf-
33 hin ihn der König zum Mitglied des Oberhauses ernannt. Rosa Laborfalvy starb
34 1886. 1899 heiratete er erneut, nahm eine junge Schauspielerin zur Frau, Bella
35 Nagy. Seine Heirat wurde von der öffentlichen Meinung sehr verübelt. 1904 starb
36 er. Das ganze Land nahm teil an der Feier zu seinem Gedenken, es gibt kaum ein
37 Beispiel, daß eine Nation ihren Schriftsteller so sehr geschätzt hätte.

38
39
40
41 < *Seine wichtigsten Romane* [*1940: *művei /Werke*]: (Wochentage), - (Sieben-
42 bürgens goldenes Zeitalter), - (Ein ung. Nabob), - Zoltán Kárpáthy - Dekameron, -
43 (Arme Reiche), - (Der neue Grundherr), - (Politische Moden), - (Bis wir alt wer-
44 den), - (Des steinherzigen Mannes Söhne), - (Schwarze Diamanten), - Eppur si
45 muove, - (Roman des kommenden Jahrhunderts), - (Ganz bis zum Nordpol), - (Eins
46 ist Gott), - (Gefangener Ráby), - (Freiheit unter dem Schnee), - (Die Leutschauer
47 weiße Frau), - (Der Zigeunerbaron), - (Die meeresäugige Dame), - (Gelbe Rose), -
48 (Frater Georg), - (Der Goldmann), - usw.

látta közel nyolcvan éves korában is. Milyen jellemző, hogy mikor Laborfalvy Rózát feleségül akarta venni, Petőfi teljesen feljogosítva érezte magát, hogy barátja házasságát megakadályozza és asszony ellen egy másik asszonyt hozott, Jókai anyját, aki elől Jókai, menyasszonyát kézen fogva, kiszaladt a villa kertjébe és ott elbújt.

Rendkívüli termékenységet is bizonyára gyermekiesége magyarázza meg. Miután egyszer már megtalálta a hangját, azt a victor-hugói ellentéteken és színességen nevelt rövidmondatos Jókai-stilust, ami első regényétől az utolsóig változatlan maradt, szakadatlanul írt, gátlás, kétség, aggályok nélkül, megállíthatatlanul és megcáfolhatatlanul, mint ahogy fantáziagazdag gyermekek szoktak mesélni. Egyenletes szép, apró „légyfej” írásával, a tipikus tiszta jeles és jó kisfiú írásával ontotta a sorokat és gyermeki öröme telt a mennyiségben: Komáromtól Budapestig tizenhárom mérföld az út, írja, és ha sort sor után végig-raknának, amit írt, elvezetne Komáromtól Budapestig.

Jókai képzelete nem az a beleélő intuíció, szituációteremtő és minden irányba kiszélesítő képzelet, ami a nagy regényírók sajátja szokott lenni — szituációi vázlatosak és ő siet tovább. Képzelete nem annyira regényírói képzelet, mint inkább dekoratív fantázia, a Kelet nagy mesegyűjteményei születhettek ilyen képzeletalkatból. Nem arra törekszik, hogy elmélyítse és magyarázza az átélt vagy olvasott dolgot, hanem hogy kéjesen továbbszője a kellemes benyomást és feldiszipte minél gazdagabb színekkel. A gyermek játéka ez a lelki technikája. Erre szolgál kedvenc stílusformája, a felsorolás, melyet a francia romantikus regénytől tanult és az ő kezében roppant gyönyörűség forrásává vált, nemcsak az olvasó, de valószínűleg ő maga számára is.

Dekoráló képzeletének természetes nehézkedése az exotikum felé vonzza, ahol minden még oly színes szín is megengedhető. Irodalmunkban, mely annyira az itthoni földhöz van nőve, ő képviseli a távolságok szerelmét. „Elbeszéléseim”, írja ő maga, „játszanak a tengereken és azok szigetein, Észak és Délamerikában, a régi és új Egyiptomban, a caesarok Rómájában s a forradalmi Rómában, Párisban

1 sah er sie auch im Alter von nahezu achtzig Jahren. Wie bezeichnend ist es
2 doch, daß, als er Rosa Laborfalvy heiraten wollte, Petőfi sich ermächtigt fühlte,
3 die Heirat seines Freundes zu verhindern und gegen die eine Frau die andre
4 Frau aufbot, Jókais Mutter, vor der Jókai, seine Braut an der Hand genommen,
5 hinauslief in den Garten der Villa und sich dort versteckte.

6
7
8 Auch seine außerordentliche Produktivität wird sicherlich durch seine
9 Kindhaftigkeit erklärt. Nachdem er nun einmal seinen Ton gefunden hatte, je-
10 nen an Victor-Hugoschen Gegensätzen und Farbenreichtum erzogenen kurz-
11 sätzigen Jókai-Stil, der von seinem ersten Roman an bis zum letzten unver-
12 ändert blieb, schrieb er ununterbrochen, ohne Hemmungen, Zweifel, Besorg-
13 nisse, unaufhaltbar und unwiderlegbar, wie die fantasiereichen Kinder zu
14 erzählen pflegen. Mit seiner gleichmäßig schönen, winzigen "Fliegenkopf"-
15 Schrift, der typischen Schrift des bestbenoteten und braven kleinen Buben,
16 goß er die Zeilen und fand kindliche Freude an der Quantität: von Komorn bis
17 Budapest ist der Weg dreizehn Meilen, schreibt er, und wenn man Zeile um
18 Zeile aneinanderlegte, was er geschrieben hat, würde es von Komorn bis Bu-
19 dapest führen.

20
21
22
23 Jókais Vorstellung ist nicht jene einfühlsame Intuition, situations-schaffen-
24 de und in jede Richtung sich ausweitende Vorstellung, wie es den großen
25 Romanschriftstellern zueigen sein pflegt -- seine Situationen sind skizzenhaft
26 und er eilt weiter. Seine Vorstellung ist nicht so sehr romanschriftstellerische
27 Vorstellung, als eher die dekorative Fantasie, die großen Märchensammlun-
28 gen des Ostens mochten aus solchen Vorstellungsbildern geboren sein. Er
29 trachtet nicht danach, die durchlebte oder gelesene Sache zu vertiefen und zu
30 erklären, sondern genüßlich den angenehmen Eindruck weiterzuweben und
31 ihn mit möglichst reichen Farben aufzuschmücken. Es ist dies die seelische
32 Technik des Kindesspiels. Dazu dient seine Lieblings-Stilform, die Aufzäh-
33 lung, die er vom französischen romantischen Roman lernte und die in seiner
34 Hand zur Quelle enormer Wonne wurde, nicht nur für den Leser, sondern
35 wahrscheinlich auch für ihn selbst.

36
37
38
39
40
41 Die natürliche Schwerkraft seiner dekorativen Vorstellung zieht ihn zum
42 Exotikum hin, wo jede auch noch so reiche Farbe statthaft ist. In unserer Lite-
43 ratur, die so sehr an die heimische Erde gewachsen ist, repräsentiert er die
44 Liebe [*1940: szellemét /den Geist] der Fernen. "Meine Erzählungen",
45 schreibt er selbst, "spielen auf den Meeren und deren Inseln, in Nord- und
46 Südamerika, im alten und neuen Ägypten, im Rom der Cäsaren und im revo-
47 lutionären Rom, in Paris

csakugyan járt is (Londonban, Szent-Pétervárott,) itt különös előszeretettel), Lengyelországban; azután az orosz sivatagokon, Szibériában, Kamcsatkában. Törökország története, Kelet meséi, Sztambul, nagy tért foglalnak el regényeimben, hozzájárul a Krim, a Kaukázus; tovább Perzsia, Palmyra, Afganisztán, China, az Amur vidék, Ázsia pompás városai, majd Syria, a régi Palesztina; visszatért Sicilia, az egész olasz paradicsom, Ragusa, Bosznia; aztán Poroszország, megállapodva a régi Bécsben. Azonkívül még szárnyára eresztve uratlan, léttelen régiókba; az elsülyedt világrészbe, Oceániába, az eltemetett Leaotungba, a hozzájárulhatatlan északi pólus alá, s a jövő század álomországába, sőt a pliocene özvizek világaiba“ .

A világa annyira az exotikum világa, hogy a nem exotikus tájak is azzá változnak, amikor az ő képzelete suhan rajtuk keresztül. Magyar tárgyú műveiben egy exotikus, operenciás tengeren is tuli Magyarországot teremtett meg, amelynek csikósa, gulyásai, betyárai, a Petőfinél még eléggé reális típusok centaurszerűen félig magyarok, félig valami elsülyedt Oceánia polgárai. A negyvenes évek nemzedékében általános volt a hajlam, hogy a magyar finitizmus, a magyar dac és különvalóság ösztönzéseit követve a magyar eidosnak különös, Európában elszigetelt jellegzetességeit domborítsák ki — már Vas Gereben és Nagy Ignác is ilyen szándékkal írták regényeiket és Petőfi meg is valósította ezt a szándékot a legművészebb módon János Vitézében, amennyire realizmusa megengedte. Jókai jelenti ennek a magyar izolációs szándéknak, a negyvenes évek magyarságlátásának a maximális kifejlődését. Az ő Magyarországa már csak azokból a vonásokból tevődik össze, amelyekben nem hasonlított a külföldre, amelyekben a magyar különjelleget, a magyar exotikum kidomborodik. Nála ez a magyarságlátás is gyermekien művészi dekoratív pompa — a veszedelem csak az volt, hogy a magyarság tulságosan komolyan vette és hajlandó volt önmagát azokban a trópusi színekben látni, amelyekbe Jókai és kora öltöztették. A magyar önismeret felé vezető úton ez a nagyszerű nemzedék nagy visszaesést okozott.

Gyermeki fantázia beállítottságának következménye a

1 [*1940 törölve /gestrichen: csakugyan járt is /war er tatsächlich auch] in London, Sankt-Petersburg, (hier mit besonderer Vorliebe), in Polen; dann in den russischen Steppen, Sibirien, Kamtschatka. Die Geschichte der Türkei, die Märchen des Ostens, Stambul, nehmen großen Platz in meinen Romanen ein, hinzu kommt die Krim, der Kaukasus; weiterhin Persien, Palmyra, Afghanistan, China, das Amur-Gebiet, die pompösen Städte Asiens, dann Syrien, das alte Palästina; zurückkehrend Sizilien, das ganze italienische Paradies, Ragusa, Bosnien; danach Preußen, verweilend im alten Wien. Außerdem noch ihnen freien Flug lassend in herrenlose, daseinslose Regionen; in den untergegangenen Weltteil, in Ozeanien, in das begrabene Leaotung, unter den unzugänglichen nördlichen Pol, und ins Traumland des künftigen Jahrhunderts, ja sogar in des Pliozäns vorsintflutliche Welt“.

17 Seine Welt ist so sehr die Welt des Exotikums, daß auch die nichtexotischen Gegenden dazu verwandelt werden, wenn seine Vorstellung durch sie huscht. In seinen Werken ungarischer Themen schuf er ein exotisches, noch jenseits des Ober-Enns-Meereres [Märchensee am Weltende] liegendes Ungarland, dessen Pferdehirten, Rinderhirten, Betyaren [Edelräuber im 19. Jh.], die bei Petőfi noch ziemlich realen Typen, zentaurhaftig halb Ungarn, halb Bürger irgendeines versunkenen Ozeaniens sind. In der Generation der achtundvierziger Jahre war die Neigung allgemein, den Anregungen des ungarischen Finitismus, des ungarischen Trotzes und Sonderseins folgend des ungarischen Eidos besonderen, in Europa isolierten Charakteristiken herauszuwölben -- auch schon Gerbert Vas und Ignaz Nagy schrieben ihre Romane mit solcher Absicht und Petőfi verwirklichte diese Absicht auch auf die künstlerischste Weise in seinem Held Johann. Jókai bedeutet dieser ungarischen isolationistischen Absicht, der Ungartumssicht der vierziger Jahre maximale Herausbildung. Sein Ungarland setzt sich nur noch aus jenen Zügen zusammen, in denen es nicht dem Ausland ähnelt, in denen der ungarische Sondercharakter, das ungarische Exotikum hervorwölben. Bei ihm ist auch diese Ungartumssicht ein kindlich künstlerischer dekorativer Pomp -- die Gefahr war nur die, daß das Ungartum es allzu ernst nahm und bereit war sich selber in jenen tropischen Farben zu sehen, in die Jókai und seine Zeit es kleideten. Auf dem Weg zur ungarischen Selbsterkenntnis verursachte diese großartige Generation einen großen Rückfall.

Die Folge seiner kindlichen Fantasie-Einstellung auf dem Gebiete der

világnézet területén a nemzeti és általános optimizmus. Elég, hogy Haynau valami magyar süveget tegyen a fejére és Jókai megírja az Uj Földesúr megmagyarosodó osztrák katonáját. A továbbszövő, dekoráló fantázia mindent a happy-ending irányába vezet Jókainál, ösztönösen, ellenállhatatlanul. Mindig tud magokról a hó alatt, amelyek okvetlenül ki fognak csirázni.

Emberlátását is ez a gyermeki optimizmus határozza meg. A gyermek számára az apa a legerősebb ember a világon és mindent tud, a világ jóindulatú férfiaktól és nőktől áll, de itt-ott szörnyetegek tenyésznek a sötétben a butorok mögött. Ilyen Jókai világa is: a hős mindentudó, mint az apa, az emberek általában angyalian jók, különösen a magyar emberek, de mindig előugrik valahonnan egy intrikus, aki háborzongató és megokolatlan, mint egy butor mögötti szörnyeteg.

Ezeket az aránytalanságokat, valószínűtlenségeket már a kortárs-kritika is hibáztatta Jókaiában, különösen Gyulai Pál, aki kezdettől fogva és hat évtizeden át nyesegette Jókai dicsőségét, és Gyulai hatása alatt, gyilkosabban, Péterfy Jenő. Jókai, úgy látszik, nem volt különösen érzékeny a kritika iránt — regényeinek írása neki boldogság volt és a közönségnek tetszett, mással nem törődött. De ha néha-néha felelt is valamit, mindig csodálatos gyermekséget árult el. „Azt mondják rólam, hogy mint regényíró idealista vagyok. Vádnak nem volna megszegyenítő, de nem fogadhatom el. Hogy rendkívüli alakokat, szokatlan helyzeteket rajzolok: az nem teszi sem a tárgyat, sem az egyént lehetetlenné. Én azokkal együtt éltem, s a mi exorbitans fantáziának látszik, laz visszaemlékező tapasztalat többnyire.“

Az irodalomtörténetírás számára még hátralévő feladat, hogy a Jókai-típusú regényt elhelyezze a regénytörténet egészében. A regénytörténet az irodalom történetének különálló és legproblematikusabb része, mert a regény minden műfajnál inkább érintkezik nem irodalmi tényezőkkel, világnézettel, korszemlélettel, tudománnyal és mert a regény oly széles fogalom, amely a szellem legmagasabb pontjaitól a legalacsonyabb szenzációkeresésig húzódik és a re-

Weltanschauung ist der nationale und allgemeine Optimismus. Es genügt, daß Haynau einen bebänderten Hut sich auf den Kopf setze und daß Jókai den sich magyarisierenden österreichischen Soldaten des (Der Neue Grundherr) schreibe. Die weiterwebende, dekorative Fantasie führt bei Jókai alles in Richtung des happy end, instinktiv, unwiderstehlich. Immer weiß er von Samen unter dem Schnee, die unbedingt auskeimen werden.

Auch seine Menschensicht bestimmt dieser kindliche Optimismus. Fürs Kind ist der Vater der stärkste Mann auf der Welt und er weiß alles, die Welt besteht aus gutwilligen Männern und Frauen, aber hier und dort hausen Ungeheuer im Dunkel hinter den Möbeln. So ist auch Jókais Welt: der Held ist allwissend, wie der Vater, die Menschen sind im allgemeinen engelhaft gut, besonders die ungarischen Menschen, doch immer springt von irgendwoher ein Intrigant hervor, der schauererregend und unmotiviert ist, wie ein Ungeheuer hinter den Möbeln.

Diese Disproportionen, Unwahrscheinlichkeiten rügt auch schon die zeitgenössische Kritik bei Jókai, besonders Paul Gyulai, der von Anfang an und sechs Jahrzehnte hindurch Jókais Glorie stutzte, und unter Gyulais Wirkung, mörderischer, Eugen Péterfy. Jókai, so scheint es, war nicht besonders empfindlich gegenüber der Kritik -- das Schreiben seiner Romane war ihm Glückseligkeit und dem Publikum gefiel es, um anderes kümmerte er sich nicht. Aber wenn er manches Mal auch etwas antwortete, immer verriet er eine wundersame Kindlichkeit. "Man sagt von mir, daß ich als Romanschriftsteller Idealist bin. Als Anschuldigung wäre es nicht beschämend, aber ich kann es nicht annehmen. Daß ich außerordentliche Gestalten, ungewohnte Situationen zeichne: das macht weder den Gegenstand noch das Individuum unmöglich. Ich lebte mit jenen zusammen, und was exorbitante Fantasie zu sein scheint, das ist rückerinnernde Erfahrung zumeist."

Für die Literaturgeschichtsschreibung ist es noch eine verbliebene Aufgabe, den Roman Jókaischen Typs in der Gesamtheit der Romangeschichte unterzubringen. Die Romangeschichte ist der extrastehende und problematischste Teil der Geschichte der Literatur, denn der Roman steht mehr als jede andere Kunstgattung in Berührung mit nichtliterarischen Faktoren, mit Weltanschauung, Zeitbetrachtung, Wissenschaft und weil der Roman ein so breiter Begriff ist, welcher von des Geistes höchsten Punkten sich bis zu der niedrigsten Sensationssucherei zieht und der Ro-

gény-műfaj alacsonyrendű mozzanatai a legnagyobb regény-írók, Stendhal és Dosztojevskij műveiben is felfedezhetők. A negyvenes évek prózáiróinak, amint már mondtuk, az volt a nemzeti feladatuk, hogy az alacsonyabbrendű szó-
rakoztató regényt, a közönség kedvenc műfaját, szellem-
ben és nyelvben magyarrá tegyék és ezáltal kiszorítsák a felesleges külföldi importot. Ezek az írók, Nagy Ignác, Kuthy Lajos, Vas Gereben a szellem-történeti előzményei Jókainak és sok tekintetben Jókai megőrizte a velük való rokonságot. Számára is a regény alapsémáját a francia ro-
mantikus regénytípus jelenti, Victor Hugo és Sue, a re-
gényességet a rendkívüliben és az ellentétesben keresi. Ere-
deti szándékát tekintve Jókai regénye nem magasabbrendű regény: hiányzik belőle a világnézeti nyugtalanság, az is-
tenkereső szándék, hiányzik belőle a kielégíthetetlen lélek-
tani kíváncsiság, ami megvan a magyar irodalomban Eöt-
vös és Kemény regényeiben. A primitív élet nagy szenzá-
ciói, szerelem és gyilkosság, variálódnak más és más kör-
nyezetben Jókai regényeiben, csakugy, mint az alacsonyabb-
rendű regényben.

És mégis kétségkívül van valami Jókai regényeiben, ami több a szórakoztató olvasmánynál. Amikor az ember Jókai regényét leteszi, úgy érzi, hogy ezt a könyvet még-
egyszer el fogja olvasni, ez nem egy muló pillanat eltöl-
tése volt. És valami elkíséri az embert ifjúkori Jókai-olvas-
mányából az életen át. Valami megfogalmazhatatlan: „az öröklét vonása.“

Ez az örök valami Jókai regényeiben talán a magyar öröklét vonása elsősorban, Jókai nemzeti jelentősége teszi regénveit emberileg jelentékenyekké.

Mikor Jókai a regényei legjavát írta, a magyar törté-
nelem egyik sivatagos útvonalán, az elnyomatás korában, műveinek nemzeti jelentősége abban állott, hogy vigasz-
talta a halálos álomba dermedt magyarságot. A nemzetnek akkor még nagyobb szüksége volt olyan írókra, akik visz-
szaadják elveszített önbizalmát, mint a XIX. század ele-
jén. Erre a feladatra vállalkozott Jókai, akit mélylégi, szervezetenként optimizmusa, mesevilágba vezető fantá-
ziája, magyar típusú, sírva vígadó humora és meleg, emberi

1 man-Kunstgattung niedere Momente auch in der größten Romanschriftsteller,
2 Stendhals und Dostojewskis Werken auffindbar sind. Die Prosaschriftsteller
3 der vierziger Jahre, wie wir schon sagten, hatten die nationale Aufgabe, den
4 unterhaltenden Roman niederer Ordnung, des Publikums favorisierte Kunst-
5 gattung im Geist und in der Sprache ungarisch zu machen und dadurch den
6 überflüssigen ausländischen Import hinauszudrängen. Diese Schriftsteller, Ig-
7 naz Nagy, Ludwig Kuthy, Gerbert Vas sind Jókais geistesgeschichtliche Präli-
8 minarien und in vieler Hinsicht bewahrte auch Jókai die mit ihnen bestehende
9 Verwandtschaft. Auch für ihn bedeutet das Grundschema des Romans der
10 französische romantische Romantyp, Victor Hugo und Sue, die Romanhaf-
11 tigkeit sucht auch er im Außerordentlichen und im Gegensätzlichen. Im Hin-
12 blick auf seine ursprüngliche Absicht ist Jókais Roman kein Roman höherer
13 Ordnung: es fehlt daraus die weltanschauliche Unruhe, die gottsuchende Ab-
14 sicht, es fehlt daraus die unbefriedigbare psychologische Neugierde. [*1940
15 törölve /gestrichen: ami megvan . . . regényeiben. /die vorhanden ist in Eöt-
16 vös und Keménys Romanen.] Des primitiven Lebens große Sensationen, Lie-
17 be und Mord, variieren sich in jeweils anderer Umgebung in Jókais Romanen,
18 ebenso, wie in den Romanen minderer Ordnung.

26 Und dennoch gibt es zweifellos etwas in Jókais Romanen, das mehr ist als
27 unterhaltende Lektüre. Wenn man Jókais Roman niederlegt, hat man das Ge-
28 fühl, daß man dies Buch nochmal lesen wird, daß es nicht der Vertreib eines
29 vorübergehenden Augenblicks war. Und etwas aus den Jókai-Lektüren der Ju-
30 gendzeit begleitet einen das ganze Leben hindurch. Etwas nicht Formulier-
31 bares: "Der Zug des Ewigseins".

35 Dieses ewige Etwas in Jókais Romanen ist vielleicht in erster Linie der
36 Zug des ungarischen Ewigseins, Jókais nationale Bedeutung macht seine Ro-
37 mane menschlich bedeutsam.

39 Als Jókai die Quintessenz seiner Romane schrieb, auf einer wüstenhaften
40 Wegstrecke der ungarischen Geschichte, im Zeitalter der Unterdrückung, be-
41 stand die nationale Bedeutung seiner Werke darin, das in tödlichem Traum er-
42 startete Ungartum zu trösten. Die Nation bedurfte damals noch stärker solcher
43 Schriftsteller, die ihm sein verlorenes Selbstvertrauen zurückgeben, als am
44 Anfang des XIX. Jahrhunderts. Diese Aufgabe übernahm Jókai, den sein pro-
45 funder, organisch gegebener Optimismus, seine in Märchenwelt führende
46 Fantasie, sein Humor ungarischen Typs, des weinend sich Vergnügens und
47 sein warmes, menschliches

szíve gondviselészerűen predestináltak erre a feladatra. Különösen a humora, ez az ezerszínű, kifogyhatatlan isten-áldás, volt az, ami az Üstökös szerkesztőjét képessé tette, hogy legyen egy személyben, ami valaha Kazinczy volt, és a két Kisfaludy és Vörösmarty, a pusztában zarándokolók vezére. Ha Dickensről azt mondhatta Petőfi, hogy az emberiség jóltevője, akkor Jókai a magyarság jóltevője volt.

Ez a jelentősége ma már történelmi, de valami a műveibe beleivódott az egykori szerepből és máig is hat. Ma Jókai elsősorban ifjúsági olvasmány és ebben a minőségében tölt be nemzetnevelő feladatot. Fenntartja a szellem kontinuitását a magyar multtal és meséin keresztül minden új nemzedéknek átadja a XIX. század legendáját.

Itt érünk a magyar-örökhöz Jókai életművében: ez a legendaképzés. Díszítő fantáziájával, irreális optimizmussal, gyermeki tisztaságával ő teremtette meg a mult század nagyjainak a legendáját. Széchenyi István, Wesselényi Miklós és a reformkor hősei, (Magyar Nábob, Kárpáthy Zoltán), a romantikus írónemzedék nagy sorsa (Mégis mozog a föld), a szabadságharc mártirjai és az elnyomás korának néma szenvedői (Új földesúr) úgy maradnak meg a magyar ifjúság tudatában, abban a ragyogó, de mégis emberi glóriában, ahogy Jókai legendává nemesítette őket. Ez a kép nem egyezik a történelem objektív víziójával, de erre a legendára époly szükség van, mint az igazságra. Ha egy író ezt tudja adni, betöltötte legmagasabb hivatását.

Es ezenkívül van valami nem magyar, hanem általános örök mozzanat Jókai művészetében. Az, ami Mikes könyvét mulhatatlanná teszi: a mű mögött álló emberalak megörökített kedvessége. Hiába akarja a modern irodalomtudomány a mű esztétikai értékét az alkotó emberi értékeitől függetleníteni — a kettő misztikus, ésszel fel nem oldható egységben áll. Az ember-Jókai teszi értékessé regényeit. Irodalmunk nagy korának, a XIX. századnak ő a legszeretreméltóbb alakja. Stílusából, meséiből, humorából máig is az emberre mosolyog a szeme, csupa gyermeki jószág és ugyanakkor öreges megértés, és az örök-fiatal földietlen magasbavagyódása. El nem apadó mesélő kedvével

1 Herz vorsehungsartig prädestinierten für diese Aufgabe. Besonders sein Hu-
2 mor, dieser tausendfarbige, unerschöpfliche Gottessegen, war das, was den
3 Redakteur des Komets befähigte, in einer Person das zu sein, was einstmals
4 Kazinczy war, und die beiden Kisfaludy und Vörösmarty, der in der Öde Pil-
5 gernden Führer. Wenn Petőfi von Dickens sagen konnte, daß er der Mensch-
6 heit Wohltäter ist, dann war Jókai des Ungartums Wohltäter.

7
8
9
10 Diese seine Bedeutung ist heute schon geschichtlich, aber etwas hat sich in
11 seine Werke eingetränkt von der einmaligen Rolle und wirkt auch bis heute.
12 Heute ist Jókai in erster Linie Jugendlektüre und erfüllt in dieser Qualität eine
13 nationserziehende Aufgabe. Er hält aufrecht die Kontinuität des Geistes mit
14 der ungarischen Vergangenheit und durch seine Märchen übergibt er jeder
15 neuen Generation die Legende des XIX. Jahrhunderts.

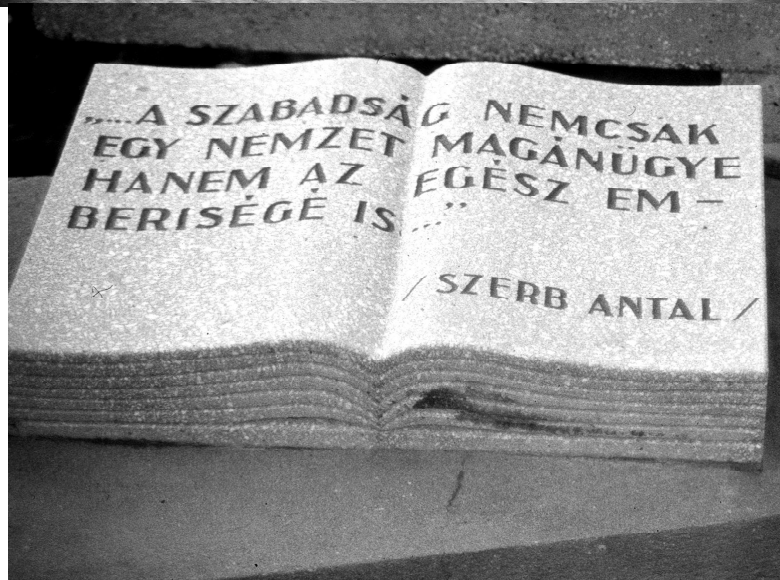
16
17
18 Hier gelangen wir zum Ungarisch-Ewigen in Jókais Lebenswerk: dies ist
19 die Legendenbildung. Mit seiner ausschmückenden Fantasie, seinem irrealen
20 Optimismus, seiner kindlichen Reinheit schuf er die Legende der Großen des
21 vorigen Jahrhunderts. Stephan Széchenyi, Nikolaus Wesselényi und die Hel-
22 den des Reformzeitalters (Ungarischer Nabob, Zoltán Kárpáthy), das große
23 Schicksal der romantischen Schriftstellergeneration (Und dennoch bewegt
24 sich die Erde), die Märtyrer des Freiheitskrieges und die stummen Dulder der
25 Zeit der Unterdrückung (Neuer Grundherr) bleiben so im Bewußtsein der
26 ungarischen Jugend, in jener strahlenden, aber dennoch menschlichen Glorie,
27 wie Jókai sie zur Legende veredelte. Dies Bild stimmt nicht überein mit der
28 objektiven Vision der Geschichte, doch diese Legende ist ebenso nötig, wie
29 die Wahrheit. Wenn ein Schriftsteller dies geben kann, hat er seine höchste
30 Berufung erfüllt.

31
32
33
34
35 Und außerdem gibt es irgendein nicht ungarisches, sondern allgemein
36 ewiges Moment in Jókais Kunst. Das, was Mikes' Buch unvergänglich macht:
37 der hinter dem Werk stehenden Menschengestalt verewigte Liebenswertig-
38 keit. Umsonst will die moderne Literaturwissenschaft den ästhetischen Wert
39 des Werkes unabhängig machen von den menschlichen Werten des Schaffen-
40 den -- die beiden stehn in einer mystischen, mit dem Verstand nicht auflös-
41 baren Einheit. Der Mensch Jókai macht seine Romane wertvoll. Er ist des
42 großen Zeitalters unserer Literatur, des XIX. Jahrhunderts liebenswerteste Ge-
43 stalt. Aus seinem Stil, seinen Märchen, seinem Humor lächelt auch bis heute
44 sein Auge auf einen, nichts als kindliche Güte und zugleich ältliches Verste-
45 hen, und des ewig-jungen Unirdischen Emporsehnen. Mit seiner nicht versie-
46 genden erzählerischen Lust

ma is ott ül betegek ágya mellett és szívesen dől a gyötrődő székeknek karjára: a jóbarát Jókai.

Kiadások: 100 kötetes jubileumi kiadás, 1894—98. Hátrahagyott művei, 10 kötet, 1912. Centennáriumi kiadás, 50 kötet, 1925-től.

Irodalom: Szabó László, Jókai élete és művei, Bp. 1904. Mikszáth Kálmán, Jókai élete és kora, Bp. 1907. Gyulai Pál, új kiadás: Birálatok, 1911. Péterffy Jenő tanulmánya, összegyűjtött munkái, Bp. 1901.

Szerb: Irodört. / Litgesch. biling.: Farkas

1 sitzt er auch heute dort neben dem Bett von Kranken und stützt sich gern auf
2 die Armlehne des Sessels der sich Quälenden: der Gutfreund Jókai. *24

3
4 < *Ausgaben:* 100bändige Jubiläumsausgabe. - Hinterlassene Werke, 10 Bde. -
5 Zentenariums-Ausgabe, 50 Bände, ab 1925 [100 Bde: 1925-1932].

6
7
8 < *Literatur:* Szabó (Jókais Leben und Werke), - Mikszáth (Jókais Leben und
9 Zeit), - Gyulai. neue Ausgabe: Kritiken, - Péterffys Studie, in seinen gesammelten
10 Arbeiten.

11
12
13
14
15
16
17 << Balf. Fotos Farkas

18
19
20 1941-től [Szerb Antal] alkotói tere egyre szűkült: rádióelőadásai elmaradtak,
21 magyar irodalomtörténetét betiltották, a „Nyugat” megszűnt. 1943-ban, majd
22 1944 június 5-én behívták munkaszolgálatra. Fertőrákosra, onnan Balfra vit-
23 ték. Embertelen körülmények között halt meg 1945 január 27-én.

24 (Ab 1941 wurde [Anton Szerbs] Schaffensgebiet zunehmend eng: seine Ra-
25 diosendungen blieben weg, seine Ungarische Literaturgeschichte wurde ver-
26 boten, die [Zs.] „Westen” eingestellt. 1943, dann am 5. Juni 1944 wurde er
27 einberufen zum Arbeitsdienst. Nach Kroisbach, dorthin nach Balf gebracht.
28 Unter unmenschlichen Umständen starb er am 27. Januar 1945.

29 (Wikipédiából, a szabad enciklopédiából. --. Wikipédia, freie Enzyklopädie.)

30
31
32 ...von einem Wärter mit dem Gewehr erschlagen. Seine Gefährten zo-
33 gen den Reif eines Fasses über seinen Körper, damit man ihn später identifi-
34 zieren und . . . würdig beerdigen konnte.

35 Krisztián Nyári (+Zádor), www.hubook: A. Szerb und Klára B.

36
37
38 Exhumed in 1946, . . . his glasses and parts of the manuscript to „Száz vers”
39 [100 verses] in the pockets of his overcoat. Szerb's remains were buried in the
40 Kerepesi Cemetery [Budapest]. A memorial was erected 2 years later in
41 Balf, with a quote from Antal Szerb: „A szabadság . . . (Freedom is the con-
42 cern not only of one nation but of all mankind)”.

43 Petri Liukkonen, Kuusankosken 1.0 Suomi /Finland.

44
45 < „...die Freiheit ist nicht nur einer Nation Privatsache sondern der ganzen
46 Menschheit auch...”

47
48
49 < II - 45 b

II - 45 c

Szerb: Irodört. / Litgesch. biling.: Farkas

Szövegváltoztatások 1934 > 1940:

- 1
2
3 310 1940 kiegészítés: Pukánszky, Béla: A magyarországi német irodalom története,
4 Bp., 1926. Koszó, János: Feszler I. Aurél, a regény- és történetíró, Bp. 1923.
5
6 320 1940 aeternitatis
7
8 322 1940: érdemének
9
10 323 1940 kiegészítés: A mai Széchenyi; (szemelvények, kiválogatta Szekfű Gyula),
11 Bp., 1935.]
12
13 324 Szegfű 1940: Szekfű
14
15 324 1940 kiegészítés: Halász, Gábor: Az ifjú Széchenyi. Nyugat, 1934. Makkai,
16 Sándor: Harc a szobor ellen. Az idézett kiadások előszavai.
17
18 II-5 1940: ...
19
20 II-7 1940: Mintaképei
21
22 II-8 1940: más-más módon fogta fel.
23
24 II-9 1940: tegnap
25
26 II-9 1940 törölve: és Eötvössel és Treforttal ...
27 ===
28 === ... regényt.
29
30 **II-9 Új:** Pulszky önéletrajza, az Életem És Korom, a magyar önéletírás legjobb
31 művei közé tartozik; a forradalom előtti évek és az emigrációs világ művészi és iz-
32 galmasan érdekes rajza és egy különös, kalandorból és tudásból összetett lélek por-
33 tréja.
34 ===
35
36 II-21 1940: valóságosság
37
38 II-23 1940 törölve [7 nyomtatott sor]: Az erdélyi történelem ...
39 ===
40 ===
41 ===
42 ===
43 ===
44 ... magyar történelem.
45
46 II-29 1940: Kolozsvár
47

Textänderungen 1934 > 1940:

- 1
2
3 310 1940 Einfügung: Pukánszky (Geschichte der ungarländ. deutschen Liteatur), -
4 Koszó (I. Aurel Fessler, der Roman- und Geschichtsschreiber), Bp. 1923.
5
6 320 1940 aeternitatis
7
8 322 1940: Verdienst]
9
10 323 1940 Einfügung: Der heutige Széchenyi; (Auslese, ausgewählt von Gy. Szek-
11 fű), Bp., 1935.
12
13 324 Szegfű 1940: Szekfű
14
15 324 1940 Einfügung: Halász (Der junge Széchenyi), [in Zs.] (Westen), 1934. Mak-
16 kai (Kampf gegen die Statue)]. Vorworte der zit. Ausgaben.
17
18 II-5 1940: ...
19
20 II-7 1940: Ihre Vorbilder
21
22 II-8 1940: jeder von ihnen sie auf jeweils andere Weise auffaßte.
23
24 II-9 1940: Gestern
25
26 II-9 [*1940 gestrichen: und mit Eötvös und Trefort an der Spitze, der ungarischen
27 öffentlichen Bildung Organisatoren. In unserer Diskussion berühren wir zunächst
28 diese Gruppe, und den durch sie entwickelten ungarischen Roman.]
29
30 **II-9 Neu:** Pulszkys Biografie (MeinLeben Und Meine Zeit) gehört zu den besten
31 Werken des ungarischen autobiografischen Schrifttums; es ist die künstlerische und
32 aufregend interessante Zeichnung der Jahre vor der Revolution und der Emigranten-
33 Welt, und einer sonderbaren, aus Abenteurer und Wissenschaftler zusammengesetz-
34 ten Seele ergreifendes Porträt.]
35
36 II-21 1940: Wahrhaftigkeit]
37
38 II-23 1940 gestrichen: Die siebenbürgische Geschichte, so scheint es, erzieht ihre
39 Schriftsteller dazu, nicht der Epoche, sondern der Individuen Geschichte zu schrei-
40 ben. Vielleicht, weil in Siebenbürgens Geschichte im allgemeinen sich wenig um
41 Prinzipien drehte, alles um Personen -- die ganze siebenbürgische Historie ist ei-
42 gentlich die Geschichte von Familien und Personen. Deshalb ist sie interessanter,
43 und für romanhafte Aufarbeitung geeigneter, als die in Personen weniger einbre-
44 chende ungarische Geschichte.
45
46 II-29 1940: ([Klausenburg])
47

- 1 II-33 1940 törölve: osztályvönzésből . . .
 2 . . . -foglalásból
 3
 4 II-36 1940 kiegészítés: Fáy nevét nem a regénye tartja fenn, hanem klasszikus
 5 egyszerűségű ezopusi meséi.
 6
 7 II-37 1940 törölve: főkép német
 8
 9 II-40 1940 elmozdítva: Nagyon sok kitüntetés . . . 1863
 10
 11 II-41 1940: szellemét
 12
 13 II-42 1940 törölve: csakugyan járt is
 14
 15 II-44 1940 törölve: ami megvan . . . regényeiben.
 16
 17 II-46 1940 kiegészítés: Zsigmond, Ferenc: Jókai, Budapest, 1924
 18

19
 20 **Összehasonlító fordítások / Vergleichsübersetzungen;**

- 21
 22 319 Erbaun das Babel wir der neuen Zeit,
 23 Bis es hoch droben an die Sterne stößt.
 24 Und wenn wir blickten durch die Himmelspforte,
 25 Wenn die Musik der Engel wir vernahmen,
 26 Wenn alle Tropfen unsres Menschenblutes
 27 Durchglüht sind von dem Feuer höchster Lust,
 28 Zerstreun wir uns wie einst die alten Völker,
 29 Von neuem hier zu dulden und zu lernen.
 30
 31 Deutsch von Günther Deicke, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten.
 32
 33 327 Spielte mit Menschenköpfen wie mit Bällen,
 34 Zerstampft vom Wetter, brachen Menschenherzen,
 35 Von seinem Atem starb das Leben ab,
 36 Erlösch auch die erhebn Welt des Geistes,
 37 Und auf des Himmels finstres Angesicht
 38 Mit wildem Zucken zeichneten die Blitze
 39 Den Zorn der aufgebrachten Götter ein.
 40
 41 Deutsch von Günther Deicke, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten. Hrsg. v.
 42 Stefan Hermlin und György Mihály Vajda, Corvina-Verlag Budapest, in Zusammenarbeit
 43 mit Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1.Aufl. 1970.
 44
 45 335 Im Anfang war das Nichts, doch ich, die Nacht,
 46 Die düstre, wesenlose Nacht — ich war.
 47
 48 Deutsch von Jenő Mohácsi, in: Vörösmarty: Csongor und Tünde.

- 1 II-33 1940 gestrichen: aus Klassenegoismus, madjarischer Bequemlichkeit und
 2 l'art por l'art Nicht-Stellungnahme]
 3
 4 II-36 1940 Ergänzung: Fáys Namen wird nicht von seinem Roman erhalten, son-
 5 dern von seinen klassisch einfachen äsopischen Märchen.]
 6
 7 II-37 1940 gestrichen: hauptsächlich deutsche
 8
 9 II-40 1940 versetzt: Erfährt sehr viele Auszeichnungen . . . 1863
 10
 11 II-41 1940: den Geist]
 12
 13 II-42 1940 gestrichen: war er tatsächlich auch
 14
 15 II-44 1940 gestrichen: die vorhanden ist in Eötvöss und Keménys Romanen.
 16
 17 II-46 1940 Ergänzung: Zsigmond (Jókai).
 18

19
 20 **Összehasonlító fordítások / Vergleichsübersetzungen;**

- 21
 22 335 Wenn einst die Erde nicht mehr ist,
 23 das Meer verschwindet,
 24 wenn müd aus ihren Bahnen die Sonnen
 25 zerberstend ineinanderstürzen
 26 und wenn das All zerbricht und auf den Trümmern
 27 die schöne Welt verbrennt zu Asche
 28 und aufhört, wie sie angefangen . . . ?
 29 Dann wird das Nichts sein, wie es war:
 30 die düstre, stille, wesenlose Nacht.
 31
 32 Deutsch von Jenő Mohácsi, in: Vörösmarty: Csongor und Tünde. Verlag Rütten &
 33 Loening, Berlin [Ost] W 8, 1.Aufl. 1953.
 34
 35 338 Selbst der Stein, wie Bein von unserem Beine,
 36 Sei durchbebt von heil'ger Freude Drang,
 37 Welle, Blut von unserm Blut alleine,
 38 Fließt durchglüht den Donaustrom entlang.
 39 Hier, nach schlechten Tagen oder schönen,
 40 Soll begeistert diese Erde tönen.
 41
 42 Deutsch von Günther Deicke, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten.
 43
 44 338 Was haben wir auf dieser Welt zu schaffen?
 45 Nach Kräften für das Edelste zu kämpfen.
 46 Denn vor uns steht das Schicksal unsres Volkes.
 47
 48 Deutsch von Günther Deicke, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten.

1
2 339 Wenn mit der schwindenden Nacht die falschen Propheten verstummen,
3 Steigende Sonne nicht mehr trügende Lehren bescheint;
4 Wenn aus der Faust der Gewalt die Schwerter endgültig fallen,
5 Heiligen Friedens Bezirk nie wieder schändet der Mord;
6 Wenn sich vom Teufelswerk abwenden endlich des Volkes Bedrücker,
7 Aufsteigt der Bauernstand dann, menschenwürdig auch er;
8 Wenn dann das Licht sich vom Westen nach Osten verbreitet,
9 Liebevoll opferndes Herz adelt die klare Vernunft;
10 Wenn alle Völker auf Erden gehn miteinander zu Rate
11 Und mit vereinigter Kraft himmelanstürmend aufschrein
12 Und aus wirrem Getöse das Wort "Gerechtigkeit" aufdröhnt,
13 Sie aber, lange ersehnt, sendet der Himmel herab:
14 Dann wird dein Name genannt sein mit würdigem, hohem Triumphe,
15 Dann erst ein würdiges Mal wird dir errichten die Welt.

16
17 Deutsch von Günther Deicke, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten. - s.o.
18
19

20 **Regiszter 1940: negyedik kötet / Band 4**

21 1934-es kiadásnak nincs regisztere / 1934er Ausgabe hat kein Register.
22

23 Ady, Endre /Anderl 325, 332
24 Anonymus 329
25 Arany, János Johann 329, II/8, II/10, II/15-17, II/28, II/32, II/38
26 Árpád 329f
27 Bajza, József /Josef 304-07, 311f, II/10, II/13
28 *Balzac* II/21f, II/27, II/35
29 Baróti Szabó, Dávid 329
30 Bartay 312
31 Bátori, Gábor /Gabriel II/21
32 Batthyány, Alajos [Alois], gróf /Graf II/39
33 *Béranger* II/7
34 Bérczy, Károly /Karl II/17
35 Berzsenyi, Dániel 301f, 333, 337, 339
36 Bessenyei, György /Georg 312
37 Bölöni Farkas, Sándor /Alexander II/7
38 *Börne* II/8
39 *Byron* 316f
40 *Camoens* II/23
41 *Chateaubriand* 316, II/30
42 *Cicero* 301, 317
43 *Constant, B.* II/30
44 Császár, Ferenc /Franz II/10
45 Csató, Pál /Paul 311
46 Csengery, Antal /Anton II/17
47 Csokonai Vitéz, Mihály /Michael Held v. Csokona 301, 329

1 *Dante* 299, 326
2 Deák, Ferenc /Franz II/16
3 Degré, Alajos /Alois II/10
4 *Deicke, Günther* 319, 327, 338f
5 Dessewffy, József /Josef, gróf /Graf 304, 307
6 *Dickens* II/35, II/45
7 Döbrentei, Gábor /Gabriel 307, 310
8 *Dostojewski /Dosztojevszkij* II/28, II/36, II/44
9 Dózsa, György /Georg II/33f
10 Dugonics, András /Andreas II/5, II/30, II/37
11 Eötvös, József /Josef, báró /Baron II/9, II/16, II/29-35
12 Erdélyi, János /Johann II/9, II/13, II/17
13 Esterházy, Károly /Karl 307
14 Farkas, Gyula /Julius [v.] 312, II/9
15 Fáy, András /Andreas II/36
16 Fessler, Ignác /Ignaz Aurél 309
17 Festetich, György /Georg, gróf /Graf II/39
18 Frankenburg, Adolf II/10, II/13
19 Garay, János /Johann II/10
20 *Gervinus* II/8
21 *Goethe* 305, 325, II/30f
22 Gyulai, Pál /Paul (1826-1909] II/10, II/16f, II/25f, II/43
23 Hazucha, Ferenc /Franz II/10
24 *Hebbel* II/27
25 *Heine* II/8
26 Helmecczy 311
27 Henszlmann II/9
28 *Herder* 329, 340
29 *Hofbauer Szent Kelemen (=Klemens Maria Hofbauer)* 318
30 *Hölderlin* 328
31 *Homer* 325, 329
32 *Hormayr* 309
33 Horvát, István /Stefan 312-14, II/8
34 *Hugo, Victor* 336, II/7, II/21, II/41, II/44
35 Jámbor, Pál /Paul II/13
36 János = Johann/es
37 *Jean Paul (=Johann Paul Friedrich Richter)* 323, II/31
38 Johann(es) = János
39 Jókai, Mór /Maurus=Móricz /Moritz (v. Ásva) II/8, II/10, II/13f, II/16, II/38-46
40 Jósika, Miklós /Nikolaus, báró /Baron II/18-21
41 *Jung* 325
42 Katona, József /Josef 336
43 Kazinczy, Ferenc /Franz (v.) 301, 304-08, 310, 312, 329, 339, II/9, II/30, II/45
44 Kemény, Zsigmond /Sigmund, báró /Baron II/9, II/15-17, II/22-28, II/33, II/35
45 Kerényi II/10
46 Kis, János /Johann 301
47 Kisfaludy, Károly /Karl (v.) 302-5, 307-09, 311f, II/17, II/45

1 Kisfaludy, Sándor /Alexander (v.) 302, 339, II/37, II/45
 2 Kleist II/28f
 3 Klopstock 330
 4 Kölcsey [i], Ferenc /Franz (v.) 298-304, 306, 310, 312, 327, 330, 337, 339f,
 5 II/9, II/37
 6 Körner 302
 7 Kossuth, Lajos (de Udvard et Kossuthfalva) 298, 315, 318, 322f, II/5, II/12-16
 8 Kovacsóczy 304f
 9 Kuthy, Lajos /Ludwig II/9, II-36, II/38, II/44
 10 Lamartine II/7
 11 Lamennais II/7
 12 Lessing 330
 13 Lisznyay II/10
 14 Lukács, Móric /Moritz II/9
 15 Madách, Imre /Emmerich (v.) 342
 16 Majláth [Mai~], János /Johann, gróf /Graf 309
 17 Marivaux II/30
 18 Marlowe II/37
 19 Mátray, Gábor /Gabriel 311, II/13
 20 Mednyánszky, Alajos /Alois, báró /Baron 309
 21 Metternich II/11
 22 Meyer, C. F. II/27
 23 Michelet II/8
 24 Mignet II/8
 25 Mikes, Kelemen (v.) II/45
 26 Mohácsi, Jenő /Eugen 335
 27 Moore II/15
 28 Musset 316, II/30
 29 Nagy, Ignác /Ignaz II/10, II/15, II/36, II/38, II/42, II/44
 30 Napoleon 327
 31 Nietzsche 325
 32 Novalis 333
 33 Ossian [~sian, ~ssin, ~sein] ir mondaalak /irische Sagengestalt 329
 34 Pákh, Albert II/10
 35 Pálffy, Albert II/10
 36 Pázmándi Horvát Endre /Anderl 329
 37 Perczel, Etelka /Edelchen 331
 38 Péterfy [ffy], Jenő /Eugen (1850-99) 306, II/43
 39 Petőfi [Petrovics] Sándor /Alexander II/5, II/8, II/10-13, II/15-17, II/32, II/36,
 40 II/41f, II/45
 41 Petrichevich Horváth, Lázár /Lazarus II/13
 42 Plutarchos 301
 43 Priscos Rhetor 329
 44 Prohászka, Lajos /Ludwig II/6
 45 Pulszky Ferenc /Franz II/8f
 46 Pyrker, László /Ladislaus 307-309
 47 Ráday, Gedeon, gróf /Graf 329

VIII

1 Richardson II/30
 2 Rotteck II/8
 3 Rousseau 301, 337, II/22, II/30, II/32
 4 Rummy, Károly /Karl 309
 5 Sainte-Beuve II/30
 6 Salamon, Ferenc /Franz II/17
 7 Sárosy II/10
 8 Schlegel 318
 9 Schwartzner, Márton /Martin 329
 10 Scott, Sir Walter ~ II/19-22, II/25
 11 Seilern, Crescentia 317
 12 Shakespeare 336
 13 Sterne 323
 14 Storm II/27
 15 Sue, Eugene II/36, II/44
 16 Szabó, Dezső /Desider (1879-1945) II/32
 17 Szalay, László /Ladislaus (v.), (1813-64) II/9, II/14
 18 Szász, Károly /Karl II/10
 19 Széche[é]nyi, Ferenc /Franz, gróf /Graf
 20 Széchenyi, István /Stefan, gróf /Graf 303, 310-12, 315-23, 337, 339f, II/16,
 21 II/36f, II/45
 22 Szekfü, Gyula /Julius II/15
 23 Szemere, Pál /Paul 304
 24 Szenci Molnár, Albert 330
 25 Szenvey, József /Josef 310
 26 Szerb, Antal /Anton 342 jegyz. /Anm.
 27 Szigeti, József /Josef II/10, II/14
 28 Szigligeti, Eduárd II/9, II/14
 29 Tahisz, András /Andreas 307
 30 Teleki, József /Josef, gróf /Graf 310
 31 Teleki, László /Ladislaus, gróf /Graf II/14
 32 Thiers II/8
 33 Tieck 305
 34 Toldy (Schedel), Ferenc /Franz 304-07, 309-11, II/10, II/13, II/16f
 35 Tolsztoj II/26
 36 Tompa, Mihály /Michael II/10, II/16
 37 Vahot, Imre /Emmerich II/10, II/13
 38 Vajda, Péter II/10
 39 Vas, Gereben /Gerbert II/10, II/16, II/38, II/42, II/44
 40 Vergilius 329f
 41 Vigny, Alfred de ~ 316
 42 Virág, Benedek /Benedikt 329
 43 Vitéz, Mihály v. Csokona >Csokonai /Michael Held v. Csokona 301, 329
 44 Voltaire II/21
 45 Vörösmarty, Mihály /Michael 304, 311f, 319, 324-39, 341f, II/10, II/13, II/15,
 46 II/36f, II/45
 47 Wesselényi, Miklós /Nikolaus, báró /Baron 298, 310, II/45

IX

1 *Wieland* II/22
2 *Wigand* 307
3 Zrinyi [Subič, Zrin, Serin] Miklós /Nikolaus, gróf/ok, Graf/en 302, 340, 342
4 -----
5

Teljes register / Gesamtregister

8 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
9 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249

11 Abádi, Benedek /Benedikt 67
12 *Abaris* 108
13 Ábrányi Emil II/119
14 *Adelung (Johann Christoph)* 212
15 *Adorján, Szent* > *Adrian* 46
16 *Adrian d. Hl.* > *Adorján* 46
17 Ady, Endre /Anderl 20, 44, ** 129, 143, 172, 182, 200, ** 226, 259, 291, ** 325, 332, **
18 II/48, II/53, II/65, II/73, II/83f, II/93, II/107, II/109, II/131, II/133f, II/136, ** II/147-
19 149, II/151f, II/156, II/158, II/165-196, II/198f, II/201f, II/209f, II/218-220, II/224,
20 II/226f, II/234, II/236f
21 Ady, Lajos /Ludwig II/194
22 *Aeneas Sylvius (Enea Silvio de Piccolomini = Pius II.)* 81, ** 95
23 *Ágoston, Szent* > *Augustin* 129, 178, 180, 186
24 *Alamizsnás Szent János* > *Johann d. Almosenier* 45
25 *Alexander der Große* > *Nagy Sándor* 77, ** 151, 155, 177
26 Alexander Leopold, > Sándor Lipót, főherceg + nádor /Erzherzog + Palatin 221
27 Alexander, Bernát /Bernhard II/106
28 *Alexius, Szent = d. Hl* 47
29 Alexovics, Balázs (Vazul) /Blasius 211, 247
30 Álmos 24
31 *Alsted* 92
32 Alszegehy, Zsolt 133
33 Alvinczy, György /Georg 64
34 Alvinczy[i], Péter 89, 92, ** 105, 110
35 Amadé, László /Ladislaus, báró /Baron 118, 192, 193, ** 280, ** II/93
36 Amadis 144
37 Ambrus, Zoltán II/148-151
38 Andor, József /Josef II/219
39 *Angelus Silesius* 65
40 Anonymus 32, 36f, ** 329
41 Ányos, Pál /Paul 245-247
42 Apácai [czai] Csere [Cséri, ~ei] János /Johann 70, 92, 93, ** 99, 101f, 111-113, 143, 178
43 Apaffi [-fi], Mihály /Michael (Erdély fejedelme /Siebenbürgens Fürst) 93
44 Apor, Péter, báró /Baron 181f, 199, ** 221
45 Aranka, György /Georg 214, 223
46 Arany, János /Johann 8, 20, 82, ** 154, 155, 162, 164, ** 207, 269, 282, 293, ** 329,
47 II/8, II/10, II/15-17, II/28, II/32, II/38, ** II/47, II/52, II/57f, II/66, II/71-76, II/79,
48 II/84, II/87-89, II/92f, II/96, II/98, II/109, II/112, II/115, II/121, II/124, II/126, II/129-
49 132, ** II/145, II/153, II/157, II/166, II/169, II/173, II/178f, II/191, II/193, II/195,
50 II/204, II/225, II/239
51 Arany, László /Ladislaus II/116, II/121f, II/125
52 *Ariosto, Ludovico* 123, ** II/81
53 *Aristophanes* II/73, II/85

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3

4 *Aristoteles* 29, 32
5 Arisztidesz > Vajda, János /Joh. II/107, II/116, II/120, II/125, II/129, II/131-136 ** II/185
6 Árpád 37, ** 238, ** 329f
7 Attila > Etele > Etzel 37, ** II/76f, II/80, II/123
8 *Augustin, Sankt* > *Ágoston, Szent* 129, 178, 180, 186
9 Babits, Mihály /Michael 13, ** 273, ** II/65, II/78, II/93, II/109, ** II/158, II/195-198,
10 II/200-205, II/207, II/224, II/226, II/230, II/240f
11 *Bacon (Francis, Baron Verulam, Viscount St. Albans)* 110, 191
12 Bacsányi > Batsányi
13 Bajza, József /Josef 249, 278, ** 304-307, 311f, II/10, II/13, ** II/46, II/139
14 Bakócz, Tamás /Thomas 54
15 Balassa [-ssi], Bálint /Valentin, báró /Baron v. Gyarmat (1554-94) 20, 60, 81, ** 95, 101,
16 106, 125, 127-140, 154f, 168, 189, 191, ** 274f
17 Balassa II., Bálint /Valentin, gróf /Graf (1626-84) 139f
18 Balassi > Balassa, Bálint /Valentin, báró /Baron = költő /Poet
19 Balassi, Menyhárt /Meinhart, báró /Baron 73f
20 Balázs, Béla II/227f
21 Bálint = Valentin
22 Balogh, Károly /Karl II/109
23 *Balzac* II/21f, II/27, II/35, ** II/128
24 Bánffy, György /Georg, gróf /Graf 223, 252
25 Bánffy, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf = > Kiskbán II/221
26 Bánk, bán = Banus Bánk 80
27 Bánóczy[i], László /Ladislaus II/215
28 Bárány, György /Georg 114
29 *Barclay, John* 91
30 Barcsay, Ábrahám (Erdélyi fejed. családból /aus Siebenbürg. Fürstenfamilie) 227
31 Barczafalvi Szabó, Dávid (D. Sz. v. B.) 214, 263, 265
32 Báróczy[i, tzi], Sándor /Alexander 223
33 Baróti Szabó, Dávid 196 ** 213, 231f, 241, 244 ** 329
34 Baróti, Dezső /Desider II/206
35 *Barre, Chevalier de la ~* 211
36 Barta, János /Johann II/109
37 Bartay 312
38 Bartók, Béla 174, ** II/127
39 Bartók, György /Georg II/65, II/97
40 Bartók, Lajos /Ludwig II/117
41 *Basire, Isac* 91f, ** 110
42 Báthory[i], István /Stefan (1533-86) fejed. + lengy. király /Fürst + poln. König 65
43 Bátor, Gábor /Gabriel II/21
44 Bátor, Mária 287
45 Batsányi (~csányi), János /Johann 223, 225, 241-244, 246f, 261
46 Batthyány, Alajos /Alois, gr. /Graf 99, 197, ** II/39
47 *Baudelaire* II/68
48 Baumgarten, Ferenc /Franz Ferdinand II/241
49 *Bayle (Pierre)* 112
50 *Beck Karl (Isidor)* II/58
51 Bél, Mátyás /Mathias 103, 114, ** 223
52 Béla II. & III., királyok /Könige 36
53 Béla IV., király /König 95

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Belnay* 202
5 Benedek, Elek [<Elias] II/247
6 Benedek, Marcell II/215
7 Beniczkyne Bajza Lenke /Beniczkyfrau Lenchen Bajza II/115
8 Beöthy, Zsolt 16, 21, ** II/74, II/97, II/137f, ** II/225
9 *Béranger* II/7, II/57
10 Bercsényi, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf 185
11 Bérczy, Károly /Karl II/17, ** II/78, II/121
12 *Bergson (Henri)* 219, 251
13 Berzeviczy, Gergely 254f
14 Berzsenyi, Dániel 228, 230, 233, 254, 266-275, 277f, 281, ** 301f, 333, 337, 339, **
15 II/83f, II/89, II/97, ** II/150, II/158, II/173, II/196, II/206, II/230
16 Bessenyei, György /Georg 116, 195, 200, ** 211, 213-215, 225-230, 234, 236, 240, 245f,
17 292, ** 312, ** II/89, ** II/148, II/238
18 Bethlen, Gábor /Gabriel (iktári /v. Iktár, 1580-1629, Erdély fejed., /Fürst Siebbg.) 91ff, **
19 110, 142
20 Bethlen, Kata /Käthe, Árva /die Waise, grófnő /Gräfin (1663-1708) 109, 178f
21 Bethlen, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf v. Bethlen (1642-1716) 113f, 127, 177-179, ** 262
22 *Beza (de Bèze, Théodore; Nachfolger Calvins)* 97
23 Biczó, Ferenc /Franz II/120, II/136
24 Biró, Lajos /Ludwig II/217
25 *Bisterfeld* 92
26 Blaha, Lujza /Luise II/127
27 *Boccaccio* 81
28 Bod, Péter 60, 90, ** 109, 195
29 *Bodin (Jean)* 116, 156
30 Bodnár, Zsigmond /Sigmund II/140
31 Bogáti Fazekas, Miklós /Nikolaus 81
32 *Boileau* 162
33 Bölöni Farkas, Sándor /lexander II/7
34 Bölöni, György /Georg II/194
35 Boncza, Berta (=Csinszka) II/168
36 *Bonfinius [-fini], Antonio († Buda /Ofen 1503)* 55
37 *Bonifácius, Szent >Bonifaz d. Hl.* 31
38 *Bonifaz, der Heilige >Bonifácius* 31
39 *Börne* II/8
40 Bornemisza (= Abstemius) Péter 60, 67, 71f, 83, ** 101, 128
41 *Bostroem, Annemarie* 289, ** II/231
42 *Bouilloni Godfrid >G. v. Bouillon (al-lotaring. herc., Herzog Niederlothr.)* 145
43 Bródy, Sándor /Alexander II/158-160, II/162, II/164, II/217
44 Bulcsu, Károly /Karl II/71
45 *Bürger (Gottfried August)* 284
46 *Burns* II/87
47 *Byron* 207, ** 316f, II/48-50
48 *Caius I., pápa /Papst* 108
49 *Calderón (de la Barca, Pedro, Don ~)* 119, 123
50 *Calvin* 63, 74, **100
51 *Camerarius (Kammermeister, Joachim)* 178
52 *Camoens* II/23
53 *Capellanus, Joannes* 122

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Cardanus (Cardano, Hieronymo)* 178
5 Cäsar 252, 262
6 *Cassiodorus* 36
7 *Castiglione (Baldassare, gróf /Graf)* 123f, 126, 191, 199
8 *Celtes [-tis] (Pickel /Bickel) Conrad* 50, 55
9 *Chateaubriand* 316, II/30
10 *Chiabrera (Gabriello)* 157
11 *Cicero* 54, 148, 301, 317
12 *Claudel* II/164, II/182
13 *Cocceius >Koch* 110
14 *Colbert (Jean Baptiste, Marquis de Seignelay)* 178
15 *Coleridge* II/48
16 *Comenius (=Komenský./Szeges, Ámos János /Jan Amos)* 91, ** 111
17 *Constant, B.* II/30
18 *Corneille (Pierre)* 195
19 *Cranmer (Thomas), érsek /Erzbischof Canterbury* 80
20 *Cromwell* 93
21 Csáki, István /Stefan, gróf /Graf 197, 199
22 Csapó, Etelka /Edelchen II/47
23 Császár, Elemér /Elmer II/72, ** II/149
24 Császár, Ferenc /Franz II/10
25 Csathó, Kálmán /Koloman II/221, II/223
26 Csató, Pál /Paul 311
27 Csengery, Antal /Anton II/17
28 Csepreghy, Ferenc /Franz II/126
29 Cserei, Mihály /Michael (nagyajtai /v. Nagyajta) 181
30 Csermelyi, Sándor /Alexander II/116
31 Csernátoni, Pál /Paul 110
32 Csiky, Gergely /Gregor II/115
33 Csokonai >Vitéz /Held, Mihály /Michael Held v. Cs. 167, ** 254, 279-287, ** 301, 329,
34 **II/55, II/74, II/93, ** II/206
35 Csombor >Szepsi Csombor, M. 92
36 Csuzi [-úzi] Cseh, Jakab /Jakob 106
37 Czvittinger, Dávid 108
38 *Dante* 9, 54, ** 101, 123, ** 270, ** 299, 326, ** II/118
39 *Daudet* II/129
40 Dávid, Ferenc /Franz 63-66, ** 184
41 Dayka, Gábor /Gabriel 223, 246-249
42 Deák, Ferenc /Franz II/16, ** II/131
43 Debrec[z]eni II/93
44 Decsy, Sámuel 214, 221, 224
45 Degré, Alajos II/10
46 *Descartes (Cartesius), Renatus /René* 110, 112
47 Dési, Márton /Martin 110
48 Dessewffy, József /Josef, gr. /Graf 262, ** 304, 307
49 Dévai Biró, Mátyás /Mathias 60, ** 106
50 *Dickens* II/35, ** II/45, II/128, ** II/207
51 Döbrentei, Gábor /Gabriel 252-256, ** 307, 310
52 Dóczy, Jenő /Eugen II/137f, II/166
53 Dóczy, Lajos /Ludwig II/111, II/125, II/137

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Dominik, d. Hl. > Domokos, Szt.* 48
5 *Domokos, Szt. /Dominik d. Hl.* 48
6 *Dosztójewski[j] = Dostojewski* 18, ** 99, ** II/28, II/36, II/44, ** II/123, II/129, ** II/181
7 *Dózsa, György /Georg* II/33f, ** II/63, II/65, II/126, ** II/189
8 *Draskovich [-cs], Eusebia, grófkisasszony /Komteß* 151
9 *Du Bellay (Joachim)* 102
10 *Dudith [-ich], András /Andreas* 65f, ** 108, 109
11 *Dugonics, András /Andreas* 88, ** 161, ** 213, 234, 237-240, 265, 274, 277, 287, ** II/5,
12 II/30, II/37, ** II/80, II/96
13 *Dürer* 61, ** II/89
14 *Dury, John* 91, ** 110
15 *Eckhardt, Sándor /Alexander* 133
16 *Édes, Gergely /Gregor* 282
17 *Egressy, Gábor /Gabriel (galambosi /v. Galambos)* 293
18 *Einstein* 209
19 *Emmerich >Imre, Szent /d. Hl. (1000/07-1031) herceg /Prinz v. Ungarn* 34
20 *Emód [-od], Tamás /Thomas* II/218
21 *Endrődy[i], Sándor /Alexander* II/117, II/119
22 *Enyedí, György /Georg* 81
23 *Eötvös, József /Josef, báró /Baron* II/9, II/16, II/29-35 ** II/63, II/103, II/139
24 *Erasmus (Desiderius, = E. v. Rotterdam)* 41, 42, 55, 59, 63, 66, 67 ** 188
25 *Ercsei, Julianna /Juliane* II/72
26 *Erdélyi, János /Johann* 113 ** 293 ** II/9, II/13, II/17 ** II/71f, II/78, II/87, II/97, II/131,
27 II/136
28 *Esterházy, Károly /Karl (érsek /Erzbischof)* 307
29 *Esterházy, Pál /Paul (1635-1713) herceg /Herzog* 161f
30 *Etele >Etel >Attila* 37, ** II/76f, II/80, II/123
31 *Etzel >Etele >Attila* 37, ** II/76f, II/80, II/123
32 *Eulenspiegel, Til* 61
33 *Euripides* II/107
34 *Falk, Miksa /Maximilian* II/111
35 *Faludi, Ferenc /Franz* 118, 125, 127, 190-192 ** 280 ** II/56, II/93
36 *Farkas, Gyula /Julius (=Julius v. Farkas)* 257, ** 312, II/9
37 *Fáy, András /Andreas* II/36
38 *Fazekas, Mihály /Michael* 287
39 *Féja, Géza* II/212
40 *Fekete, János /Johann, gróf /Graf* 196f, 199 ** 210
41 *Fénelon (Francois de Salignac de la Mothe)* 195
42 *Fenyő, Miksa /Maximilian* II/164, II/166
43 *Ferenc = Franz*
44 *Ferenc I. >Franz I. (1768-1835) király + csász., König + Kaiser* 221f, 251f, 285, 296
45 *Ferenc, Franz, =Assisi Szent Ferenc />Franz v. Assisi* 44, 48
46 *Ferenczi [-tzi], Zoltán* II/65, II/71f
47 *Fessler, Ignác /Ignaz Aurél* 309
48 *Festetich, György /Georg, gróf /Graf* 256, 285, ** II/39
49 *Flaubert* II/83, II/104 ** II/165
50 *Földessy, Gyula /Julius* II/194
51 *Földi, János /Johann* 246
52 *Folklore* 23, 26
53 *Forgách, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf* 197, 199

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Fouillée* II/140
5 *France, Anatole* II/164, II/174
6 *Frangepán (~gipani; korrekt: Frankopan), Katalin /Katarina, grófnő /Gräfin* 146
7 *Frankenburg, Adolf* II/10, II/13 ** II/67
8 *Franz /Ferenc I. (1768-1835) király + császár /König + Kaiser* 221f, 251f, 285, 296
9 *Franz v. Assisi, d. Hl. >Ferenc, Szent* 44, 48
10 *Franz Xaver, d. Hl. >Xavéri Szent Ferenc.* 89
11 *Fráter, Erzsébet /Elisabet* II/100, II/107
12 *Friedrich der Große >Nagy Frigyes* 194
13 *Füskuti (>Landerer)* 70
14 *Füst, Milán /Milan* II/206f
15 *Gaál, Gábor /Gabriel* II/248
16 *Gábor = Gabriel*
17 *Garay, János /Johann* II/10 ** II/67f, II/71f
18 *Gárdonyi, Géza* II/155-57, II/194, II/218
19 *Geleji Katona, István /Stefan* 92f, ** 96, 103
20 *Gellért, Oszkár /Oskar* II/195, II/206
21 *Gellért, Szent >Gerhard* 30, 34f
22 *Gentillet* 156
23 *George* II/164, II/193, II/196
24 *Gergely, Toursi Szt. >Gregor v. Tours* 36
25 *Gerhard, d. Hl. >Gellért, Szent* 30, 34f
26 *Gervinus* II/8
27 *Gide* II/164
28 *Giraudoux* II/161
29 *Gleim (Johann Wilhelm Ludwig)* 259
30 *Godfrid v. Bouillon >Boulloni (=G. IV., Herzog Niederlothr. /al-lotaring. herceg)* 145
31 *Goethe* 7, 9 ** 179, 196 ** 216, 240, 250, 259, 261, 294 ** 305, 325, II/30f ** II/50,
32 II/90f, II/101f, II/105 ** II/174, II/177f, II/186, II 193
33 *Gogol =Gogoly* II/83, II/121
34 *Goldsmith (Oliver)* 262
35 *Gombos, Imre /Emmerich (1791-1840)* 289
36 *Görgei, Arthur* II/122
37 *Gottfried von Straßburg >Strassburg Gottfried* 145
38 *Gottsched* 212, 226
39 *Götz (Johann Nikolaus)* 259
40 *Gracián (Baltasar)* 191
41 *Gregor von Tours, d.Hl. >Toursi Szent Gergely* 36
42 *Greguss, Ágost /August* II/99
43 *Grimmelshausen (Hans Jakob Christoffel v. ~)* 63
44 *Großmann, Uwe* 273
45 *Grotius (Hugo)* 112 ** 202
46 *Guarinus (Varimus; Veronensis)* 53
47 *Guinicelli* 123
48 *Gundolf* II/164
49 *Gutkeledi, Vid /Vitus* 31
50 *Gvadányi, József /Josef, gr. /Graf* 197, 199 ** 221, 234-237, 247, 274-275, 277 ** II/96
51 *Gyergyai [-ei, Ger-/ Görgei], Albert* 81 ** II/230
52 *Gyöngyösi [-ssi], János /Johann (1741-1818) költő, pap /Poet, Pastor* 246, 260, 274, 282
53 *Gyöngyösi, István /Stefan (1629-1704) költő /Poet* 101, 108, 125, 154, 155, 159-164, 168,

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 177, 191 ** 246, 260, 274f ** II/93
5 György = Georg
6 Gyulai, Pál /Paul (1826-1909) 16, 21 ** 293 ** II/10, II/16f, II/25f, II/43 ** II/65, II/71f,
7 II/96, II/99f, II/109, II/116-118, II/121f, II/125, II/129, II/131f, II/136-139.
8 Hajnóczy, Sándor /Alexander [korrekt: József /Jos.] 202
9 Halász, Gábor /Gabriel II/201
10 *Halévy (Ludovic)* 119
11 Haller, János/ Johann, gr. /Graf 101, 177, 195
12 Halotti Beszéd /Toten-Rede 39, 44
13 Hankiss, János /Johann II/65 ** II/222
14 Harsányi, Zsolt II/109
15 Hatvany, Lajos /Ludwig II/65 ** II/166, II/194
16 *Hauptmann* II/164, II/185, II/216
17 Havas II/65
18 Hazucha, Ferenc /Franz II/10
19 *Hebbel* II/27 ** II/80
20 Hegedűs, István /Stefan 53
21 *Hegel* II/97, II/102-104, II/106, II/109
22 Heilig >Sankt /Szent
23 *Heine* II/8 ** II/49f, II/117, II/120 ** II/151, II/163, II/166, II/173, II/186
24 Heinrich, Gusztáv II/99
25 *Heliand* 27
26 Helmeczy, Mihály 311, II/65
27 Heltai, Gáspár /Kaspar 60, 67, 72, 87
28 Heltai, Jenő /Eugen II/148, II/151f
29 *Helvetius (Helvétius, Claude Adrien)* 242
30 Henszlmann II/9
31 Herczeg, Ferenc /Franz II/154, II/156f
32 *Herder* 165, 175 ** 275 ** 329, 340 ** II/56
33 *Heribert (Notar Kaiser Ottos III., III. Ottó császár jegyzője)* 30
34 *Hermlin, Stefan* 273
35 Hesz, András /Andreas 66
36 Hevesi, András /Andreas II/105, II/127, II/136 ** II/170
37 Hevesi, Sándor /Alexander II/215, II/240
38 *Hof[ff]man[n]sthal* II/228
39 *Hof[ff]mannsegg (Johann Albericus, Graf v.~) gróf* 190
40 *Hofbauer Szent Kelemen (Klemens Maria Hofbauer)* 318
41 *Holberg (Ludwig, Freiherr von ~) báró* 289
42 *Hölderlin* 28 ** 328 ** II/178
43 Hóman, Bálint /Valentin 35 ** II/236, II/240
44 *Homer/os* 152, 165, ** 325, 329
45 *Hood, Tom* II/57
46 Horányi, Elek [<Elias] 109
47 *Horatius >Horaz* 231, 269f
48 *Horaz >Horatius* 231, 269f
49 *Hormayr* 309
50 Horvát, István /Stefan 312-314, II/8
51 Horváth, János /Johann/ (1878-1961) 41, 49 ** 155, 163 ** 207 ** II/56, II/65 ** II/154,
52 II/194, II/226
53 *Hroswitha (Hroswitha, Hrotsuitha, Hruodwintha) >Roswitha* 50

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Hugo, Victor* 336, II/7, II/21, II/41, II/44, ** II/57, II/62
5 Hunyadi >Mátyás />Matthias (Corvinus) I., király /König 30, 51, 53-55, 66, 80, ** 146,
6 149, 156, ** 227, 229
7 Hunyadi János /Johann (1407/09-1456) kormányzó /Reichsverweser 54, 80 ** 104 **
8 227, 274
9 Huszár, Gál /Gallus 68
10 Huszti, Péter 81
11 *Ibsen* II/101, II/129 ** II/185, II/216
12 *Ignatius v. Loyola >Loyola /~i Szt. Ignác*
13 Ignotus II/148, II/164f, II/176, II/241
14 Ilosvai Selymes, Péter 82
15 Imre, Szent />Emmerich, d.Hl. (1000/07-1031) herceg /Prinz v. Ungarn 34
16 István I. />Stephan I., Szent /d. Hl., király /König 18, 26, 30, 34f, 58, ** 96, 104
17 Istvánffy [~fy], Pál /Paul 81
18 Izsóf II/219
19 *Jacobi-Brüder /~ testvérek (Joh. Georg /Ján. Gygy., Friedr. Heinr. /Frigy Henr.)* 259
20 Jámbor, Pál /Paul II/13
21 *Jammes, Francis* II/213
22 János Zsigmond >Johann Sigism.(1540-70) fejed. + király /Fürst + König 64f
23 János: = Johann/es
24 Janus Pannonius (Ivan Cesmicki = János Csezmicei) 52-54 ** 108, 190
25 Jászberényi, Pál /Paul 92
26 *Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter)* 251 ** 323, II/31
27 *Jeanne d'Arc* 197
28 *Johann d. Almosengeber =Almosenier, Sankt ~; >Alamizsnás Szt. János* 45
29 Johann Sigismund >János Zsigm. (1540-70) kir.+fej./ König+Fürst Siebgb. 64f
30 Johann(es): > János
31 *Johnson, Dr. (Samuel, 1709-84)* 261
32 Jókai, Mór [<Móricz /Moritz = Maurus/ Maurice] (ásvai /v. Ásva) II/8, II/10, II/13f, II/16,
33 II/38-45 ** II/46f, II/99f, II/116, II/124, II/129f, II/132 ** II/153f, II/157, II/159f,
34 II/168
35 *Jordanes* 36
36 Josef Anton Johann, >József Antal János (1776-1847) Erzherzog, Palatin 276
37 Josef II. >József II (1741-90) ung. König , röm.-dtsch. Kais. /m. kir., római-német csász.
38 202, 208-210, 212, 214-216, 221, 223, 228, 251 ** II/162
39 Jósika, Miklós /Nikolaus, báró /Baron II/18-21 ** II/118, II/129 ** II/244
40 József Antal János, >Josef Anton Johann (1776-1847) főherceg, nádor 276
41 József II. >Josef II. (1741-90) m. kir., római-ném. csász. /ung. König, röm.-dt. Kaiser
42 202, 208-210, 212, 214-216, 221, 223, 228, 251, ** II/162
43 Juhász, Géza II/201, II/208
44 Juhász, Gyula /Julius II/206
45 *Jung* 325
46 Justh, Zsigmond /Sigmund II/148f
47 Kaffka, Margit II/212
48 *Kahlau, Heinz* II/194
49 Káldi, György /Georg 90
50 Kálmán, „Könyves“ ~ >Koloman, der Buchhaber, király /König 31
51 Kálti, Márk /Markus 37
52 *Kálvin: >Calvin/*
53 *Kant* II/107

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Karinthy, Frigyes /Friedrich II/213
5 Kármán, József /Josef 225, 249-251
6 Károli [-lyi, Caroli; Radics), Gáspár /Kaspar 72
7 Károly = Karl
8 Karthauzi /Karthäuser, Névtelen /Namenloser 46
9 Kassák, Lajos /Ludwig II/228-231, II/240
10 *Katalin* >*Katharina, Szent /die Heilige* 46
11 *Katharina, die Hl.* >*Katalin, Szent* 46
12 Katona > Geleji Katona
13 Katona, István /Stefan, geleji /von Gelej: >Geleji K. I. 96, 103
14 Katona, József /Josef 254, 288f, 291f, 294-297 ** 336 ** II/89, II/99f
15 *Kaunitz (Wenzel Anton, Reichsfürst von K.-Rietberg, birodalmi herceg)* 196
16 Kazinczy, Ferenc /Franz (kazinci és alsóregmeci /v. Kazincz + Alsóregmecz, 1759-1831)
17 7 ** 182, 188, 196 ** 211, 215-216, 223, 225f, 228, 234, 236, 240-244, 246-250, 254-
18 269, 274, 278, 281, 286, 292 ** 301, 304-308, 310, 312, 329, 339, II/9, II/30, II/45 **
19 II/48, II/96f ** II/146, II/166, II/244f
20 *Keats* 281
21 Kelemen, László 215, 256
22 Kemény János báróné, Baronin Kemény Johannfrau 4
23 Kemény, János /Johann, br. /Baron, Dr. (*1903 Pittsburgh †1971 Marosvásárh.) 4, 6
24 Kemény, János /Johann, Erdély fejedelme /Fürst Siebenbürgens 93 ** 160, 177, 178
25 Kemény, Zsigmond /Sigmund, br. /Baron (1814-75) 16 ** 270 ** II/9, II/15-17, II/22-28,
26 II/33, II/35 ** II/129, II/131f, II/139 ** II/153, II/208, II/247
27 *Kempis, Tamás* >*Thomas a K. /v. Kempen (= Hemerken)* 87 ** 105
28 *Kepler, Johannes /János* 98, 187 ** II/104
29 Kerecsényi, Dezsó /Desider II/118
30 Kerényi, Frigyes II/10, II/47
31 Kézai, Simon 37
32 Kinizsi, Pál /Paul 48, 80
33 Király, György /Georg II/225
34 Kis, János /Johann 267, 269 ** 301
35 Kisbán, Miklós /Nikolaus => Bánffy, gróf /Graf II/221
36 Kisfaludy, Károly /Karl (v.) 225f, 238, 252, 257, 289f, 292 ** 302-305, 307-309, 311f,
37 II/17, II/45
38 Kisfaludy, Sándor /Alexander (v.) 254, 274-280, 286, 296 ** 302, 339, II/37, II/45
39 Kiss, József /Josef II/119 ** II/147, II/151
40 Klebelsberg, Kunó /Konrad II/238
41 *Kleist* II/28f
42 *Klopstock* 232 ** 330
43 Kóbor, Tamás /Thomas II/148
44 *Koch* >*Cocceius (= Koken, Johannes)* 110
45 Kodály, Zoltán 174
46 Koháry, István /Stefan, gróf /Graf 127, 140, 161
47 Kölcsey[i], Ferenc /Franz (v.) ~ 7 ** 143, 188 ** 211, 216, 223, 228, 249, 254f, 257,
48 265f, 268f, 271, 277, 283, 292 ** 298-304, 306, 310, 312, 327, 330, 337, 339f, II/9,
49 II/37 ** II/56 ** II/179, II/193, II/201
50 Köleséry[i], Sámuel (1634-1683) 106
51 Koloman „der Buchhaber“ />Kálmán, „Könyves“ ~, König /király 31
52 Komáromi Csipkés, György /Georg. Cs. v. Komorn 108
53 Komjáthy, Jenő /Eugen II/120, II/136
54 Komjáti [-thy], Benedek /Benedikt 71

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Komlós, Aladár /Aladarius =Aldrian II/109
5 Konrad, Prior v. Menedékszirt /<-i apát 33
6 Kónyi, János /Johann 160
7 *Körner* 257 ** 302
8 *Kosegarten (Ludwig Theobul = Gotthard Ludwig, etc.)* 262
9 Kossuth, Lajos /Ludwig (von /de Udvard et Kossuthfalva) 276 ** 298, 315, 318, 322f,
10 II/5, II/12 bis II/16 ** II/54, II/62f, II/76, II/122
11 Köszegi, Zsuzsi /Susi (Bercsényiné/ Bercsényifrau, ~) 185
12 Kosztolányi, Dezsó /Desider II/119 ** II/194, II/201-205, II/212, II/240
13 *Kotzebue (August Friedrich Ferdinand von ~)* 291
14 Kovács, József /Josef 282
15 Kovacsóczy 304f
16 Kozma, Andor /Andreas II/116 ** II/148
17 *Krafft-Ebing* II/149
18 Kriza, János /Johann 167
19 Krú[u]dy, Gyula /Julius II/121 ** II/158, II/160-163, II/201, II/209, II/223
20 Kultsár, István 187 ** 256
21 Kun László, IV. L. />Ladislaus IV. „der Kumane“, király /König 37
22 Kuncz, Aladár /Aladarius /Aldrian 6 ** II/94, II/109
23 Kuthy, Lajos /Ludwig II/9, II/36, II/38, II/44
24 Laczkó, Géza II/107, II/109 ** II/213
25 Laczkovics, János /Johann (v.) 210f,
26 Ladislaus I., d.Hl., >László I., Szent ~, király /König 31, 35, 37 ** 104, ** II/67
27 Ladislaus IV. „der Kumane“, >Kun László, L. IV., király /König 37
28 Lajos I. >Ludwig I. „Nagy“ ~, / ~ d. Große“, király /König 37, 54, ** II/77, II/226
29 Lajos II. >Ludwig II. (1506-26) kir., König v. Ung. 55, ** 124, ** II/162
30 *Lamartine* II/7
31 *Lamennais abbé* II/7, II/62
32 Landerer 70 >Füskuti
33 *Larochefoucauld [La Ro. . .], Francois VI., herceg /Herzog (1613-1680)* 184
34 *Lasserre, Pierre* 217
35 László I. >Ladislaus I., Szent ~ kir. /d. Hl., Kön. v.Ung. 31, 35, 37 ** 104, ** II/67
36 Laudovics 101
37 Lázár, János /Johann, gr. /Graf 190
38 *Leibnitz* 91
39 Lengyel, Menyhért /Meinhard II/217
40 Lengyel, Miklós /Nikolaus II/72
41 *Lenotre* 216
42 Leopold II. >Lipót II. (1747-92) m. kir., ném. csász. /ung. Kön., dt. Kais. 203, 215, 221
43 *Lessing* 212, 236, 289 ** 330 ** II/215
44 Lesznai, Anna II/227
45 Lévy, József /Josef II/71, II/116ff
46 *Lewis* II/144
47 Lipót II. >Leopold II. (1747-92) m. kir., ném. csász. /ung. Kön., dt. Kais. 203, 215, 221
48 Listius, László, Graf 160
49 Lisznyai, Kálmán /Koloman II/10, ** II/69f
50 Lorántffy, Zsuzsanna /Susanne =I. Rákóczi Györgyné / [Fürst] Rákóczi Georgfrau I. 111
51 *Lorrain, Claude* 186
52 Losonczy, Anna (grófkisasszony /Komteß) 129, 135
53 *Louis XIV.* 157 ** 210f, 251

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Louis XVI.* 263
5 *Loyola, Ignaz von L., hl., >Loyolai Szt. Ignác* 85-87 ** 144f ** II/62 >*Ignatius /Ignaz*
6 *Loyolai Szt. Ignác >Loyola, Ignatius von L., hl.* 85f, 87 ** 144f ** II/62 >*Ignatius /Ignác*
7 Ludwig I. "d. Große", >"Nagy" Lajos I., király /König 37, 54, ** II/77, ** II/226
8 Ludwig II. >Lajos II. (1506-26) király /König 55, **124, ** II/162
9 Lukács, György /Georg II/215, II/227f
10 Lukács, Móric /Moritz II/9
11 *Lukianos* 81
12 *Luther* 42, 56, 62, 67
13 *Machiavelli* 142, 156
14 *Macpherson* 172
15 Madách, Imre /Emmerich (v. Sztregova & Kelecsény) 150, 187 ** 342 ** II/100-109,
16 II/134
17 *Maeterlinck* II/216
18 Magyar, Benigna (v.) 48
19 Magyari, István /Stefan 95f
20 Majláth [Mai~], János /Joh.ann, gróf /Graf 268 ** 309
21 Makai, Emil II/151, II/173
22 Makkai, Sándor /Alexander 6 ** II/194
23 *Mann, Thomas* II/222
24 Marczibányi, István /Stefan 256, 278
25 Mária Terézia >Maria Theresia
26 Maria Theresia /Már. Ter. csász. /Kais. 195-197 ** 212, 220, 223, 226, 228, 251 ** II/72
27 *Marié Antoinette* 196, 198 ** 285 ** II/162
28 *Marinetti* II/229
29 *Marino, Giambattista* 151, 156, 157
30 *Marivaux* II/30
31 *Marlowe* II/37
32 Marót, Károly /Karl II/65
33 *Martini* 202
34 Martinovics, Ignác /Ignaz 197 ** 202, 211, 213, 221f, 224, 236, 242, 247, 251, 253
35 Mátray, Gábor /Gabriel 311, II/13 ** II/67
36 Matthias >Mátyás, König =>Hunyadi ~, 30, 51, 53-55, 66, 80, ** 146, 149, 156, 227, 229
37 Mátyás /Matthias >Hunyadi ~, kir. /Kön. 30, 51, 53-55, 66, 80, **146, 149, 156, 227, 229
38 Mátyás = Mat[t]hias
39 Maurus >Mór, ~ic
40 Maurus d.Hl., >Mór, Szent ~, Pécsi püspök /Bischof v. Fünfkirchen 34
41 Maximilián I.=II >Miksa I.=II. (1527-76) király =német csász. / König =dtsh. Kaiser 84
42 Medgyesi, Pál /Paul 93
43 Mednyánszky, Alajos /Alois, br. /Baron 309
44 Mednyánszky, Berta II/47
45 *Meier, John* 165
46 *Melanchton* 56, 59, 60
47 Melius (~ Juhász), Péter 58, 60, 64, 71f
48 *Mercoeur, Duc de* 145
49 Mérey, Sándor /Alexander 288
50 *Metastasio* 289
51 *Metternich* 251f, ** II/11
52 *Meyer, C. F.* II/27
53 *Michelangelo* 136, ** 273

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Michelet* II/8
5 *Mignet* II/8
6 Mikes, Kelemen /Klemens (v.) 127, 178, 183-189, 191 ** II/45 ** II/118
7 Miksa I.=II. >Maximil. I.=II. (1527-76) kir.= német csász. /Kön.= röm.-dtsh. Kais. 84
8 Mikszáth, Kálmán /Koloman II/127-131 ** II/149, II/154, II/157, II/160, II/208f, II/222f
9 *Milton* 61, 91 **158 ** II/80
10 Misztótfalusi >Tótfalusi Kis, Miklós /Nikolaus 69 ** 101, 112, 143
11 Mohácsi, Jenő /Eugen 295-297
12 *Mollerus, D.G.* 178
13 Molnár, János /Johann (1728-1804) 225
14 *Montaigne* 178
15 *Montecucoli* [~cuculi] 145, 149
16 *Montesquieu* 116
17 *Moore* II/15
18 Mór, Szt. >Maurus d.Hl., Pécsi püspök /Bischof v. Fünfkirchen 34
19 *Morgenstern (Christian)* 118
20 Móricz, Zsigmond /Sigmund II/90, II/93, II/127 ** II/165, II/167, II/195, II/207-212,
21 II/220, II/229, II/236, II/240f
22 Moritz /Maurus >Mór, ~ic
23 *Musset* 316, II/30
24 Nádasdy, Tamás /Thomas, báró /Baron 67, 78
25 *Nagy Frigyes >Friedrich der Große* 194
26 Nagy Lajos I. >Ludwig I. der Große, király /König 37, 54, ** II/77, ** II/226
27 *Nagy Sándor >Alexander der Große* 77, ** 151, 155, 177
28 Nagy, Endre /Anderl II/217
29 Nagy, Ignác /Ignaz II/10, II/15, II/36, II/38, II/42, II/44
30 Nagy, József /Josef II/140 ** II/225
31 Naláczy, József /Josef, báró /Baron 227
32 *Napoleon /Napoleon* 253f, ** 327 ** II/59, II/68
33 *Naumann, Hans* 165
34 Németh, László /Ladislaus 257 ** II/83, II/93, II/124, II/136 ** II/206, II/208, II/242
35 Népmese /Volksmärchen 24f
36 *Nietzsche* 219 ** 325 ** II/179, II/193
37 *Novalis* 333
38 *Offenbach [Jacques]* 119
39 *Ohnet* II/148
40 Oláh [Olahus], Miklós /Nicolaus 83
41 *Opitz, Martin* 91 ** 102
42 *Orániai Vilmos, >Wilhelm von Oranien* 142
43 Orczy, Lőrinc /Lorenz, báró /Baron 199f ** 227
44 Orlai-Petrich [Orlay Petrics], Soma [<Männername =Karneol] II/46
45 *Orsolya, Szt. >Ursula d. Hl.* 47
46 *Ossian [Oisian, Oisein; ír mondaalak /irische Sagengestalt]* 329
47 Osvát, Ernő /Ernst II/147, II/164, II/200, II/207, II/212, II/241
48 *Ovid* 134, 162
49 Pákh, Albert II/10 ** II/75
50 Pálffy, Albert II/10
51 Pálffy, Károly /Karl, gróf /Graf 195 ** 223
52 Pálóczi Horváth, Ádám /Adam H. v. P. 223, 274f
53 Pannonhalma 31

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Pápai-Páriz [Páriz Pápai], Ferenc /Franz Pariz v. Poppa 69 ** 101, 114
5 Pápay, Sámuel /Samuel v. Pápa [=Poppa] 256
6 *Pascal* 7, **158, 184
7 *Paulus Diaconus* 36
8 Pázmándi Horvát, Endre /Anderl 329
9 Pázmány, Péter 86-90 ** 96, 105, 110, 118, 155 **211, 260
10 Péczeli [-tze]li, József /Josef (1750-92) 195 ** 225
11 Pekár, Gyula /Julius II/149
12 Pekri Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia, /P. Lorenzfrau Käte Sidonie Petrőczy, grófnő
13 /Gräfin 139
14 Perczel, Etelka /Edelchen 331
15 *Perikles* 14
16 Pesti (~ Mízsér), Gábor /Gabriel 67
17 Péter, óbudaai prépost /Probst von Alt-Ofen 36
18 Péterfy, Jenő /Eugen (1850-1899) 16, 21 ** II/43 ** II/99, II/139
19 Pethe, Ferenc /Franz 253
20 Petőfi [Petrovics], Sándor /Alexander (v.) 9, 20 ** 167, 171 ** 270 ** II/5, II/8, II/10-13,
21 II/15-17, II/32, II/36, II/41f, II/45 ** II/46-74, II/76-78, II/82, II/88, II/93, II/98f,
22 II/112, II/114-116, II/119, II/124, II/131, II/133, II/135 ** II/151f, II/154, II/170,
23 II/173, II/185, II/190, II/225, II/230, II/246
24 *Petrarca* 101, 106, 123, 135, 178 ** 275, 277f
25 Petrichevich Horváth, Lázár /Lazarus II/13
26 Petrőczy, K. Sz.: >Pekri Lőrincné
27 Petrovics, István /Stefan II/46
28 Pintér, Jenő /Eugen 118 ** 239
29 *Pirandello* II/216
30 *Piscator* [=Fischer], Johannes (1546-1625) 92
31 *Plató* 74 ** 111, 134-136
32 *Plutarch(os)* 81, 301
33 *Pole, Reginald* 65
34 *Pompadour* 286
35 *Ponson du Terrail* II/148
36 *Pope* 28 ** 162
37 Pray, György /Georg 103
38 Prielle, Kornélia II/47
39 *Priscos Rhetor* 329
40 Prohászka, Lajos /Ludwig 292f ** II/6
41 Prohászka, Ottokár II/156, II/194, II/218, II/220f
42 *Propertius* 134
43 *Pufendorf (falsch: Puffendorf)*, Samuel, báró /Freiherr v. (1632-94) 178, ** 202
44 Pukánszky, Béla II/94
45 Pulszky Ferenc /Franz II/8f ** II/48
46 Pyrker, László /Ladislaus 307-309
47 *Pythagoras* 8
48 *Rabelais* 88
49 *Racine* 7 ** 158, 184
50 Ráday, Gedeon, gróf /Graf 223, 246 ** 329
51 Radnóti, Miklós /Nikolaus II/212
52 Rájnis [=Reimisch], József /Josef 231f
53 Rákóczi, Ferenc II. /Franz/ II. (Erdély fejed. /Fürst Siebenbürgens) 114, 147, 149, 171-

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 173, 178, 180f, 184, 186-188
5 Rákóczi, György I. + II. /Georg. I.+ II., Erd. fejed'ek /Fürsten Siebbürgs 91-93, ** II/72
6 Rákóczi, György II. /Georg II., Erdély fejedelme /Fürst Siebenbürgens 146, 148
7 Rákóczi, József /Josef (Marchese di San Carlo, herceg /Herzog v. Munkács; >Rákóczi Fer.
8 II. fia /Sohn v. R. Franz II.) 188
9 Rákosi, Jenő /Eugen II/125f ** II/153, II/167
10 *Ranke* II/147
11 Ráskai, Lea (L. Edle v. ~) 33 ** II/137
12 Rát, Mátyás /Mathias 213, 223
13 Ravasz, László /Ladislaus II/118 ** II/220
14 Rédey, Tivadar /Theodor II/139
15 *Remané, Martin* 243
16 Réthy, László /Ladislaus II/186
17 Révai, Miklós /Nikolaus 213f, 231, 240, 247, 252
18 Révész, Béla II/194
19 Reviczky, Gyula /Julius II/120, II/136 ** II/151, II/225
20 *Richardson* II/30
21 *Richelieu* 214
22 Riedl, Frigyes /Friedrich 16 ** 171 ** II/50, II/65, II/72, II/83, II/93f, II/99, II/120,
23 II/136, II/139 ** II/225
24 Rimay [-i], János /Johann 101, 132-134, 137f
25 Ritoók II/227
26 *Ronsard* 123
27 *Rossetti* II/197
28 *Roswitha >Hrosvitha* 50
29 *Rot[h]schild* II/189
30 *Rotteck* II/8
31 *Rousseau* 132, 178, 195, 198, 200 ** 202, 213, 217f, 236, 242, 246, 282 ** 301, 337,
32 II/22, II/30, II/32
33 Rudolf I.=II., m. király = német császár /ung. König = dtscher Kaiser 98
34 Rummy, Károly /Karl 309
35 *Saint-/Simon* 178
36 *Sainte-Beuve* II/30
37 Salamon, Ferenc /Franz II/17 ** II/78, II/136
38 Sambucus (Zsámboki, Sám-), János /Johannes 108
39 *Sand, George* II/55
40 Sándor = Alexander
41 Sándor, István /Stefan 225
42 Sándor, Lipót, >Alexander Leopold, főherceg + nádor /Erzherzog + Palatin 221
43 Sankt />Szent: *Adrian, Alexius, Bonifaz, Dominik, Franz v. Assisi, Franz Xaver, Emme-*
44 *rich, Gerhard >Gellért, Gregor v. Tours, Ignatius v. Loyola, Johann Almosengeber,*
45 *Katharina, Ladislaus, Maurus, Stephan I., Ursula*
46 Sárosy II/10
47 Sas, Andor /Andreas II/109
48 *Scève, Maurice* 136
49 Schedius, Lajos /Ludwig 224
50 *Schiller* 216, 289, 292, 294, 296 ** II/107
51 *Schlegel* 318
52 *Schopenhauer* 191
53 Schöpflin, Aladár /Aladarius =Alderich II/131, ** II/194, II/208, II/224

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Schwartner, Márton /Martin (v.) 329
5 *Scott, Sir Walter* ~ II/19-22, II/25
6 Seilern, Crescentia 317
7 *Serveto, Miguel /Michael* 64
8 *Shakespeare* 9, 28 ** 108, 123, 125, 165 ** 252, 273, 288, 290, 292f ** 336 ** II/73,
9 II/85f, II/108, II/117, II/125, II/127 ** II/202
10 *Shaw* 209 ** II/164
11 *Shelley* 207 ** II/62 ** II/190
12 Si[i]k, Sándor /Alexander II/119 ** II/156, II/194, II/219, II/240
13 *Sidney, Sir Philip* 77 ** 102, 136
14 Sigismund >Zsigmond (1368-1437) m. kir., róm.-ném. cs. /ung. König, röm.-dt. Kais. 78
15 Sikabonyi, Antal /Anton II/225
16 Simai (=Sima Márton), Kristóf /Christof 120
17 *Simmel* II/180, II/228
18 Skaricza, Máté /Mathäus 74f ** 107
19 *Sokrates* 115
20 Solymossi, Sándor /Alexander 24f
21 *Sommenfels (Joseph v. ~)* 196 ** 226
22 *Southey* II/48
23 Sövényházi, Márta 33
24 *Spengler* 27 ** II/102
25 *Spenser* 124, 136
26 Spielenberg [Spilen~, Spillenberg] Pál /Paul 224
27 *Spinola, Christoph* (=Chr. de Royas y Spinola) 111
28 *Spinoza (d'Espinoza =Baruch de Sp.)* 112, 158
29 Spira, Ferenc /Franz, /Francesco (1502-48) 80
30 *Stadion (Johannes Philipp) gróf /Graf* 276
31 *Stendhal* II/51
32 Stephan I. >István I., Szent /der Heilige, König 18, 26, 30, 34f, 58 ** 96, 104
33 *Sterne* 251 ** 323
34 *Storm* II/27
35 *Strassburg Gottfried* >*Gottfried von Straßburg* 145
36 *Strindberg* II/107
37 *Sue, Eugene* II/36, II/44 ** II/148
38 *Suso [Seuse] Heinrich /Henrik* 44
39 *Swieten, Gerard van* >*Van Swieten* 196
40 *Swinburn* II/190
41 Sylvester (Erdősi Sylvester) János /Johann 60, 67, 71 ** 101
42 Szabó, Dezső /Desider (1879-1945) II/32 ** II/77 ** II/194, II/201, II/224, II/230, II/233-
43 235
44 Szabó, Károly /Karl (1824-90) 75
45 Szabó, Lőrinc /Lorenz II/205
46 Szaboleska, Mihály /Michael II/120
47 Szacs vay [-tsvay], Sándor /Alexander 210, 223f
48 Szaicz [-c, eitz, Antal], Leó 211, 247
49 Szalay, László /Ladislaus (v., 1813-64) II/9, II/14
50 Szász, Károly /Karl II/10 ** II/116-118
51 Szász, Károly ifj. /Karl jr. II/118
52 Széche[é]nyi, Ferenc /Franz, gr. /Graf 224-255, 285f
53 Széchenyi, István /Stephan, gróf /Graf 142f, ** 204, 250, 254, 296 ** 303, 310-312, 315-

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 323, 337, 339f, II/16, II/36f, II/45 ** II/193
5 Széchy, Károly /Karl II/70, II/72
6 Szécsi Mária 160
7 Szegedi Kis, István /Stefan 108
8 Szegedy, Róza /Rosa 275f
9 Szegő, Endre /Anderl II/202
10 Székely, József /Josef II/69f, II/116
11 Szekfü, Gyula /Julius 203, 251 ** II/15 ** II/153, II/233-235, II/240
12 Szemere, Pál /Paul 265f ** 304
13 Szenci Molnár, Albert 70 ** 97, 99, 100, 112, 143 ** 330
14 Szendrey, Julia II/47, II/55, II/99
15 Szent />Sankt: *Adorján, Alexius, Bonifácus, Domokos, Ferenc (assisi), Gellért, Gergely*
16 *(toursi), Imre, István, János (alamizsnás), Katalin, László, Ignác (loyolai), Mór,*
17 *Orsolya, Xavéri.*
18 Szent István >István I., király >Stephan I. d. Hl., König 18, 26, 30, 34f, 58 ** 96, 104
19 Szent László >Ladislaus d. Hl., király /König 31, 35, 37, ** 104, ** II/67
20 Szenteleky, Kornél II/243
21 Szentiványi [Szent Iványi], Márton /Martin 108
22 Szentjóni Szabó (Szabó de Szentjón) László /Ladislaus 246f
23 Szenvey, József /Josef 310
24 Szép, Ernő /Ernst II/213
25 Szepsi Csombor [Czo~], >Csombor Márton /Martin 92
26 Szerb, Antal /Anton 220, 273, 342 ** II/201
27 Szigeti, József /Josef II/10, II/14
28 Szigligeti, Ede /Eduardle II/126
29 Szigligeti, Eduárd II/9, II/14
30 Szilády, Áron 133
31 Szomory, Dezső /Desider II/158, II/162f, II/201
32 Sztárai [Sta~], Mihály /Michael 73f
33 Sztáray, Mihály /Michael, gróf /Graf 196f, 199 ** 210
34 *Tacitus* 8
35 Tahisz, András /Andreas 307
36 *Taine* II/140 ** II/225
37 Tar, Lőrinc /Lorenz 78
38 *Tasso* 123-125, 145, 151f, 156 ** II/80f, II/84
39 Telegdi, Miklós /Nikolaus 83
40 Teleki, Ádám, gróf /Graf 195
41 Teleki, Domonkos /Dominik, gróf /Graf II/99
42 Teleki, József /Josef, gróf /Graf 195 ** 228 ** 310
43 Teleki, László /Ladislaus, gróf /Graf II/14
44 Teleki, Sámuel, gróf /Graf 190
45 Temesvári, Pelbárt (= Pelbartus Ladislaus de Temeswar, 1430-1504) 37, 50, 52
46 *Tennyson* II/80
47 Tersánszky J., Jenő /Eugen II/213
48 *Thackeray* II/83
49 Thaly, Kálmán /Koloman 133, 135, 171-173
50 Thewrewk-Kodex 31
51 Thienemann, Tivadar /Theodor 49
52 *Thiers* II/8
53 Thököly, Imre /Emmerich, Erdély fejedelme /Siebenbürgens Fürst 160f

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Thomas v. Kempen (=Th. a Kempis, recte: Hemerken) > Kempis Tamás* 87, ** 105
5 *Thou =Jacques August, de ~* 178
6 *Tibullus* 134
7 *Tieck* 305
8 *Tilly* 100
9 Tinódi =T. Lantos, Sebestyén /Lautenspieler Sebastian v. T. 77-80 ** 127, 163
10 Tisza, Kálmán /Koloman II/72, II/111
11 Toldi, Miklós /Nikolaus 82 ** 206, 267, 287
12 Toldy (Schedel), Ferenc =Franz Karl Josef Schedel 16, 41, 82 ** 116 ** 243, 278, 293 **
13 304-307, 309-311, II/10, II/13, II/16f ** II/78, II/94-99, II/131f, II/138 ** II/224
14 Toldy, István /Stefan II/114
15 Tolnai (Lehr) Vilmos /Wilhelm 171
16 Tolnai Dáli [Da~] János /Johann D. v. T. 93
17 Tolnai Lajos /Ludwig II/116, 124f, 129 ** II/156, II/210
18 *Tolsztoj/Tolstoi II/26*
19 Tompa, Mihály /Michael II/10, II/16 ** II/47, II/57, II/65-67, II/71f, II/88
20 Tormay, Cecil /Cäcilie II/221f, II/236
21 Török, Bálint /Valentin, enyingi/ v. Enying 60, 78
22 Török, Sophie II/199
23 Töten-Rede /Halotti Beszéd 39, 44
24 Tótfalusi Kis >Misztótfalusi Kis, Miklós /Michael 69 ** 101, 112, 143
25 Tóth, Árpád II/205
26 Tóth, Béla II/148, II/151
27 Tóth, Ede /Eduardle II/126
28 Tóth, Gáspár /Kaspar II/46
29 Tóth, István /Stefan 160
30 Tóth, Kálmán /Koloman II/69, II/78, II/116
31 *Toursi Szt. Gergely >Gregor von Tours, d. Hl. 36*
32 Trattner, János Tamás /Johann Thomas (1789-1825) 70 ** 256
33 *Trenck, Friedrich, Freiherr v. der ~ /Frigyes, báró 197 ** 210*
34 Trostler, >Turóci[-czi]-Trostler (1888-1962) 101 ** II/72
35 *Turenne (Henri de Latour d'Auvergne, Vicomte de) 178*
36 *Turgenjew 99 ** II/121*
37 Turi [Tú~/ Th~/ ~y], György /Georg, vitéz ~ /Held G. T. 80 ** 153
38 Turóczy-Trostler >Trostler, József /Josef 101 ** II/72
39 Turul 24f
40 *Tyrtaios II/76*
41 Ulászló II. >Wladislaus II. (1456-1516), m. és cseh király /ung. & böhm. König 55
42 *Ursula >Orsolya, Szt., die Heilige 47*
43 *Uz, Johann Peter /János Péter 259*
44 Vahot, Imre /Emmerich II/10, II/13 ** II/47, II/67
45 Vajda, János /Joh. >Arisztid. II/107, II/116, II/120, II/125, II/129, II/131-136 ** II/185
46 Vajda, Péter II/10 ** II/68, II/72
47 Válaszuti, György /Georg 74
48 Valentin = Balázs
49 *Valéry II/131*
50 *Van Swieten >Swieten, Gerard van 196*
51 Váradi, Antal /Anton II/117, II/119
52 Vargha, Gyula /Julius II/116, II/119
53 Várkonyi, Nándor [Ferdinand] II/201

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Vas, Gereben /Gerbert II/10, II/16, II/38, II/42, II/44 ** II/72
5 Vásárhelyi, András /Andreas 43
6 Veiglsberg, Leó II/165
7 Verancsics, Antal /Anton 83
8 Veresmart, Mihály /Michael 90
9 *Vergilius 81 ** 151 ** 329f*
10 Verseghy, Ferenc /Franz 246f
11 *Victor, >Hugo 336, II/7, II/21, II/41, II/44, ** II/57, II/62*
12 *Vigny, Alfred de ~ 316*
13 *Villon 125*
14 Vincze, Géza II/220
15 Virág, Benedek /Benedikt 232 ** 329
16 Vitéz >Csokonai Mihály /Michael Held v. Csokona 167, ** 254, 279-287, ** 301, 329,
17 ** II/55, II/74, II/93, ** II/206
18 Vitéz, János /Johann [kroat.: Ivan Vitez] (1408-1472) 52
19 Voinovich, Géza II/93, II/102, II/109, II/118
20 Volksmärchen /népmese 24f
21 *Voltaire 195-97 ** 208f, 211, 226f, 229, 236 ** II/21*
22 *Voragine, Jacobus a~ 50*
23 Vörösmarty, Mihály /Michael 8f, 81 ** 143, 145, 149, 154 ** 211, 228, 230, 233, 238,
24 243, 281, 293 ** 304, 311f, 319, 324-339, 341f, II/10, II/13, II/15, II/36f, II/45 **
25 II/46-48, II/52f, II/60, II/65, II/67, II/73, II/79, II/81-85, II/93, II/98-100, II/104, II/109,
26 II/134 ** II/147, II/158, II/162, II/169, II/173. II/178, II/181, II/186, II/193, II/196,
27 II/204
28 *Wagner II/80*
29 *Wallace, Edgár 12*
30 Wallaszky, Pál /Paul 109
31 *Wallenstein 142, 146*
32 *Watteau 184*
33 Werbőczy [=Ver~], István /Stephan 95 ** 201
34 Wesselényi, Ferenc /Franz, gróf /Graf (v. Hadad & Murány /Muran) 160
35 Wesselényi, Miklós /Nikolaus, báró /Baron 215 ** 298, 310, II/45
36 *Whitman II/180, II/229, II/231*
37 *Wieland II/22*
38 *Wigand 307*
39 *Wilhelm von Oranien >Orániai Vilmos 142*
40 Wladislaus II. >Ulászló (1456-1516), ung. & böhm. König /m. és cseh király 55
41 *Woolf, Virginia II/161*
42 *Wordsworth II/48*
43 *Xavéri Szent Ferenc >Franz Xaver der Heilige 89*
44 *Yeats II/164*
45 Zalán, József /Josef II/80, II/116
46 Zolnai, Béla 133f, 136 ** II/65
47 Zrinyi [Subič, Zrin, Serin] Péter, gróf /Graf 146
48 Zrinyi [Subič, Zrin/ski, Serin], Miklós, /Nikolaus, grófok /Graf/en (idősb /d. ált. 1508-66;
49 1620-64) 7, 20, ** 104, 106, 108, 123, 125-127, 133, 141-158, 163, 164, 186, 189,
50 191 ** 257, 266f ** 302, 340, 342 ** II/58, II/80, II/82, II/84, II/108, II/127, II/129, **
51 II/193, II/213, II/219f
52 Zrinyi, Ilona, grófnő /Gräfin 160f
53 Zsámboki >Sambucus 108
54 Zsigmond >Sigismund (1368-1437) m. kir., röm.-ném. cs. /ung. König, röm.-dt. Kais. 78

Nachwort.

Warum erlaubten nach 1945 Budapests neue Machthaber, daß Dr. Anton Szerbs Ungarische Literaturgeschichte immer weiter verbreitet wurde? Obwohl sie nicht die vorgeschriebene Weltanschauung enthielt. Wie falsch des toten Literaturwissenschaftlers Einstellung war, erklärte an Stelle des weggelassenen ursprünglichen Vorworts in jeder Ausgabe ein politisch passend Denkender ausführlich.

Zudem wurden im Buch Stellen eliminiert, die nun verboten waren: so das negative Erwähnen kollektivistischer Staaten, des Sowjetsterns, der Marxschen Lehren. *1

Weggelassen wurden alle Kapitel zum Zeitraum 1910 über die Weltkriegsjahre 1914-18 und Räterepublik 1919 bis zur Vergabe von Ungarns größtem Teil an andere Staaten. Mit Betrachtung der Lebenschancen ungarischer Literatur unter nun fremden Herrschaften und der Entwicklungsrichtung daheim bis 1935. -- Laut Szerbs Urheberrechtserben geschah das Weglassen in seinem Sinn, hatte er doch selber den Schluß seines Buches zu erweitern und überarbeiten geplant. *2. -- Somit fehlen in den kommunistisch gesäuberten Ausgaben unsere Seiten II-214 - 249.

Die vielen Tausend Käufer und Leser der kommunistisch geduldeten Szerbschen Literaturgeschichte erfuhren nicht, welchen Eindruck das erste kommunistische Regime *3 hinterlassen hatte im 1901 geborenen Budapester Autor, der es als Abiturient wachen Verstandes erlebte und hernach aus literarischen Dokumenten studierte. *4

Auszüge: - eine kleine bürgerliche Fraktion gründete im Namen des Proletariats eine Diktatur, - würgte Gegenstimmen durch Terror ab, - wurde unterstützt von einigen literarisch tätigen Personen, bei denen es ein psychologisches Rätsel geblieben ist, was sie an die Spitze des Proletariats getragen haben mag; - es war eine importierte Revolution, von der nicht einmal eine Spur blieb. *5

Nachdem Szerbs Werk soweit gesäubert war, daß den Lesern keine politisch falschen Gedanken kommen, wurde seine Anschauung in den Keller „bürgerlicher Humanismus“ verwiesen. Woraus es aber möglich sei, herauszuklettern auf den richtigen Weg: „Der fortschrittlichen, humanistischen Bürger und Intellektuellen oberste Hoffnung [ist] die Sowjetunion.“ *6

Szerb habe „in den Nebeln der Denkweisen einer Epoche“ die ungarische Literatur zu deuten versucht. Unter diesem gedanklichen Nebel taucht jedoch hervor sein feinfühliges, verständnisvoller, bezaubernder Geist. Und politische Naivität sei noch begreiflich Mitte der 1930er Jahre, als Szerb seine große Arbeit beendete. Denn damals schien der Faschismus noch überwindbar. *7

Hatte der als sympathisch, talentiert dargestellte Nebelwanderer keine Gelegenheit, über den Kilometerstein 1934 hinaus zu blicken und das sowjetische Ziel als das seinige anzuerkennen? Der Nachbemerker der kommunistischen Ausgaben teilt mit, der Nachdruck entspricht der 1935 in Budapest gedruckten, schon verbesserten Ausgabe: „Nötig wurden einige unbedeutende kleinere Berichtigungen: Jahreszahlen, bibliographische Angaben usw.“ *8

Unsere sechsteilige bilinguisch Ausgabe der Ungarischen Literaturgeschichte Dr. Anton Szerbs zeigt seitenweise das 1934 in Klausenburg gedruckte Original; Titelseiten siehe Anfang Band I und Bd. 4 vor S.II-5, auf Rückseite 342 a Minerva-Druckerei. Daß sofort 1935 in Budapest beide Szerb-Bände neu gesetzt worden wären, erscheint ökonomisch unwahrscheinlich. Sinnvoll, daß von Klausenburg statt fertiger Bücher nur die Druckplatten nach Budapest geschickt wurden, zwecks Zollersparnis, weil zwischen beiden Städten seit 1920 die rumänische Grenze war. Also gleiche Druckplatten 1934-35? Schließt Änderungen aus.

Utószó

Miért engedték meg 1945 után Budapest új hatalom birtokosai, hogy dr. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetét mindig tovább terjesszék? Habár nem az előírt világnézetet tartalmazta. Hogy a halott irodalomtörténész beállítottsága milyen hamis volt, az elhagyott eredeti előszó helyett minden kiadásban egy politikailag illően gondolkodó magyarázta kiadásban.

Ráadásul a könyvben részleteket elimináltak, amelyek most tiltva voltak: így a negatív megemlítését kollektivistá államoknak, a szovjet csillagnak, a marxi tanoknak. *1

Elhagytak minden fejezetet az 1910-es időszakhoz az 1914/18-as világháború évein és a 1919-es tanácsköztársaságon át Magyarország legnagyobb részének odaadásáig más államoknak. Szemléltetésével a magyar irodalom életesélyeinek most idegen uralmak alatt és a fejlődésirányának odahaza 1935-ig. -- Szerb szerzőjog örökösei szerint az elhagyás az ő óhaja értelmében történt, hiszen maga tervezte könyve végét bővíteni és átdolgozni. *2. -- És így hiányoznak a kommunistásan tisztogatott kiadásokban a II-214 - 249 oldalaink.

A sok ezer vevője és olvasója a kommunistailag túrt Szerbféle irodalomtörténetnek nem tudta meg, hogy milyen benyomást hagyott hátra az első kommunista rezsim *3 az 1901-ben született szerzőben, aki azt mint érettségiző éber eszűen élte át és azután irodalmi dokumentumokból tanulmányozta. *4

Kivonatok: - egy kis polgári töredék a proletariátus nevében diktatúrát alapított; - ellenező szót terror által fojtott el; - támogatva lett néhány irodalman tevékeny személytől, akiknél lélektani rejtély maradt, mi vihette őket a proletariátus élére; - importált forradalom volt, melynek nyoma se maradt. *5

Miután Szerb műve annyira tisztított volt, hogy az olvasóknak hamis politikai gondolatok ne jöjjenek, az ő nézetét a „polgári humanizmus” pincéjébe utalták be. Ahonnan azonban lehetséges kimászni a helyes útra. „A haladó, humanista polgárok és értelmiségiek legfőbb reménye a Szovjetunió.” *6

Szerb állítólag „egy korszak gondolkodásmódjainak ködeiben” kísérelte megfejtetni a magyar irodalmat. Ezen gondolati köd alól pedig előbukkan az ő érzékeny, megértő, elbájoló szelleme. És politikai naivitás még érthető volna az 1930-as évek derekán, mikor Szerb a nagy munkáját befejezte. Mert akkor a fasizmus még legyőzhetőnek látszott. *7

Nem volt-e a szimpatikusnak, tehetségesnek ábrázolt ködvándornak alkalma, hogy az 1934-es kilométerkövön túl tekintsen és a szovjet célt elismerje övéjének? A kommunista kiadások utómegjegyzése közli, az utányomás az 1935-ben Budapesten nyomtatott, már javított kiadásnak felel meg. „Szükségessé vált néhány jelentéktelen apróbb helyesbítés: évszámok, bibliográfiai adatok stb.” *8

A mi hatrészi bilingvis kiadásunk dr. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetének oldalanként mutatja az 1934-ben Kolozsvárott nyomtatott eredetit; címlapokat lásd I. kötet eleje és 4. köt. II-5 old. előtt, a 342. hátlapon Minerva nyomda. Hogy rögtön 1935-ben Budapesten mindkét Szerb-kötetet újból szedték volna, gazdaságilag valószínűtlennek tűnik. Észszerű, hogy Kolozsvárról kész könyvek helyett csak a nyomólemezeket küldték Budapestre, vámmegtakarítás végett, mert a két város között 1920 óta a román határ volt. Tehát azonos nyomólemezek 1934-35? Változtatásokat kizár.

1 Wir haben die 1934er Ausgabe mit der 1940 anderen verglichen. Festgestellte Textänderungen sind am Ende jedes unserer sechs Buchteile. Verlag war beidemal die Siebenbürger
2 Schönwerkliche Zunft. Aber 1940 findet sich das winzige Kürzel der Budapester Révai-
3 Druckerei. -- In diesem Fall hatte der Autor mehrere Jahre fürs Überarbeiten.
4

5
6 Es änderte sich sein Stil, insofern als zahlreiche Sätze verkürzt wurden durch Interpunktion
7 und manchmal Satzumbau. Das nachzuweisen in maßloser Arbeit erschien uns freilich mü-
8 ßig. Interessant waren veränderte Sätze oder Satzteile, umgetauschte Wörter. Manchmal
9 waren ganze Absätze gestrichen oder neu geschrieben, auch Fußnoten ergänzt, neue hinzu-
10 gefügt. Solche Änderungen haben wir festgehalten.
11

12 Zwischen der 1934er Erstausgabe und dem Budapester Neudruck 1940 hatte also nicht die
13 übliche Druckfehler korrigierende, eventuell noch interpunktionell glättende Arbeit stattge-
14 funden. Sondern das ganze Buch war Satz für Satz aufmerksam durchgelesen, inhaltlich
15 sorgfältig nach-bedacht worden. Wobei der Autor das aktuelle politische Geschehen eben-
16 so wahrnahm und berücksichtigte wie beim Schreiben des Buches.
17

18 Als er beim 18. Jahrhundert gewesen war, schaute er durchs Fenster in die eigene Zeit, sah
19 „die mörderische Verleugnung der menschlichen Idee, Bolschewismus, ihre Hitlers.“ *9.
20 Zu Beginn der nach seinem Tod gestrichenen Kapitel gedachte er des im August 1933 er-
21 mordeten deutsch-jüdischen Philosophen und politischen Publizisten PD. Dr. Theodor Les-
22 sing. *10. -- In der 1940er Ausgabe fehlt der ungarisch klein geschriebene Sammelname
23 „ihre Hitlers“ wie „Bolschewismus“. Die zitierten anderen Stellen sind geblieben.
24

25 Nach dem Zerfall der Sowjetunion Ende 1991, samt erfolgtem Abzug ihrer Truppen aus
26 dem seit 1989 nur noch „Republik Ungarn“ heißenden und sich westwärts orientierendem
27 Land, drohte kein Rückfall in den seit 1949 gewesenen sozialistischen Staat. Bislang Ver-
28 botenes war gefragt. Auf dieser Welle erschien 1994 die elfte Ausgabe von Anton Szerb's
29 Ungarischer Literaturgeschichte in der angeblich 1935er Fassung.
30

31 Ohne neues Vorwort über des Autors Weltanschauung. Daß die rückblickend vielleicht
32 doch nicht so falsch war. Dafür mit dem ursprünglichen, bisher weggelassenen Vorwort
33 Makkais (schriftstellernder reformierter Bischof), der darin auch die großzügige Geldspen-
34 de von Baron und Baronin Kemény bedankte. Mit Adelstitel, auch in Szerb's Widmung.
35 (Adelstitel wurden 1947 abgeschafft, seit 2011 strafbar.) -- Im Nachwort 1994, S.509, er-
36 klärt Szerb's Witwe als Erbin des Copyrights von 1934, „die aus den in den letzten Jahr-
37 zehnten erscheinen gelassenen Ausgaben fehlenden Sätze und Kapitel haben wir wieder-
38 hergestellt.“ Samt dem Makkai-Vorwort, weil es die Entstehung des Werkes erklärt.
39

40 Da die selbe Erbin den kommunistischen Streichungen zugestimmt oder die wohl selber
41 gemachte hatte (unser >Vorwort S.III /2), verglichen wir die hier in unseren Fußnoten # 1,
42 5, 9 angegebenen Streichungen mit der 1994er Ausgabe. War wirklich alles wiederherge-
43 stellt? Nicht ganz. Daß Szerb den Bolschewismus als ebensolche „mörderische Verleug-
44 nung der menschlichen Idee“ bezeichnet hatte wie „der Hitlers“, fehlt. Daß Szerb den „kol-
45 lektivistischen Staat“ ablehnte, fehlt auch. Und auch, daß Ady laut Szerb nichts gab auf
46 „der Marx'schen Lehren Internationalismus.“ *11. -- Die von uns angegebenen Stellen, wo
47 Szerb Ungarns Räterepublik 1919 eine importierte nicht-proletarische Revolution und ter-
48 roristische Diktatur nennt, sind wieder da.
49

50 Der Blick in die 1994er Budapester Ausgabe (*12) zeigt, daß lediglich unsere bilinguisch
51 Ausgabe des 1934er Klausenburger Erstdrucks mit dem Vergleich der von Szerb selber
52 bearbeiteten Budapester Fassung von 1940 sein Werk unverfälscht enthält. Was die Leser
53 bei der beeindruckend guten Wissensvermittlung nicht bewußt-unbewußt mit aufnehmen
54 sollen, teilt der jeweilige Streicher nicht mit. Am 2. 12. 1942 bei der Interpellation im Bu-

1 Mi aus 1934-es kiadást hasonlítottuk össze az 1940-essel. Megállapított szövegváltoztatások
2 a hat könyvrészünk mindegyike végén. Kiadó mindkét ízben az Erdélyi Szépművészeti Céh
3 volt. De 1940-ben a kicsi rövidítését találjuk a budapesti Révai nyomdának. -- Ebben az
4 esetben a szerzőnek több éve volt átdolgozásra.
5

6 Megváltozott a stílusa, annyiban, hogy számos mondat rövidítve lett írásjelek által és néha
7 mondat szerkezeti átépítéssel. Ezt kimutatni mértéktelen munkával persze értelmetlennek
8 tűnt nekünk. Érdekesebb voltak változott mondatok vagy mondatrészek, kicserélt szavak.
9 Néha egész szakaszok töröltek, vagy újra írva lettek, lábjegyzetek kiegészítve. Újak hozzá-
10 fűzve. Ilyen változtatásokat rögzítettünk.
11

12 Az 1934-es első kiadás és a budapesti újnymtat között tehát nem a szokásos sajtóhibákat
13 korrigáló, esetleg még írásjeles simító munka ment végbe. Hanem az egész könyv mondat-
14 ról mondatra figyelmesen átolvasva, tartalmilag gondosan utána-gondolt lett. Aminél a
15 szerző az aktuális politikai eseményeket ugyanúgy észrevette és tekintetbe vette, mint a
16 könyv megírásánál.
17

18 Mikor a XVIII. századnál volt, kinézett az ablakon a saját idejébe, látta „a gyilkos meg-
19 tagadását az emberi eszmének, bolsevizmus, hitlerei.“ *9. Kezdeténél a halála után törölt
20 fejezeteknek, megemlékezett az 1933 augusztusában meggyilkolt dr. habil. Lessing Tódor
21 német-zsidó filozófus és publicistáról. *10. -- Az 1940-es kiadásban hiányzik a magyarul
22 kis kezdőbetűs gyűjtőnév „hitlerei“ mint „bolsevizmus“. Az idézett többi részlet maradt.
23

24
25 A Szovjetunió szétesése 1991 vége után, csapatjainak elvonulása megtörténtével az 1989
26 óta már csak „Magyar Köztársaságnak“ hívott és nyugat felé orientálódó országból, nem
27 fenyegetett visszaesés az 1949-től volt szocialista államba. Eddig tiltott, keresett lett. Ezen
28 a hullámon jelent meg 1994-ben a tizenegyedik kiadása Szerb Antal Magyar Irodalomtör-
29 ténetének, állítólag az 1935-ös változatban.
30

31 Új előszó nélkül a szerző világnézetéről. Hogy az visszapillantva talán mégsem volt annyira
32 hamis. Ahelyett az eredeti, eddig elhagyott előszavával Makkainak (író, református püs-
33 pök), aki abban megköszönte a nagylelkű pénzádományát is Kemény bárónak és báróné-
34 nek. Nemesi címmel, Szerb ajánlásában is. (Nemesi címetek 1947-ben megszüntettek,
35 2011 óta büntethetők.) -- Az 1994-es utószóban, 509. o., Szerb öszevgye, mint a szerzői jog
36 örököse kijelenti, „az utóbbi évtizedekben megjelentetett újabb kiadásokból hiányzó mon-
37 datokat és fejezeteket helyreállítottuk“. A Makkai-előszóval együtt, mert az a mű keletke-
38 zését magyarázza.
39

40 Mivel ugyanazon örökös a kommunista törlesztésekbe beleegyezett vagy azokat saját maga
41 csinálta volt (>előszavunk III. o. /2), összehasonlítottuk az itt az 1, 5, 9 sz. lábjegyzet-
42 teinkben megadott törléseket az 1994-es kiadással. Igazán helyre lett állítva minden? Nem
43 egészen. Hogy Szerb a bolsevizmust ugyanolyan „gyilkos megtagadásának az emberi esz-
44 ménék“ nevezte, mint „hitlereit“, hiányzik. Hogy Szerb a „kollektivistista államot“ elutasított-
45 ta, szintén hiányzik. És az is, hogy Szerb szerint Ady semmibe se vette „a marx'i tanok in-
46 ternacionalizmusát“. *11. -- A tőlünk megadott részletek, ahol Szerb az 1919-es tanács-
47 köztársaságot egy importált nem-proletárius forradalomnak és terrorista diktatúrának neve-
48 zi, ismét megvannak.
49

50 A pillantás az 1994-es budapesti kiadásba (*12) mutatja, hogy csupán a mi bilingvis ki-
51 adásunk, az 1934-es kolozsvári első kiadás összehasonlításával a Szerb maga átdolgozta
52 1940-es budapesti változattal, tartalmazza a művét hamisítatlanul. Amit az olvasók a be-
53 nyomást keltően jó tudásközvetítésnél együtt tudatosan-tudatlanul fel ne fogjanak,
54 a mindenkori törő né közli. 1942 XII. 2-án az interpellációnál a budapesti parlamentben

1 dapester Parlament wegen Verbots dieses kulturgeschichtlichen Werkes, vermochte nicht
2 mal der Abgeordnete Palló von der Nationalen Front selber zu sagen, genau welche politi-
3 sche Gefahr aus dieser „Brutstätte [Warmbeet] ganz verdächtiger Bestrebungen“ droht.
4 Konkrete Anschuldigung war eigentlich nur, daß ausgerechnet ein Jude ungarische Litera-
5 turgeschichte für Erwachsene verfaßt hatte und die Bevölkerung des Landes dies kritiklos
6 hinnahm. Zwischenruf Plukovich: „Tun wir es auf den Scheiterhaufen!“ Zuruf Baky: „Ver-
7 brennen wir das Buch!“ Zwischenruf: „Wer ist der Herausgeber?“ *13.

8
9 Die Antwort des Kultusministers Eugen Szinyei Merse liegt uns nicht vor.

10
11 Warum wurde und blieb jahrzehntelanger Dauererfolg das anscheinend auch seit 1942 nie-
12 mandem total passende Buch? Sogar seine Witwe, und dazu politisch auch in Ungarn nach
13 1989 frei gewordener Zeit, erwies sich als nicht mit allem einverstanden, was Szerb 1934
14 /1940 geschrieben hatte. -- Den selber beim Vorstellen der literarischen Erzeugnisse immer
15 auch das Publikum interessierte. Über die Käufer seines erstaunlich weit verbreiteten wis-
16 senschaftlichen Werkes könnten schon die Verlagsrechnungen Auskunft geben. Gingen die
17 jeweiligen Ausgaben /Auflagen hauptsächlich ins In- oder Ausland? Wohin? In Länder mit
18 schwachem Ostgeld (Ungarns Nachfolgestaaten) oder Dollarwährung (Flüchtlinge der
19 1956er Revolution)? Wieviele Lehranstalten und Bibliotheken bestellten? -- Wen interes-
20 siert denn die Geschichte des ungarischen Schrifttums?

21 (Außer dieser von Dr. Anton Szerb.)

22 *prof.dr.Josef-Gerhard Farkas & Gabriele Farkas*

- 23
24
25
26
27 *1 Unser Band 5: S. II-105 Zeile 27 und Bd. 6: S. II-190 Z. 32 sowie II-191 Z. 10f.
28 *2 Herausgebervermerk 1978 S. 531
29 *3 Räterepublik 21.III. - 1. VIII. 1919.
30 *4 Biografie >Wikipedia.
31 *5 Unser Band 6: S. II-227 Zeile 14f & 21, - II-228 Z. 15f, - II-232 Abs. 1.
32 *6 Stefan Sötér's Vorwort 1978 zur sechsten Auflage, S. 10 Abs. 1, Zeile 7f.
33 *7 Sötér's Vorwort ebda. S. 28 (Nebel), S. 9 unten (dreißiger Jahre).
34 *8 Herausgebervermerk 1978 S. 531.
35 *9 Unser Band 2: S. 188, Zeilen 38f.
36 *10 Unser Band 6: S. II-215, Zeile 9.
37 *11 Szerb 1994 S. 167 /2, 383 /1, 456 /2. Vgl. unsr. Band 2 S. 188 Zeile 38f, Bd. 5 S. II-105 Z. 27,
38 Bd. 6 S. II-191 Z. 10f.
39 *12 Seither 12. Auflage 2000, Nachdruck 2003.
40 *13 Sind Herr Minister bereit auf Scheiterhaufen zu verbrennen - Verboten? Peter Csunderlik,
41 Törtek - Page not found, 31. 5. 2012 = http://**cspg.nolblog.hu/archives

42

XXX

1 ezen kultúrtörténeti műnek a betiltása miatt, még a Nemzeti Front Palló képviselője maga
2 se volt képes megmondani, pontosan micsoda politikai veszély fenyeget ennek az "egészen
3 gyanús törekvések melegágyából." Konkrét vádaskodás tulajdonképpen csak az volt, hogy
4 pont egy zsidó szerzett magyar irodalomtörténetet felnőttek számára és az ország lakossága
5 ezt kritikátlanul elfogadta. Plukovich közbekiáltása: "Máglyára tegyük!" Baky odakiáltása:
6 "Égessük el a könyvet!" Közbekiáltás: "Ki a kiadója?" *13.

7
8
9 Szinyei Merse Jenő kultuszminister válasza nem áll rendelkezésünkre.

10
11 Miért lett és maradt évtizedes tartós siker az úgy látszik 1942 óta se mindenkinek megfele-
12 lő könyv? Még özvegye is, és még hozzá politikailag Magyarországon is 1989 után szabad-
13 dá lett időben, nem mindennel egyetértőnek bizonyult, amit Szerb 1934-/1940-ben írt. --
14 Akit önmagát az irodalmi termékek bemutatásánál mindig a közönség is érdekelte. Az ő
15 meglepően messzire elterjedt tudományos művének vevői felől már a kiadói számlák ad-
16 hatnának felvilágosítást. Az egyes kiadások /auflágok főleg bel- vagy külföldre mentek-e?
17 Hová? Országokba gyenge keleti pénzzel (Magyarország utódállamai) vagy dollár valutá-
18 val (az 1956-os forradalom menekültjei)? Hány tanintézet és könyvtár rendelt? -- Vajon kit
19 érdekel a magyar irodalom története?

20 (Ezen a dr. Szerb Antalén kívül.)

21
22 *dr. Farkas Josef-Gerhard prof. & Farkas Gabriele*

- 23
24
25
26
27 *1 Az 5-ik kötetünk II-105. o., 27-ik sor és 6-ik köt. II-190. o., 32. s. úgymint II-191. o., 10f. s.
28 *2 Kiadó megjegyzése 1978, 531-ik o.
29 *3 Tanácsköztársaság 1919 III 21 - VIII. 1.
30 *4 Biográfia >Wikipédia.
31 *5 A 6-ik kötetünk II-227. o., 14f. & 21. sor, - II-228. o. 15f, - II-232 első szakasz.
32 *6 Sötér István előszava 1978-ban a hatodik kiadáshoz, 10-ik o. 1. szak. 7f sor..
33 *7 Sötér előszava uo. 28-ik o. (kód), 9. o. alul (harmincas évek).
34 *8 Kiadó megjegyzése 1978, 531-ik o.
35 *9 A
36 *10 A 6-ik kötetünk II-215. o. 9. sor.
37 *11 Szerb 1994 167 /2. o., 383 /1., 456 /2. Vö. 2-es kötetünk 188. o. 38f. sor, 5. köt. II-105.o. /27,
38 6-ik kötetünk II-191. o., 10f. sor.
39 *12 azóta 12-ik kiadás 2000-ben, utánnomás 2003-ban.
40 *13 Hajlandó-e miniszter úr máglyán elégetni - Betiltja? Csunderlik Péter, Törtek - Page not
41 found, 2012 V. 31. = http://**cspg.nolblog.hu/archives

42

XXX a

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet (1934)

Antal Szerb: Ungarische Literaturgeschichte

(1934, > 1940 Änderungen, / változtatások)

deutsch von Josef-Gerhard Farkas:

Band 1 von 6 / 1. kötet 6-ból

bis 16. Jahrhundert / 16. századig.

Band 2 von 6 / 2. kötet 6-ból

16. bis 18. Jahrhundert / 16. - 18. századig.

Band 3 von 6 / 3. kötet 6-ból

Adelsliteratur bis Banus Bánk / Nemesi irodalom a Bánk bánig.

Band 4 von 6 / 4. kötet 6-ból

Kölcsey bis Jókai / Kölcseytől Jókaiig.

Band 5 von 6 / 5. kötet 6-ból

Petőfi bis Bodnár / Petőfitől Bodnárig.

Band 6 von 6 / 6. kötet 6-ból

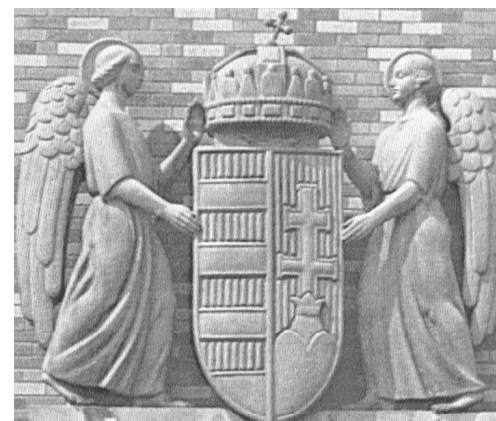
Bürgerliche Literatur bis 1929 / Polgári irodalom 1929-ig.

© 2015 Gabriele Farkas gabyfarkas@web.de
Habsburger Allee 10 a, D-76767 Hagenbach
Deutschland / Németország

Michael de Ferdinandy (1912-93)

Ungarn als Reich der Heiligen Krone

Seine Psychografie,
von der Vorgeschichte bis 1956.
- Romantik als geschichtliche Form -

s. S. 179 & 185

Redigiert von Josef-Gerhard Farkas

Herausgeber:

© Gabriele und Josef-Gerhard Farkas

Fax +49(0)7273-94 11 73; E-Mail:

gabyfarkas@web.de

Habsburger Allee 10 a; D-76767 Hagenbach

Druck: dbusiness 10409 Berlin

2012

FU Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
 Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef-gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 1 - 10 von 27 Gehe zu Nr.

Nr.	Autor	Titel	Bd. Jahr	Standort
1	Farkas, Josef Gerhard	Die "Népszava" (Volksstimme), Spiegel des poltischen Schicksals Ungarns 1919 & 1945 - 56	2011	Universitätsbibliothek FU E-Medien
2	Farkas, Josef Gerhard [Hrsg.]	"Schwedter Adler" [Online-Ressource]	1989	Universitätsbibliothek FU E-Medien
3	Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie	2011	Universitätsbibliothek
4	Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie		[Titel mit Bänden / URL]
5	Farkas, Josef Gerhard	Csivavák mint fiatal család [Elektronische Ressource]	2011	Universitätsbibliothek
6	Farkas, Josef Gerhard	Frcude durch Chihuahuas	2011	Universitätsbibliothek FU E-Medien
7	Farkas, Josef Gerhard	Hundegedenken	2012	Universitätsbibliothek FU E-Medien
8	Farkas, Josef Gerhard	Katolikus Magyarok Vasárnapja, Catholic Hungarians' Sunday (Kathol. Ungarn Sonntag) USA [Online-Ressource]	2008 - 2010	[Titel mit Bänden / URL]
9	Farkas, Josef Gerhard	Lebensbuch 1929 - [Online-Ressource]	2015	FU E-Medien
10	Farkas, Josef Gerhard	Lebensbuch 1929 - 20?? [Online-Ressource]	2015	FU E-Medien

Weitersuchen im KOBV? Fernleihe? [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

FU-Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
 Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 11 - 20 von 27 Gehe zu Nr.

Nr.	Autor	Titel	Bd. Jahr	Standort
11	Farkas, Josef Gerhard	Seklerisches: eines „Gobe“ Berliner Luxusauto	2011	Universitätsbibliothek FU E-Medien
12	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Tonträger]	2010	Universitätsbibliothek
13	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Online-Ressource]	2010	FU E-Medien
14	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Online-Ressource]	2008	Universitätsbibliothek FU E-Medien
15	Farkas, Josef Gerhard	Überlieferung und Auftrag	1972	Universitätsbibliothek
16	Farkas, Josef Gerhard	Ungarisch genau genommen [Online-Ressource]		[Titel mit Bänden / URL]
17	Farkas, Josef Gerhard [Hrsg.]	Die ungarische Revolution 1956	2012	Universitätsbibliothek FU E-Medien
18	Ferdinandy, Miguel de, 1912-1993	Ungarn als Reich der Heiligen Krone [Online-Ressource]	2012	Universitätsbibliothek FU E-Medien
19	Rádó, Sándor, 1899-1981	Deckname Dora	1971	Sozialwissenschaften
20	Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie	2 2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien

Weitersuchen im KOBV? Fernleihe? [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

FU-Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef-gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 21 - 27 von 27

Gehe zu Gehe zu Nr.

Nr.	☒ Autor	Titel	Bd.	Jahr	Standort
21	☐	Farkas, Josef Gerhard	1	2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien
22	☐	Farkas, Josef Gerhard	3	2010	Universitätsbibliothek FU E-Medien
23	☐	Farkas, Josef Gerhard	2	2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien
24	☐	Farkas, Josef Gerhard	1	2008	Universitätsbibliothek FU E-Medien
25	☐	Farkas, Josef Gerhard	2	2013	FU E-Medien
26	☐	Farkas, Josef Gerhard	4	2013	FU E-Medien
27	☐	Farkas, Josef Gerhard	1	2012	FU E-Medien

Weitersuchen im KONV? [Fernleihe?](#) [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin | [feedback](#)

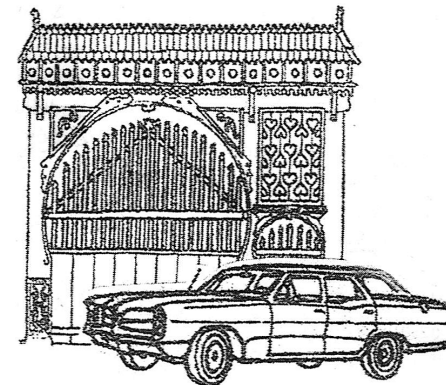
Farkas, Josef-Gerhard

Seklerisches: eines „Gobe“ Berliner Luxusauto.

Bilinguisch deutsch-ungarisch,
in genauer Übersetzung der deutschen Vorlage.

Székeleyesség:
egy góbé berlini luxusautója.

Bilingvis német-magyar,
a német eredetinek pontos fordításában.

zweite ergänzte Auflage 2011 második kiegészített kiadás

Josef-Gerhard Farkas / Farkas József-Gellért

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

Chihuahuas als junge Familie.

Csivavák mint fiatal család.

Erfahrungen mit einer Hundemutter,
deren Tochter und Sohn.

Tapasztalatok egy kutyaanyával,
leányával és fiával.

Bilinguisch deutsch-ungarisch
Bilingvis német-magyar

Aus des zweibändigen deutschen Originals Kapiteln I, IV-
VIII, XII, XIV, XVI. — A kétkötetes német eredeti I, IV-
VIII, XII, XIV, XVI fejezeteiből.

Copyright 2011

Prof.Dr.Josef-Gerhard Farkas & Gabriele Farkas

Bestellungen / Megrendelések: Gaby Farkas, Fax +49 (0) 7273-941173

E-Mail: gabyfarkas@web.de

Habsburger Allee 10 A; D-76767 Hagenbach

Deutschland — Németország

Druck / Nyomda: dbusiness.de gmbh D-10409 Berlin

5 CD ungarisch gelesen - 5 CD magyarul olvasva.